

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Збірник наукових праць

2016

№ 4 (84)

*Рекомендовано до друку та до поширення
через мережу Інтернет Вченою радою
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ (протокол № 4 від 22 грудня 2016 р.)*

Дніпро
2016

Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Збірник наукових праць. – 2016. – № 4 (84). – 352 с.

Наукове видання • Засновник та видавець – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ • Свідоцтво про державну реєстрацію – КВ 20781-10581ПР від 08.05.2014 • Виходить щоквартально • Тираж – 100 прим. • Адреса редакції: 49005, м. Дніпро, проспект Гагаріна, 26, тел. (056) 370-96-59

**Збірник включено до переліку
наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів
доктора і кандидата наук (юридичні науки)
(додаток 11 до наказу МОН України від 07.10.2015 № 1021)**

Вміщено наукові статті вчених, викладачів і здобувачів університету, навчальних закладів системи МВС та інших центральних органів виконавчої влади, працівників правоохоронних органів. Розглянуто питання держави та права, окремих галузей законодавства, проблеми правоохоронної діяльності та юридичної освіти, надано інформацію про визначні події і дати наукового життя в галузі права.

Призначено для науковців, юристів-практиків, працівників правоохоронних органів та всіх, хто цікавиться питаннями науки і права.

Редакційна колегія:

к.ю.н. **В.А. Глуховець** (голова); д.ю.н., проф. **С.М. Алфьоров**; д.ю.н., проф. **І.Г. Богатирьов**; д.ю.н., доц. **В.О. Боняк**; д.ю.н., доц. **М.Г. Вербенський**; д.т.н., проф. **В.Б. Вишня**; д.б.н., проф. **В.Г. Грибан**; д.ю.н., проф. **В.П. Ємельянов**; д.ю.н., доц. **О.Ф. Кобзар**; д.ю.н., проф. **О.Г. Комісаров**; д.ю.н., проф. **М.В. Корнієнко**; д.філос.н., проф. **В.В. Кузьменко**; д.ю.н., проф. **М.В. Лошицький**; д.філос.н. **О.В. Марченко**; д.ю.н., проф. **Р.В. Митронюк**; д.ю.н., доц. **Т.П. Мінка**; д.ю.н., проф. **Л.Р. Наливайко** (заст. голови); д.ю.н., проф. **О.В. Негодченко**; д.ю.н., доц. **І.В. Пиріг**; д.філол.н., проф. **А.М. Поповський**; д.ю.н., проф. **Є.Д. Скулиш**; д.ю.н., проф. **А.О. Собакар**; д.ю.н., проф. **О.Л. Соколенко**; д.ю.н., проф. **К.О. Чаплинський** (заст. голови); д.ю.н., доц. **В.В. Шаблистий**; к.ю.н., проф. **І.Р. Шинкаренко**; д.ю.н., доц. **О.С. Юнін**; к.ю.н. **О.В. Ведмідський**; к.ю.н., доц. **О.В. Кириченко**; к.пед.н., доц. **Н.О. Побережна**; к.ю.н., доц. **В.Я. Покайчук**; к.ю.н., доц. **Е.В. Рижков**; к.пед.н., доц. **В.М. Савіщенко**; д-р права **Ш. Белекчиу** (Молдова).

З М І С Т**ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ, СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ТА ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ****Глуховець В.А.**

Інтерактивні методи навчання при підготовці
поліцейських нової формації 8

Золотоноша О.В., Рижков Е.В.

Інноваційний підхід до вдосконалення практичної складової
навчального процесу у вузах МВС на прикладі ДДУВС 15

Підлісний М.М.

Досвід використання інноваційних методів у викладанні
курсу загальної соціології у юридичному ВНЗ 23

Богуславський В.В.

Завдання та принципи державної інформаційної політики
у сфері забезпечення особистої безпеки працівників
сил охорони правопорядку 31

Гіденко Є.С.

Нормативно-правові засади застосування
спеціальних засобів поліцейськими 38

Полтавський Е.М.

Сутність службово-бойової діяльності органів та підрозділів
безпеки дорожнього руху сил охорони правопорядку України
під час реагування на кризові ситуації: нормативно-правовий аспект 46

Фоменко А.Є.

Дозвільні функції Національної поліції України при створенні
та утриманні тирів, стрільбищ і мисливських стендів 54

Шевченко С.І.

Особливості забезпечення публічного порядку
поліцейськими підрозділами зарубіжних країн 62

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ, ФІЛОСОФСЬКІ ТА КОНСТИТУЦІЙНІ
АСПЕКТИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ, ПРАВОТВОРЕННЯ І
ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Кузьменко В.В.

Рефлексія онтології метафори в давньогрецькому епосі 69

Олійник А.Ю.

Конституційна свобода людини і громадянина
на доступ до публічної інформації: порівняльний аналіз 81

Грицай І.О.

Державна гендерна політика: генезис поняття
та співвідношення із суміжними термінами 89

Несправа М.В.

Насилля і зло: зміст та форми реалізації в XX-XXI століттях 98

Сердюк Л.М.

Конституційний принцип індивідуалізації
юридичної відповідальності особи в аспекті теорії
конституційно-правової відповідальності 105

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОКРЕМИХ
СФЕР СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Юнін О.С.

Деякі теоретичні аспекти медіації як альтернативного
способу вирішення цивільно-правових спорів 112

Смєсова В.Л., Хаустова А.К.

Проблеми та перспективи розвитку ІТ-сфери в Україні:
законодавчий та практичний аналіз 117

Юніна М.П.

Режим окремого проживання подружжя
та його правові наслідки 123

ПИТАННЯ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

Гаркуша В.В.

Правові підстави та порядок огляду водіїв транспортних засобів на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції 129

Ростовська К.В.

Поняття та зміст механізму протидії корупції в Україні 134

Чаплинська Ю.А.

Деякі особливості визначення законності та дисципліни в публічному адмініструванні 138

Ананьєва Є.А.

До питання про спеціальні критерії класифікації податків та зборів, що входять до податкової системи України 144

Гусєва Є.І.

Щодо участі громадськості у забезпеченні безпеки дорожнього руху 150

Малихіна В.В.

Проблеми доступності правосуддя в адміністративному судочинстві у період реформування судової системи України 157

Молчанов Д.В.

Зарубіжний досвід регулювання відносин у сфері фінансового контролю та моніторингу з метою протидії тінізації економіки 163

Романов В.П.

Особливості адміністративної відповідальності за порушення законодавства у сфері обігу дорогоцінних металів та каміння 172

Церковний О.В.

Актуальні питання оподаткування доходів нерезидентів: правові аспекти 180

Чуріков Д.С.

Формування поняття "дозвільна система" у законодавстві України 186

ПРАВОВЕ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Козаченко О.І.

Нормативно-правовий аспект конфіденційного співробітництва 196

Єфімов В.В.

Особливості оперативно-розшукового забезпечення
доказування під час розслідування викрадань в АПК України 205

Ігнатюк О.В.

Сутність та значення використання результатів проведення
оперативно-розшукових заходів та негласних
слідчих (розшукових) дій у процесі доказування 213

Коваленко А.В.

Поняття кримінологічної політики держави
в діяльності поліції в Україні 223

Курта Є.О., Поливанюк В.Д.

Види приватних детективних послуг, що можуть
надаватись в Україні: перспективи правового регулювання
з урахуванням міжнародного досвіду 229

Антонюк О.В.

Особливості проведення слідчих (розшукових) дій для вилучення
інформації з матеріальних відображень при розслідуванні хуліганства,
вчиненого з використанням вогнепальної або холодної зброї 235

Базір С.С.

Судді як спеціальні суб'єкти одержання неправомірної вигоди 242

Береза Ю.М.

Роль тактичної підготовки у професійній діяльності
поліцейських підрозділів особливого призначення 250

Воропай Є.А.

Деякі аспекти кримінально-правового аналізу грабежів 259

Д'яковський Г.Л.

Способи вчинення організованою групою незаконного
позбавлення волі та викрадення людини як елемент
криміналістичної характеристики 266

Запорожець Р.А.

Шахрайство у сфері іпотечного кредитування: поняття та види 272

Іванчишин І.І.Організаційно-тактичне забезпечення проведення огляду
при розслідуванні злочинів, учинених злочинними угрупованнями ..... 280**Каторкін Р.А.**Кримінально-правове забезпечення призову на строкову
військову службу, військової служби за призовом осіб
офіцерського складу в Україні у ХХ столітті ..... 285**Кіцелюк В.М.**Можливості та особливості призначення судових експертиз
під час розслідування порушень встановлених законодавством
вимог пожежної безпеки ..... 292**Куратченко М.В.**Особливості проведення допиту підозрюваного
під час розслідування сутенерства та втягнення
особи в заняття проституцією ..... 301**Сіротченков Д.Ю.**Організаційно-тактичні особливості проведення
огляду місця події при розслідуванні хуліганства,
вчиненого з використанням вогнепальної зброї ..... 309**Сіроух І.В.**Криміналістичний аналіз способів створення або утримання
організованими групами місць розпусти і звідництва ..... 316**Фурса В.В.**Дискусійні питання об'єктивної сторони
злочину, передбаченого ст.156 КК України ..... 323**НАУКОВЕ ЖИТТЯ**

Підготовка наукових кадрів 331

Нові видання 336

Довідка про авторів 339

ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ, СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Глуховеря В.А.
кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 378.147

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ НОВОЇ ФОРМАЦІЇ

Розглянуто актуальні проблеми підвищення якості підготовки поліцейських за допомогою застосування інтерактивних методів навчання. Особливу увагу приділено питанню набуття правоохоронцями практичних навичок реагування на типові ситуації, пов'язані із запобіганням вчиненню насилля в сім'ї, забезпеченням особистої безпеки, припиненням протиправної поведінки осіб, складанням процесуальних документів тощо.

У даній ситуації застосування інтерактивних методів навчання розглянуто як один з аспектів у підготовці майбутніх поліцейських сучасного типу.

Ключові слова: вищі навчальні заклади зі специфічними умовами навчання, професійна підготовка поліцейських, інтерактивні методи навчання, протидія насиллю в сім'ї, інтерактивна класна кімната, методи case-study.

Постановка проблеми. Сучасний процес державотворення характеризується комплексним реформуванням всієї правоохоронної системи держави. Головна роль у ньому належить процесу побудови нового сучасного поліцейського відомства, діяльність якого спрямована, насамперед, на надання правоохоронних послуг, служіння суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [1].

Процес реформування не можливий без належної підготовки кадрів для нового відомства, що вимагає переосмислення призначення та змісту діяльності сучасного поліцейського, набуття ним практичних навичок реагування на правопорушення, вироблення сталого алгоритму дій під час типових ситуацій.

Особливе місце в цьому напрямку відведено відомчій освіті, що представлена вищими навчальними закладами системи МВС України. Саме від

зладженого та якісного навчання залежить можливість забезпечення такого рівня освіти, що сприятиме формуванню у курсантів (слухачів) вмінь та навичок, які відповідають професійно-кваліфікаційним характеристикам основних посад працівників поліції, та завданням, які висуваються перед Національною поліцією на конкретному етапі розвитку українського суспільства, що передбачає досягнення належного рівня підготовки фахівця.

Головною функцією поліції є превенція правопорушень. Як відомо, завжди економічно вигідно передбачити та усунути проблему на її початку, ніж потім усувати її наслідки. Тому особливе місце при підготовці поліцейського належить напрямку профілактики та припинення вчинення правопорушень. Сьогодні одним з поширених правопорушень, на які вимушені реагувати працівники поліції, є сімейне насилля. Жодне чергування поліцейських не проходить без виїзду на сімейну сварку чи побутовий конфлікт. Зазначене вимагає особливого підходу до забезпечення освітнього процесу, покликано-го на набуття поліцейськими практичних навичок реагування на правопорушення пов'язаних з сімейним насиллям.

Сучасна поліція вимагає сучасної освіти. Сучасна освіта не можлива без застосування новітніх інтерактивних методів навчання, покликаних сприяти набуттю поліцейськими практичних навичок.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питанням проблематики застосування інтерактивних методів навчання у вищій школі свого часу були присвячені праці таких фахівців, як І. Абрамова, Л. Борисова, А. Вербицький, В. Платов, В. Подіновський, В. Рибальський, А. Смолкін, І. Сироежин, С. Шмаков.

Інші фахівці, такі як Н. Балицька, К. Баханов, О. Біда, Г. Волошина, О. Єльнікова, Г. Коберник, О. Коберник, Н. Коломієць, Л. Кондрашова, О. Коротаєва, А. Мартинець, Г. Мітіна, О. Пехота, Л. Пироженко, Н. Побірченко, О. Пометун, Г. Самохіна, Т. Сердюк, М. Скрипник, Н. Суворова, Г. Шевченко, П. Шевчук, досліджували теоретичні і практичні аспекти змісту інтерактивного навчання та його методології.

Але, на жаль, питання особливостей застосування інтерактивних методів навчання під час підготовки фахівців для органів та підрозділів Національної поліції України у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання наразі не знайшли свого належного відображення у науковій літературі.

Тому **метою** даної статті є аналіз застосування у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання, що відносяться до відомчої освіти МВС України, інтерактивних методів навчання, вироблення пропозицій щодо їх покращення та перспектив комплексного запровадження.

Виклад основного матеріалу. Соціально-економічні зміни й інформаційний розвиток всієї світової спільноти вимагає перегляду традиційної системи освіти. Ця тенденція проявляється у вигляді суперечностей між необхідністю опанування людиною нових сфер знань і труднощами їх освоєння в повному обсязі. У зв'язку з цим актуальними є питання розвитку вітчизняної відомчої освіти МВС України в умовах інтеграції в загальний освітній прос-

тір, розвиток креативного мислення, впровадження наукових досягнень відповідно до нагальних потреб, створення можливостей для перетворення курсанта (слухача) на суб'єкта власної діяльності. Адже тільки фахівець з якісною освітою зможе стати активним учасником економічного, соціального і культурного розвитку суспільства.

Актуальними питаннями освітньої політики України є поліпшення професійної підготовки фахівців, кардинальне оновлення науково-методичної системи освіти, вдосконалення форм і методів навчання, скорочення розриву між реальним рівнем підготовки фахівців і запитами Національної поліції, забезпечення безперервності освіти, аналіз закордонного досвіду в освіті.

Тому складним і важливим питанням педагогіки вищої школи є оптимізація процесу підготовки майбутніх правоохоронців, розвиток професійної кваліфікації, створення нової системи професійної орієнтації, підготовка компетентних фахівців. Для підготовки таких кадрів потрібна активізація процесу освіти, розробка нових форм і методів навчання.

Під активізацією навчального процесу розуміється побудова такого типу навчання, який передбачає організацію навчального процесу на науковій основі, створення умов для творчого мислення, дослідницької роботи курсантів (слухачів), формує інтерес до їх майбутньої професії тощо.

Використання інформаційних технологій у формуванні компетенцій майбутніх поліцейських є однією з основних вимог, поставлених перед відомчими навчальними закладами МВС України в умовах розвитку інформаційного суспільства. Інформаційне суспільство потребує фахівців, які вміють швидко адаптуватися до змін змісту поліцейської служби, здатні освоїти нові знання, оволодіти новими вміннями в короткі терміни.

Удосконалення навчального процесу підготовки представників сучасної поліції пов'язане з інформатизацією освіти й ефективним впровадженням спеціальних методів і методик у навчальний процес. Важливим елементом формування професійних компетенцій курсанта (слухача) є засоби інформаційних технологій. Під інформаційними технологіями розуміється сучасне обладнання і системи, що дозволяють управляти інформаційними процесами. Автор розглядає питання ефективного використання різних методів навчання, в тому числі інтерактивних методів.

Навчання відповідно до нових вимог підготовки майбутніх правоохоронців диктує необхідність використання інтерактивних методів. Впровадження інтерактивних форм навчання – один з найважливіших напрямків вдосконалення підготовки курсантів (слухачів) у сучасному професійному навчальному закладі. Основні методичні інновації пов'язані сьогодні із застосуванням саме інтерактивних методів навчання. Навчальний процес на всіх рівнях повинен будуватися на самостійному виконанні активних дій самими курсантами (слухачами). Ухвалення вищою школою принципів Болонського процесу вимагає перетворення інтерактивного навчання на основний принцип навчального процесу.

Семантичний аналіз дозволяє нам дослідити походження дефініції

"interactiv", що складається з двох слів ("inter" – "разом", "між" та "act" – "дія"). Таким чином, інтерактивні методи побудовані на основі взаємовідносин учня та викладача, а також створюють умови для спільної діяльності.

Іншими словами, під категорією "інтерактивний" розуміється спільна діяльність, встановлення діалогу, а під "інтерактивним навчанням" – навчання, засноване на спільній комунікації, навчання за допомогою діалогу, відносини "учень-викладач", "учень-учень", "учень самостійно" у таких форматах: розмова, діалог, обговорення, спільні дії тощо [2].

Таким чином, інтерактивні методи навчання, що будуються на міжособистісних взаєминах, задовольняють парадигму сучасної освіти, спрямовану на отримання належних практичних навичок майбутнього фахівця-правоохоронця, формують вміння нестандартного мислення у типових ситуаціях, вміння приймати самостійне рішення та орієнтуватись у складних оперативних умовах. Разом з тим інтерактивні методи не тільки формують активність сприйняття й особистісну значимість у навчанні, а й певним чином розвивають їх.

Відмінністю інтерактивних методів від методів традиційного (класичного) навчання є використання життєвого досвіду, розкриття особистісних і професійних здібностей через аналіз та систематизацію отриманої інформації. За допомогою інтерактивних методів курсанти (слухачі) опановують такі знання, кваліфікацію, навички та вміння:

- розвиток критичного мислення, рефлексивних здібностей;
- аналіз і оцінка своїх ідей та дій;
- самостійне розуміння, всебічний аналіз та вміння відбирати інформацію;
- самостійне формування нового знання;
- участь в дискусіях, відстоювання своєї думки;
- прийняття рішень і вирішення складних питань.

Тому в процесі інтерактивного навчання курсанти (слухачі) повинні бути готові до таких дій: спільна робота; активність з позиції сприйняття, комунікативності та соціальності.

У процесі інтерактивного навчання курсант (слухач) набуває вмінь формулювати та правильно передавати власні думки, обґрунтовувати свою позицію, вести дискусію, слухати інших, поважати і рахуватися з іншими думками, точками зору.

Серед видів робіт в інтерактивному навчанні слід відокремлювати:

- спільну роботу (в парах, групах і колективах);
- рольові та ділові ігри, дискусії;
- роботу з різними джерелами інформації (книги, лекції, інтернет, документи, музеї);
- презентації;
- тренінги;
- інтерв'ю;
- опитування тощо [3].

Сьогодні існують різні класифікації інтерактивних методів. Так, інтерактивні методи поділяються за різними видами: з точки зору змісту, застосу-

вання, за технологічними характеристиками тощо. Викладачі використовують такі інтерактивні методи, як: "мозковий штурм", сінквейн, кластер, технологія RAFT та ін.

Серед різноманіття інтерактивних методів навчання особливе місце займають імітаційні ігрові та неігрові методи, до яких належать проблемні лекції та семінари, тематичні групові дискусії, кругли столи, тренінги, рольові та учбові ігри тощо.

Таким чином, можна відзначити безліч видів інтерактивних методів. Ми вважаємо за потрібне виділити окремо та детально зупинитись на застосуванні під час підготовки курсантів (слухачів) вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання такого інтерактивного методу, як метод case-study.

Case-study – ефективний метод, який формує навички аналізу, здійснення вибору та прийняття рішення та заснований на практичному аналізі конкретних ситуацій та їх відтворенні у максимально наближеному до реальності вигляді. Тому метод case-study іноді називають методом "реальних навчальних ситуацій".

У перекладі з англійської слово «case» означає "ситуація", "випадок". Іншими словами, слово "case" описує, характеризує певну ситуацію; характеризує історію та результати розвитку конкретного суб'єкта (наприклад, патрульного поліцейського, дільничного офіцера поліції, чергового відділення поліції тощо).

Метою методу case-study є спрямування курсантів (слухачів) на:

- аналіз будь-яких теоретичних відомостей та інформації;
- визначення основних проблем;
- знаходження альтернативних шляхів вирішення проблем (ситуація – ситуація з різними рішеннями та альтернативами);
- вибір найефективнішого рішення за допомогою порівняння, аналізу;
- планування своїх дій;
- вироблення ефективного алгоритму дій на підставі нормативно-правових актів тощо.

Case-study доповнює теоретичний зміст дисципліни всебічним розглядом практичних питань. Метод case-study прищеплює студентам вміння знаходити правильні рішення можливим в майбутньому ситуаціям та вести пошук ефективних рішень запропонованим проблемам через їх моделювання під час навчання.

Постає справедливе питання про те, як це відбувається в реальному житті, під час навчального процесу. Так, у листопаді 2009 року, за сприяння Координатора проєктів ОБСЄ, у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ було відкрито інтерактивну класну кімнату з питань протидії насильству у сім'ї. Для проведення занять було розроблено програму навчальної дисципліни та робочу навчальну програму спеціалізованого курсу "Протидія насильству у сім'ї", що передбачала обов'язкове проведення практичних занять з курсантами (слухачами) за допомогою методу case-study шляхом моделювання ситуації, за якої наряд поліції прибуває на місце вчи-

нення сімейної сварки за викликом на спецлінію 102.

Інтерактивна кімната повністю імітує однокімнатну квартиру зі сходовим майданчиком під'їзду, оснащена необхідним інвентарем (меблі, дрібний посуд, речі домашнього побуту тощо) та має відеокамери спостереження, які транслюють зображення в навчальну аудиторію, що відображається на великому екрані для всієї групи курсантів (слухачів).

Завдяки комплексу аудіо- і відеоапаратури є можливість фіксувати, зберігати та відтворювати перебіг рольової гри, неодноразово її переглядати, обговорювати та усувати недоліки, допущені учасниками.

Викладачами університету розроблено кілька сценаріїв, що повторюють реальні ситуації, на які частіше за все реагують працівники поліції. Викладач, що проводить заняття, виступає у ролі тренера-модератора процесу, надаючи курсантам (слухачам) можливість побути на місці працівників поліції, змушуючи їх оперативно приймати необхідні рішення, за необхідності ускладнюючи ситуацію, наприклад моделюючи різку агресію правопорушника або наявність в нього зброї, вибухівки тощо.

Після завершення рольової гри викладач починає дискусії з навчальною групою з метою обговорення подій, провокує обмін позицій, власних думок, їх відстоювання під час дискусії, вказує на виниклі під час імітації ситуації, помилки в діях та недоліки тощо. Особлива увага приділяється застосуванню курсантами (слухачами) поліцейських заходів, складанню процесуальних документів, дотриманню особистої безпеки.

Таким чином, під час проведення навчання в інтерактивній класній кімнаті здійснюється напрацювання певних алгоритмів професійних дій курсантами (слухачами) під час подолання побутових конфліктів, застосування заходів примусу до правопорушників (затримання, застосування спеціальних засобів та фізичної сили), проведення профілактичних бесід з правопорушником та жертвами насильства у сім'ї, складання процесуальних документів.

Практичні працівники поліції також мають нагоду пройти інтерактивне навчання у класній кімнаті з питань протидії насильству у сім'ї. До початку занять та після їх проведення відбувається вхідний/вихідний контроль знань шляхом вступного та підсумкового тестування правоохоронців. Результати контролю свідчать, що рівень сприйняття знань (інформації), набуття практичних навичок та досвіду їх застосування значно зростає. Так, у середньому, за п'ятибальною системою оцінювання, рівень вхідного контролю дорівнює близько 3,1 бала, а результати підсумкового тестування в середньому становлять вже 4,8 бала, що свідчить про ефективність зазначеної методики та методів навчання.

З метою удосконалення методики проведення інтерактивних занять, вивчення думок отримувачів освітніх послуг проводиться анкетування курсантів (слухачів), практичних працівників поліції щодо оцінювання якості занять з протидії насильству у сім'ї в інтерактивній кімнаті. Узагальнені дані, отримані при обробці анкет, які заповнюються учасниками тренінгу наприкінці занять, свідчать, що для 98% опитаних заняття є цілком корисними та виправдовують усі їхні очікування. Серед тих, хто свідчив про виправдані очіку-

вання, свою позицію аргументували 56,0% респондентів, назвавши такі причини доцільності проведених занять: 1) допомога працівнику поліції прийняти правильне рішення у нестандартних ситуаціях (набуття необхідних навичок, знань та вмінь) – 53%; 2) отримання значного обсягу корисної інформації, раніше не відомої – 28,0%; 3) нові знання з оформлення документації та практичної роботи на території – 10%, 4) поглиблення знань щодо фактів насильства у сім'ї – 9%.

У цілому всі опитані практичні працівники, які проходили навчання в інтерактивній класній кімнаті, засвідчили високу ефективність проведених занять та бажання продовжити навчання.

Висновок. Сьогодні виконання працівником поліції своїх обов'язків не є можливим без належного опанування теоретичними знаннями та наявності практичних навичок правоохоронця. Суспільство висуває підвищені вимоги до професіоналізму та переглядає критерії ефективності роботи правоохоронного відомства, що передбачає відхід у минуле пострадянської системи оцінювання ефективності роботи за кількістю протоколів, затриманих осіб, відкритих кримінальних проваджень тощо, та перехід до проєвропейської моделі, в основі якої лежить головний критерій – довіра населення до поліції.

Досягти зазначеної мети буде складно без докорінної зміни філософії підготовки майбутніх правоохоронців, застосування нових форм та методів навчання, особливе місце серед яких буде належати саме інтерактивним моделям. Трансформація змін у відомчій освіті повинна відбуватись в бік розвантаження навчальних планів від "неполицейських" дисциплін, поступового скорочення семінарських занять та збільшення часу на опанування саме правоохоронних дисциплін, надання переваги практичним заняттям, що в першу чергу сприятимуть формуванню професійних навичок поліцейського нової формації.

Бібліографічні посилання

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
2. *Багієва Ш.М.* Інтерактивні методи – механізм формування життєвих навичок / Ш.М. Багієва // Білім. – 2007. – № 6. – С. 9-10.
3. *Алімов А.* Використання у вищих навчальних закладах інтерактивних методів : навч. посібник. – Алмати, 2009. – 328 с.

Глуховець В.А. Интерактивные методы обучения при подготовке полицейских новой формации. Рассмотрены актуальные проблемы повышения качества подготовки полицейских при помощи применения интерактивных методов обучения. Особое внимание уделено вопросам приобретения правоохранителями практических навыков реагирования на типичные ситуации, связанные с предупреждением совершения насилия в семье, обеспечением личной безопасности, пресечением противоправного поведения лиц, составлением процессуальных документов и т.д.

В данной ситуации применение интерактивных методов обучения рассмотрено как один из аспектов в подготовке будущих полицейских современного типа.

Ключевые слова: *высшие учебные заведения со специфическими условиями обучения, профессиональная подготовка полицейских, интерактивные методы обучения, противодействие насилию в семье, интерактивная классная комната, методы case-study.*

Hlukhoverya V.A. Interactive teaching methods in training of new generation police officers. In the article the actual problems of improving the quality of police training through the application, in the classroom, interactive teaching methods. Special attention is given to acquiring practical skills of police responses to typical situations related to the prevention of violence in the family, personal security, stop illegal conduct of individuals, drafting of procedural documents and more.

In this situation, the use of interactive teaching methods regarded as one of the aspects in the training of future police modern type.

Keywords: *higher education with specific terms of training, police training, interactive teaching methods, countering violence in the family, an interactive classroom case-study methods.*

Надійшла до редакції 26.01.2017

Золотоноша О.В.
кандидат юридичних наук

Рижков Е.В.
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

УДК 340 : 378.001.895

ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАКТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ВУЗАХ МВС НА ПРИКЛАДІ ДДУВС

Розглянуто сучасні проблеми практичної складової навчального процесу у вищих навчальних закладах МВС України та надано пропозиції щодо їх подолання на прикладі запровадження новітніх підходів до проведення комплексних оперативно-тактичних навчань у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ під умовною назвою «Лінія 102».

Ключові слова: *мотивація до навчання, інтерактивність, інновації у навчальному процесі, практичні навички, оперативно-тактичні навчання, рольова функція, «Лінія 102».*

Постановка проблеми. Реформування Національної поліції потребує певного оновлення системи підготовки майбутніх правоохоронців та конструктивних змін і доповнень в існуючу систему набуття здобувачами вищої юридичної освіти знань та навичок. Ця теза ґрунтується на констатації певної кризи у мотиваційній сфері сучасних курсантів та студентів відомчих вузів, яка, у свою чергу, пов'язана з цілою низкою об'єктивних причин. Проблеми перехідного періоду у практичних підрозділах зумовлюють дію

негативних факторів, які супроводжують навчальний процес вузів МВС.

Криза професійних кадрів на місцях, яка виникла за результатами атестації, обумовлює дії керівництва Міністерства щодо дострокового випуску курсантів та комплектування ними вакантних посад [1]. Як наслідок, маємо необхідність вносити корективи до навчального процесу та вживати заходів щодо інтенсифікації системи підготовки кадрів разом із підвищенням мотиваційної складової суб'єктів навчання. У свою чергу, науково-викладацький склад потребує вжиття додаткових заходів щодо ліквідації прогалин, пов'язаних із впровадженням у діяльність поліції нових інформаційно-технічних складових, певними змінами у алгоритмах взаємодії суб'єктів правоохоронної, правозастосовної та судової функції.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питанням вдосконалення практичної складової навчального процесу у вищих навчальних закладах системи МВС України приділяла увагу переважна більшість науковців з числа практичних працівників поліції (міліції), керівники всіх ланок Міністерства, представники науково-викладацького складу спеціалізованих вузів. Питання професійного навчання поліцейських є актуальним предметом наукових праць С.В. Албула, С.Л. Антіпова, М.І. Ануфрієва, О.М. Бандурки, Л.І. Беляєвої, І.В. Горлинського, В.П. Ілларіонова, Я.Ю. Кондратьєва, М.В. Корнієнка, М.В. Лошицького, А.Б. Маркової, Є.Г. Самовичева, В.В. Сокурєнка, О.О. Подобного, В.В. Шендрика, О.О. Юхна та ін.

Від форм проведення навчальних занять, застосування інноваційних та інтерактивних технологій у навчальному процесі, запозичення міжнародного досвіду до розробки вітчизняної концепції відомчої освіти – таким є спектр питань, що передбачає пошук оптимальної моделі організації підготовки кадрів для поліції. Проте є аксіоматичним, що універсального рецепту подолання поточних проблем у відомчих навчальних закладах не існує. Поступово змінюється ментальність науково-викладацького складу, здобувачів вищої освіти, середовище, в якому навчаються і в подальшому працюють випускники. Тому виникає об'єктивна необхідність внесення коректив у сталі форми та методи навчання, впровадження у навчальний процес новітніх інформаційно-технічних засобів, пошуку інноваційних інструментів навчання, розробки оновлених педагогічних технологій.

Метою статті є дослідження проблем практичної складової навчального процесу у вищих навчальних закладах МВС України та надання пропозицій щодо їх подолання за результатами запровадження новітніх підходів у процесі проведення комплексних оперативно-тактичних навчань у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ.

Виклад основного матеріалу. Все частіше в умовах вузівської конкуренції абітурієнти обирають ті заклади, де навчання проходить якісно і цікаво, де навчальний процес має чітку практичну спрямованість, де реалізовано прогресивні педагогічні комплекси, де є місце для творчої активності та ініціативи студентів і курсантів.

Сучасні здобувачі вищої освіти у своїй переважній більшості в певному

сенсі вже є інтерактивними – їх забезпеченість сучасними електронними гаджетами наближається до максимуму. Класичні, а в розумінні студентів – застарілі, форми проведення занять певною мірою деструктивно впливають на поточну активність, прояв ініціативи та знижують позитивну мотивацію до навчання. Представники науково-викладацького складу, навчально-методичних підрозділів, керівництво навчальних закладів зобов'язані це врахувати і знайти цій тенденції конструктивне вирішення в рамках оновлених педагогічних технологій.

Погоджуємося із думкою М.О. Горської, що на даний час в Україні дійсно назріла нагальна потреба внесення змін до існуючої системи професійного навчання поліцейських. Цілком очевидно, що пріоритетними завданнями у цій галузі є модернізація, оптимізація, удосконалення та трансформація безпосередньо процесу професійного навчання поліцейських. Зрозуміло, що такі зміни мають стосуватися апробації сучасних методів викладення навчальних матеріалів із застосуванням можливостей технологій 3D, змісту навчальних програм, використання нових форм навчання, визначення ролі та статусу викладачів у закладах освіти поліцейських та інших питань, що потребують стрімкого вирішення [2, с. 119].

Перед педагогічними колективами постає завдання – поступово, але неухильно впроваджувати в навчальний процес елементи інтерактивного навчання, розвивати педагогічні технології, впроваджувати новації в контексті технічного прогресу та реформування правоохоронної системи.

Проте стримує розвиток інтерактивності та інновацій в навчанні не тільки брак ресурсів, але й певний викладацький консерватизм. Як не парадоксально, сучасні курсанти та студенти більш готові до реалізації інтерактивних підходів, ніж їм може запропонувати більшість педагогічних колективів [3, с. 45-46].

В умовах конкурентного середовища, з метою підвищення своєї конкурентоздатності науково-педагогічний склад повинен це врахувати та реагувати відповідним чином через самовдосконалення та технічно-педагогічний пошук при навчанні.

З особистого досвіду констатуємо, що курсанти та студенти відносно легко відкликаються на пропозицію застосовувати інноваційні підходи у навчальному процесі. Закономірним є те, що через інтерес, який має прояв у процесі реалізації тренінгу, рольової, ділової гри тощо, підвищується якість знань.

Постає наступне завдання – прояв творчої ініціативи з боку викладача та наявність у нього відповідних навичок (здібностей). Досягається це, перш за все, через навчання, створення умов та сприятливих можливостей, далекоглядність в педагогічних тенденціях та вимогливість щодо оволодіння інтерактивними та ігровими технологіями науково-педагогічними працівниками.

Практична складова підготовки курсантів, в рамках якої в першу чергу ми бачимо необхідність розвивати новітні підходи в навчанні, представлена стандартними практичними заняттями та оперативними, оперативно-

тактичними і тактико-спеціальними навчаннями, які, у свою чергу, доповнюються системою різновидів практик та стажування [4].

Значення усіх видів навчань важко переоцінити, бо, як справедливо стверджують О.Т. Ніколаєв та Є.Ф. Бахчеван, під час навчань учасникам потрібно приймати рішення і реалізувати їх в умовах обмеженого часу, а вся діяльність для тих, хто навчається, повинна протікати в цьому процесі динамічно в обстановці, що швидко і безперервно змінюється, що, у свою чергу, потребує від тих, хто навчається, постійно зростаючої уваги [5, с. 159].

До того ж, з самого початку у Стратегії щодо реформування системи освіти МВС було наголошено на її спрямованості на надання знань з орієнтацією на набуття професійно важливих вмінь та навичок у конкретних ситуаціях [6].

Тому, в рамках педагогічного пошуку, відчуваючи свою відповідальність перед суспільним запитом щодо якісної підготовки поліцейських нової генерації, у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ запроваджено новітню форму підготовки курсантів та студентів із використанням емулятора платформи інформаційно-технічного забезпечення Національної поліції, інтерактивних навчальних приміщень та навчальної зали судових засідань під умовною назвою «Лінія 102».

На першому етапі підготовка реалізована в рамках комплексних оперативно-тактичних навчань із курсантами випускного курсу та студентами юридичного факультету як різновид позанавчальної роботи. Другий етап реалізації передбачає запровадження можливостей платформи в основний навчальний процес.

Платформа представлена робочими місцями оператора Call-центру 102, чергового поліцейського відділу, диспетчера нарядів патрульної служби, слідчого, оперативного працівника, спеціаліста та ін.

Інформаційні потоки забезпечені окремою телефонною лінією та зв'язком; раціями, планшетами патрульних та мультимедійною апаратурою, журналами обліку та реєстрації тощо.

За допомогою 3-G протоколу забезпечується постійний відеозв'язок групи документування зі штабом, який розташовується в окремій навчальній аудиторії. До неї через вебкамери додатково передається відеоінформація з усіх основних робочих місць та умовного місця скоєння злочину.

Патрульна поліція забезпечується спеціалізованим транспортним засобом, засобами зв'язку та спеціальними навчальними засобами (макетами зброї, наручниками тощо).

Робочий кабінет слідчого обладнується спеціалізованим навчальним програмно-апаратним комплексом «ЄРДР».

Склад слідчо-оперативної групи забезпечується спеціалізованим транспортним засобом, засобами зв'язку, спеціальними навчальними та криміналістичними засобами.

З метою забезпечення дій чергової частини, патрульної поліції та слідчо-оперативної групи науково-викладацьким складом створено емулятор з інфо-

рмаційними та інформаційно-пошуковими системами: «Цунамі», «Патруль», «Моя поліція», ІПС тощо.

Учасники навчань забезпечуються відповідними журналами реєстрації та бланками службових документів.

У процесі навчань забезпечується міждисциплінарна взаємодія кафедр університету та факультетів.

Метою навчань є підвищення практичної складової навчального процесу підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції та фахівців-юристів державно-правової, цивільно-правової та кримінально-правової спеціалізації.

Завданням навчань є набуття та вдосконалення вмінь і навичок у процесі виконання оперативно-службових завдань, юридичної та судової практики в умовах, максимально наближених до реальних.

У процесі навчань, тренінгів та практичних занять відпрацьовуються типові фабули ситуативних задач. Курсанти засвоюють комплекс практичних заходів працівників різних підрозділів поліції, набувають та вдосконалюють навички. Студенти оволодівають навичками юридичного забезпечення учасників кримінального провадження та кримінального судочинства.

Курсанти навчальної групи та представники з числа студентів розподіляють рольові функції відповідно до умовної штатної чисельності. Під керівництвом викладачів усі фігуранти опрацьовують одну з фабул ситуативної задачі.

З метою підвищення ефективності проведення навчань під час інструктажу на початковому етапі демонструється відеоряд – як наочний приклад типових можливих дій основних учасників, розташування робочих місць та результатів діяльності.

Після отримання інформації через чергову частину за ситуативною фабулою учасники навчань приступають до виконання своїх рольових функцій.

Зауважимо, що розвиток творчого потенціалу здобувачів вищої освіти є одним із педагогічних завдань, передбачених вітчизняним законодавством [7, с. 119]. Більш того, для майбутніх фахівців оперативних служб кримінальної поліції навички рольової поведінки взагалі є професійно необхідними [8].

Реалізація фабул відбувається за різноманітних умов та на різних навчальних місцях в рамках території навчального закладу. Найчастіше імітуються робочі кабінети посадових осіб, торгівельні майданчики, крамниці, ломбард, житлове приміщення (спеціалізована інтерактивна кімната) та інше. Погодні умови не є перешкодою для проведення занять поза приміщеннями. При відпрацюванні фабули крім спеціалізованого службового використовується і звичайний цивільний транспорт. Активно використовується рольова функція медичної служби університету як у стаціонарі, так і на навчальних викликах.

За необхідності є можливість залучення під час реалізації фабул додаткових сил з числа добового наряду університету з метою охорони місця події, переслідування за «гарячим слідом» тощо.

Група документування за допомогою технічних засобів та засобів зв'язку документує дії патрульної поліції та членів слідчо-оперативної групи,

забезпечуючи передачу інформації в on-line режимі до штабу.

Представники штабу відслідковують, за необхідності координують діяльність учасників навчань та доповнюють ситуативну фабулу додатковими елементами, наближаючи її до реальних умов.

Після виконання первинних пошукових, слідчих (розшукових) дій складається перша частина службової документації, яка підлягає оцінці в процесі підбиття підсумків роботи з аналізом дій учасників навчань.

Курсантам та студентам ставляться завдання щодо виконання самостійної роботи зі складанням другої частини службової документації необхідних документів (їх додатків) та представленням їх на кафедрі для оцінки.

Матеріали навчань (фото-, відеоматеріали, документи, аналітика, схеми тощо) кожної навчальної групи зосереджуються в окремій папці з відповідними файлами для подальшого використання в навчальному процесі.

На другому етапі навчань передбачено навчальні судові засідання, в процесі яких наочно демонструються окремі елементи судової практики та алгоритм розгляду напрацьованих матеріалів кримінальних проваджень.

На першому і другому етапах значну роль відведено не лише науково-педагогічному складу, але й представникам практичних підрозділів, які активно залучаються для надання консультативної допомоги при виконанні вправ та під час спільного з курсантами та студентами підбиття підсумків.

Таким чином, у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ започатковано пілотний проект під умовною назвою «Лінія 102», в процесі якого реалізовано повний замкнений цикл відпрацювання навчальних фабул від отримання первинної інформації про правопорушення до винесення судом відповідного вироку. Безумовною перевагою проекту є його практична спрямованість. За сучасною методикою рольової гри курсанти та студенти набувають практичних навичок, вивчають та поглиблюють теоретичний матеріал. Максимальна наочність та наближеність до реальних умов підвищує їх мотивацію до навчання. Комплексність у вирішенні навчальних задач сприяє розумінню взаємодії між собою різних суб'єктів правоохоронної, правозастосовної та судової практики.

В рамках пошуку новітніх форм практичної підготовки курсантів у свій час МВС започатковувало експерименти щодо створення навчально-практичних комплексів [9], проте вони не набули загального розповсюдження у вузах Міністерства.

Разом з тим запропонований нами досвід має універсальний та, головне, ефективний з точки зору набуття практичних навичок характер, потребує мінімальних ресурсних витрат та може бути з успіхом запроваджений в інших навчальних закладах системи МВС.

Висновок. Вихід із ситуації, що пов'язана із необхідністю актуалізації мотиваційної сфери здобувачів вищої освіти, підвищення рівня практичної складової навчального процесу та приведення його у відповідність до сучасних потреб практики, бачимо у такому: поступово оновити та вдосконалити інформаційно-технічне та матеріальне забезпечення навчального процесу до

функціонального рівня аналогів практичних підрозділів; внести додаткові наочні та ігрові елементи до навчальних занять, які, у свою чергу, максимально наблизити до реальних ситуацій; передбачити та реалізувати елементи максимальної самостійності та відповідальності курсантів і студентів за напрацьовані результати; в умовах значного завантаження працівників практичних підрозділів посилити зв'язок курсантів та студентів з представниками практики за рахунок активного залучення слухачів заочної форми навчання у період навчальних сесій; активно використовувати блочну та бінарну систему при формуванні розкладу навчальних занять та відпрацюванні новітніх педагогічних методик; забезпечити співпрацю в рамках навчального процесу курсантів поліцейських факультетів і студентів юридичного факультету; впроваджувати в навчальних закладах системи МВС замкнутий цикл правоохоронної, правозастосовної та судової функції в рамках професійно орієнтованих ділових, рольових ігор та оперативно-тактичних навчань.

Бібліографічні посилання

1. Лист Директора Департаменту персоналу, організації освітньої та наукової діяльності МВС України № 22/2-3380 від 29 листопада 2016 року «Про проведення дострокових випусків курсантів ВНЗ МВС».

2. Горська М.О. Особливості професійного навчання поліцейських у сучасних умовах / М.О. Горська // Особливості підготовки поліцейських в умовах реформування системи МВС України : зб. матеріалів I міжнародної наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 трав. 2016 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2015. – С. 116-120.

3. Рижков Е.В. Мотиваційна складова навчального процесу кризь призму інтерактивності / Е.В. Рижков // Інтерактивні методи навчання при вивченні кримінально-правових дисциплін : матеріали науково-практичного семінару (м. Дніпропетровськ, 26 березня 2015 р.). – Дніпропетровськ : Дніпропетровський держ. університет внутрішніх справ, 2015. – С. 45-47.

4. Про затвердження Положення про практичну підготовку слухачів та курсантів вищих навчальних закладів МВС України : наказ МВС України від 27.06.2013 № 621 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1206-13>.

5. Ніколаєв О.Т., Бахчеван Є.Ф. Значення оперативно-тактичних та тактико-спеціальних навчань у системі професійної підготовки особового складу Національної поліції України / О.Т. Ніколаєв, Є.Ф. Бахчеван // Особливості підготовки поліцейських в умовах реформування системи МВС України : зб. матеріалів I міжнародної наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 трав. 2016 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2015. – С. 157-160.

6. Стратегія розвитку органів внутрішніх справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.npu.gov.ua/uk/publish/article/1221365>.

7. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-18 із змін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

8. Рижков Е.В. Рольова поведінка оперативного працівника як базовий професійний навик / Е.В. Рижков // Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 15-16 жовтня 2015 р.). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. – С. 135-136; Рижков Э.В. Методологические и теоретические основы обучения курсантов специализации «Криминальная милиция» ролевому поведению / Э.В. Рижков // Проблемы научного обеспечения совершенства и развитию оперативно-розыскной деятельности в Украине : вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідорен-

ка. – Луганськ, 2008. – Спец. випуск № 4 : у 2-х ч., Ч. 1. – С. 85-90; Рижков Е.В. Моральні аспекти рольової поведінки оперативного працівника / Е.В. Рижков // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2015. – Спецвипуск № 79. – С. 78-83.

9. Подобний О.О. Навчально-практичні комплекси вузів системи МВС України і ГМВС-УМВС-УМВСТ як напрямок удосконалення практичної підготовки курсантів / О.О. Подобний // Південноукраїнський правничий часопис. –Одеса : ОДУВС, 2008. – № 1. – С. 219-221.

Золотоноша О.В., Рижков Э.В. Инновационный подход к усовершенствованию практической составляющей учебного процесса в вузах МВД на примере ДГУВД.

Рассмотрены современные проблемы практической составляющей учебного процесса в высших учебных заведениях МВД Украины и предоставлены предложения по их преодолению на примере внедрения новейших подходов проведения комплексных оперативно-тактических учений в Днепропетровском государственном университете внутренних дел под условным названием «Линия 102».

Ключевые слова: мотивация к обучению, интерактивность, инновации в учебном процессе, практические навыки, оперативно-тактические учения, ролевая функция, «Линия 102».

Zolotonosha O.V., Ryzhkov E.V. Innovative approach to improving the practical component of the educational process in universities MIA on the example of the Dnipropetrovs'k State University of Internal Affairs. In the article the modern problems of the practical component of the educational process in higher educational establishments of Ukraine and provided suggestions for improvement on the example of the introduction of new approaches of integrated operational and tactical exercises in Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs under the codename "102 Line".

Out of the situation related to the need updating applicants motivational sphere of higher education, improve the practical part of the training process and bringing it in line with contemporary needs practice, we see the following: gradually update and improve the information and technical and material support to the educational process functional analogues of practical units; make additional visual and gaming elements to the training sessions, which in turn areas close to real situations; provide and implement elements of maximum autonomy and responsibility of students and students turned out for the results; in conditions of considerable practical workers loading units to strength then the relationship of students and students with representatives of practice through the active involvement of students of correspondence courses during the training sessions; actively block and use the binary system during formation of the schedule of classes and testing new pedagogical methods; ensure cooperation with in the educational process of cadets of police departments and law students; implement educational Circulation of the Ministry of Internal Affairs vicious cycle of law enforcement, law enforcement and judicial functions within professionally-oriented business, roleplays and operational-tactical exercises.

Keywords: motivation for learning, interactivity, innovation in the learning process, practical skills, operational and tactical exercises, role function "Line 102".

Надійшла до редакції 27.12.2016

Підлісний М.М.

кандидат філософських наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 378+316

ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ У ВИКЛАДАННІ КУРСУ ЗАГАЛЬНОЇ СОЦІОЛОГІЇ У ЮРИДИЧНОМУ ВНЗ

Проаналізовано практичні форми і методи інноваційних технологій в загальному курсі соціології. Виявлено найбільш ефективні прийоми використання їх на семінарських заняттях. Розглянуто прийоми, що вироблені сумісно з курсантами.

Ключові слова: інноваційні технології, семінарські заняття, прийоми і методи.

Постановка проблеми. Дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених і практиків показують наявність зв'язків між наукою й освітою. Сучасному суспільству потрібні фахівці, здатні творчо підходити до вирішення різних проблем, аналізувати їх і приймати рішення в нетипових ситуаціях. Тому розвиток у курсантів ДДУВС загальної культури є одним із найважливіших показників рівня їх готовності до професійної діяльності. Тобто сьогодні все більш затребуваним вважається фахівець, який володіє не тільки професійно значущою інформацією, а й загальною культурою, забезпечує вихід за межі вузькопрофесійної діяльності.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. У вітчизняній літературі дидактичні та методичні аспекти організації активного навчання розробляються перш за все у загальних роботах з педагогіки та психології вищої школи [1].

У теперішній час ведеться інтенсивний пошук і впровадження нових форм та методів навчання молоді. Про це свідчать публікації журналу «Соціологічні дослідження» за останні 5 років [2].

З останніх наукових праць по даній проблемі слід назвати таких дослідників: Марченко О.В., Складановську М.Г., Гіна А.А., а також наші власні дослідження [3].

Мета статті – аналіз традиційних і нетрадиційних методів викладання загальної соціології в юридичних ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. При викладанні навчальної дисципліни «Соціологія» широко використовуються як традиційні, так і нетрадиційні методи викладання. До традиційних методів зараховують лекції, семінари, що включають написання та обговорення доповідей, самостійну роботу, консультації, заліки, екзамени. Вищевказані традиційні методи викладання є базою для передачі знань слухачам. Жодною мірою не відмовляючись від традиційних методів викладання у вищій школі, частіше стали використовуватися не-

традиційні методи, тому що вони більше активізують курсантів, розвивають їх індивідуальні здібності, ерудицію й уяву, сприяють діалогу між викладачем і курсантами, виявленню часом суперечливих проблем.

Проведені соціологічні дослідження різних форм і методів викладання показують, що система засвоєння матеріалу з традиційної лекції становить 20 %. Лекція з використанням наукових посібників дає змогу підвищити цей показник до 30 %, лекція з використанням аудіовізуальних засобів дає 50 % засвоєння інформації, дискусії – 70 %, ігри – 90 %. Ось чому їх слід використовувати одночасно.

До нетрадиційних методів відносять ділові, рольові, ситуативні або імітаційні, операційні ігри (тренінги), використання психологічних тестів, які дають змогу визначити характерні риси особистості, тестів для контролю знань; творчу, активну роботу з понятійним апаратом; складання тематичних кросвордів; вибір теми, маршруту та написання сценаріїв екскурсій; проведення різноманітних соціологічних досліджень, експериментів, педагогічного практикуму.

На думку фахівців, інтерактивне навчання характеризується такими ознаками: активізація мислення, залучення курсантів до навчального процесу, стійка активність протягом усього заняття, самостійна творча відпрацьованість рішень, високий ступінь мотивації та емоційності, постійна взаємодія осіб, що навчаються, та викладачів. Дана модель навчання перетворює курсанта з пасивного об'єкта отримувача навчальної інформації до активного суб'єкта з пізнавальною діяльністю. А це передбачає деякі зміни в усіх компонентах дидактичної системи (принципах, формах, методах та засобах навчання) [4].

На I семінарському занятті «Соціологія як наука, її предмет і методи» застосовується тест ідентифікації соціологічного терміна (ТІСТ). Запропоновано трьом командам зрозуміти, що належить трьом областям знання: соціології, психології, економіки (180 понять). Курсантам слід визначити, до якої науки належить кожне поняття. Перевага даного способу проведення тестування полягає в тому, що, по-перше, він дозволяє уникнути досить трудомісткої процедури обробки даних, по-друге, курсанти отримують можливість відразу ж ознайомитися з результатами тестування і порівняти свої результати з максимально можливими (120 балів) і з результатами інших курсантів [5].

У 2016 р. підготовлено Соціологічний практикум, призначений для викладачів соціально-гуманітарних дисциплін, курсантів навчальних груп. Мета даної роботи – допомогти майбутнім фахівцям детально вивчити і переосмислити першоджерела, знайти відповіді на запитання, які стосуються теми, що вивчається. Також підготовлено ситуаційні завдання, навчальні кросворди, пошукові завдання, проблемні питання, витяги з першоджерел класиків соціології. Це розвиває вміння курсантів довести або спростувати соціальні ситуації, твердження, проаналізувати статистичні дані, скласти соціологічний звіт.

Питання і завдання підібрано в такому порядку, щоб охопити основні

теми програми з соціології. При складанні посібника використано наукову, навчально-методичну літературу, особистий досвід викладачів і думки курсантів для формування логічного типу мислення. Сподіваємося, що навчально-наочний посібник допоможе формуванню творчого мислення і будемо вдячні за висловлювання критичних зауважень і доповнень для майбутнього перевидання [4].

Спільно з курсантом навчального взводу ПС-443 Альошиним В. було розроблено сценарій ділової гри «Вгадай епоху», головним завданням якої є вміння знаходити соціальні проблеми і намагатися їх вирішувати, логічно і послідовно виражати свої думки і критично оцінювати інших опонентів.

Важливим творчим рішенням є вміння розглянути і виявити у карикатурі соціальну проблему. Відомо, що карикатура – це своєрідне дзеркало суспільства, в якому показані найбільш типові проблеми економічного, політичного, соціального розвитку. Карикатура – це ознака часу. Про час можна судити з того, як і над чим люди сміються і які виносять уроки. Майстерність карикатуриста – точно підмітити проблему, що виникає, а курсанта – вміння її «піймати», виступаючи у ролі дослідника-експерта, та намагатися знайти її рішення.

Необхідно щоб курсанти вміли розрізнити соціологічну й соціальну проблеми. Відомо, що соціологічна проблема виникає тоді, коли треба пояснити щось у соціальній поведінці за допомогою соціологічної теорії. Соціальна поведінка часто призводить до суспільних чи особистісних суперечностей, дискомфорту і потребує колективних зусиль за їх згодою. У людей багато проблем і їм треба зрозуміти, чим вони викликані та що треба зробити для їх рішення. Тому необхідно показати особистісні проблеми (бідність, самотність) як частину спільних, соціальних процесів.

Ефективною формою повторення опорних понять є сінквейн. Це п'ятистрочна віршована форма, що виникла в США на початку ХХ століття під впливом японської поезії.

Перший рядок – тема вірша, виражена одним словом, іменником; друга – опис теми в двох словах – прикметниками; третя – опис дії в рамках цієї теми трьома словами – дієсловами; четверта – фраза з чотирьох слів, що виражає ставлення автора до даної теми; п'ята – одне слово – синонім до першого, на емоційно-образному або філософсько-узагальненому рівні, що повторює суть теми. Наприклад:

Соціологія –
Комплексна, незамінна
Класифікує, прогнозує, направляє
Люди мають потребу в ній
Суспільство

Ефективним якісним методом у соціології залишається фокус-груп. Основною перевагою даного методу є отримання так званої глибинної інформації в невеликій групі респондентів.

Суть методу фокус-груп полягає в тому, що увага учасників фокусується

на досліджуваній проблемі, з'ясуванні мотивації тих чи інших дій. На відміну від кількісних методів дослідження, наприклад, соціологічного опитування, який дає відповідь на питання «Хто?», «Скільки?», метод фокус-груп дає відповіді на питання «Як саме?», «Чому?» [6].

При використанні методу фокус-груп необхідно дотримуватися таких правил:

- чисельність групи не повинна перевищувати 8–10 осіб, щоб усі могли інтенсивно брати участь у дискусії;
- члени групи повинні бути відібрані випадково, але з дотриманням правил методу певної вибірки, а також бути незнайомими один з одним;
- мінімальна тривалість дискусій 50–60 хвилин, максимальна тривалість – 1,5–2 години;
- дискусія має відбуватися за ретельно опрацьованим модератором сценарієм;
- модератор не повинен нав'язувати свою думку респондентам, а тільки керувати дискусією [7].

Великою популярністю користувалися такі теми: плюси і мінуси Інтернету, 25 років незалежності України, порівняльна характеристика майданів 2004 і 2014 років, соціальні портрети повій й безхатка, особливості сучасної молоді України, ціннісний світ субкультур України.

Кафедра філософії та політології у 2016 р. уклала творчу співдружність з Центром правової інформації Дніпропетровської обласної універсальної наукової бібліотеки з метою залучення курсантів до роботи в бібліотеці і ознайомлення молоді з іменами видатних українців. У результаті цієї роботи курсанти зібрали бібліографічний опис з таких проблем: працевлаштування молоді, молодь і підприємництво, кримінальна субкультура, молодь і політика, права соціалізація молоді, здоровий спосіб життя і проблеми суїциду тощо.

Курсанти 2 курсу факультету № 3 підготували тези на Всеукраїнську конференцію «Актуальні проблеми вітчизняного права в дослідженнях молодих вчених»: Кліценко К. «Молодіжна злочинність в умовах сучасної України: соціологічний аналіз», Волошина Г. «Сучасні проблеми молоді сім'ї», Мазенко Н. «Престиж права в умовах суспільства, що трансформується», Гошуляк Ю. «Образ Національної поліції у фокусі громадської думки».

Надзвичайно ефективним для майбутніх слідчих є складання аналітичних таблиць і їх аналіз, що дозволяє знаходити динаміку соціальних явищ. Наприклад, при аналізі причин суперечок і розбіжностей в молодих сім'ях курсантам пропонується скласти короткий науковий звіт: чим відрізняються думки чоловіків і жінок, які основні причини, чому саме вони стали головними? Або виділити характерні риси кожного типу суспільства, при цьому слід провести їх порівняння або навести приклади суджень. Одні з них правильні, а інші неправильні – слід розібратися і розставити їх за важливістю. Слід проаналізувати статистичні дані в таблиці і скласти науковий звіт на 1–2 сторінки.

Протягом декількох років залучаю своїх курсантів і студентів до проведення навчальних соціологічних досліджень.

Таким чином, цілком очевидно, що лише у сукупності соціальна інформація, яка є традиційною у кожному трудовому колективі, та інформація, отримана за допомогою соціальних досліджень, дозволяють здійснити ефективне соціальне управління.

Однією з найбільш цікавих форм проведення занять з теми 3 «Організація соціологічних досліджень, методи аналізу та збору соціологічної інформації» є підготовка та проведення навчальних соціологічних досліджень курсантів 1 та 2 курсів ДДУВС.

Слід зазначити, що соціальна інформація є у будь-якому підприємстві, фірмі, навчальному закладі. Вона міститься у документах адміністрації, матеріалах, зборах працюючих, однак подібна інформація має цілий ряд суттєвих недоліків.

По-перше, вона не відображає усієї сукупності соціальних факторів, які стосуються життєдіяльності колективу, оскільки до подібних фактів належать не тільки реальні акти поведінки робітників, але й, зокрема, думки, оцінки, судження людей.

По-друге, подібна інформація не є репрезентативною. Вона може відображати, наприклад, лише погляди керівників на ту чи іншу проблему, але все-таки не загальну, «середню» думку усіх робітників колективу.

По-третє, вірогідно, що не завжди інформація, яка міститься у документах адміністрації, є достовірною та об'єктивною – цілком можливо непередбачене спотворення інформації.

Курсантам пропонується перелік завдань, які складаються із 160 дослідницьких тем [4]. На семінарі № 2 з теми 3 «Організація соціологічних досліджень» курсанти вчаться розробляти анкету на основі щотижневого видання «100 людей, які змінили хід історії». Це захоплююче видання у науково-популярній формі дає курсантам загальне уявлення про життя, творчість, основні наукові відкриття, аналітичні матеріали. Курсанти формулюють питання, використовують відкриті, закриті, альтернативні питання. Перед заняттям курсанти знайомляться з монографіями фахівців-соціологів, які дають знання і формують вміння різних типів питань [8]. Заняття проходять жваво та цікаво, а в аудиторії панує творча атмосфера, більшість курсантів із захопленням працюють. У наступному навчальному році найкращі курсантські індивідуально-дослідницькі роботи будуть рекомендовані на наукову конференцію.

Курсанти I курсу факультету № 3 Лонська Є., Роздольська Ю., Сокурєнко О., Григорєнко В., Мерєнков О., Скорик О., Малий Б., Малишевський К., Штанєнко О., Назарук Ю., Задирака Д., Безверха Д., Рядська Г. провели порівняльний аналіз двох соціологічних досліджень (2009–2011 – ДДФА; 2015 – ДДУВС) із соціальних проблеми молоді.

Об'єктом даного дослідження стали студенти I, II, III курсів Дніпропетровської державної фінансової академії та курсанти I, II, III курсів Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, а предметом дослідження є особливості адаптації курсантів і студентів перших курсів до умов життя у вузах.

Метою дослідження виступають соціальні проблеми, з якими стикаються сучасні курсанти і студенти на початку їх навчання у вузі.

Завданням дослідження є таке:

- виявлення основних мотивів вступу до вузів;
- охарактеризування ієрархії цінностей курсантів і студентів;
- розкриття особливостей дозвілля.

У дослідженні був застосований метод суцільного опитування. Основним методом збору соціологічної інформації було масове роздаткове анкетування. Усього опитано – 448 осіб, у тому числі (студентів ДДФА – 228 і курсантів ДДУВС – 220).

Дослідження виявило, що серед найважливіших цінностей більшості курсантів і студентів провідне місце займає «освіта». Причому це стосується освіти і як життєвої мети, і як засобу досягнення інших життєво важливих цілей.

Аналізуючи відповіді респондентів у гендерному аспекті, можна помітити, що до числа вищих термінальних цінностей освіти зараховують частіше дівчата, ніж юнаки (68,3 % і 56,7 % відповідно). Подібна різниця у гендерному критерії існує і щодо таких важливих для молоді цінностей як «здоров'я» (63 % і 54 % відповідно).

Результати дослідження дозволяють зробити висновок про індивідуалістичну спрямованість ціннісних орієнтацій першокурсників, що підтверджується низьким рейтингом в їх свідомості суспільно значущих цінностей, а також високим рейтингом таких особистісно орієнтованих цінностей як здоров'я, дружба, любов. Високо цінують курсанти і студенти свою незалежність, самостійність, лідерство і раціоналізм.

Дослідження виявило, що велика частина опитаних курсантів і студентів віддають перевагу проведенню свого вільного часу в колі друзів, багато хто воліє проводити дозвілля за прослуховуванням музики, а також у мережі Інтернет та соціальних мережах.

На думку більшості першокурсників, їх дозвілля повинно бути приємним, приносити задоволення, але також давати щось нове, розширювати кругозір. Дівчата більше орієнтовані на творчий характер дозвільної діяльності, а юнаки – на рекреаційні форми проведення вільного часу.

Більшість курсантів і студентів у поняття «здоровий спосіб життя» вкладають активний відпочинок, заняття спортом, відсутність різних шкідливих звичок, а також повноцінний сон і здорове харчування. Тобто поняттю «здоровий спосіб життя» надають більше фізіологічного, ніж психологічного аспекту.

У результаті дослідження було виявлено, що в період навчання в школі більшість респондентів займалися якоюсь художньою творчістю або спортом. Значна частина опитуваних продовжує систематично займатися творчістю або спортом.

Досить продуктивною формою на семінарі з теми 6 «Особистість у системі соціальних зв'язків» є проведення соціометричної процедури. Це спеціальна процедура, на основі якої вивчається неформальна структура колективу, вивчаються проблеми лідерства, групової згуртованості.

Ефективними формами проведення семінарських занять є перегляд, обговорення та диспути документальних навчальних відеофільмів, які в образній формі сприяють кращому засвоєнню матеріалів, вмінню виробляти власну позицію та відстоювати її та логічно виражати думку. Досить часто документальні фільми з молодіжних проблем можна записати з різних телеканалів, і вони становлять гарну ілюстрацію до ефективного засвоєння навчального матеріалу. Наприклад, великою популярністю користуються фільми: «Багаті теж плачуть», «Секти», «Закон Анастасії», «Золоті половинки», «Розпущення молоді», «Проблеми СНІДу та наркоманії», «Молодіжні субкультури», «Я – кіборг», «Покоління Y» та ін.

Для активізації дискусії з перегляду документальних фільмів заздалегідь ставилися студентам такі питання:

1. Позначте основні соціальні проблеми документального фільму.
2. Назвіть й охарактеризуйте основні соціальні інститути.
3. Висловіть вашу думку і оцінку даної проблеми.
4. Виділіть ключові соціологічні терміни і поясніть їх значення.
5. Проаналізуйте життєвий шлях особистостей героїв фільму.
6. Сформулюйте ваші рекомендації щодо розв'язання соціальних проблем фільму.
7. Найдіть у мережах Інтернет та науковій літературі подібні соціологічні дослідження.
8. Дайте соціологічний аналіз типу особистості головного героя.
9. Що подібного з вищезгаданого Ви читали у художній, публіцистичній, науковій літературі?

Для урізноманітнення проведених занять із соціології використовується така форма як запрошення відомих вчених на лекційні та семінарські заняття, виступи яких жваво сприймаються молоддю. Зокрема, був запрошений відомий професор філософії Дніпропетровського Національного залізничного університету Шубін Василь Іванович, який прочитав лекцію із соціології, а один із засновників конкретної соціології Фокін Євген Іванович інформував про механізм проведення соціологічних досліджень на металургійному заводі імені Г.І. Петровського.

На наш погляд, досить цікавим форматом проведення занять є особисті враження здобувачів вищої освіти, які побували у зарубіжних країнах.

У лекції з теми 8 «Соціологія шлюбу і сім'ї» використовується біографічний метод, де курсанти пишуть соціологічні есе-роздуми «Моє майбутнє через 10 років». Курсанти описують соціальні інститути, які впливають на формування особистості майбутнього фахівця. Це, насамперед, сім'я, школа, батьки, друзі, ЗМІ, Інтернет.

Широко використовується читання та соціологічний аналіз літературних джерел. Наприклад, статті В.Г. Городяненка «Феномен зрадництва», М.М. Підлісного, В.І. Шубіна «Цінності молоді: досвід емпіричного дослідження», есе О. Генрі «Дороги, які ми обираємо», оповідання Ш. Алейхема «Конкуренти», А.П. Чехова «Злоумисник».

Багато курсантів у своїх відгуках виражають задоволення активними формами занять. На їх думку, така форма занять дозволяє, по-перше, краще зрозуміти та засвоїти навчальний матеріал. По-друге, розібратися у собі, у взаємовідносинах з навколишнім середовищем. По-третє, вирішити особисті проблеми. На наш погляд, ці результати є різними, але насправді вони є взаємозв'язаними. Якщо мета виховання – формувати знання не у вигляді передачі зразків, освоєння необхідної інформації, а як сформованої здібності курсанта демонструвати свої пізнання у вигляді вміння проектувати нові способи рішення того чи іншого завдання з урахуванням швидкозмінної ситуації.

Висновок. У підсумку зазначимо, що викладання дисципліни соціологія – це постійний процес ефективного використання традиційних форм і методів та одночасного освоєння інноваційних технологій. На нашу думку, для розвитку методики та вдосконалення практики активного навчання соціології є необхідним: узагальнювати й поширювати досвід, накопичений у цій сфері, публікувати відповідні навчально-методичні праці (практикуми, збірники проблемних завдань, сценарії ігор, добірки кейсів тощо); організовувати семінари та конференції з розгляду методичних аспектів викладання соціологічних дисциплін, проводити майстер-класи, залучати майбутніх юристів до розвитку методики інтерактивного навчання, ефективно використовувати накопичений досвід в освітній практиці зарубіжної та вітчизняної вищої школи.

Бібліографічні посилання

1. Віленський В.Я. Технології професійно-орієнтованого навчання у вищій школі / Віленський В.Я., Образцов П.І., Уман А.І. – М., 2005; Педагогіка вищої школи. – Мн., 2005.
2. Майкова Е.М., Блохіна М.В., Григорьев А.Г. Проблеми ефективного навчання соціології. – 2009. – № 6. – С. 136-143; Соціологічне знання в системі соціально-гуманістичної підготовки студентів. – 2010. – № 6. – С. 118-123; В.М. Петров, Є.М. Куликов. Ігрові форми семінарських занять. – 2010. – № 5. – С. 128-132; Нові інформаційні технології в соціологічній освіті. – 2010. – № 5. – С. 133-136; Можливості електронного наукового семінару. – 2010. – № 6. – С. 135-137.
3. Марченко О.В. Методологічні стратегії дослідження освітнього простору : монографія. – Дніпропетровськ, 2012; Складановская М.Г. Активизация познавательной деятельности. – Днепропетровск, 2010; Гин А.А. Новые педагогические технологии. – К., 2010; Підлісний М.М. Проблема використання інтерактивних методів у вивченні загальної соціології // Інноваційні процеси у сучасному просторі юридичної освіти: реалії, тенденції, перспективи : матеріали II Всеукр. науково-практ. конф. – Дніпропетровськ, 2015. – С. 143-147; матеріали III Всеукр. науково-практ. конф. – Дніпропетровськ, 2016. – 298 с.
4. Підлісний М.М. Соціологічний практикум : навчально-наочний посібник у схемах і коментарях. – Дніпропетровськ, 2016.
5. Кравченко А.И. Основы социологии : метод. пособие / А.И. Кравченко. – М., 1997. – С. 92-97.
6. Коляда В.И. Введение в социологию. Краткий очерк теории и практики в конспективном изложении / Коляда В.И., Назаренко А.Г. – Запорожье, 2009. – С. 86-87.
7. Соціологія : підручник / за ред. В.Г. Городяненка. – К., 2008 – С. 502-505.
8. Аверьянов Л.Я. Социология: искусство задавать вопросы / Л.Я. Аверьянов. – М., 1988; Панина Н.В. Технология социологического исследования / Н.В. Панина. – К., 1998.

Підлісний М.Н. Опыт использования инновационных методов в преподавании курса общей социологии в юридическом вузе. Проанализированы практические формы и методы инновационных технологий в общем курсе социологии. Выявлены наи-

более эффективные приемы использования их на семинарских занятиях. Рассмотрены приемы, выработанные совместно с курсантами.

Ключевые слова: *инновационные технологии, семинарские занятия, приемы и методы.*

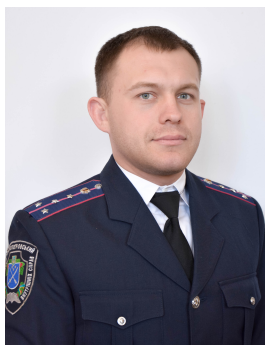
Pidlisnyy M.M. Experience of the use of innovative methods of general sociology course in law university. The author has analyzed practical forms and methods of innovative technologies in the General course of sociology. The most effective use of their seminars. Discusses techniques, developed jointly with students.

The students in their feedback, express the pleasure of active forms of employment. In their opinion, this form of training allows, first, to better understand and grasp the educational material. Second, to understand themselves in relationship with the environment. Thirdly, to solve personal problems. These results are different, but in reality they are interrelated. The purpose of education is to shape the knowledge in the form of transfer of samples and the development of the necessary information. The purpose of education is to shape the ability of the student to demonstrate their knowledge in the form of skills to design new ways to solve a particular task given the rapidly changing situation.

Teaching sociology is an ongoing process the effective use of traditional forms and techniques and the simultaneous development of innovative technologies. The purpose of teaching the discipline of sociology is, first, the development of the methods and practice of active learning in sociology, secondly, the need to consolidate and disseminate the experience gained in the social sphere, and thirdly, to organize seminars and conferences devoted to the methodological aspects of teaching sociological disciplines, fourthly, to conduct workshops, attract future lawyers to the development of a technique of interactive learning, fifth, to effectively use the experience gained in educational practice of foreign and domestic high schools.

Keywords: *innovative technologies, seminars, tools and techniques, experience, educational practice.*

Надійшла до редакції 24.06.2016

Богуславський В.В.

здобувач

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 342.1

ЗАВДАННЯ ТА ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКІВ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ

Проаналізовано завдання та принципи державної інформаційної політики у сфері забезпечення особистої безпеки працівників сил охорони правопорядку. Зазначено, що державна інформаційна політика у сфері забезпечення особистої безпеки працівників сил охорони правопорядку має здійснюватися з дотриманням принципів системності, ефективності, відкритості та конфіденційності в їх поєднанні та взаємозв'язку, плановості, превенції, а також стимулювання.

Ключові слова: *особиста безпека, інформаційна політика, принципи, завдання.*

Постановка проблеми. Суспільно-політичні події, які сталися в Україні впродовж останніх років, значно актуалізували питання забезпечення особистої безпеки працівників сил охорони правопорядку. Однак для досягнення реального прогресу в напрямі забезпечення особистої їх безпеки слід скоординувати зусилля в різних масштабах діяльності: від індивідуального до загальнодержавного. Останній повинен мати форму державної політики, яка реалізується цілеспрямовано та послідовно. Враховуючи ступінь інформатизації суспільства, набуває все більшої актуальності питання інформаційної політики у сфері забезпечення особистої безпеки працівників сил охорони правопорядку, зокрема її задач та принципів.

Тематика інформаційної політики у сфері забезпечення особистої безпеки працівників сил охорони правопорядку є новою для теорії адміністративного права, тому при написанні цієї статті будуть використані роботи вчених у галузі політології, державного управління, теорії права, а також із суміжних тем адміністративного права.

Зазначене зумовлює постановку **мети**, що полягає у комплексному аналізі задач та принципів державної інформаційної політики у сфері забезпечення особистої безпеки працівників сил охорони правопорядку.

Для отримання обґрунтованих результатів дослідження даного питання ми перш за все маємо з'ясувати, що саме являє собою державна інформаційна політика взагалі, а тільки потім переходити до розгляду окремого напрямку цієї політики у сфері забезпечення особистої безпеки працівників сил охорони правопорядку.

Виклад основного матеріалу. Закон України «Про інформацію» хоч і не дає визначення категорії «державна інформаційна політика», однак наводить перелік її основних напрямків, а саме: забезпечення доступу кожного до інформації; забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації; створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства; забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень; створення інформаційних систем і мереж інформації, розвиток електронного урядування; постійне оновлення, збагачення та зберігання національних інформаційних ресурсів; забезпечення інформаційної безпеки України; сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору [1].

Водночас, наводячи ці, безумовно, важливі напрямки, закон не надає визначення, що саме слід розуміти під державною інформаційною політикою. Це обумовлює потребу звернення до фахових наукових праць. В першу чергу, звернемося до наукових праць в галузі політології. Так, І.А. Кисарець, дослідивши категорію «інформаційна політика» на дисертаційному рівні, визначила її як складову внутрішньої і зовнішньої політики держави, сукупність завдань, напрямів та способів діяльності владних і суспільних інститутів, спрямованих на розвиток інформаційної сфери, а також як регулюючу діяльність державних органів, спрямовану на розвиток інформаційної

сфери суспільства, яка охоплює не тільки засоби масової інформації, але й телекомунікації, інформаційні системи і ресурси, всю сукупність виробничих відносин, пов'язаних зі створенням, зберіганням, обробкою та передачею інформації в усіх її видах [2, с. 9]. З аналізу цього визначення випливає, що в політології категорія «інформаційна політика» визначається як діяльність, спрямована на розвиток інформаційної сфери, яка, в свою чергу, не обмежується засобами масової інформації, але включає в себе й інші телекомунікаційні та інформаційні системи й ресурси, а також діяльність з «продукування» та надання інформації.

Категорія «інформаційна політика» становить науковий інтерес і для науковців-юристів. Так, Ю.М. Іванченко зазначає: державна інформаційна політика – це сукупність основних напрямів і способів діяльності держави з отримання, використання, поширення та зберігання інформації [3]. За слушним твердженням В.О. Негодченка, політику слід розглядати як сукупність взаємоузгоджених та взаємообумовлених конкретних концептуальних ідей, що побудована з урахуванням інтересів та потреб громадян, суспільства і держави у певній сфері життєдіяльності [4, с. 77-78]. Далі цей автор продовжує, що політика може відрізнятися своїми об'єктами, суб'єктами, цілями і засобами [4, с. 78].

Враховуючи, що інформаційна політика є різновидом політики як загального, родового явища, очевидним є висновок, що саме об'єкти, суб'єкти, цілі, засоби тощо і відрізняють інформаційну політику від інших напрямків політики. Доречно навести позицію, яку висловлює О. Токар, зазначаючи, що об'єктом інформаційної політики є національна інформаційна сфера з усіма її компонентами [5, с. 131].

У свою чергу, І.Р. Березовська та Д.М. Русак, хоч і не дають визначення поняття «державна інформаційна політика», однак вказують, що така політика повинна закласти основи для вирішення фундаментальних завдань розвитку суспільства, головними з яких є формування єдиного інформаційного простору України та її входження у світовий інформаційний простір, гарантування інформаційної безпеки особистості, суспільства й держави [6].

На думку Г.М. Красноступа, державна інформаційна політика забезпечується за допомогою дій, які за сутністю є комплексом цілеспрямованих організаційних і правових заходів, що впливають на об'єкт управління (певний державний інтерес), у результаті чого досягається необхідний для суспільства результат [7].

Проаналізувавши в загальних рисах сутність державної інформаційної політики, переходимо до розгляду її завдань та принципів. Здійснення державної інформаційної політики (в тому числі й у сфері забезпечення особистої безпеки працівників сил охорони правопорядку) тісно пов'язане з реалізацією державної влади. При цьому державна влада в Україні, як відомо, поділяється на законодавчу, виконавчу та судову. Спираючись на це, пропонуємо виокремити три блоки завдань державної інформаційної політики у сфері забезпечення особистої безпеки працівників сил охорони правопорядку:

- 1) інформаційне забезпечення особистої безпеки на законодавчому рівні;
- 2) інформаційне забезпечення особистої безпеки на рівні діяльності виконавчої влади;
- 3) інформаційне забезпечення особистої безпеки на судовому рівні.

При цьому кожний з цих блоків завдань охоплює собою ряд завдань нижчого порядку (підзавдань). Розглянемо їх детальніше.

До завдань державної інформаційної політики у сфері інформаційного забезпечення особистої безпеки на законодавчому рівні можемо віднести такі.

Перше завдання полягає безпосередньо у створенні нормативно-правової бази, яка б включала в себе такі норми:

- 1) норми матеріального права, які під загрозою кримінально-правового та адміністративно-правового покарання забороняють посягати на особисту безпеку сил охорони правопорядку, а також встановлюють цивільно-правовий обов'язок відшкодувати шкоду, яка завдана таким посяганням;

- 2) норми процесуального права, які передбачають та регулюють порядок провадження (кримінального провадження, провадження у справах про адміністративні правопорушення, цивільного провадження) за фактами посягання на особисту безпеку сил охорони правопорядку;

- 3) норми, які уповноважують осіб, які залучаються до охорони правопорядку (як на професійній основі, так і на громадських засадах), носити зброю та спеціальні засоби, а також застосовувати їх при охороні правопорядку;

- 4) норми, які усувають протиправність наслідків застосування зброї та спеціальних засобів, якщо їх застосування було викликано потребою у безпеці від посягань на особисту безпеку та відповідало підставам та умовам застосування, що вказані в законі;

- 5) норми, які забезпечують нерозголошення персональної інформації про осіб, які залучаються до охорони правопорядку;

- 6) норми, які надають працівникам сил охорони правопорядку право створювати та використовувати у роботі відповідні бази даних;

- 7) норми, які надають право працівникам сил охорони правопорядку вимагати надання інформації, яка може бути використана для визначення рівня небезпеки та (або) відбиття потенційного чи реального посягання на їх особисту безпеку.

Ці правові норми, будучи різновидом суспільної інформації, у своїй сукупності утворюють законодавчий механізм забезпечення особистої безпеки сил охорони правопорядку.

Слід враховувати, що чинне законодавство вже містить зазначені норми. Однак їх наявність не свідчить про те, що це завдання є виконаним. Річ у тому, що в умовах постійної зміни суспільних відносин правові норми повинні відповідати актуальним суспільним відносинам, а не «відставати» від їх розвитку. Тому для цього постійно слід проводити «ревізію» чинного законодавства, своєчасно вносячи до нього необхідні зміни. Необхідність зазначеного моніторингу законодавства на предмет відповідності стану розвитку суспільних відносин є другим завданням, яке, будучи пов'язаним з постійним

отриманням та аналізом інформації, відноситься до інформаційної політики держави.

До задач державної інформаційної політики у сфері інформаційного забезпечення особистої безпеки на рівні діяльності виконавчої влади можемо віднести такі завдання.

Першим завданням цього блоку є здійснення належної кадрової роботи, коли до відома кандидатів на службу доводиться наявність потенційної небезпеки, а також шляхом тестування отримується інформація про придатність кандидата до ефективних дій в умовах небезпеки життю та здоров'ю.

Другим завданням є систематичне навчання працівників сил охорони правопорядку (навчання громадських активістів) з метою регулярного доведення інформації про способи посягання на особисту безпеку, оптимальні способи попередження та протидії посяганням, про перелік дій з боку самих працівників сил охорони правопорядку, вчинення яких ставить їх у небезпеку або навіть провокує на посягання, тощо.

Третім завданням є збір інформації про динаміку змін у підготовці працівників сил охорони правопорядку (як про екзаменування після професійної підготовки, так і про дії працівників безпосередньо у практичній діяльності).

Четвертим завданням є обмежений доступ до відомостей про осіб, які залучаються до охорони правопорядку.

До задач державної інформаційної політики у сфері інформаційного забезпечення особистої безпеки на рівні діяльності судової влади можемо віднести задачі оприлюднення судових рішень, якими притягуються до відповідальності особи, які вчинили посягання на особисту безпеку сил охорони правопорядку.

Виконання зазначених завдань, на нашу думку, забезпечить реалізацію державної інформаційної політики у сфері забезпечення особистої безпеки працівників сил охорони правопорядку.

Розглянувши завдання досліджуваного напрямку державної інформаційної політики, ми переходимо до розгляду її принципів. З цього приводу М.Л. Пахнін зазначає, що державна інформаційна політика повинна спиратися на такі базові принципи:

- відкритості – всі основні заходи інформаційної політики повинні відкрито обговорюватися суспільством;
- рівності інтересів – політика рівною мірою враховує інтереси всіх учасників інформаційної діяльності незалежно від їх положення в суспільстві і форми власності (єдині для всіх “правила гри”);
- системності – під час реалізації прийнятих рішень щодо зміни стану одного з об'єктів регулювання повинні враховуватися його наслідки для стану інших і всіх в сукупності;
- пріоритетності вітчизняного виробника – за рівних умов пріоритет віддається конкурентного вітчизняному виробнику інформаційно-комунікаційних засобів, продуктів і послуг;
- соціальної орієнтації – основні заходи державної інформаційної полі-

тики повинні бути спрямовані на забезпечення соціальних інтересів громадян України;

- патріотизму – всі заходи щодо розвитку інформаційної сфери мають реалізовуватися на основі захисту національних інтересів;

- пріоритетності права – розвиток і застосування правового регулювання має пріоритет перед будь-якими формами вирішення проблем інформаційної сфери [8, с. 88-89].

Аналізуючи зазначені принципи, маємо зауважити, що вони сформульовані достатньо узагальнено. Так, принципи рівності інтересів, пріоритетності вітчизняного виробника, соціальної орієнтації, патріотизму та пріоритетності права цілком можуть застосовуватися не тільки до державної інформаційної політики у сфері забезпечення особисто безпеки працівників сил охорони правопорядку, а до усієї державної політики.

Що стосується принципу відкритості, то він може навіть зашкодити, оскільки розголошення відомостей про ступінь інформованості державних органів про можливі форми загрози працівникам сил охорони правопорядку допомагатиме «зацікавленим» особам вчасно коригувати свою діяльність, спрямовану або пов'язану із завданням цим працівникам шкоди. Крім того, як зазначалося вище, обмеження доступу до інформації про працівників сил охорони правопорядку є одним із завдань відповідного напрямку державної інформаційної політики. Тому принцип відкритості має застосовуватися лише у поєднанні з принципом конфіденційності.

На нашу думку, до принципів державної інформаційної політики у сфері забезпечення особистої безпеки працівників сил охорони правопорядку слід віднести такі.

По-перше, реалізація різних напрямків діяльності та виконання різних завдань мають відбуватися у взаємозв'язку, відтак слід дотримуватися принципу системності.

По-друге, зазначений напрямок державної інформаційної політики має сприяти досягненню максимально можливого результату. Звідси випливає потреба реалізації принципу ефективності.

По-третє, слід дотримуватися таких взаємовиключних принципів, як відкритості та конфіденційності в їх поєднанні та взаємозв'язку.

По-четверте, державна інформаційна політика має здійснюватися планово-методично, що обумовлює потребу дотримання принципу плановості.

По-п'яте, державна інформаційна політика має бути спрямована не тільки на протидію посяганням, але й на їх попередження. Для цього слід реалізувати принцип превенції.

По-шосте, особи, які реалізують інформаційну політику держави у сфері забезпечення особистої безпеки працівників сил охорони правопорядку, мають бути особисто зацікавленими у досягненні якомога кращого результату, що потребує впровадження принципу стимулювання.

Завершивши стислий виклад результатів аналізу задач та принципів державної інформаційної політики у сфері забезпечення особистої безпеки

працівників сил охорони правопорядку, можемо дійти таких висновків. Державна інформаційна політика у сфері забезпечення особистої безпеки працівників сил охорони правопорядку, будучи тісно пов'язаною із реалізацією державної влади, реалізується шляхом забезпечення особистої безпеки на законодавчому, виконавчому та судовому рівнях. При цьому виконання завдань державної інформаційної політики на кожному з цих рівнів має здійснюватися з дотриманням принципів системності, ефективності, відкритості та конфіденційності в їх поєднанні та взаємозв'язку, плановості, превенції, а також стимулювання.

Подальші наукові дослідження у цьому напрямі доцільно проводити у напрямку аналізу суб'єктів, які реалізовували ці завдання та принципи державної інформаційної політики у сфері забезпечення особистої безпеки сил охорони правопорядку.

Бібліографічні посилання

1. Про інформацію: Закон України від 02 жовтня 1992 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
2. Кисарець І.А. Політико-культурна парадигма державної інформаційної політики: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.03 «Політична культура та ідеологія». – Київ, 2008. – 20 с.
3. Іванченко Ю.М. Сутність, головні напрями та способи державної інформаційної політики в Україні // Державне управління: теорія та практика. – 2005. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej2>.
4. Негодченко В. Основні напрями державної інформаційної політики в Україні // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 4. – С. 77-81.
5. Токар О. Державна інформаційна політика: проблеми визначення концепту // Політичний менеджер. – 2009. – № 5. – С. 131-141.
6. Березовська І.Р. Державна інформаційна політика України та основні напрями її вдосконалення / І.Р. Березовська, Д.М. Русак // Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки». – 2014. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/issue/view/132.
7. Красноступ Г.М. Основні напрями правового забезпечення державної інформаційної політики // Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/30768>.
8. Пахнін М.Л. Принципи, завдання та інструменти державної інформаційної політики України в сучасних умовах / М. Л. Пахнін // Теорія та практика державного управління. – 2014. – Вип. 3. – С. 87-95.

Богуславский В.В. Задачи и принципы государственной информационной политики в сфере обеспечения личной безопасности работников сил охраны правопорядка. В статье проанализированы задачи и принципы государственной информационной политики в сфере обеспечения личной безопасности работников сил охраны правопорядка.

Указано, что государственная информационная политика в сфере обеспечения личной безопасности работников сил охраны правопорядка должна осуществляться с соблюдением принципов системности, эффективности, открытости и конфиденциальности в их сочетании и взаимосвязи, плановости, превенции, а также стимулирования.

Ключевые слова: личная безопасность, информационная политика, принципы, задачи.

Bohuslavskiy V.V. Objectives and principles of the state information policy in the area of personal security forces of law enforcement personnel. The article noted that recent socio-political events in Ukraine actualized the issue of personal security forces of law enforcement personnel.

Based on the increasing level of informatization of society stated that the increasing importance of information policy in the area of personal security forces of law enforcement personnel, including its tasks and principles.

The article stated that the law and individual publications not specified is defined as the determination of the state information policy and its tasks and principles.

Given that information policy is a kind of policy as a common, generic phenomenon, concluded that it objects, subjects, objectives, means and so distinguish information policy to other policy areas.

Based on the fact that the implementation of state information policy in the field of personal security forces of law enforcement personnel is closely linked to the state government, singling out three blocks proposed task state information policy in the field of personal security force personnel of law enforcement: 1) protect the personal safety information at the legislative level; 2) protect the personal safety information at the level of the executive; 3) protect the personal safety information at the trial level.

It is noted that the principles of equity interests, prioritizing local producers, social orientation, patriotism and priority rights may well be applied to not only the state information policy in the area of personal security forces of law enforcement personnel, but to all public policy.

Indicated that the tasks of the state information policy in the area of personal security forces of law enforcement personnel should be in compliance with the principles of consistency, efficiency, transparency and confidentiality in their combination and relationship, planning, prevention and promotion.

Keywords: *personal safety, information policy, principles, objectives.*

Надійшла до редакції 03.01.2017

Гіденко Є.С.

викладач

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

УДК 351.741(477)

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ

Розглянуто різноманітні аспекти законодавчого регулювання обігу спеціальних засобів в Україні, прогалин і недоліків, які в ньому існують, а також запропоновано шляхи удосконалення нормативно-правового регулювання сфери їх застосування.

Ключові слова: *спеціальні засоби, засоби активної оборони, засоби індивідуального захисту, засоби забезпечення спеціальних операцій, зброя, поліцейські.*

Постановка проблеми. Розвиток суспільних відносин в Україні сприяє оновленню нормативно-правової бази, у тому числі й яка регулює обіг зброї та спеціальних засобів. Нестабільне сьогоднішня, яке виникло внаслідок загроз, пов'язаних із подіями на Сході нашої країни та проведенням антитерористичної операції, поставило на вирішення питання про забезпечення особистої безпеки як громадян, так і правоохоронців, зокрема, про можливість реалізації ними права на застосування та використання спеціальних засобів під час виконання своїх професійних обов'язків поліцейськими. Недоліки та прогалини, які існують у чинному законодавстві, як свідчить існуюча практика застосування спеціальних засобів, як правило, призводять до неоднозначної практики застосування цих заходів примусу, колізій у вирішенні правових питань їх застосування тощо.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблеми нормативно-правової регламентації застосування спеціальних засобів у науковій літературі розглядалися в дослідженнях відомих українських вчених, зокрема, О.М.Бандурки, Ю.В. Бауліна, Д.М. Бахраха, К.О. Гориславського, І.Г. Кириченка, А.В. Корнійця, Т.П. Мінки, М.П. Федорова, О.С. Фролова, Л.Г. Чистоклетова та інших. Однак більшість із них стосуються використання вогнепальної зброї працівниками правоохоронних органів, зокрема, під час охорони публічного порядку. Однак застосування зброї є найбільш суворим заходом примусу, а отже, у діяльності поліції найчастіше використовуються саме спеціальні засоби, тож і проблематика нормативно-правових підстав їх застосування є не менш актуальною, особливо, враховуючи трансформацію системи та засад діяльності поліції на сучасному етапі реформування. Проте, у вітчизняній науці дуже мало ґрунтовних теоретичних праць з цих питань, що свідчить про доцільність нашого дослідження.

Метою даної роботи є аналіз нормативно-правових засад застосування спеціальних засобів поліцейськими в Україні, а також пропозиції з їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Очевидно, що результатом реформування правоохоронних органів і, зокрема, поліції, стала поява нових нормативно-правових актів, які регламентують діяльність поліції та, зокрема, технічного оснащення й вимог до його застосування. Зокрема, одним із основних правових джерел з цих питань є Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 року № 580-VIII [1], який у п. 2 ч. 1 ст. 42 «Поліцейські заходи примусу» серед указаних заходів під час виконання повноважень передбачає повноваження поліцейських застосовувати такий із заходів примусу як застосування спеціальних засобів. При цьому указаний Закон визначає «спеціальні засоби як поліцейські заходи примусу – це сукупність пристроїв, приладів і предметів, спеціально виготовлених, конструктивно призначених і технічно придатних для захисту людей від ураження різними предметами (у тому числі від зброї), тимчасового (відворотного) ураження людини (правопорушника, супротивника), пригнічення чи обмеження волі людини (психологічної чи фізичної) шляхом здійснення впливу на неї чи предмети, що її оточують, з чітким регулюванням підстав і

правил застосування таких засобів та службових тварин» [1].

Слід звернути увагу, що ст. 45 Закону України «Про Національну поліцію» «Застосування спеціальних засобів» містить вичерпний перелік спеціальних засобів, які дозволені для використання поліцейськими, та підстав їх застосування, адже поліцейський «за жодних обставин не може застосовувати заходи примусу, не визначені цим Законом» [1].

Водночас і досі чинними залишаються Правила застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку, затверджені постановою Ради Міністрів УРСР від 27 лютого 1991 року № 49 [2], в яких також передбачено перелік спеціальних засобів, що застосовуються при охороні громадського порядку. Причому їх перелік між собою, на жаль, не узгоджений, що може негативно впливати на практику їх застосування.

У ч. 4 ст. 45 Закону України «Про Національну поліцію» зазначено, що для виконання своїх повноважень поліцейські можуть використовувати такі спеціальні засоби:

- 1) гумові та пластикові кийки;
- 2) електрошокові пристрої контактної та контактано-дистанційної дії;
- 3) засоби обмеження рухомості (кайданки, сітки для зв'язування тощо);
- 4) засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії;
- 5) засоби примусової зупинки транспорту;
- 6) спеціальні маркувальні та фарбувальні засоби;
- 7) службові собаки та службові коні;
- 8) пристрої, гранати та боеприпаси світлозвукової дії;
- 9) засоби акустичного та мікрохвильового впливу;
- 10) пристрої, гранати, боеприпаси та малогабаритні підривні пристрої для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень;
- 11) пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії;
- 12) засоби, споряджені безпечними димоутворюючими препаратами;
- 13) водомети, бронемашини та інші спеціальні транспортні засоби.

Акцентовано увагу на тому, що не є заходом примусу використання поліцейським засобів індивідуального захисту (шоломів, бронежилетів та іншого спеціального екіпірування).

Водночас із цим, зовсім інший, навіть дещо суперечливий зміст і підхід до класифікації таких заходів і засобів містять і досі чинні Правила застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку, а саме:

- а) засоби індивідуального захисту;
- б) засоби активної оборони;
- в) засоби забезпечення спеціальних операцій;
- г) пристрої для відкриття приміщень, захоплених правопорушниками.

До засобів індивідуального захисту належать шоломи (сталеві армійські, «Сфера», каска захисна пластмасова); бронежилети усіх модифікацій; протиударні та броньовані щити. Основне функціональне призначення вказаних засобів – це захист поліцейського від різноманітних видів зброї (переважно

холодної та вогнепальної). Вважаємо, що до цього переліку можна було б віднести і протигази, адже вони виконують функції захисту від нападу із застосуванням газової зброї. Відомо, що згідно з міжнародними нормами, існує таке поняття, як «транспортні засоби, що не пробиваються кулями». Такими є бронетехніка, що стоїть на озброєнні в Національній поліції, однак нашим законодавством вона віднесена до іншої класифікаційної групи.

До другої групи спеціальних засобів належать засоби так званої активної оборони. Основним функціональним призначенням засобів активної оборони є їх здатність нейтралізувати дії правопорушників шляхом впливу на їх фізичний стан, а саме: гумові кийки; кайданки; електрошокові пристрої; пристрої вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та патрони до них; ручні газові гранати, а також патрони з газовими гранатами (на зразок «Терен»-1); балончики, патрони, гранати та інші спецзасоби з препаратами сльозогінної та дратівної дії на основі природних капсаїциноїдів, морфоліду пералгонової кислоти (МПК), ортохлорбензальмалонітрилу (CS) і речовини алгоген.

Третя група – це засоби забезпечення спеціальних операцій, до яких законодавчо віднесено ранцеві апарати «Хмара»; світлошумові гранати «Зоря» та світлошумові пристрої «Полум'я»; патрони з гумовою кулею «Хвиля-Р»; водомети; бронемашини та інші транспортні засоби; пристрій для примусової зупинки автотранспорту «Їжак-М». Указані спеціальні засоби застосовуються при проведенні спеціальних операцій працівниками, які пройшли спеціальну підготовку та склали відповідні заліки.

І, нарешті, четверта класифікаційна підгрупа – це пристрої для відкриття приміщень, захоплених правопорушниками: малогабаритні підривні пристрої "Ключ", "Імпульс", що виконують вузькоспеціальне завдання з відкриття приміщень, транспортних засобів, подолання інших перешкод.

Як вказує Л.Г. Савченко, класифікація – це система розподілу предметів або понять якої-небудь галузі на класи, відділи, розділи за певними спільними ознаками [3]. Тож виникає логічне питання: яким чином у різних групах опинилися спеціальні засоби, різноманітні за своїми властивостями? Так, патрони з гумовою кулею «Хвиля-Р» належать до засобів забезпечення спеціальних операцій, а патрони, споряджені гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії – до засобів активної оборони. Можемо на цей рахунок мати лише певні припущення стосовно масштабів та спрямованості залучення сил та засобів поліції, однак це чітко не витікає з нормативно-правового акта. Також незрозуміло, чому із переліку спеціальних операцій виключено операції зі звільнення захоплених приміщень, адже при цьому відповідні пристрої слід віднести до іншої групи.

Також потрібно додати, що даний перелік спеціальних засобів є неповним. Так, відповідно до статті 18 Закону України «Про попереднє ув'язнення» [4], працівники місця попереднього ув'язнення мають право застосовувати «...спеціальні засоби, в тому числі... гамівні сорочки...». У Пра-

вилах застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку, затверджених постановою Ради Міністрів УРСР від 27 лютого 1991 року № 49, відсутні будь-які посилання на цей вид засобів, так само як і на газові гранати та світлошумові пристрої тощо.

Враховуючи, що питання класифікації є невід'ємною складовою розуміння цих засобів, а отже, входить до змісту нормативно-правового регулювання їх обігу, необхідно усунути суперечності в існуючій законодавчій базі з цього питання, що є певним шляхом з удосконалення їх застосування у практичній діяльності поліцейських.

На нашу думку, потрібно або конкретно вказувати усі спецзасоби, або не вказувати їх взагалі. Насамперед, ми підтримуємо думку про те, що слід виключити з положень Правил застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку посилання на назви спеціальних засобів.

Згідно з п. 2 «Основних принципів застосування сили і вогнепальної зброї посадовими особами по підтриманню правопорядку», що прийняті резолюцією VIII Конгресу ООН по попередженню злочинності та поводженню з правопорушниками від 7 вересня 1990 року, зазначено, що уряд і правоохоронні органи розробляють широкий арсенал засобів і забезпечують посадових осіб з підтримання правопорядку різними видами зброї і боєприпасів, які не призводять до смерті, проте, нейтралізують різні види зброї з метою звуження сфери використання засобів, здатних вбити чи поранити. Також необхідно оснащати посадових осіб з підтримання правопорядку для їх самозахисту таким спорядженням, як щити, каски, куленепробивні транспортні засоби для зменшення необхідності використання будь-якого роду зброї [5].

Виходячи з того, що указані засоби дуже різноманітні за своїми властивостями, мають різний характер застосування, існує думка, що вони взагалі повинні мати окреме нормативно-правове регулювання, тобто окремо щодо зброї несмертельної дії (засоби активної оборони, забезпечення спеціальних операцій), і – окремо щодо спеціального захисного спорядження (засоби індивідуального захисту). Водночас єдине розуміння в регулюванні спеціальних засобів відсутнє. Стаття 92 Конституції України говорить про те, що основи національної безпеки, організації Збройних Сил України і забезпечення громадського порядку регламентується виключно законами України [6].

Слід зазначити, що сучасний стан правового регулювання обігу спеціальних засобів складається з великої кількості нормативних актів. До них належать закони, які регулюють діяльність правоохоронних органів (Конституція України, Закони України "Про Національну поліцію" [1] "Про попереднє ув'язнення" [4], "Про військову службу правопорядку в Збройних Силах України" [7] тощо), постанов Верховної Ради України, постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України, указів Президента України та великої кількості наказів та розпоряджень різних міністерств та відомств. Зокрема, постанови Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна» від 17.06.1992 № 2471-XII, Положення про дозвільну систему, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 12.10.1992 № 576,

Положення про порядок продажу, придбання, реєстрації, обліку і застосування спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозогінної та дратівної дії, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 07.09.1993 № 706, Правила застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку в Українській РСР, затверджені постановою Ради Міністрів УРСР від 27.02.1991 № 49, наказ МВС України від 21.08.1998 № 622 «Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної та холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів», а також наказ МВС від 18.10.1993 № 642 «Про заходи щодо виконання постанови Кабінету Міністрів України від 7 вересня 1993 р. № 706 «Про затвердження Положення про порядок продажу, придбання, реєстрації, обліку і застосування спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозогінної та дратівної дії» тощо.

Як зазначено вище, Закон України «Про Національну поліцію» визначає завдання поліції, права та обов'язки, в тому числі й у сфері обігу спеціальних засобів і – виключно за призначенням. В Україні немає вільного обігу спеціальних засобів, у вказаному Законі вказано на можливість їх застосування виключно за призначенням. Так, поліцейський має право застосовувати спеціальні засоби тільки у випадку проходження ним спеціальної підготовки у межах курсів первинної професійної підготовки (спеціалізації) та підвищення кваліфікації протягом усього часу перебування на посадах поліцейських. За час навчання поліцейський має набути практичних навичок та умінь діяти в типових і екстремальних ситуаціях при виконанні службових обов'язків з охорони публічного порядку і боротьби із злочинністю, застосовувати в таких ситуаціях спеціальну техніку, заходи фізичного впливу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю. Поліцейський зобов'язаний знати медичні та технічні обмеження у застосуванні кожного спеціального засобу, користуватися ними на практиці, дотримуватися правил особистої безпеки під час застосування спеціальних засобів [8].

Застосування зброї несмертельної дії та так званих засобів «утихомирення» порушника чи натовпу, як засоби адміністративного примусу, що застосовуються поліцією для забезпечення публічного порядку, має на меті припинення протиправних дій шляхом впливу (фізичного, психологічного) на правопорушника. Згідно зі статтею 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [6].

А тому обіг цих засобів потребує чіткого, зрозумілого та досконалого правового регулювання. Так, Верховна Рада України має кілька законопроектів

тів «Про зброю» (реєстр. № 1032 від 13.05.1998 р., реєстр. № 1171 від 02.10.2002 р., реєстр. № 3069 від 22.08.2008 р. [9]), які не прийнято. Її досі очікують обговорення законопроекти «Про обіг зброї невійськового призначення» (реєстр. № 2105 від 09.02.2009 р. [10]) та «Про цивільну зброю і боеприпаси» (реєстр. №1135-1 від 10.12.2014 р [11]).

Указані законопроекти закріплюють право кожної людини на життя та його захист від злочинних посягань, право на недоторканність та безпеку людини, її життя, здоров'я, честі та гідності, рівність конституційних прав і свобод громадян, непорушність права приватної власності, захист суверенітету і територіальної цілісності держави, як справи усього українського народу, а також на основі природного права кожної людини на життя, встановлює право на володіння зброєю та боеприпасами, визначає умови, порядок та правила придбання зброї і боеприпасів громадянами, володіння ними, їх зберігання, переміщення, використання та застосування, позбавлення права на володіння зброєю та її вилучення, регламентує порядок організації курсів з підготовки власників зброї, а також визначає перелік повноважень органів державної влади та управління у сферах обігу зброї та боеприпасів і надання послуг, пов'язаних із використанням зброї та боеприпасів.

Ці законопроекти не лише лібералізують обіг короткоствольної вогнепальної зброї в Україні, а й посилюють відповідальність за її незаконне використання, а також регламентують обіг пневматичної зброї, яка на сьогодні перебуває у вільному нерегламентованому обігу і через це часто використовується з хуліганською метою. Головним чином, ці закони запроваджують чітку класифікацію зброї та боеприпасів у цивільному обігу, розмежовують види зброї за режимом їх обігу, а також визначають види та категорії зброї, забороненої до цивільного обігу, чіткі вимоги до набуття громадянами права на зброю.

Очікує на розгляд із 2006 року аналогічний законопроект «Про спеціальні засоби оборони», який визначає правові засади обігу в Україні спеціальних засобів оборони, визначає поняття «спеціальні засоби», пропонує їх класифікацію, визначає терміни та поняття, які супроводжують обіг спеціальних засобів, встановлює вік, з якого виникає право власності та підстави набуття права власності на різні спеціальні засоби, порядок видачі дозволів на виготовлення, ремонт, продаж, придбання, спеціальних засобів, відмову у видачі або анулювання дозволів, порядок їх зберігання, правові підстави та межі застосування спецзасобів, а також облік спеціальних засобів.

На нашу думку, подібний законопроект дуже важливий для законодавства України, адже не обґрунтовано класифікує спеціальні засоби за їх призначенням, систематизує та вдосконалює ті норми, що зараз діють у десятках нормативно-правових актів, відомчих інструкціях. Водночас цей законопроект потребує деякого доопрацювання. Так, у ньому не зазначено конкретних прав та обов'язків суб'єктів обігу спеціальних засобів, не йдеться про загальний порядок їх застосування. Також відсутні положення щодо виведення з обігу, тобто переробку, утилізацію або знищення спеціальних засобів, термін

придатності яких закінчився.

Згідно з положеннями Постанови Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна» [10], спеціальні засоби, що застосовуються правоохоронними органами, заборонені перебувати у власності громадян, громадських об'єднань, міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав на території України. А оскільки до спеціальних засобів належать і засоби індивідуального захисту, то вони також заборонені у вільному обігу.

На даний час МВС України та інші правоохоронні органи закупають для використання засоби індивідуального захисту згідно з тендерним законодавством. А тому є можливість того, що увесь спектр цих засобів використовуватиметься у правоохоронних органах і буде забороненим для використання громадянам, громадським об'єднанням, міжнародним організаціям та юридичним особам інших держав. З вищенаведеного випливає, що громадяни, які захочуть придбати бронежилет, не зможуть цього зробити, не порушивши законодавства.

Висновки. Обіг спеціальних засобів на теперішній час є надзвичайно складним, і потребує вирішення для розвитку правової, соціальної держави.

Обіг спеціальних засобів в Україні регулюється великою кількістю нормативних документів. Певною мірою така ситуація іде в розріз з положенням Основного Закону України. Для приведення національного законодавства у відповідність із положеннями Конституції України та між собою вважаємо за необхідне розроблення та прийняття Закону, який регулював би обіг спеціальних засобів. Крім того, необхідність прийняття законодавчого акта, що регулював би обіг спеціальних засобів, обумовлена тим, що питання обігу зброї, зокрема, набуття права власності, володіння, користування та розпорядження цими засобами, порядок її виробництва, ремонту, утилізації зумовлене зростанням криміногенної обстановки в країні, реалізації положень Конституції України на захист, на життя тощо.

Бібліографічні посилання

1. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. // *Голос України*. – 2015. – № 141-142.
2. Про затвердження Правил застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку : постанова Кабінету Міністрів УРСР від 27.02.1991 № 49 ; поточна редакція від 25.09.2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/4651-17
3. Російсько-український і українсько-російський тлумачний словник. / за заг. ред. Л. Г. Савченко. – Х., 2004.
4. Про попереднє ув'язнення : Закон України від 30.06.1993 № 3352-ХІІ ; поточна редакція станом на 01.03.2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/4651-17
5. Основные принципы применения силы и огнестрельного оружия должностными лицами по поддержанию правопорядка : принято резолюцией VIII Конгресса ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями от 7 сентября 1990 г. // *Права людини і професійні стандарти для працівників міліції і пенітенціарних установ в документах міжнародних організацій*. – Амстердам-Київ : Українсько-Американське Бюро захисту прав людини, 1996. – С. 35–39.
6. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв-

ня 1996 р. – К., 2016.

7. Про військову службу правопорядку в Збройних Силах України : Закон України від 07.03.2002 № 3099-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/4651-17/

8. Науково-практичний коментар розділу IV «Повноваження поліції» та розділу V «Поліцейські заходи» Закону України «Про Національну поліцію» / Т. П. Мінка, Р. В. МIRONЮК, В. А. Глуховець та ін. ; за заг. ред. Т. П. Мінки. – Х., 2016.

9. Про зброю : проект Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=3884.

10. Про обіг зброї невійськового призначення : проект Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=31790/

11. Про право власності на окремі види майна : Постанова Верховної Ради України // ВВР України. – 1992. – № 35. – Ст. 517.

Гиденко Е.С. Нормативно-правовые основы применения специальных средств полицейскими. Рассмотрены различные аспекты законодательного регулирования оборота специальных средств в Украине, пробелов и недостатков, которые в нем существуют, а также предложены пути совершенствования нормативно-правового регулирования сферы их применения.

Ключевые слова: специальные средства, средства активной обороны, средства индивидуальной защиты, средства обеспечения специальных операций, оружие, полицейские.

Hidenko Ye. S. Legal-regulatory framework of the use of special tools by police officers. The article discusses various aspects of legislative regulation of the turnover of special funds in Ukraine, gaps and flaws that exist, and suggest ways to improve legal regulation of the sphere of their application.

Keywords: special tools, means of active defense, means of individual protection, means of providing special operations, weapons, police.

Надійшла до редакції 19.12.2016

Полтавський Е.М.

викладач

(Національна академія

Національної гвардії України)

УДК 342.6

СУТНІСТЬ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ТА ПІДРОЗДІЛІВ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ УКРАЇНИ ПІД ЧАС РЕАГУВАННЯ НА КРИЗОВІ СИТУАЦІЇ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Досліджено сутність службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку. Здійснено аналіз та надано пропозиції з удосконалення нормативно-правових положень, які визначають службово-бойову діяльність органів та підрозділів безпеки дорожнього руху сил охорони правопорядку під час реагування на кризові ситуації.

Ключові слова: службово-бойова діяльність, органа та підрозділи безпеки дорожнього руху, сили охорони правопорядку, кризові ситуації.

Постановка проблеми. Складна суспільно-політична та воєнна обстановка, що склалася наразі в Україні, вкрай негативно впливає на стан забезпечення національної безпеки держави. Виникнення збройного протистояння на Сході України вимагає адекватного та ефективного реагування сектору безпеки і оборони. За таких умов службово-бойова діяльність сил охорони правопорядку відіграє центральне місце у врегулюванні збройних конфліктів й нейтралізації кризових ситуацій.

Практика проведення антитерористичної операції в деяких районах Луганської та Донецької областей виявила нові службово-бойові завдання й, зрозуміло, форми та способи їх виконання. За цих умов застосування органів та підрозділів безпеки дорожнього руху сил охорони правопорядку стало вкрай необхідним. Відповідно до чинного законодавства України до цих формувань можна віднести: патрульну поліцію України; військову інспекцію безпеки дорожнього руху Військової служби правопорядку у Збройних Силах України; службу безпеки дорожнього руху Національної гвардії України; службу безпеки дорожнього руху Державної прикордонної служби України.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. У науковій літературі окремим питанням нормативно-правового забезпечення службово-бойової діяльності військових формувань та правоохоронних органів спеціального призначення за надзвичайних обставин присвячені праці С.В. Бєлая, Ю.В. Дубка, О.В. Гуляка, І.В. Євтушенка, С.В. Ківалова, С.О. Кузнїченка, О.Г. Комїсарова, В.В. Мацюка, В.А. Лаптія, М.Б. Саакяна та ін. Питання реагування на кризові ситуації розглядалися у працях Ю.В. Алєрова, Ю.П. Бабкова, В.М. Бацамута, Г.А. Дробахи, О.В. Лавніченка, І.О. Кириченка, С.Т. Полторака, О.М. Шмакова та ін. Вченими зроблено значний внесок у дослідження проблем службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку за надзвичайних обставин, однак вони досліджували окремі питання реагування на кризові ситуації. Тому комплексного дослідження сутності службово-бойової діяльності органів та підрозділів безпеки дорожнього руху сил охорони правопорядку під час реагування на кризові ситуації не проводилося, що зумовило вибір теми та її актуальність.

Метою статті є дослідження нормативно-правових положень, які визначають сутність службово-бойової діяльності органів та підрозділів безпеки дорожнього руху сил охорони правопорядку під час реагування на кризові ситуації.

Виклад основного матеріалу. Службово-бойова діяльність сил охорони правопорядку є видом правоохоронної діяльності, яка притаманна військовим формуванням і правоохоронним органам спеціального призначення, реалізується шляхом виконання правоохоронних завдань переважно через службову діяльність правоохоронними методами, а при загостренні обстановки – також військовими (воєнними) методами.

За загальноприйнятим визначенням, службово-бойова діяльність – це сукупність охоронних, режимних, ізоляційно-обмежувальних, захисних заходів та дій, які проводяться у мирний час, в умовах виникнення кризових си-

туацій та в особливий період з метою охорони об'єктів, громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, законності та правопорядку, суверенітету і територіальної цілісності держави, а також її конституційного ладу. Службово-бойову діяльність здійснюють військові формування та правоохоронні органи спеціального призначення.

Здійснюючи аналіз наукових досліджень з проблематики службово-бойової діяльності [1-3], можна визначити, що об'єктом службово-бойової діяльності виступають правопорушники, злочинці, диверсійно-розвідувальні групи, незаконні збройні формування та ін., які стали на шлях порушення громадського порядку, громадської безпеки, внутрішньої безпеки держави тощо. Вони сприймаються як противник, ворог, який повинен бути зупинений, знешкоджений, полонений або знищений. Успішне вирішення поставлених службово-бойових завдань виступає головною метою і сенсом службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку.

На нашу думку, до основних сил охорони правопорядку України, які залучаються під час реагування на кризові ситуації, насамперед, відносяться органи та підрозділи Національної поліції України, органи та підрозділи Служби безпеки України, підрозділи Державної прикордонної служби України, військові частини та з'єднання Національної гвардії України та військова служба правопорядку у Збройних Силах України. До сил охорони правопорядку можливо також віднести військові частини та з'єднання Збройних Сил України в умовах дії правових режимів надзвичайного та воєнного стану.

Як вже було зазначено, відповідно до чинного законодавства України до органів та підрозділів безпеки дорожнього руху сил охорони правопорядку можна віднести:

- патрульну поліцію України;
- військову інспекцію безпеки дорожнього руху Військової служби правопорядку у Збройних Силах України;
- службу безпеки дорожнього руху Національної гвардії України;
- службу безпеки дорожнього руху Державної прикордонної служби.

Як показала практика реагування на кризові ситуації, що загрожують національній безпеці України та характеризуються збройним протистоянням, перелічені органи та підрозділи безпеки дорожнього руху залучалися до виконання службово-бойових завдань на блокпостах, а саме:

- здійснювали перевірку цивільних осіб, військовослужбовців та працівників сил охорони правопорядку, що рухаються через блокпост (наявність документів, заборонених предметів та речовин, необлікованої зброї, боєприпасів, вибухівки тощо);
- здійснювали перевірку цивільного, військового та спеціального транспорту, що рухається через блокпост, на наявність заборонених предметів та речовин (зброя, боєприпаси, вибухівка, наркотичні засоби тощо);
- перевіряли справність та забороняли рух цивільних, військових та спеціальних транспортних засобів;

– також вели розвідку (шляхом спостереження, опитування місцевих жителів тощо) в інтересах професійної діяльності та ін.

Отже, наведене доводить, що в умовах виникнення кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України, органи та підрозділи безпеки дорожнього руху сил охорони правопорядку здійснюють службово-бойову діяльність.

Правове регулювання службово-бойової діяльності зазначених підрозділів безпеки дорожнього реалізується такими нормативно-правовими актами:

– для патрульної поліції України – Положенням про Департамент патрульної поліції [4];

– для військової інспекції безпеки дорожнього руху Військової служби правопорядку у Збройних Силах України – Положенням про органи безпеки дорожнього руху Міністерства оборони України [5];

– для служби безпеки дорожнього руху Державної прикордонної служби України – Положенням про службу безпеки дорожнього руху Державної прикордонної служби України [6].

Положенням про Департамент патрульної поліції [4] визначено, що Департамент організовує діяльність підрозділів патрульної поліції, здійснює контроль за їх діяльністю, надає їм організаційно-методичну і практичну допомогу та здійснює їх інформаційно-аналітичне, матеріальне-технічне та фінансове забезпечення. Розділом другим визначено функції Департаменту патрульної поліції, серед яких: реалізація в межах своєї компетенції державної політики у сфері забезпечення публічної безпеки і громадського порядку, охорони та захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства й держави, протидії злочинності, безпеки дорожнього руху; забезпечення співпраці підрозділів патрульної поліції у межах наданих їм повноважень з іншими структурними підрозділами Національної поліції та МВС України; здійснення інформаційної взаємодії з іншими державними органами України, органами правопорядку іноземних держав та міжнародними організаціями тощо. Інших нормативно-правових актів щодо організації службово-бойової діяльності патрульної поліції України (окрім, зрозуміло, загальнонавчального Закону «Про Національну поліцію України» [7]) не розроблено, тому можливо зазначити, що наразі потребує удосконалення нормативно-правове забезпечення організації службово-бойової діяльності органів та підрозділів патрульної поліції України.

На наш погляд, найбільш ґрунтовно відпрацьованим є Положення про органи безпеки дорожнього руху Міністерства оборони України [5]. Підпунктом 1.2 загальних положень зазначено, що до складу органів безпеки дорожнього руху Міністерства оборони України входять військова інспекція безпеки дорожнього руху Військової служби правопорядку у Збройних Силах України та служби безпеки дорожнього руху видів Збройних Сил України, Озброєння Збройних Сил України, інших органів військового управління, об'єднань, з'єднань, військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій Збройних Сил України України, а також підприємств,

установ та організацій, що належать до сфери управління Міністерства оборони України. Тобто головним підрозділом є військова інспекція безпеки дорожнього руху, основними завданнями якої є: контроль за виконанням водіями транспортних засобів Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, вимог правил дорожнього руху. Підпунктом 2.7 на військову інспекцію безпеки дорожнього руху покладається прийняття рішень щодо організації супроводження колон військових транспортних засобів спеціальними автомобілями підрозділів військової інспекції безпеки дорожнього руху у зонах їх діяльності на підставі заявок командирів (начальників) військових частин (організацій) про планування пересування колон; здійснення обліку та контролю щодо пересування таких колон. На наш погляд, це і є головним завданням в умовах виникнення кризових ситуацій. Як показала практика проведення антитерористичної операції на Сході України, це завдання є дуже актуальним, оскільки під час його виконання виникають питання щодо забезпечення проходження колон через населенні пункти, блокпости та взводні опорні пункти, організації міжвідомчої взаємодії, оцінювання оперативної обстановки та прогнозування безпеки маршруту руху колон та ін.

Пунктом першим загальних положень Положення про службу безпеки дорожнього руху Державної прикордонної служби України [6] зазначено, що служба безпеки дорожнього руху призначена для забезпечення безпеки дорожнього руху та запобігання дорожньо-транспортним пригодам на відомчих транспортних засобах і складається з: Адміністрації, регіональних управлінь, органів центрального підпорядкування, органів охорони державного кордону, морської охорони, забезпечення та навчальних закладів. П'ятим завданням служби безпеки дорожнього руху Державної прикордонної служби України визначено «організація безпеки руху під час здійснення маршу колони відомчих транспортних засобів та здійснення їх супроводження». З метою виконання цього завдання служба безпеки дорожнього руху Адміністрації Державної прикордонної служби організовує заходи з безпеки руху під час здійснення маршу колони відомчих транспортних засобів та їх супроводження. А отже, як вже було зазначено, це актуальне службово-бойове завдання, що є на часі, і потребує особливої уваги органів управління.

Частини та підрозділи Національної гвардії України було сформовано лише у 2014 році відповідно до Закону України «Про Національну гвардію України» [8]. Тому, на жаль, служба безпеки дорожнього руху Національної гвардії України ще й досі не має головного юридично закріпленого нормативно-правового акта, що визначає статус, завдання, функції, права, обов'язки тощо. Відтак, управління служби безпеки дорожнього руху Національної гвардії України керується у повсякденній діяльності та під час виконання службово-бойових завдань загальним Положенням про службу безпеки дорожнього руху міністерств, інших центральних органів державної виконавчої влади, підприємств, їх об'єднань, установ і організацій [9], яке є визначальним нормативно-правовим актом для всіх перелічених органів та підрозділів

служб охорони правопорядку. Таким чином, вкрай необхідним є доопрацювання існуючого нормативно-правового забезпечення службово-бойової діяльності підрозділів забезпечення дорожнього руху, а саме нормативно-правового акта – Положення про службу безпеки дорожнього руху Національної гвардії України, яке наразі розроблено Головним управлінням Національної гвардії України, але ще й досі не погоджено й не затверджено Міністерством внутрішніх справ України.

Отже, можна дійти висновку, що перелічених вище службово-бойових завдань органів та підрозділів безпеки дорожнього руху, що виникали під час проведення антитерористичної операції в деяких районах Луганської та Донецької областей, немає в чинних нормативно-правових актах. Тому виникає юридична колізія стосовно залучення органів та підрозділів забезпечення безпеки дорожнього руху сил охорони правопорядку до несення служби на блокпостах з виконанням подібних службово-бойових завдань. Вирішення зазначеного проблемного питання полягає у доопрацюванні існуючого нормативно-правового забезпечення службово-бойової діяльності органів та підрозділів забезпечення дорожнього руху.

Також необхідно зазначити, що в перелічених у статті нормативно-правових актах доречним є додавання пункту, що стосується міжвідомчої взаємодії органів та підрозділів безпеки дорожнього руху військової інспекції безпеки дорожнього руху Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, служби безпеки дорожнього руху Державної прикордонної служби України, служби безпеки дорожнього руху Національної гвардії України не тільки з патрульною поліцією України, але й між собою, особливо під час виконання службово-бойових завдань в умовах виникнення кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України.

На основі зазначеного можливо дійти таких **висновків**.

1) практика проведення антитерористичної операції в деяких районах Луганської та Донецької областей виявила нові службово-бойові завдання й, зрозуміло, форми та способи їх виконання. За цих умов застосування органів і підрозділів безпеки дорожнього руху сил охорони правопорядку стало вкрай необхідним;

2) на основі проведеного дослідження встановлено, що в умовах виникнення кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України, органи та підрозділи безпеки дорожнього руху сил охорони правопорядку здійснюють службово-бойову діяльність;

3) потребує удосконалення нормативно-правове забезпечення організації службово-бойової діяльності органів та підрозділів патрульної поліції України. Найбільш ґрунтовно відпрацьованим є Положення про органи безпеки дорожнього руху Міністерства оборони України. Служба безпеки дорожнього руху Національної гвардії України ще й досі не має головного юридично закріпленого нормативно-правового акта, що визначає її статус, завдання, функції, права, та обов'язки;

4) головним завданням органів та підрозділів безпеки дорожнього руху в

умовах виникнення кризових ситуацій є організація супроводження колон військових та спеціальних транспортних засобів. Як показала практика проведення антитерористичної операції на Сході України, це завдання є дуже актуальним, оскільки під час його виконання виникають питання щодо забезпечення проходження колон через населенні пункти, блокпости, організації міжвідомчої взаємодії, оцінювання оперативної обстановки та прогнозування безпеки маршруту руху колон;

5) наразі вкрай необхідним є відпрацювання нормативно-правого акта з міжвідомчої взаємодії органів та служб безпеки дорожнього руху сил охорони правопорядку в умовах виконання службово-бойових завдань щодо реагування на кризові ситуації, що загрожують національній безпеці України;

6) напрямки подальших наукових розвідок будуть спрямовані на удосконалення нормативно-правого регулювання службово-бойової діяльності органів та підрозділів безпеки дорожнього руху сил охорони правопорядку, а саме вирішення виявлених у статті проблемних питань.

Бібліографічні посилання

1. Кириченко І. О. Обґрунтування доцільності запровадження наукової спеціальності “Службово-бойова діяльність” / І. О. Кириченко, С. Т. Полторак, О. М. Шмаков // Честь і закон. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2005. – № 3. – С. 3-10.

2. Кузніченко С. О. Проблемні питання щодо наукового забезпечення службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку / С. О. Кузніченко // Честь і закон. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2009. – № 2. – С. 16-19.

3. Шмаков О. М. Напрямки подальшого розвитку теорії службово-бойової діяльності внутрішніх військ МВС України / О. М. Шмаков // Честь і закон. – Х. : Військ. ін-т ВВ МВС України, 2005. – № 2. – С. 3-9.

4. Положення про Департамент патрульної поліції [Електронний ресурс] : наказ Національної поліції України від 06 листопада 2015 р. № 73, зі змінами від 18.11.2015 № 96. – Режим доступу : <http://patrol.police.gov.ua/wp-content/uploads/2016/03/polozhennyaproDPP-1.pdf>.

5. Про затвердження Положення про органи безпеки дорожнього руху Міністерства оборони України [Електронний ресурс] : наказ Міністерства оборони України від 01.11.1999 № 330 (zareestrovano v Міністерстві юстиції України 22 листопада 1999 р. за № 804/40970). – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0804-99>.

6. Про затвердження Положення про службу безпеки дорожнього руху Державної прикордонної служби України [Електронний ресурс] : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 23.05.2016 № 404 (zareestrovano v Міністерстві юстиції України 16 червня 2016 р. за № 869/28999). – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0869-16>.

7. Про Національну поліцію [Електронний ресурс] : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII : за станом на 12 верес. 2016 р. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/580-19/page>.

8. Про Національну гвардію України [Електронний ресурс] : Закон України від 13.03.2014 № 876-VII : за станом на 12 верес. 2016 р. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/876-18>.

9. Про затвердження Положення про службу безпеки дорожнього руху міністерств, інших центральних органів державної виконавчої влади, підприємств, їх об'єднань, установ і організацій [Електронний ресурс] : постанова Кабінет міністрів України від 5 квітня 1994 р. № 227. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/227-94-п>.

Полтавский Е.М. Сущность служебно-боевой деятельности органов и подразделений безопасности дорожного движения сил охраны правопорядка Украины во время кризисного реагирования: нормативно-правовой аспект. Исследована сущность служебно-боевой деятельности сил охраны правопорядка. Осуществлен анализ и даны предложения по усовершенствованию нормативно-правовых положений, которые определяют служебно-боевую деятельность органов и подразделений безопасности дорожного движения сил охраны правопорядка во время реагирования на кризисные ситуации.

Ключевые слова: *служебно-боевая деятельность, органы и подразделения безопасности дорожного движения, силы охраны правопорядка, кризисные ситуации.*

Poltavskyy E. M. Essence of service and combat activity of law enforcement bodies and units of road safety of Ukraine during crisis response: legal aspects. The presence of the armed conflict in the East of Ukraine requires an adequate and effective response of the security sector and defense. Under such conditions of service and combat activities the bodies and units of road safety of law enforcement played a central place in the resolution of armed conflicts and neutralize crises.

The purpose of the article is to study the legal and regulatory provisions that define the essence of service and combat activity of the bodies and units of road safety of law enforcement during crisis response.

Under the current legislation of Ukraine, the bodies and units of road safety of law enforcement include: patrol police of Ukraine; military inspection of traffic safety of the Military Service Law Enforcement in the Armed Forces of Ukraine; Service Road Safety of the National Guard of Ukraine; Service Road Safety of the State Border Service of Ukraine.

On the basis of the study determined that in the conditions of crisis situations that threaten the national security of Ukraine, the bodies and units of road safety of law enforcement perform combat activities.

Currently regulatory support organization of service and combat activities of units and patrol police of Ukraine requires improvements. The most fundamentally worked out The provisions for the bodies of Road Traffic Safety of the Ministry of Defense of Ukraine. Service Road Safety of the National Guard of Ukraine still has no main regulatory act defining the status, tasks, functions, rights and responsibilities legally enforceable.

The main task of the bodies and units of road safety in the conditions of crisis situations is the organization of support columns of military and special vehicles. As the practice of the antiterrorist operation in the East of Ukraine, this problem is very actual. During the execution of this task, there are questions to ensure the passage of the column through the checkpoints, the organization of interdepartmental cooperation, assessment of the operational situation and safety prediction route convoys.

It is necessary to fulfill the regulatory act of interdepartmental cooperation bodies and services in the conditions of implementation of service and combat missions to respond to crisis situations that threaten the national security of Ukraine.

Areas for further scientific studies will focus on improvement of the legal regulation of the service and combat activities of , bodies and units of road safety of law enforcement, namely to solve the identified problematic issues in the article.

Keywords: *service and combat activities, bodies and units of road safety, law enforcement forces, crisis situations.*

Надійшла до редакції 20.12.2016

Фоменко А.Є.

здобувач

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 351.74+342.97

ДОЗВІЛЬНІ ФУНКЦІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ПРИ СТВОРЕННІ ТА УТРИМАННІ ТИРІВ, СТРІЛЬБИЩ І МИСЛИВСЬКИХ СТЕНДІВ

Проаналізовано повноваження Національної поліції України з надання дозвільних послуг при створенні та утриманні тирів, стрільбищ та мисливських стендів. Розкриваються проблеми правового регулювання даної сфери діяльності Національної поліції, визначаються шляхи їх подолання та вдосконалення норм чинного законодавства.

Ключові слова: дозвільна система, дозвільна діяльність, адміністративні послуги, поліція, дозвільні адміністративні послуги Національної поліції України.

Постановка проблеми. Завданням будь-якої держави є забезпечення державної та публічної безпеки, що досягається за допомогою встановлення загальнообов'язкових правил і застосування контролюючих засобів, метою яких є попередження і припинення правопорушень, притягнення винних до відповідальності. При цьому особливого захисту потребують об'єкти дозвільної системи, що виступають предметом надання дозвільних адміністративних послуг Національною поліцією України, адже такі об'єкти у зв'язку із неналежним застосуванням можуть мати безпосередній негативний вплив на життя та здоров'я людини і громадянина, що виступає найвищою цінністю для демократичної, правової держави.

Окрім того, актуальність дослідження дозвільних повноважень Національної поліції обумовлена тим, що ця публічна інституція була створена нещодавно, що обумовлює необхідність здійснення глибинного аналізу її функціонування, зокрема у ході створення та утримання стрілецьких тирів, стрільбищ та мисливських стендів.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання дозвільної діяльності свого часу були предметом досліджень В. А. Гуменюка, І. Г. Кириченка, С. В. Лихачова, Г. Г. Месхи, Д. В. Осінцева, С. Д. Подлінева, О. В. Харитонова та інших науковців. Однак, враховуючи динаміку змін нормативно-правового регулювання надання дозвільних послуг та проведення структурного реформування Міністерства внутрішніх справ, виникла необхідність у новому дослідженні даної сфери адміністративної діяльності органів Національної поліції України.

Метою статті є аналіз положень чинного законодавства у сфері надання дозвільних адміністративних послуг Національною поліцією при створенні та утримання тирів, стрільбищ та мисливських стендів.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до норм постанови Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 1992 р. № 576 «Про затвердження Положення про дозвільну систему» [3] предметом дозвільної системи виступають також стрілецькі тири, стрільбища та мисливсько-спортивні стенди, що свідчить про їх важливість у забезпеченні публічної безпеки, публічного порядку і боротьбі зі злочинністю.

На сьогоднішній час визначення даних об'єктів на законодавчому рівні відсутнє. Проте воно частково існує в проекті Закону України «Про цивільну зброю та боєприпаси», а саме у його ст. 1 під «стрілецьким тиром» розуміється спеціально обладнане приміщення, будова, споруда або територія, яка постійно використовується для занять із стрільби, а «стрільбище» визначається як комплекс, який складається з двох або більше стрілецьких тирів та розташовується на окремій земельній ділянці [7].

Окрім того, в державних будівельних нормах України розкриваються такі види стрілецьких тирів:

- тир критий – тир, у якому стеля і стіни вогневої зони повинні бути куленепробивними;

- тир напіввідкритий – тир, у якому вогнева зона обгороджена куленепробивними поздовжніми стінами (або системою бічних перехоплень), системою поперечних перехоплень попереху, а у кінці – поперечною стіною;

- тир відкритий – тир, у якому вогнева зона відгороджується кулеприймальними і бічними валами, а за їх межами передбачаються зони безпеки («вилітні поля») [1].

В цілому ж під «стрілецькими тирами», «стрільбищами невійськового призначення», «мисливськими стендами», на нашу думку, слід розуміти ділянки місцевості або будівельні споруди, спеціально передбачені та пристосовані для безпечного проведення на (в) них навчально-тренувальних занять і змагань з використанням вогнепальної зброї, холодної зброї, пневматичної зброї, спеціальних засобів індивідуального захисту та активної оборони.

Дані предмети дозвільної системи підпадають під дозвільну компетенцію органів Національної поліції. Тому для того, щоб особа (фізична особа-підприємець, юридична особа) змогла реалізувати право на відкриття вищезазначених предметів дозвільної системи, вона повинна звернутися до Департаменту превентивної діяльності Національної поліції України за відповідним дозволом [6].

Порядок видачі дозволів на відкриття та функціонування стрілецьких тирів, стрільбищ та мисливсько-спортивних стендів визначається наказом МВС України від 21 серпня 1998 р. № 622 «Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів» [2].

Так, дозвіл на відкриття та функціонування стрілецьких тирів, стрільбищ і мисливських стендів видається після прийняття їх до експлуатації. Саме тому однією з умов відкриття таких об'єктів є наявність висновку Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру щодо відповідності приміщень заходам безпеки, які висуваються до них, і придатності проведення в них стрільби з певних видів зброї. Підставою для надання такого висновку служать матеріали перевірки об'єкта, з приводу відкриття і функціонування якого надійшла заява [2].

При перевірці з'ясовується, наскільки заявник виконав умови і правила, необхідні для відкриття і належного функціонування визначеного об'єкта. Зокрема, такі вимоги містяться в державних будівельних нормах України «Будинки і споруди. Спортивні та фізкультурно-оздоровчі споруди» [1]. В даних нормах визначається, що стрілецькі тири, стрільбища і мисливські стенди можуть бути відкриті в тому випадку, якщо гарантується безпека навколишніх.

Звернемо увагу на те, що ділянки відкритих тирів для стрільби з малокаліберних гвинтівок, а також револьверів і пістолетів будь-яких калібрів слід розміщувати на відстані не менше 2 км від житлових і громадських будинків і місць масового відпочинку, а напіввідкриті тири – на відстані не менше 300 м; ділянки стрільбищ, що мають у своєму складі відкриті тири для стрільби з крупнокаліберних гвинтівок – на відстані не менше 6 км.

На ділянках відкритих тирів слід передбачати зони безпеки («вилітні поля»), розміри яких (рахуючи від лінії вогню) повинні прийматися завдовжки (за напрямком стрільби) не менше 1,5 км і завширшки (у кожний бік) не менше 0,6 км для стрільби з крупнокаліберних гвинтівок, а для решти видів стрільби – відповідно 1,5 і 0,25 км. На ділянках відкритих тирів для стрільби з пневматичної зброї, а також між суміжно розташованими тирами на ділянці стрільбища «вилітні поля» не передбачаються. У відкритих тирах напрямок стрільби повинен передбачатися на північ або північний схід.

Залежно від характеру зовнішніх огорожень, вогневої зони і пристосувань перехоплення куль, визначаються кілька типів таких споруджень для стрілецького спорту:

- стрільбища-комплекси, що складаються з декількох відкритих тирів;
- криті (закриті) тири з непробивними стінами і дахом, у яких поперечні і бічні перехоплення не передбачені;
- напівзакриті тири з куленепробивними стінами і поперечними перехопленнями зверху;
- відкриті ділянки місцевості, які мають кулеприймаючі і бічні земельні вали і необхідні зони безпеки.

Кожний з вищевказаних видів має свій режим і особливості умов функціонування. Відносно режиму функціонування даних об'єктів слід зазначити, що він поділяється на пропускний та внутрішньооб'єктний. Пропускний режим у тир повинен передбачати режим робочого часу співробітників, запровадження постійних і тимчасових перепусток, встановлення суворого поряд-

ку входу і виходу громадян, внесення і винесення (вивезення), видачі і здачі зброї та бойових припасів. З метою забезпечення пропускового і внутрішньо-об'єктового режиму вхідні двері у стрілецький тир (стрілецьку галерею) обладнуються надійними замками, електродзвоником і вічком. Пропуск у тир співробітників, стрільців-спортсменів повинен провадитися через контроль-но-пропускний пункт, який має бути оснащений необхідними ящиками для зберігання ключів і документації, стендами із зразками перепусток, інструкціями, графіками занять у секціях тощо.

Ці режими визначаються інструкцією, яка розробляється адміністрацією тиру з урахуванням особливостей об'єкта, узгоджується з місцевими органами внутрішніх справ і затверджується керівником вищестоящої організації. Така позиція є обґрунтованою, адже особлива увага поліції спрямована, природно, на схоронність зброї, що перебуває в тирі, стрільбищі тощо. Щодо видів зброї, яка може бути придбана суб'єктами господарювання, діяльність яких пов'язана із функціонуванням стрілецького тиру, стрільбища, мисливського стенду, зазначимо, що це може бути зброя, яка відповідає стандартам (правилам) міжнародних чи національних спортивних федерацій, несучасної стрілецької зброї, мисливської зброї, пристроїв. Тому згадані вище умови чітко визначають вимоги до постійного і тимчасового збереження та обліку такої зброї.

З огляду на велику потенційну небезпеку вищезгаданих об'єктів, особливій перевірці піддається не тільки їх технічна оснащеність і безпека функціонування, але й особистісні, професійні та інші якості осіб, відповідальних за відкриття і функціонування цих об'єктів. Відповідно до п. 5 постанови Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 1992 р. № 576 «Про затвердження Положення про дозвільну систему» трудові договори з цими особами укладаються за згодою органів внутрішніх справ за відсутності у них [3]:

- медичних протипоказань до виконання вказаних функціональних обов'язків та володіння зброєю;
- відомостей про систематичне порушення особою громадського порядку, зловживання спиртними напоями чи вживання наркотичних речовин без призначення лікаря;
- пред'явленого обвинувачення у вчиненні злочину, а також віддання до суду на момент укладення договору;
- вироку суду про позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю;
- непогашеної або не знятої у встановленому порядку з такої особи судимості за умисні злочини, а також за злочини, учинені із застосуванням вогнепальної зброї або вибухових матеріалів;
- умовного засудження такої особи з іспитовим строком;
- вироку суду стосовно особи, виконання якого відстрочено, або про засудження її до виправних робіт.

Повертаючись до порядку надання адміністративних послуг органів Національної поліції України з приводу видачі дозволу на відкриття та функці-

онування тирів, стрільбищ, мисливських стендів, звернемо увагу, що конкретизація зазначеної послуги в нормативно-правових актах відсутня. В наказі МВС України від 20 серпня 1998 р. № 622 [2], а саме в п. 2.11 даного наказу визначено, що під час видачі дозволу на вищевказані об'єкти, вповноважений працівник органів внутрішніх справ повинен керуватися пунктом 11.4 глави 11 розділу II Інструкції, який визначає загальні підстави для видачі дозволу на право зберігання, використання вогнепальної, пневматичної, холодної зброї та бойових припасів до неї, пристроїв та патронів до них. Зокрема, в даному пункті зазначається, що підставою для видачі дозволу є:

- заява керівника підприємства, установи, організації, в якій зазначаються: кількість придбаної зброї, бойових припасів, пристроїв та зазначених патронів, її система, калібр, номер, рік випуску кожної одиниці, бойова чи навчальна, мисливська, спортивна, охолощена, пневматична; дані про осіб, які відповідають за зберігання і використання зброї, та осіб, які мають доступ до зброї, у тому числі про працівників охорони (прізвище, ім'я, по батькові, дата, місце народження і проживання, відомості про попередню трудову діяльність), медичні довідки, копії договорів страхування, довідки про вивчення матеріальної частини зброї, спеціальних засобів, правил поведінки з ними та їх застосування;

- наказ керівника юридичної особи про призначення особи (осіб), відповідальної (их) за зберігання зброї і бойових припасів до неї;

- платіжний документ (платіжне доручення, квитанція) з відміткою банку, відділення поштового зв'язку або коду проведеної операції про внесення коштів за надання відповідної платної послуги.

У разі відкриття нового об'єкта дозвільної системи, призначеного для зберігання зброї, акт про придатність приміщення до зберігання зброї та бойових припасів до неї складається комісією, до складу якої входять представники органів внутрішніх справ [2].

Хоча, на нашу думку, такий підхід щодо порядку видачі дозволу на відкриття і функціонування стрілецького тиру, стрільбища невійськового призначення або мисливського стенду є нелогічним, адже для того, щоб, поперше, оформити дозвіл на зберігання певного виду зброї, спочатку за загальним правилом, треба отримати дозвіл на її придбання, в даному ж випадку така необхідна стадія відсутня. Тобто особа, яка бажає отримати дозвіл на відкриття та функціонування тиру, стрільбища, мисливського стенду одразу оформлює дозвіл на зберігання зброї, при цьому оминає стадію оформлення дозволу на придбання певного виду зброї, яка буде використовуватись в подальшому в тирі, стрільбищі тощо. Та й взагалі особа просто не зможе офіційно придбати таку зброю, на яку повинна оформити дозвіл на зберігання. По-друге, об'єкти дозвільної системи як тир, стрільбища, мисливські стенди являються окремими та специфічними об'єктами, відмінними від зброї, тому потребують окремого порядку оформлення дозволу на них. Та, по-третє, вповноважений суб'єкт (юридична особа, фізична особа-підприємець), як результат надання адміністративної послуги, повинен одержати дозвіл на відк-

риття та функціонування тиру, стрільбища чи мисливського стенду, а не дозвіл на зберігання зброї, боєприпасів до неї тощо.

Вищезазначене вказує на прогалину в нормативно-правовій регламентації даного питання, що потребує подолання, шляхом внесення змін в діюче законодавство. Особлива потреба в нормування даної адміністративної послуги пов'язана ще й з тим, що у зв'язку із прийняттям нового Закону України від 2 березня 2015 р. № 222 «Про ліцензування видів господарської діяльності» [4] законодавець виключив такі види господарської діяльності, як відкриття та функціонування стрілецьких тирів, стрільбищ невійськового призначення, мисливських стендів із переліку, що підлягає ліцензуванню. А це, в свою чергу, послабило контроль зі сторони держави за вказаними вище об'єктами, які мають підвищений рівень суспільної небезпеки. Тому тепер особлива роль та основна контрольна функція за діяльністю, яка пов'язана із відкриттям таких об'єктів, буде покладатись на працівників поліції під час видачі відповідного дозволу.

Тому, вважаємо, що для того, щоб суб'єкт господарювання міг отримати дозвіл на відкриття та функціонування стрілецького тиру, стрільбища невійськового призначення, мисливського стенду він повинен спочатку отримати висновок Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру щодо відповідності приміщень заходам безпеки, потім отримати дозвіл на придбання певного виду зброї, після її придбання оформити дозвіл на її зберігання та використання. Після того вповноважений суб'єкт може звертатися до органу Національної поліції за адміністративною послугою з приводу отримання дозволу на відкриття та функціонування тиру, стрільбища чи мисливського стенду. Зокрема, підставою для видачі такого дозволу Національною поліцією, на нашу думку, має бути заява суб'єкта господарської діяльності, що подається до відповідного підрозділу територіального органу Національної поліції України, у якій зазначаються: найменування суб'єкта господарської діяльності, код за ЄДРПОУ або реєстраційний номер облікової картки платника податків та інших обов'язкових платежів, місце і дата реєстрації, місцезнаходження, прізвище, ініціали керівника, службовий телефон, а також мета звернення.

До заяви додаються:

- копія правовстановлюючих документів та (або) копія договору оренди на земельну ділянку та (або) приміщення, де буде функціонувати об'єкт дозвільної системи;
- відомості про об'єкт дозвільної системи (зазначається його вид – стрілецький тир, стрільбище невійськового призначення, мисливський стенд, місцезнаходження, контактний телефон);
- висновок Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру щодо відповідності приміщень заходам безпеки, які висуваються до них, і придатності проведення в них стрільби з певних видів зброї;
- копія дозволу на придбання зброї;

- копія дозволу на зберігання та використання зброї;
- відомості про осіб, які відповідають за відкриття та функціонування об'єкта дозвільної системи та мають доступ до зброї, яка буде використовуватися (прізвище, ім'я, по батькові, номер та дата наказу про призначення, особові листки з відділу кадрів);
- платіжний документ (платіжне доручення, квитанція) з відміткою банку, відділення поштового зв'язку або коду проведеної операції про внесення коштів за надання відповідної платної послуги.

Щодо термінів розгляду такої заяви та відповідного пакету документів, то він повинен бути загальним, як і при наданні інших видів адміністративних послуг, що надаються органами Національної поліції, тобто не перевищувати місячного строку. Кінцевим результатом надання такої адміністративної послуги органами Національної поліції може бути видача дозволу на відкриття та функціонування стрілецького тиру, стрільбища невійськового призначення чи мисливського стенду або відмова у його видачі.

Відзначимо, що у Законі України від 2 липня 2015 р. № 580 «Про Національну поліцію»[5] в переліку повноважень, які виникають в процесі перевірки дотримання вимог дозвільної системи органів Національної поліції, відсутня норма щодо надання права поліції анулювання виданого дозволу на відповідний об'єкт дозвільної системи, в тому числі й на відкриття та функціонування тирів, стрільбищ, мисливських стендів. Ми вважаємо, це є суттєвим недоліком у визначенні контрольних функцій Національної поліції стосовно об'єктів дозвільної системи, що призведе до зловживань та правопорушень у даній сфері. У зв'язку з чим, на нашу думку, ст. 39 Закону України від 2 липня 2015 р. № 580 «Про Національну поліцію» повинна бути доповнена наступним положенням: «Поліція відповідно до порядку, визначеного Міністерством внутрішніх справ України, анулює виданий дозвіл юридичній особі або фізичній особі (фізичній особі-підприємцю) на придбання, зберігання, носіння, перевезення та використання зброї, спеціальних засобів, боєприпасів, вибухових речовин та матеріалів, інших предметів, матеріалів і речовин, щодо зберігання і використання яких визначено спеціальні правила чи порядок, відкриття та функціонування об'єктів, на які поширюється дозвільна система органів внутрішніх справ (у тому числі стрілецькі тир, стрільбища невійськового призначення, мисливські стенди, підприємства і майстерні з виготовлення та ремонту зброї, спеціальних засобів, боєприпасів, магазини, у яких здійснюється їх продаж, піротехнічні майстерні, пункти вивчення матеріальної частини зброї, спеціальних засобів, правил поводження з ними та їх застосування) у разі невиконання встановлених правил, порядку користування і поводження з ними або у разі недоцільності їх подальшого зберігання чи функціонування та загрози громадській безпеці».

Висновок. Таким чином, ми вважаємо, що таке доповнення ст. 39 Закону України «Про Національну поліцію» розширить контрольні функції поліції у сфері дозвільної системи та буде стимулювати відповідних суб'єктів до виконання правил та порядку користування, поводження та функціонування об'єктами

дозвільної системи відповідно до положень, що визначені в нормативно-правових актах країни. А це в свою чергу буде сприяти забезпеченню правопорядку та додержанню законності на території Української держави в цілому.

Бібліографічні посилання

1. ДБН В.2.2-13-2003 «Державні будівельні норми України. Будинки і споруди. Спортивні та фізкультурно-оздоровчі споруди» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dbn.at.ua/load/normativy/dbn/1-1-0-14>. – Назва з екрана.

2. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів : Наказ МВС України від 21 серпня 1998 р. № 622 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98>. – Назва з екрана.

3. Про затвердження Положення про дозвільну систему : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 1992 р. № 576 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/576-92-%D0%BF>. – Назва з екрана.

4. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 2 березня 2015 № 222-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/222-19>. – Назва з екрана.

5. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19>. – Назва з екрана.

6. Про реалізацію повноважень Національної поліції України з видачі та анулювання дозволів : Наказ МВС України від 29 грудня 2015 р. № 1644 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1665-15>. – Назва з екрана.

7. Про цивільну зброю і боєприпаси : Проект Закону № 1135-1 від 10 грудня 2014 р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52809. – Назва з екрана.

Фоменко А.Е. Разрешительные функции Национальной полиции Украины по созданию и содержанию тиров, стрельбищ и охотничьих стендов. В статье проводится анализ полномочий Национальной полиции Украины по предоставлению разрешительных услуг при создании и содержании тиров, стрельбищ и охотничьих стендов. Раскрываются проблемы правового регулирования данной сферы деятельности Национальной полиции, определяются пути их преодоления и усовершенствования норм действующего законодательства.

Ключевые слова: разрешительная система, разрешительная деятельность, административные услуги, полиция, разрешительные административные услуги Национальной полиции Украины.

Fomenko A.Ye. Licensing functions of National police of Ukraine in creation and maintenance of shooting gallery, shooting range and hunting stands. The article analyzes the powers of the National Police of Ukraine to provide permitting services for the creation and maintenance of shooting galleries, shooting guns and hunting stands. The problems of legal regulation of this sphere of activity of the National Police are revealed and the ways of their overcoming and improving the norms of the current legislation are determined.

Keywords: licensing system, licensing activities, administrative services, police, licensing administrative services of National Police of Ukraine.

Надійшла до редакції 26.01.2017

Шевченко С.І.

ад'юнкТ

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.95 + 351.74

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Розглянуто особливості діяльності поліцейських органів зарубіжних країн у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку. Звернуто увагу на досвід діяльності поліцейських підрозділів щодо запровадження моделі “community policing” та можливості його використання в нашій країні.

Ключові слова: зарубіжний досвід, публічний порядок, поліцейська діяльність, “community policing”, взаємодія з населенням.

Постановка проблеми. На сьогодні у світі спостерігається безліч негативних моментів – глобальна фінансова криза, політична нестабільність деяких країн тощо. Усе це потребує застосування новітніх підходів та концепцій до вирішення цих проблем, однією з яких є стан публічного порядку. Кожна держава має свої шляхи вирішення цієї проблеми, однак за наявності вироблених концепцій, що відповідають політичним та соціокультурним реаліям сучасності, точок перетину в цьому процесі багато.

Світова практика свідчить, що питання забезпечення належного публічного порядку розглядається під кутом зору ефективності діяльності різного роду поліцейських органів, специфічність правового статусу яких зумовлена видами політичного режиму. У свою чергу, до факторів, що впливають на таку ефективність, належить ставлення громадян до правоохоронних органів, оскільки наявна довіра населення, налагоджене спілкування та співробітництво між поліцією та громадою є запорукою ефективної поліцейської діяльності у кожній окремо визначеній сфері життя суспільства.

Так, відповідно до статистичних даних, близько 85–90 % респондентів у Фінляндії, Швеції, Данії, Норвегії вважають, що поліція у спілкуванні виявляє повагу до громадян та діє “справедливо”, 70–80 % зазначають про те, що мають з поліцією спільні цінності та однакові уявлення про добро та зло, і такий самий відсоток зазначає, що поліція у цих країнах завжди пояснює свої дії, і стільки ж людей задоволені спілкуванням з поліцією. Високі відповідні показники мають Швейцарія, Бельгія, Великобританія, Німеччина, Нідерланди та Польща. Громадяни цих країн виявляють високий рівень підтримки дій своєї національної поліції [1, с. 12–28]. Щодо України, то на сьогодні в умовах проведення реформування системи органів внутрішніх справ рівень довіри населення до поліції становить 46 %.

Вищенаведені показники ще раз доводять, що сьогодні постає нагальна

потреба в реформуванні органів внутрішніх справ України, метою якого, зокрема, має бути повернення довіри з боку суспільства, що, на жаль, майже втрачена, пошук та впровадження нових підходів, форм та методів діяльності органів внутрішніх справ у сфері забезпечення публічного порядку на базі налагодження якісно нової ефективної взаємодії з населенням. Таке реформування доцільно проводити, враховуючи зарубіжний досвід, що, однак, не означає доцільність повного його інтегрування в національну систему.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання забезпечення правоохоронними органами публічного порядку в зарубіжних країнах досліджені у працях К.С. Вельського, В.М. Галди, А.В. Губанова, М.В. Лошицького, О.С. Юніна та ін.

Метою статті є дослідження особливостей забезпечення публічного порядку поліцейськими підрозділами в зарубіжних країнах.

Виклад основного матеріалу. За останні двадцять років у західних країнах спостерігається тенденція до зміни ролі поліції в житті суспільства – від карального органу до органу, який надає різні соціальні послуги населенню, що підвищило рівень довіри громади до поліції. Одним із найбільш відомих підходів до такої зміни є впровадження стратегії “community policing”. Слід зазначити, що сутність категорії “community policing” досить складно виокремити. Так, під поняттям “community policing” розуміють: стиль роботи поліції, який передбачає, що в обов'язки патруля, крім підтримання публічного порядку, входить надання допомоги жителям району у вирішенні їх проблем [2]; стиль забезпечення публічного порядку, який заснований на знанні та вирішенні проблем конкретної громади [3]; сучасну поліцейську систему цінностей, яка має на меті співпрацю з окремими громадянами, групами громадян, громадськими і приватними організаціями для виявлення і вирішення проблем, що потенційно впливають на життєздатність конкретних районів, області чи міста в цілому; філософію, стратегію і тактику охорони публічного порядку [4].

Адаптація цієї стратегії пройшла в багатьох європейських країнах. А отже, доцільним є наведення прикладів поліцейської діяльності щодо забезпечення публічного порядку в таких країнах, як Німеччина, Велика Британія та Польща, яка реалізується у зв'язку із вищезазначеною концепцією.

Передусім слід наголосити, що в Європейському кодексі поліцейської етики, затвердженому рекомендаціями Ради Європи від 19.09.2001 р. № REC. (2001)10, встановлено, що основними завданнями поліції в демократичному суспільстві, підпорядкованому принципу верховенства права, є такі: забезпечення публічного спокою, дотримання закону та порядку в суспільстві; захист і дотримання основних прав і свобод людини в тому вигляді, в якому вони закріплені в Європейській конвенції про права людини; попередження злочинності та боротьба з нею; виявлення злочинності; надання допомоги та послуг населенню [5].

У Федеративній Республіці Німеччина структурна організація поліції (в усіх федеральних землях) включає: поліцію охорони публічного порядку (патрульну службу); кримінальну поліцію землі; воднотранспортну поліцію; по-

ліцію готовності; поліцейську школу та поліцейський коледж з підготовки управлінських кадрів. За обсягом виконуваних повноважень поліція поділяється на федеральну, земельну та муніципальну (комунальну) поліцію.

Поліція охорони правопорядку здійснює загальну охорону публічної безпеки та порядку. До повноважень цього правоохоронного органу належить таке: запобігання правопорушенням та проведення невідкладних оперативно-розшукових заходів до прибуття співробітників кримінальної поліції; підтримання публічної безпеки та порядку під час демонстрацій, зборів та іншого скупчення великої кількості людей; регулювання вуличного руху та контроль за дотриманням правил безпеки руху; паспортний контроль; місцева цивільна оборона тощо [6, с. 322–323].

Слід зазначити, що в основу організації поліцейської діяльності у Федеративній Республіці Німеччина, що базується на адаптованій моделі “communitypolicing”, покладено такі положення: профілактика злочинності є загальним завданням держави та суспільства; нові стратегії безпеки, які спрямовані на орієнтовану на громадян роботу; громадяни залучаються як партнери поліції; профілактика злочинності повинна стати основоположним предметом кримінальної політики [7].

Під час аналізу налагодження конструктивного діалогу поліції із населенням та громадськістю в зарубіжних країнах з метою забезпечення публічного порядку необхідно звернути увагу на діяльність поліції у Великобританії.

Слід зазначити, що підрозділи поліції Великобританії децентралізовані. Систему підрозділів поліції в Англії та Уельсі утворюють незалежні формування провінційних сил поліції, столична поліція (складовою її є Новий Скотленд-Ярд), самостійна поліція лондонського Сіті, у Шотландії – об'єднання поліцейських загонів та окремі підрозділи поліції міст. Також цю систему доповнюють незалежні спеціальні поліцейські організації [8, с. 19–25].

В Англії уся регулярна поліція складається з поліції, яка носить форму, і поліції “в цивільному”, і чіткого розмежування між тими, хто здійснює охорону публічного порядку та попередження правопорушень, не виникає, мається на увазі, що усі правоохоронці у формі залучені до цього. Але, все ж таки, пріоритетним завданням поліції “у формі” визначається попередження злочинів, регулювання вуличного руху, охорона життя та власності населення. Більшість поліцейських належить саме до цієї категорії поліції, і тому саме на них покладається найважливіша робота з попередження злочинності та правопорушень забезпечення публічного порядку та публічної безпеки, а саме: несення патрульної служби займає понад 55–60 % усього робочого часу поліції Англії [9].

На сьогодні у Великобританії в результаті активного співробітництва поліції та населення з питань забезпечення належного правопорядку розроблено та впроваджено велику кількість специфічних операційних стратегій, а саме: консультативні групи, піше патрулювання, контактне патрулювання, громадські констеблі, поліцейські крамниці, поліцейські приймальні, сусідське спостереження, маркування власності, цільове патрулювання тощо [10].

Ураховуючи національну специфіку, зумовлену процесами економічної і політичної трансформації, стратегія “community policing” знайшла своє відображення і в діяльності поліції Польщі. У Польщі ця стратегія розглядається як елемент поліцейської філософії відкритості та співпраці, засіб активізації локальних ініціатив у сфері запобігання правопорушенням та як важливий чинник підвищення якості життя територіальних громад [11].

У Польщі до завдань поліції, зокрема, належить таке: захист життя та здоров'я громадян, а також власності від протиправних посягань; охорона публічної безпеки та порядку, забезпечення спокою в публічних місцях та у засобах громадського транспорту і публічної комунікації, в дорожньому русі та на водних шляхах, призначених для повсякденного користування; ініціювання та організація попередження злочинів, незначних правопорушень та заходів протиправного характеру, а також взаємодія з органами державної влади, місцевого самоврядування та громадськими організаціями із зазначеного питання; виявлення злочинів, незначних правопорушень, затримання правопорушників; нагляд над стражами гмінними (міськими), створеними на підставі закону, та над спеціальними озброєними охоронними формаціями у межах, визначених в окремих приписах; контроль за дотриманням правових і адміністративних приписів, пов'язаних з публічною діяльністю або таких, що встановлюють правила поведінки в публічних місцях (Закон Польщі “Про поліцію” 1990 р.).

У структурі поліції Польщі виділяють чотири основні служби: кримінальна служба; служба охорони публічного порядку, служба тилу та судова служба.

З цього приводу слід звернути увагу на проведену в 1999 р. реформу поліцейських органів у Польщі, що суттєвим чином вплинула на управління у сфері забезпечення публічного порядку на місцевому рівні. У зв'язку із децентралізацією функцій держави у воєводствах та округах поліція, залишаючись структурою, відмежованою від загальнодержавної адміністрації та зберігаючи свою особливість централізованої організації під керівництвом головного комісара поліції, стала частиною спільної адміністрації воєводства та округу, приєднуючись до державної адміністрації на рівні воєводства, та органу самоврядування – на рівні повіта та гміни. У результаті цього поліція – у рамках законодавства – є підпорядкованою адміністратору регіону (воєводі) на рівні воєводства та голові повіта або гміни – на окружному рівні. Повноваження державної адміністрації та органу самоврядування воєводства, відповідно, поширюються на поліцію при вирішенні кадрових та фінансових питань. А отже, воєвода, що є представником держави на території воєводства, виконує завдання щодо забезпечення публічної безпеки та правопорядку в межах своєї компетенції. Для досягнення цієї мети воєвода має в управлінні власні служби підтримки, а також поліцію. Воєвода визначає рівень загрози та вирішує, в якому напрямі повинна діяти поліція, водночас начальник поліції воєводства здійснює необхідні дії, спрямовані на забезпечення безпеки та правопорядку на території воєводства. Те саме наявне на рівні повіта та гміни, де потребу щодо забезпечення безпеки та правопорядку визначає староста, а начальник муніципальної міліції округу здійснює необхідні дії щодо за-

доволення цих потреб [12].

Зазначимо, що стратегія “communitypolicing” у Польщі ґрунтується, насамперед, на широкому розумінні поняття “кримінальна превенція”, що передбачає тісну співпрацю державних і громадських інституцій та населення з метою запобігання вчиненню правопорушень, викорінення у суспільстві страху перед злочинним світом і підвищення якості життя. Водночас вона стимулює підвищення активності та ангажування локальних спільнот до співпраці з поліцією у підтриманні публічного порядку і боротьбі зі злочинністю. Налагодження партнерства між мешканцями та поліцією, урядовими і громадськими інституціями сприяє спеціальному визначенню проблем громади, їх аналізу та пошуку ефективних засобів вирішення. У рамках програми набув поширення “Telefonzaufania” (“Телефон довіри”), що кореспондується з проголошеною доктриною “нульової толерантності”. Істотним для доктрини “нульової толерантності”, з одного боку, є переконання населення щодо нагальної необхідності спільного вирішення проблем, що виникають у сфері публічної безпеки та порядку, разом із поліцією, а з іншого – усвідомлення керівництвом поліції важливості ангажування локальних спільнот до активної співпраці у протидії злочинності [13].

Поряд з викладеним, не можна не зупинитися на досвіді діяльності поліцейських органів Республіки Грузія, що може вважатися специфічним серед країн колишнього Радянського Союзу, оскільки, на наш погляд, є наслідком найбільш радикальних реформ правоохоронних органів. Зауважимо, що концепція “communitypolicing” на сьогодні не впроваджена в діяльність поліції Грузії. Слід зазначити, що у цій країні також спостерігається наявність високих показників довіри населення до поліції. Так, станом на 2011 р. цей показник становив 87 % порівняно з 10 % у 2003 р. [14].

Основними підрозділами Міністерства внутрішніх справ Грузії є кримінальна поліція, яка складається із служби детективів та дільничних інспекторів, та патрульна служба, що відіграє ключову роль у забезпеченні публічного порядку. До компетенції патрульної служби Грузії, створеної у 2004 р. внаслідок ліквідації дорожньої та оперативної поліції, належить підтримання публічного порядку та забезпечення безпеки дорожнього руху, тобто, якщо брати приклад України, патрульна служба Грузії фактично суміщає обов’язки державної автомобільної інспекції та міліції публічної безпеки. Завданням цього підрозділу Міністерства є запобігання і припинення злочинів та адміністративних правопорушень.

До видів патрульної служби Грузії належать, зокрема, такі підрозділи: піший патруль, який може контролювати рух на перехресті, реагує на порушення, що вчиняються пішоходами, забезпечує контроль за рухом під час проведення масових заходів, надає першу медичну допомогу в екстрених ситуаціях, запобігає незаконній торгівлі в громадських місцях тощо; патрульний екіпаж, який надає допомогу постраждалим, виявляє свідків злочину, доставляє безпритульних дітей до соціальних установ, реагує на виклики громадян та вирішує, у зв’язку з цим, дрібні побутові конфлікти, контролює

виконання правил дорожнього руху та здійснює інші дії. Патрульні екіпажі оснащені бортовими та планшетними комп'ютерами, під'єднаними до внутрішніх мереж Міністерства внутрішніх справ Грузії, що дає патрульним змогу ідентифікувати особу, проводити фотозйомку; патруль у метро. Як і вказані вище види, ці патрулі також вживають у межах компетенції заходів щодо запобігання й недопущення злочинів та адміністративних правопорушень. Разом з тим основну увагу тут зосереджено на виявленні фактів перевезення вибухових речовин та інших заборонених предметів¹.

Висновок. Проведене дослідження дало можливість зробити висновок, що забезпечення публічного порядку визнається пріоритетним за значеннями та комплексним за характером напрямом роботи поліції названих країн. У такій діяльності знайшла своє відображення та широке застосування як дієвий інструмент у процесі забезпечення публічного порядку концепція “communitypolicing”. На сьогодні цю концепцію не можна впровадити в роботу поліції України через наявність багатьох обставин, що потребують усунення, зокрема недосконалість організаційної структури правоохоронного органу, відсутність обґрунтованого планування процесу впровадження тощо. Разом з тим у сучасних умовах існування міжнародних стандартів забезпечення прав та свобод людини запорукою забезпечення належного стану публічного порядку в Україні є розуміння сутності діяльності поліції як професійно-спеціалізованої суспільно орієнтованої державної служби, що надає допомогу та послуги громадянам у сфері забезпечення публічного порядку. Цей факт зумовлює потребу в радикальних організаційних та змістовних перетвореннях правоохоронних органів нашої держави.

Бібліографічні посилання

1. Гимпельсон В.Е. Доверие полиции: межстрановой анализ: препринт WP3/2012/05 / В.Е. Гимпельсон, Г.А. Монусова. – М. : Высш. школа экономики, 2012.
2. Англо-русский социологический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://mirslouvrei.com/content_socenk/community-policing-55561.html.
3. CommunityPolicing: HowwepoliceinNewZealand [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.police.govt.nz/service/community>.
4. Patterson J. CommunityPolicing: LearningTheLessonsOfHistory [Электронный ресурс] / J. Patterson. – Режим доступа: <http://www.lectlaw.com/files/cjs07.htm>.
5. Європейський кодекс поліцейської етики : Рекомендація Rec. (2001)10. Прийнята Комітетом міністрів Ради Європи від 19 вересня 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.coe.int/>.
6. Полиция зарубежных стран: система организации и опыт профессиональной подготовки кадров : учеб. пособ. / А.С. Якубов, С.В. Асямов, А.А. Таджикиев, Д.М. Миразов. – Т. : Академия МВД Республики Узбекистан, 2010. – С. 322–323.
7. Случевская Ю. Зарубежный опыт партнерских отношений полиции и граждан / Ю. Случевская [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ormvd.ru/pubs/15425/>.
8. Крылов Б.С. Полиция Великобритании. Основные черты организации и деятельности : учеб. пособ. / Б.С. Крылов. – М. : ВШ МВД СССР, 1974.
9. Report of the Commissioner of Police of the Metropolis 1995/96, Secretary of State for the Home Department, London 1996, pill. – S. 93.

¹ Patrol Police Departament [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.police.ge>.

10. Матюхіна О.П. Поліція Великобританії: сучасні тенденції розвитку та управління : монографія / О.П. Матюхіна ; за заг. ред. О.М. Бандурки. – Х. : Консум, 2001. – С. 82; Neighbourhoodwatch [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ourwatch.org.uk/>.

11. Czapka J. Community policing w Polsce – możliwości i ograniczenia / J. Czapka// In Bezpieczeństwo lokalne. Społeczny kontekst prewencji kryminalnej. – Warszawa, 2000. – S. 140–141.

12. Плювашевский Э. В. Реформирование полицейской системы Польши / В.Э. Плювашевский, П. Воланчик [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dcaf.ch/content/download/36173/527563/file/09Chapter4.pdf>.

13. Stefański M. Communitypolicingjakostrategiabudowypoczuciabezpieczenstwa / M. Stefanski // Policja. – 2006. – Nr. 2. – S. 62–67.

14. GeorgianCrimeandSecuritySurvey, 2011. – Georgian Opinion Research Business International [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.police.ge/index.php?m=200>.

Шевченко С.И. Особенности обеспечения публичного порядка полицейскими подразделениями зарубежных стран. Рассмотрены особенности деятельности полицейских органов зарубежных стран в сфере обеспечения общественной безопасности и порядка. Обращено внимание на опыт деятельности полицейских подразделений по внедрению модели "community policing" и возможности его использования в нашей стране.

Ключевые слова: *зарубежный опыт, публичный порядок, полицейская деятельность, "community policing", взаимодействие с населением.*

Shevchenko S.I. Peculiarities of public order maintenance by police units abroad. This article deals with peculiarities of police of foreign countries in the field of public safety and order. The author draws attention to the experience of police forces to implement models of "community policing" and the possibility of its use in our country. The study made it possible to conclude that the provision of public order recognized priority for the values and the nature of the complex area of policing these countries. In this activity reflected and widely used as an effective tool in the provision of public order concept of "community policing". Today, this concept can not approve the work of the police Ukraine because of the many factors that need removal, including imperfect law enforcement agency organizational structure, lack of reasonable planning implementation process and so on. However, the modern face of international standards of human rights and freedoms guarantee the proper state of public order in Ukraine is to understand the nature of the police as professional and specialized socially oriented civil service that provides assistance and services to citizens in the area of public policy. This fact leads to the need for radical transformation of organizational and substantive law of our country.

Keywords: *international experience, public order policing, "community policing", interaction with the public.*

Надійшла до редакції 12.09.2016

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ, ФІЛОСОФСЬКІ ТА КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ, ПРАВОТВОРЕННЯ І ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Кузьменко В.В.

доктор философских наук, профессор
(Днепропетровский государственный
университет внутренних дел)

УДК 111.1(07)

РЕФЛЕКСИЯ ОНТОЛОГИИ МЕТАФОРЫ В ДРЕВНЕГРЕЧЕСКОМ ЭПОСЕ

Раскрыто, что у Гомера в древнегреческом эпосе в поэтической форме представлена картина мира как целое, которое лишь условно можно делить на части. Гомеровские построения, с позиции сегодняшнего дня, – это феноменологическое осмысление бытия, где каждая сущность представлена через свои деяния, как явление и наделена своим именем. Конструирование сущности происходит метафорически – путём самопознания и переноса значений с уже познанного объекта на иной. Обоснованно, что гомеровские мифологические построения в онтологическом контексте метафоричны. Онтология метафоры в эпических построениях Гомера – перенос знаний о себе на сущности и явления в целостной системе мироздания.

Ключевые слова: древнегреческий эпос, картина мира, метафора, путь самопознания, онтология метафоры в эпических построениях Гомера.

Постановка проблемы. Актуальность темы исследования состоит в том, что человечество во все времена стремилось объяснить, во-первых, гармонию картины мира, во-вторых, назначенное себе место в картине мира, в-третьих, идею гармонии норм морали как отражения идеи гармонии в картине мира.

Особо подчеркнём, что идея гармонии этико-моральных норм общества всегда связывается познающим сознанием с гармонией космоса. Можно смело утверждать, что указанное уподобление встречаем со времён появления древнегреческого эпоса – предшественника философии – и до сегодняшнего дня.

Один из элементов познавательной деятельности во все времена, в том числе и до появления философской рефлексии мироздания, в мифологии – конструирование картины мира, объяснение которой должно быть доступно

воспринимаемо познающим сознанием. Каждая новая трактовка картины мира в качестве основного критерия включает в себя доступность. Отметим, что метафора – перенос значений с познанного объекта на познаваемый – вербальный троп, отличающийся доступностью в построении объяснения, в том числе и в отношении мироздания.

Наше обращение к древнегреческому эпосу, отражающему мировоззрение представителей указанной эпохи, не случайно. В эпосе в метафорической форме происходит перенос знания о себе на иное, познаваемое, представлена идея гармонии картины мира, места человека в ней, раскрыта идея гармонии в обществе. Речь идёт о морали, о построении этических норм.

Укажем читателю, что, говоря о современной научной картине мира, мы, как и в античных мифологических построениях, определяем для различных явлений природы имена, которые зачастую не в состоянии наполнить содержанием, то есть раскрыть их сущность. В данном контексте, начиная с Нового времени, удобной в объяснении картины мира является схематизация, в построении которой используется такая усовершенствованная в Новое время семиотическая система, как математическое (отвлечённое) знание. При использовании указанной системы нет необходимости объяснять свойства в конструируемой научной картине мира выводимых априорных объектов, рассматривать их онтологический статус. Достаточно лишь при помощи символов – имён объектов и синтаксических построений – выработать объяснительную схему, не рассматривая её онтологии. Отметим, что математическое построение не имеет денотата.

Цель статьи – показать метафоричность древнегреческого эпоса, раскрыть онтологию метафоры в древнегреческом эпосе как инструмента познания нового через самопознание.

Объект исследования – древнегреческие мировоззренческие установки, которые представлены в эпосе.

Предмет исследования – онтология метафоры в древнегреческом эпосе.

Учитывая, что древнегреческий эпос достаточно объёмен и содержателен, ограничимся лишь некоторыми произведениями Гомера, в частности «Одиссеей». Подчёркнём, что Гомером задана направленность всего древнегреческого эпоса.

Изложение основного материала. Древнегреческий эпос с различных позиций и в достаточной степени исследован. Его анализировали представители литературного творчества, исторической науки, философии. Укажем читателю лишь некоторых из них.

Периодизацию в истории развития древнегреческой литературы рассматривали: М. Н. Афасижев [5], Т. В. Васильева [7], Г. Д. Гачёв [9], А. Н. Егунов [14], В. М. Жирмунский [15], В. И. Иванов [18], С. А. Макуренкова [22], Ю. М. Мельник [23], Т. Г. Мякин [25], Г. Надь [26], Л. Л. Селиванова [32], О. М. Фрейденберг [38; 39], В. Н. Чечелева [41], В. Н. Ярхо [46; 47]. Указанные авторы утверждают, что периоды литературного развития Древней Греции сопровождалось сменой ведущих жанров, ка-

ждый из которых представлял замкнутую стилистическую систему со своим кругом тем и законами развития мысли, со своими композиционными нормами, ритмическими и лексическими средствами.

Образность в античном эпосе, эстетические представления эллинов рассматривали: Ю. В. Андреев [1-3], К. Э. Гилберт [10], Н. С. Гринбаум [12], Де Камп Лайон Спрэг [13], Ф. Х. Кессиди [19], А. Г. Москвин [24], Л. И. Таруашвили [34], В. Татаркевич [35], П. Н. Толстогузов [36], Д. О. Торшилов [37], Ю. В. Шанин [42]. Обобщая мысли перечисленных авторов, укажем, что создаваемый в ту или иную эпоху художественный образ всегда соответствует пониманию сущности природы, человека как части природы. Образ античного космоса, созданный в древнегреческом эпосе, пластичен и прекрасен.

Становление религиозных построений античного общества рассматривали: В. Ф. Асмус [4], С. Э. Зверев [16], В. С. Нерсисянц [27], Р. Онианс [28], А. В. Петров [29], Мирча Элиаде [45]. Авторы пишут о высоком когнитивном аппарате античной литературы, стремящемся объяснить существование и развитие мира путём привлечения к объяснительному процессу сверхъестественных сил.

Антропологический аспект античного эпоса рассматривали: Т. П. Бухтина [6], В. Т. Звиревич [17], Л. А. Максименко [21], М. К. Петров [30], А. Н. Савельев [31], И. Е. Суриков [33], Е. Н. Шульга [44]. Авторами подчеркнуто, что историку античной антропологии постоянно приходится прибегать к реконструкции целого по частям. В античности отсутствуют целостные антропологические учения.

Отметим, что онтология метафоры как инструмента познавательной деятельности в античном эпосе его исследователями не рассматривалась. Таким образом, указанная проблема по праву является предметом нашего исследования.

Подчеркнём для читателя, что метафоричность древнегреческого мифологического эпоса следует рассматривать, подходя к нему не с позиции Ф. Шлейермахера, либо М. Хайдеггера, либо Х.-Г. Гадамера.

У Ф. Шлейермахера понимание есть взаимопроникновение двух методов – грамматического и психологического. По Ф. Шлейермахеру, смысл целого текста зависит от смыслов составляющих (слов, предложений и т.д.), а смысл составляющих – от смысла целого.

Отметим, что Ф. Шлейермахер пишет о том, что грамматический и психологический методы равнозначны в герменевтическом исследовании. «Несправедливо было бы считать грамматическое толкование более низким, а психологическое более высоким» [43, с. 46]. Приоритет того или иного метода зависит от исследовательских задач. Психологический метод толкования более высокий, если язык рассматривается как средство, с помощью которого человек передает свои мысли, а грамматический метод необходим, если язык предстает как условие мышления всех единичных субъектов.

М. Хайдеггер утверждает, что интерпретация текста есть «разматывае-

мый клубок» все новых и новых интерпретаций, возможных лишь с формированием понятия бытия. «Интерпретация усредненной бытийной понятливости получает свою необходимую путеводную нить лишь с формированием понятия бытия. Из ясности понятия и принадлежащих к нему способов его эксплицитного понимания можно будет установить, что имеет в виду затемненная, соответственно, еще не проясненная понятность бытия, какие разновидности затемнения, соответственно помехи эксплицитному прояснению смысла бытия, возможны и необходимы» [40, с. 11]. Каждый виток интерпретации есть получение и осмысление нового опыта на базе предыдущего.

Как утверждает Х.-Г. Гадамер, каждая интерпретация текста определена предшествующими интерпретациями – традицией интерпретаций, но каждый акт интерпретации включен в традицию, образуя её звено [8, с. 53].

Наш подход к интерпретации древнегреческого эпоса носит онтологический характер. Можно с уверенностью утверждать, что для Гомера познание картины мира – гармонично устроенного космоса – становится возможным лишь через самопознание. Лишь познав себя, познаём мир вокруг себя. На наш взгляд, именно такой является онтологическая установка античного автора. Различные явления в картине мира, представленной в гомеровском эпосе, получают собственные имена. В этом состоит отношение автора к картине мира, которую он конструирует и описывает. Для Гомера картина мира не есть схема. Осмысление картины мира происходит через его переживание. Древнегреческий автор переносит смысл собственного существования на различные явления в картине мира. Небожители – явления в картине мира, творящие мир; именно небожители ведут человека в мире, раскрывают ему житейские перспективы, показывают возможности построения гармоничного общества. В онтологии Гомера богочеловек – основная создающая или разрушающая сила; перенос значения с познающего себя субъекта на явления в картине мира.

Для античного автора сконструированная им картина мира – реальность. Богочеловек как явление природы так же реален для Гомера, как и он сам. Таким образом, гомеровский эпос метафоричен. Гомеровская метафора – перенос знаний о собственном бытии на явления картины мира – небожителей. Античный автор стремится познать бытие, во-первых, в его целостности, во-вторых, в образно-чувственных компонентах, где каждый образ наделён собственным бытием.

Особо подчеркнём, что созданная Гомером и интерпретируемая нами в его эпических построениях картина мира гармонична. Небожители – творцы гармонии. Если сегодня утверждаем о существовании материи и антиматерии, как её противоположности в картине мира, тем самым утверждая о гармонии Мира, то древнегреческий автор вводит различных небожителей с целью показать гармонию Мира.

Древнегреческий эпос – утверждение соразмерности Мира. Диалектика эпоса состоит в том, что это не только художественное творение, но и поэтико-мифологический способ постижения гармонии Бытия.

Создаваемая Гомером в эпосе картина мира постигается на грани чувственного и рационального. Эпос – раскрытие сознания и миропонимания человека, который созерцает Мир, тем самым познавая его. Мир в эпосе – стремление к красоте – соразмерности Бытия как внутренней соразмерности самого человека. Метафора в гомеровском эпосе имеет когнитивный характер. Она – инструмент чувственно-рационального постижения целостного Бытия, в котором каждому элементу соответствует образ, наделённый собственной идеей – человек или же небожитель как явление природы символичны, это образы, наделённые собственной идеей.

Вслед за А. Ф. Лосевым можем утверждать о символичности древнегреческого эпоса. Отметим для читателя, что А. Ф. Лосев в труде «Диалектика мифа» указывает: «Миф не есть ни схема, ни аллегория, с этим отграничением мы вплотную подходим к раскрытию подлинно мифического взаимоотношения чувственного и сверхчувственного, хотя и не решаем его вполне, а только намечаем его общий смысл» [20, с. 44]. Раскрывая диалектический характер мифа, А. Ф. Лосев аргументирует: «Миф не есть ни схема, ни аллегория, но символ; и уже, будучи символом, он может содержать в себе схематические, аллегорические и жизненно-символические слои» [20, с.73]. Опираясь на систему аргументации А. Ф. Лосева, подойдём к анализу древнегреческих эпических построений как к ряду символов, содержащих в себе метафорический и аллегорический слои.

Особо выделим, что А. Ф. Лосев не рассматривает миф как донаучное объяснение картины мира, сущности человека, общества. «Итак, наука как таковая, ни с какой стороны не может разрушить мифа, она лишь его осознаёт и снимает с него некий рассудочный, например логический или числовой, план. ... Итак, миф – вненаучен и не базируется ни на каком «научном» «опыте»» [20, с. 35]. Напомним, что цель нашей статьи – раскрыть статус метафоры в древнегреческом эпосе как инструмента познавательной деятельности. Миф рассматривается нами как стремление к познанию и описанию картины мира, места человека в картине мира, общества с его этическими построениями.

Нет необходимости рассматривать многогранность понятия «наука». Всех её граней до конца никогда не раскрыть, хотя это стремились сделать представители позитивистской философской мысли в XIX-XX столетиях. Говоря о древнегреческом эпосе, подчеркнём его многоаспектность и укажем читателю, что не будем ставить под сомнение сконструированную и объяснённую в нём картину мира. Лишь выскажем мысль о том, что постепенно с течением времени один миф о картине мира, месте человека в ней сменяет другой. Так продолжается до сегодняшнего дня. Напомним, что в древнегреческой мифологии, в отличие от мифологии сегодняшней – научной, «бесчувственной», её авторы, в том числе и Гомер, выражают своё отношение к Миру. Древнегреческий эпос наполнен живыми существами, вербальность превращая в наглядность, что всегда вызывает живой интерес.

Подчеркнём, что ни одна современная научная теория не в состоянии

объяснить сущность мироздания, сущность человека, например появления в человеческой душе пороков и добродетелей. Можно с определённой долей вероятности утверждать, что и то, и другое – космическое. Не значит ли это, что сущность человека раскрыта в древнегреческом осмыслении и объяснении картины мира и места человека в ней таким образом, что человек есть микрокосмос в живом, имеющем душу космосе. Этические построения в обществе должны соответствовать космической гармонии – соразмерности.

В построениях Гомера, в частности в «Одиссее», представлена картина мира, в котором её различные элементы определены символически и находятся в гармоническом единстве друг с другом. В гомеровском повествовании именно синтез идеи и смысла каждого отдельного символа позволяет выделить дискретные фрагменты единого Бытия. Небожители – явления природы – элементы картины мира, существуют вместе с людьми. Они способствуют их деяниям либо наоборот – противостоят им. Так, например, Гелиос – солнце не щадит путников, предавшихся святотатству. Противоположна ему нимфа Калипсо, которая спасает их.

«Были однако, заботы, не спас он спутников: сами
Гибель они на себя навлекли сами святотатством, безумцы,
Съевши быков Гелиоса, над ними ходящего бога, –
День возврата у них он похитил. Скажи же об этом
Что-нибудь нам, о Зевса дочь, благосклонная Муза.
Всё же другие, гибели верной избегшие, были
Дома избегнув и брани и моря; его лишь разлукой
С милой женой и отчизной крушимого, в гроте глубоком
Святая нимфа Калипсо, богиня богинь, произвольной
Силой держала, напрасно желая, чтоб был ей супругом.
Но когда, наконец, обращеньем времён приведен был
Год, в который ему возвратиться назначили боги
В дом свой, в Итаку (но где и в объятьях верных друзей он
Всё не избег от тревог), преисполнились жалостью боги
Все; Посейдон лишь единый упорствовал гнать Одиссея,
Богopodobного мужа, пока не достиг он отчизны» [11, с. 419].

Отметим встречу двух различных срезов бытия – идеи и образа. Это в приведенном отрывке касается и символа солнца – Гелиоса, символа нимфы Калипсо, символов иных небожителей. В единстве идеи и образа Гомером представлено подлинное Бытие. В каждом из небожителей свой смысловой уровень. Это самостоятельные явления природы, несущие свою идею и внутреннее содержание. С позиции современного анализа можно утверждать, что Гелиос, Калипсо, иные небожители – дискретные элементы подлинного Бытия. Они же – метафорические построения самопознания. Их идеи раскрываются через деятельность, которую следует воспринимать как их внутреннее содержание. Явления природы, как и люди, и порочны, и добродетельны.

Подчеркнём, что в гомеровском эпосе, в мифе – донаучном построении

– картина мира неоднородна. Явления природы, представленные в ней, имеют разную направленность. Реальность, в которой они действуют, не является плоскостной. Это пространство, которое не имеет ограничений. Говоря современным языком, это целостный пространственно-временной континуум. В мифе явления природы не схематизируются, не рассматриваются их причинно-следственные связи. В мифе имеем дело с одушевлёнными существами, включёнными в единое Бытие.

Отметим, что наша схематизация целостных эпических построений Гомера становится возможной благодаря выделению нами дискретных элементов и синтезу их идей. Однако укажем читателю, что Бытие как раскрытая Гомером целостная картина – особый символ, в котором в синкретичности находятся явления природы и люди. Можно смело утверждать, что в гомеровском повествовании человек такое же явление природы, как и небожители. У Гомера люди часто рождены от небожителей. Таким образом, человек как элемент картины мира – символ и идея в целостности Бытия, модернизируя эпос, является составляющей целостного непрерывного пространственно-временного континуума.

Касаясь модернизации построений Гомера, выскажем мысль, что современным читателям древнегреческого эпоса, людям иной эпохи, в которой выработано своё представление о картине мира, о сущности человека, об обществе приходится по необходимости заниматься интерпретацией его символических построений. Сказанное непременно ведёт к модернизации. У современного читателя непременно сложится впечатление, что троянская война, плавание Одиссея – это возможность продемонстрировать элементы картины мира в их единстве. Гомер демонстрирует, во-первых, человеческие пороки и добродетели, во-вторых, конструируемую в античности картину мира с её явлениями, в-третьих, целостность пространственно-временного континуума, в-четвёртых, человека как неотъемлемую составляющую картины мира, её непосредственного участника, в-пятых, единство закономерностей картины мира, которые непременно должны быть отражены в моральных устоях различных этносов. Укажем читателю, что Одиссей, возвращаясь «в дом свой в Итаку», посетил различные народы.

Современный читатель, житель своей эпохи, по необходимости будет схематизировать Гомера, выделяя различные уровни бытия, а именно пространственно-временной континуум, состояния души человека, уровень морали в различных этнических группах.

Подчеркнём для читателя, что, вероятно, всё сказанное нами было неведомо Гомеру, не знавшему механистической и эволюционной картины мира, а также современные знаково-символические системы с их синтаксисом, предназначенные для описания картины мира. Гомеру неведома была и позитивистская философия, разделяющая картину мира на элементы, утверждающая о множестве позитивных наук, описывающих единое Бытие. Воспитанный в указанной среде читатель по необходимости станет схематизировать гомеровские эпические построения, модернизируя их, сни-

мая с них логический уровень.

На наш взгляд, к древнегреческому эпосу следует, по возможности, подходить с позиции целостности повествования, а соответственно и восприятия древними греками целостности Бытия. Но необходимо стараться выделить метафоричность как перенос знаний на элементы мира в процессе самопознания.

Можно с уверенностью утверждать, что греки пытались познать мироздание через самопознание. Об этом свидетельствуют и имена небожителей – явлений природы. Сущность небожителей – как порочных, так и добродетельных – это сущность самих людей. На наш взгляд, именно с такой позиции и следует рассматривать выделенные нами метафорические построения Гомера. Описывая сущность человека, он переносит составляющие познанного на явления природы – небожителей – элементы картины мира.

В контексте сказанного укажем читателю, что мы не станем применять логико-семиотический метод в герменевтическом анализе эпических текстов. Нам необходимо рассмотреть миф в его онтологии. Безусловно, современное «метафорическое моделирование» мироздания – это единственный инструмент, который позволяет современным читателям мифологии воспринять целостность гомеровских построений. Метафора позволяет выходить за пределы лингвистических построений. Она даёт возможность выхода за рамки рациональных описаний к чувственно-эмоциональному восприятию действительности.

Определим, что каждому периоду присущ свой уникальный инструмент познавательной деятельности, свои уникальные методы-пути. Органон Аристотеля – это систематизация инструментария, выработанного в период познавательной многовековой деятельности. Аристотелева методология – это синтез путей в познании картины мира, места человека в картине мира, этических норм в обществе, построении полисного государства. Один из методов познания Аристотель видит в истолковании полученного ранее знания.

В контексте осмысления процесса модернизации древнегреческого эпоса можно с уверенностью утверждать, что Гомером представлена своя яркая методология осмысления и описания картины мира – миф. Можно смело сделать вывод о том, что древнегреческий эпос – это теоретическое осмысление практической деятельности, направленной на познание целостного Бытия.

Гомер конструирует целостное бытие, исходя из того, что небожители – одновременно сущности, явления, индивидуумы, которые находятся не только в своём социуме, но и в социуме человеческом. Они – движущая сила общего богочеловеческого социума. Небожители не свободны. Существует сфера их необходимого действия – целевая причина, к которой они стремятся, развивая и улучшая социум человеческий, несовершенный.

«Эос, покинувши рано Тифона прекрасного ложе,
На небо вышла сиять для блаженных богов и для смертных.
Боги тогда собрались на великий совет; председал им

В тучах гремящий Зевес, всемогущею властью первый.
Стала Афина рассказывать им о бедах Одиссея,
В сердце тревожася долгой неволей его у Калипсо:
«Зевс, наш отец и владыка, блаженные, вечные боги,
Кротким, благим и приветливым быть уж теперь ни единый
Царь скиптроносный не должен, но, правду из сердца изгнавши,
Каждый пускай притесняет людей, беззаконствуя смело, –
Если могли вы забыть Одиссея, который был добрым,
Мудрым царём и народ свой любил, как отец благодушный;
Брошенный бурей на остров, он горе великое терпит
В светлом жилище могучей богини Калипсо, насильно
Им овладевшей; и путь для него уничтожен возвратный:
Нет корабля, ни людей мореходных, с которыми мог бы
Он безопасно пройти по хребту многоводного моря.
Ныне ж враги и младого хотят умертвить Телемаха,
В море внезапно напав на него: о родителе сведать
Поплыл он в Пилос божественный, в царственный град Лакедемон».
Ей возражая, ответствовал туч собиратель Кронион:
«Странное, дочь моя, слово из уст у тебя излетело.
Ты не сама ли рассудком решила своим, что погубит
Некогда всех их, домой возвратясь, Одиссей? Телемаха ж
Ты проводи осторожно сама – то, конечно, ты можешь;
Пусть невредимо он в милую землю отцов возвратится;
Пусть и они, не свершив злодеянья, придут в Итаку».
Так отвечав, обратился он к Эрмию, милому сыну:
«Эрмий, наш вестник заботливый, нимфе прекраснокудрявой
Ныне лети объявить от богов, что отчизну увидеть
Срок наступил Одиссею, в бедах постоянному; путь свой
Он совершит без участия свыше, без помощи смертных;
Морем, на крепком плоту, повстречавши опасного много,
В день двадцатый достигнет он берега Схерии тучной,
Где обитают родные богам фреакийцы; и будет
Ими ему, как бессмертному богу, оказана почесь:
В милую землю отцов с кораблём их отплыв, он в подарок
Меди, и злата, и разных одежд драгоценных получит
Много, столь много, что даже из Трои подобной добычи
Он не привёз бы, когда б беспрепятственно мог возвратиться»» [11, с. 472].

Дуализм представленного Гомером повествования состоит в том, что человек как индивид, как личность не в состоянии самостоятельно преодолеть выпавшие на него испытания, преодолеть судьбу. Именно небожителями его судьба определена. Тем самым, человек никогда не свободен. Человек определён Гомером как сущность в целостной системе мироздания. Можно с уверенностью утверждать, что картина мироздания конструируется им, исхо-

дя из понимания цели и моральной ценности поступков человека, необходимости единой морали в обществе. Интерпретируя Гомера, будем говорить о том, что небожителями определена целостность системы мироздания и его неотъемлемые составляющие, зависимость между целым и частями в пространстве и во времени.

Вывод. Отметим, что нет необходимости рассматривать соотношение разума и веры в древнегреческой мифологии. У Гомера в древнегреческом эпосе в поэтической форме представлена картина мира как целое, которое лишь условно можно делить на части. Гомеровские построения, с позиции сегодняшнего дня, – это феноменологическое осмысление бытия, где каждая сущность представлена через свои деяния, как явление и наделена своим именем. Конструирование сущности происходит метафорически – путём самопознания и переноса значений с уже познанного объекта на иной.

Таким образом, можем утверждать, что гомеровские мифологические построения в онтологическом контексте метафоричны. Онтология метафоры в эпических построениях Гомера – перенос знаний о себе на сущности и явления в целостной системе мироздания.

Библиографические ссылки

1. Андреев Ю. В. В ожидании «греческого чуда» / Ю. В. Андреев. – СПб. : Нестор-История, 2010. – 774 с.
2. Андреев Ю. В. Гомеровское общество: основные тенденции социально-экономического и политического развития Греции, XI-VIII вв. до н. э. / Ю. В. Андреев. – СПб. : Нестор-История, 2004 – 492 с.
3. Андреев Ю. В. Поэзия мифа и проза истории / Ю. В. Андреев. – Л. : Лениздат, 1990. – 221 с.
4. Асмус В. Ф. Историко-философские этюды / В. Ф. Асмус – М. : Мысль, 1984. – 318 с.
5. Афасижев М. Н. Изображение и слово в эволюции художественной культуры. Древняя Греция / М. Н. Афасижев. – СПб. : Алетейя, 2008. – 320 с.
6. Бухтина Т. П. Философская антропология и воспитательно-образовательные парадигмы: от античной пайдеи к просвещению / Т. П. Бухтина, В. П. Римский. – Волгоград : Издательство Волгоградского государственного университета, 2004. – 152 с.
7. Васильева Т. В. Поэтика античной философии / Т. В. Васильева – М. : Трикста, 2008. – 735 с.
8. Гадамер Х.-Г. Истина и метод : основы филос. герменевтики / Х.-Г. Гадамер. – М. : Прогресс, 1988. – 704 с.
9. Гачёв Г. Д. Содержательность художественных форм: эпос, лирика, театр / Г. Д. Гачёв. – Москва : Изд-во Московского университета, 2008. – 280 с.
10. Гилберт К. Э. История эстетики / К. Э. Гилберт, Г. Кун ; под общ. ред. В. П. Сальникова. – СПб. : Алетейя, 2000. – 652 с.
11. Гомер. Илиада. Одиссея. – М. : Изд-во худ. лит-ры, 1967. – 767 с.
12. Гринбаум Н. С. Взгляд в античность / Н. С. Гринбаум. – СПб. : Нестор-История, 2010. – 378 с.
13. Де Камп Лайон Спрэг. Потерянные континенты / Спрэг де Камп. – М. : Центрполиграф, 2007. – 199 с.
14. Егунов. А. Н. Гомер в русских переводах XVIII-XIX веков / А. Н. Егунов. – 2-е изд. – М. : Индрик, 2001. – 397 с.

15. Жирмунский В. М. Фольклор Запада и Востока: сравнительно-исторические очерки / В. М. Жирмунский. – М. : О.Г.И., 2004. – 463 с.
16. Зверев С. Э. Военная риторика Древнего мира / С. Э. Зверев. – СПб. : Алетейя, 2011. – 174 с.
17. Звиревич В. Т. Античная антропология: от героя-полубога до «человечного человека» / В. Т. Звиревич. – Екатеринбург : Изд-во Уральского ун-та, 2011. – 239 с.
18. Иванов В. И. Дионис и прадионисийство / В. И. Иванов. – СПб. : Алетейя, 2000. – 341 с.
19. Кессиди Ф. Х. Гераклит / Ф. Х. Кессиди. – СПб. : Алетейя, 2004. – 215 с.
20. Лосев А. Ф. Философия. Мифология. Культура / Диалектика мифа / А. Ф. Лосев. – М. : Политиздат, 1991. – 525 с.
21. Максименко Л. А. Космологическое знание: природа, инварианты, динамика / Л. А. Максименко. – Омск : ОмГТУ, 2005 – 160 с.
22. Макуренкова С. А. Онтология слова: апология поэта. Обретение Атлантиды / С. А. Макуренкова. – М. : Логос-Гнозис, 2004. – 319 с.
23. Мельник Ю. М. Время жить и время созерцать...: экзистенциальные смыслы и философское понимание времени в классической европейской культуре / Ю. М. Мельник, В. П. Римский. – СПб. : Алетейя, 2014. – 183 с.
24. Москвин А. Г. Острова Греции. От Родоса до Корфу / А. Г. Москвин, С. М. Бурьгин. – М. : Вече, 2013. – 299 с.
25. Мякин Т. Г. Сафо: Язык. Мироззрение. Жизнь / Т. Г. Мякин. – СПб. : Алетейя, 2004. – 223 с.
26. Надь Г. Греческая мифология и поэтика / Г. Надь ; пер. с англ. – М. : Прогресс-Традиция, 2002. – 430 с.
27. Нерсесянц В. С. Политические учения Древней Греции / В. С. Нерсесянц. – М. : Норма : ИНФРА-М, 2012. – 270 с.
28. Онианс Р. На коленях богов: Истоки европейской мысли о душе, разуме, теле, времени, мире и судьбе / Р. Онианс. – М. : Прогресс-Традиция, 1999. – 615 с.
29. Петров А. В. Феномен теургии: философия и магия в античности / А. В. Петров. – СПб. : Издательский дом СПб. государственного университета, 2003. – 413 с.
30. Петров М. К. Историко-философские исследования / М. К. Петров. – М. : Росспэн, 1996. – 510 с.
31. Савельев А. Н. Настоящая Спарта без домислов и наветов / А. Н. Савельев. – М. : Книжный мир, 2011. – 159 с.
32. Селиванова Л. Л. Сравнительная мифология: (Мифы о возрождении в древнем мире) : в 2-х ч. / Л. Л. Селиванова. – Ч. 2 : Античный мир. – М. : ИВИ РАН, 2003. – 260 с.
33. Суриков И. Е. Очерки об историописании в классической Греции / И. Е. Суриков. – М. : Языки славянских культур, 2011. – 503 с.
34. Таруашвили Л. И. Тектоника визуального образа в поэзии античности и христианской Европы: К вопросу о культурно-исторических предпосылках ордера зодчества / Л. И. Таруашвили. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 373 с.
35. Татаркевич В. Античная эстетика / В. Татаркевич. – М. : Искусство, 1977. – 327 с.
36. Толстогузов П. Н. Литературоведческая дискуссия: метод и стиль / П. Н. Толстогузов. – Москва : Флинта, 2012. – 94 с.
37. Торшилов Д. О. Античная мифография: мифы и единство действия: с приложением аргументов Аристофана Византийского и «О реках» Лжеплутарха / Д. О. Торшилов. – СПб. : Алетейя, 1999. – 426 с.
38. Фрейденберг О. М. Миф и литература древности / О. М. Фрейденберг. – М. : Изд-во «Восточная литература» РАН, 1998. – 798 с.
39. Фрейденберг О. М. Поэтика сюжета и жанра / О. М. Фрейденберг. – М. : Лабиринт, 1997. – 445 с.
40. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер. – Харьков : Фолио, 2003. – 503 с.

41. Чечелева В. Н. Античность в прозе Т. Л. Пикока / В. Н. Чечелева. – М. : МПГУ: Прометей, 2013. – 101 с.
42. Шанин Ю. В. Олимпия. История античного атлетизма / Ю. В. Шанин ; под общей ред. В. И. Кузищина. – СПб. : Алетейя, 2001. – 191 с.
43. Шлейермахер Ф. Герменевтика / Ф. Шлейермахер. – СПб. : Европ. Дом, 2004. – 242 с.
44. Шульга Е. Н. Когнитивная герменевтика / Е. Н. Шульга. – М. : ИФРАН, 2002. – 233 с.
45. Элиаде Мирча. Аспекты мифа / Мирча Элиаде. – М. : Академич. проект, 2000. – 224 с.
46. Ярхо В. Н. Древнегреческая литература. Обретенные страницы: История древнегреческой литературы в новых папирусах открытиях : собрание трудов / В. Н. Ярхо. – М. : Лабиринт, 2001. – 254 с.
47. Ярхо В. Н. Древнегреческая литература. Эпос. Ранняя лирика : собрание трудов / В. Н. Ярхо. – М. : Лабиринт, 2001. – 366 с.

Кузьменко В.В. Рефлексія онтології метафори в давньогрецькому епосі. Розкрито, що у Гомера в давньогрецькому епосі в поетичній формі представлено картину світу як ціле, яке лише умовно можна ділити на частини. Гомерівські побудови, з позиції сьогодення, – це феноменологічне осмислення буття, де кожна сутність представлена через свої діяння як явище і наділена власним ім'ям. Конструювання сутності відбувається метафорично – шляхом самопізнання і перенесення значень з вже пізнаного об'єкта на інший. Обґрунтовано, що гомерівські міфологічні побудови в онтологічному контексті наповнені метафорами. Онтологія метафори в епічних побудовах Гомера – перенесення знань про себе на сутності і явища в цілісній системі світобудови.

Ключові слова: давньогрецький епос, картина світу, метафора, шлях самопізнання, онтологія метафори в епічних побудовах Гомера.

Kuzmenko V.V. Reflections on the ontology of metaphor in the ancient greek epic.

The article reveals that Homer's ancient Greek epic poem presents the picture of the world as a whole, which only conditionally can be divided into parts. Homer's build from today's perspective, is a phenomenological understanding of being, where each entity is presented through their actions, as a phenomenon and given its name. The design of an entity occurs metaphorically through self-knowledge and the transfer of the values with already known object on the other.

It's safe to say that the Greeks tried to understand the universe through self-discovery. This is evidenced by the names of gods of natural phenomena. The essence of the gods as vicious, and virtuous, is the essence of the people themselves. In our view this is the position and should be considered the metaphorical construction of Homer. Describing the essence of man, it carries the components of Poznan on the phenomena of nature – the gods – the elements of the world picture.

The dualism presented by Homer in the story of that person as an individual, as a person is not able to overcome fallen on him trials to overcome the fate. His fate determined by the gods. Thus, man is never free.

People are defined by Homer as the essence in the whole system of the universe. It's safe to say that the picture of the universe constructed them, based on understanding of the purpose and moral value of human actions, the need for a common morality in society. Interpreting Homer, we say that the gods determined the integrity of the system of the universe and its integral components, the dependence between the whole and its parts in space and in time.

Reasonably, that Homer's mythological construction in the ontological context is metaphoric. The ontology of the metaphors in the epic builds of Homer – the transfer of knowledge about yourself on entities and phenomena in the whole system of the universe.

Keywords: ancient Greek epic, the picture of the world, metaphorically, through self-knowledge, ontology metaphor in the epic builds of Homer.

Поступила в редакцію 24.01.2017

Олійник А.Ю.

кандидат юридичних наук, професор
(Київський національний університет
технологій та дизайну)

УДК 342.7

КОНСТИТУЦІЙНА СВОБОДА ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА НА ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Досліджено поняття конституційної свободи людини і громадянина на доступ до публічної інформації. Проаналізовано конституційні норми і норми законодавства, що закріплюють свободу доступу до публічної інформації. Запропоновано висновки і рекомендації.

Ключові слова: конституційні свободи, свобода інформації, публічна інформація, свобода доступу до публічної інформації, види доступу до публічної інформації.

Постановка проблеми. Проблема дослідження основних свобод людини і громадянина, їх поняття, види, зміст, утвердження і забезпечення реалізації постійно знаходиться у полі зору науковців. Одним із видів основних свобод є свобода інформації. Доступ до публічної інформації, характеристика його поняття та місця в системі основних свобод людини і громадянина, застосування порівняльного аналізу має важливе теоретичне і практичне значення для науки конституційного права.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблема висвітлювалася різними авторами. Серед них праці В. Грабара, Є. Захарова, Т. Костицької, С. Кульчицького, І. Кушнір, О. Нестеренко, В. Речинського, І. Усенка, Д. Чоповського та ін. Вони досліджували право на доступ до публічної інформації в Україні. Свобода на доступ до публічної інформації в Україні ще ніким не досліджувалася, а тим більше в аспекті її порівняння з конституціями України і Литовської Республіки.

Метою дослідження є порівняння конституційної свободи людини і громадянина на доступ до публічної інформації у Конституції України і Конституції Литовської Республіки.

Відповідно до мети задачами дослідження є такі: а) аналіз праць авторів щодо конституційної свободи людини і громадянина на доступ до публічної інформації; б) формулювання поняття та ознак конституційної свободи людини і громадянина на доступ до публічної інформації; в) порівняння конституційних свобод на доступ до публічної інформації в Україні і Литві; г) пропозиція висновків і рекомендацій.

Виклад основного матеріалу. Будь-яке демократичне суспільство має на меті забезпечити свободу доступу людини до публічної інформації. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина можуть бути

досліджені як загальний конституційно-правовий інститут та конституційні моделі діяльності і спілкування особи, які закріплені в Основному Законі України (інших країн світу) і є основою для правомірної поведінки людини і громадянина. Свободи можуть бути досліджені як природний стан самої людини, як найвища її соціальна цінність, як право на свободи, як конституційні права і обов'язки, що складають міру свободи, як конституційні свободи. Свободу людина отримала від самої природи і має її від народження. Вона виступає у якості передумови суб'єктивного права. І.П. Голосніченко наголошує, що стан свободи, притаманний кожній людині від народження, реалізується через конституційні можливості, які вказують на функції і форми користування свободами [1, с. 12].

О.Ф. Скакун підкреслює, що права і свободи поєднуються єдиною правовою природою суб'єктивного права, хоча вони не тотожні. На її думку, термін «права» передбачає конкретні напрями діяльності людини, тобто вказує міру її можливої поведінки, закріплену в нормативно-правових актах (право на працю, право на освіту тощо). Термін «свобода» підкреслює більш широкі можливості людини, не позначає конкретних результатів, а націлює індивіда на самостійний вибір варіанта своєї поведінки (свобода слова, свобода преси, свобода договору та ін.). Гарантією свобод є невтручання держави у сферу їх реалізації [2, с. 71].

Конституційні права і свободи, на думку Ю.М. Тодики, це невід'ємні можливості, які належать особі від народження, вони становлять основу правового статусу людини, закріплені в конституції держави і мають найвищий юридичний захист. Відмінність між правом і свободою він бачить у процесі їх реалізації. При реалізації свободи ніхто не може втручатися у внутрішній світ людини і громадянина. Право більшою мірою пов'язане: а) з необхідністю позитивних дій з боку держави; б) правомочністю людини на участь у діяльності окремих політичних і економічних структур [3, с. 119–122].

Отже, конституційні свободи людини і громадянина, як більш широка категорія порівняно з конституційними правами – це отримані від самої природи можливості особи мати власний вибір поведінки, урегульований чи не урегульований конституцією і законами (але не заборонений ними), який не залежить від будь-якої зовнішньої сили і може здійснюватися людиною і громадянином у межах верховенства права.

Серед інших конституційних прав проаналізуємо праці авторів щодо конституційного права людини і громадянина на доступ до публічної інформації. Так, В.А. Івановський підкреслює, що стаття 34 Конституції України відповідає Міжнародному пакту про громадянські і політичні права (ст. 18, 19). “Свобода думки і слова, вільне вираження своїх переконань лише тоді дістають право на існування, коли вони спираються на право вільно збирати, використовувати і поширювати інформацію в будь-який спосіб на свій вибір” [4, с. 91–92]. Публічну інформацію він поділяє на відкриту і з обмеженим доступом.

Отже, В.А. Івановський конституційне право на публічну інформацію розглядає як передумову конституційної свободи думки і слова. Однак право

вільно збирати, використовувати і поширювати інформацію в будь-який спосіб на свій вибір характеризує можливість особи мати власний вибір поведінки, мати свободу особи на відкрити публічну інформацію.

М.І. Смокович, за результатами узагальнення судової практики, виокремлює такі ознаки публічної інформації: 1) готовий продукт інформації, який отриманий або створений лише у процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством; 2) заздалегідь відображена або задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація; 3) така інформація знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень або інших розпорядників публічної інформації; 4) інформація не може бути публічною, якщо створена суб'єктом владних повноважень не під час виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків; 5) інформація не може бути публічною, якщо створена не суб'єктом владних повноважень [5, с. 100].

Отже, М.І. Смокович досліджує судову практику конституційного права на доступ до публічної інформації, вводячи низку ознак, які характеризують саме конституційне право, а не свободу: створення продукту інформації, відображення чи документування на будь-яких носіях, створення інформації владним суб'єктом, знаходження інформації у владного суб'єкта тощо.

І.В. Кушнір визначає конституційне право фізичної особи на доступ до публічної інформації як закріплену нормами міжнародного права, конституції та законів України можливість фізичної особи отримувати будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді від розпорядників, що володіють чи зобов'язані володіти нею відповідно до законодавства України. До ознак конституційного права на доступ до публічної інформації вона пропонує включати: а) можливість фізичної особи вільно збирати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір; б) закріплення такої можливості нормами міжнародного права, Конституції та законів України; в) інформація має бути відкритою; г) знаходиться у володінні визначених Законом розпорядників публічної інформації або якою розпорядники публічної інформації зобов'язані володіти відповідно до законодавства України [6, с. 63–64].

Отже, І.В. Кушнір також дає визначення і характеризує ознаки саме конституційного права особи на доступ до публічної інформації.

В.Ф. Погорілко визначає конституційні свободи, як можливості вільної (активної чи пасивної) поведінки людини і громадянина в суспільстві та державі, передбачені Конституцією і законами України. Він, розрізняючи конституційні права і конституційні свободи, пише про те, що коли права є можливостями набуття, володіння, користування і розпорядження певними благами, то свободи є передумовами набуття, володіння, користування і розпорядження цими самими благами. На його думку, передумовою здійснення будь-якого права є свобода вибору людини і громадянина [7].

Отже, В.Ф. Погорілко вважає, що перш ніж здійснити чи не здійснити

певну поведінку (чи спілкування) особа має вибрати власний варіант поведінки. Це означає, що перш ніж скористатися конституційним правом особи на доступ до публічної інформації слід свідомо обрати таку можливість. Наприклад, через засоби масової інформації або шляхом індивідуального запиту.

Ознаками конституційної свободи людини і громадянина на доступ до публічної інформації є такі: а) природна можливість особи мати власний вибір поведінки щодо реалізації доступу до публічної інформації; б) нормативне закріплення міжнародними і внутрішніми національними правовими документами названої природної можливості; в) користування конституційним благом доступу до публічної інформації.

Природна можливість особи мати власний вибір поведінки підкреслюється тим, що виникла у суспільстві історично першою. О. Лукашева підкреслює, що вперше вживання терміна „свобода” з’явилося в XXIV ст. до н.е., коли правитель держави Шумера ввів “свободу” для своїх підданих шляхом застосування санкцій до недобросовісних податківців, захистивши тим самим вдів та сиріт від несправедливих дій чиновників, що мали владу, і подарував їм свободу від поборів [8, с. 18].

За критерієм невтручання у справи індивіда свободу поділяють на позитивну і негативну (сучасну). Позитивна свобода включає в себе декілька доктрин. Перша з них – це позиція стоїків про те, що раб теж має свободу. Лише від самого раба залежить підкорятися чи не підкорятися рабовласнику. Однак такий мізерний простір вибору між принизливим підкоренням і смертю – це саме по собі заперечення свободи. Друга доктрина позитивної свободи існує з часів Платона і була підтримана І. Кантом. Вона полягає в тому, що свобода є підпорядкування нижчого елемента вищому. Третя доктрина позитивної свободи належить до ідей Ж.-Ж. Руссо і полягає в ототожненні свободи підкорянню законам. Негативна свобода (сучасна доктрина) передбачає невтручання в автономію спілкування і діяльності людини, що окреслюється визначеним колом можливостей, які людина може робити безперешкодно і без страху бути покараною. Сучасне розуміння свободи тісно пов’язується з демократичною, правовою державою і її можливостями по забезпеченню конституційних свобод [9, с. 990–992].

На відміну від суб’єктивного права, суб’єктивна свобода розглядається як сфера автономії буття індивіда, втручання в яку держава повинна уникати [10, с. 9]. На думку В. Оситянського, свобода – це негативні права людини [11, с. 20]. Свободи виникли історично першими і були передумовами виникнення прав. Розвиток свободи підкреслюється її позитивним і негативним розумінням. Сучасна доктрина конституційних свобод полягає у тому, щоб забезпечити індивіду невтручання в його автономію. Індивідам у приватній сфері життя надається можливість робити усе, що їм заманеться, якщо це не шкодить іншим індивідам і не заборонено законом.

Таким чином, критеріями, що відрізняють конституційну свободу від конституційного права на доступ до публічної інформації, є такі: а) конституційна свобода на доступ до публічної інформації є більш широким понят-

ням, ніж аналогічне конституційне право; б) воно виникло історично першим і стало передумовою для виникнення конституційного права; в) складає окремий вид можливої поведінки конституційних суб'єктів; г) має особливий механізм забезпечення реалізації у порівнянні з правом.

Конституційна свобода особи на доступ до публічної інформації нормативно закріплена в міжнародних і внутрішніх національних правових актах і документах. Міжнародно-правове закріплення конституційної свободи особи на доступ до публічної інформації здійснене в універсальних і регіональних міжнародних угодах, нормативно-правових документах міжнародних організацій та їх органів. Серед них, наприклад, виділяють: 1) Декларацію Комітету міністрів Ради Європи "Про свободу вираження поглядів та інформації" від 28 січня 1982 р.; 2) Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи: а) "Про доступ до інформації, яка знаходиться в розпорядженні державних органів" від 21 листопада 1981 р.; б) "Про доступ до офіційних документів" від 21 лютого 2002 р.; в) "Про передачу третім особам персональних даних, які знаходяться в розпорядженні державних органів" від 24 грудня 2008 р. та ін.

Конституційна свобода доступу до публічної інформації закріплюється в конституціях і законах. Це, наприклад, ст. 25 Конституції Литовської Республіки, прийнятої на референдумі 25 жовтня 1992 р., або ст. 34 Конституції України, прийнятої парламентом України 28 червня 1996 р. Деталізуються конституційні свободи доступу до публічної інформації в Законах України: а) «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р.; б) «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 р. та ін.

Відповідно до змісту конституційної свободи, особа має можливість вільно користуватися таким благом як доступ до публічної інформації. Функцією інформації є повідомлення суб'єктів про стан середовища, в якому вони перебувають і здійснюють трудову й інтелектуальну діяльність. Однією з найважливіших характеристик інформації є її доступність. Саме доступність інформації дає можливість людині вільно користуватися інформацією. Свобода доступу до інформації є передбачений правовими нормами порядок одержання, використання, поширення й зберігання інформації. Для повноцінного доступу до інформації необхідно, щоб хтось надавав таку інформацію. Розрізняють пасивний та активний доступ до інформації. З одного боку, це отримання інформації через створені органами державної влади канали комунікації, а з іншого – це надання інформації за інформаційними запитами. Суттєвою складовою конституційної свободи на доступ до інформації є доступ до документів та доступ до публічних слухань – парламентських, урядових, судових тощо.

Отже, конституційна свобода людини і громадянина на доступ до публічної інформації є природна можливість особи мати власний вибір поведінки щодо передбаченого правовими нормами порядку одержання, використання, поширення, зберігання та користування конституційним благом доступу до публічної інформації.

З метою удосконалення регулювання конституційної свободи щодо дос-

тупу до публічної інформації в Україні порівнюємо норми, що закріплюють конституційну свободу на доступ до публічної інформації в конституціях України і Литви. В Конституції Литовської Республіки закріплено: “Людина має право на свої переконання і вільне їх вираження. Людині не повинні чинитися перешкоди в пошуку, отриманні і поширенні інформації та ідей” (ст. 25). А в Конституції України закріплено: “Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір” (ст. 34).

Аналіз конституційних норм литовської і української конституцій свідчить про те, що в Конституції Литовської Республіки конституційна свобода доступу до інформації закріплюється окремою статтею (ст. 25), в той час як за Конституцією України свобода доступу до інформації виступає гарантією свободи думки і слова. Виникають певні питання і щодо реалізації обмежень інформації. Відповідно до вимог Конституції Литовської Республіки: “Свобода висловлювати переконання, отримувати та поширювати інформацію не може обмежуватися інакше, як тільки законом, якщо це необхідно для захисту здоров'я, честі і гідності, приватного життя, моральності людини або конституційного ладу. Свобода вираження переконань і поширення інформації несутісна зі злочинними діями – розпалюванням національної, расової, релігійної або соціальної ненависті, насильства та дискримінації, з наклепом і дезінформацією” (ст. 25). Конституція України закріплює, що “здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя” (ст. 34). Навіть поверхневий аналіз приведених вище конституційних норм свідчить про повніше закріплення принципу свободи доступу до публічної інформації у Конституції Литовської Республіки.

Перелік суспільних інтересів, заради яких законодавство різних країн допускає відхилення від принципу вільного доступу до інформації, у кожній країні не однаковий. Є. Захаров пропонує свій шлях вирішення недосконалої законодавства. На його думку, у сучасне законодавство бажано було б втілити два принципи: 1) принцип максимального оприлюднення: а) уся інформація, яку зберігають державні органи влади, підлягає оприлюдненню; б) винятки можуть бути тільки для дуже обмеженого числа випадків; 2) мають чітко встановлюватися вимоги щодо обмежень: а) винятки повинні бути ясними; б) описуватися вузько; в) підлягати суворому контролю на предмет наявності «шкоди» і впливу на «суспільні інтереси». Відмова державного органу оприлюднити інформацію є виправданою, якщо: а) інформація стосується легітимної мети, передбаченої законом; б) її оприлюднення має дійсно загрозувати спричиненням суттєвої шкоди легітимній меті; в) шкода, яка може бути заподіяною вказаній меті, повинна бути вагомішою, ніж суспільний ін-

терес в отриманні інформації [12].

На нашу думку, з метою удосконалення конституційного регулювання свободи доступу до публічної інформації слід внести деякі зміни до ст. 34 Конституції України після слів: “на свій вибір” доповнити такою нормою: “Свобода доступу до публічної інформації гарантується законом” і далі по тексту. Крім того, для забезпечення максимально повного доступу до публічної інформації у ст. 4 п. 1, п.п. 2 Закону України від 13 січня 2011 р. “Про доступ до публічної інформації” після слів “вільного отримання та поширення...” треба внести доповнення “і максимального оприлюднення інформації, крім обмежень, встановлених законом” і далі по тексту [13].

Отже, порівняння конституційних норм конституцій України (ст. 34) і Литовської Республіки (ст. 25) про свободу доступу до публічної інформації свідчить про недосконалість конституційного та законодавчого регулювання названої свободи в Україні. Пропонуємо внести відповідні зміни та доповнення.

Підводячи підсумок дослідження, запропонуємо **висновки** і рекомендації.

1. Ознаками конституційної свободи людини і громадянина на доступ до публічної інформації є такі: а) природна можливість особи мати власний вибір поведінки щодо реалізації доступу до публічної інформації; б) нормативне закріплення міжнародними і внутрішніми національними правовими документами названої природної можливості; в) користування конституційним благом доступу до публічної інформації.

2. Конституційна свобода людини і громадянина на доступ до публічної інформації – це природна можливість особи мати власний вибір поведінки щодо передбаченого правовими нормами порядку одержання, використання, поширення, зберігання та користування конституційним благом доступу до публічної інформації.

3. Порівняння конституційних норм конституцій України (ст. 34) і Литовської Республіки (ст. 25) про свободу доступу до публічної інформації свідчить про недосконалість конституційного та законодавчого регулювання названої свободи в Україні. Пропонуємо внести відповідні зміни та доповнення.

4. З метою удосконалення конституційного регулювання свободи доступу до публічної інформації пропонуємо внести такі зміни до ст. 34 Конституції України: після слів: “на свій вибір” доповнити такою нормою: “Свобода доступу до публічної інформації гарантується законом” і далі по тексту. Крім того, для забезпечення максимально повного доступу до публічної інформації у ст. 4 п. 1, п.п. 2 Закону України від 13 січня 2011 р. “Про доступ до публічної інформації” після слів “вільного отримання та поширення” пропонуємо внести доповнення “і максимального оприлюднення інформації, крім обмежень, встановлених законом” і далі по тексту

Бібліографічні посилання

1. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина : курс лекцій, навчально-методичні та довідкові матеріали до них / за заг. ред. І.П. Голосніченка. – К., 2004.

2. Скаун О.Ф. Теорія права і держави : підручник. – 3-тє вид. – К., 2012.

3. Конституційне право України : підручник для студентів ВНЗ / за ред. Ю.М. Тодики, В.С. Журавського. – К., 2002.
4. Коментар до Конституції України. – 2-ге вид., випр. і доп. – К., 1998.
5. Смокович М. Доступ до публічної інформації: окремі аспекти теорії та судової практики / М.І. Смокович // *Право України*. – 2014. – № 3. – С. 97–107.
6. Кушнір І.В. Поняття та ознаки конституційного права фізичної особи на доступ до публічної інформації / І.В. Кушнір // *Бюлетень Міністерства юстиції України*. – 2015. – № 7. – С. 58–64.
7. Погорілко В. Свободи конституційні / В.Ф. Погорілко // *Міжнародна поліцейська енциклопедія* : у 10-ти т. / відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. – К., 2005. – Т. II. Права людини у контексті поліцейської діяльності. – С. 1008.
8. Права человека : учебник для вузов / отв. ред. Е.А. Лукашева. – М., 1999.
9. *Міжнародна поліцейська енциклопедія* : у 10-ти т. / відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. – К., 2005. – Т. II. Права людини у контексті поліцейської діяльності. – 1224 с.
10. Новицкий М. Что такое права человека? / М. Новицкий // *Заметки о правах человека и мониторинге прав человека*. – Варшава, 1997. – С. 5–18.
11. Осытянский В. Введение в концепцию прав человека / В. Осытянский // *Заметки о правах человека и мониторинге прав человека*. – Варшава, 1997. – С. 18–30.
12. Захаров Є. Свобода доступу до урядової інформації / Є. Захаров // *Права людини в Україні*. – 2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://khp.org.ua/index.php?id=968017067>.
13. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 р. // *ВВР України*. – 2011. – № 32. – Ст. 314 (поточна редакція від 01.05.2015 р.).

Олейник А. Е. Конституционная свобода человека и гражданина на доступ к публичной информации: сравнительный анализ. Исследовано понятие конституционной свободы человека и гражданина на доступ к публичной информации. Проанализированы конституционные нормы и нормы законодательства, закрепляющие свободу доступа к публичной информации. Предложены выводы и рекомендации.

Ключевые слова: конституционные свободы, свобода информации, публичная информация, свобода доступа к публичной информации, виды доступа к публичной информации.

Oliynyk A. Yu. Constitutional freedom of man and citizen access to public information: comparative analysis. This article examines the concept of constitutional freedoms of man and citizen access to public information. On the basis of generalisation of different opinions of the authors regarding the understanding of constitutional freedoms, concluded that the constitutional freedom of man and citizen is derived from the very nature of the ability of a person to have their own choice of conduct regulated or not regulated by the Constitution and the laws (but not prohibited), which does not depend on any external power and can be a human being and a citizen under the rule of law.

The author suggests the signs of constitutional freedoms of man and citizen access to public information to consider the following: a) the natural ability of a person to have their own choice of conduct on the implementation of the access to public information; b) normative consolidation of international and domestic legal instruments named natural opportunities; c) use of the constitutional boon of access to public information.

The proposed criteria that distinguish constitutional freedom from the constitutional right to access to public information, namely: a) the constitutional freedom to access public information, the concept is broader than similar constitutional right; b) it arose historically the first and has become a prerequisite for the emergence of constitutional rights; c) is a separate

type of possible behavior of subjects of constitutional; d) has a special mechanism to ensure the implementation compared to the right.

It is proposed to determine the constitutional freedoms of man and citizen access to public information as a natural ability of a person to have their own choice behavior with respect to under legal regulations procedure for obtaining, use, dissemination, storage and use of the constitutional boon of access to public information.

Analyzes the constitutional norms and laws enshrining freedom of access to public information. Recommendations for improving the current Constitution of Ukraine (article 34) and of the law of Ukraine of 13 January 2011 “On access to public information”.

Keywords: *constitutional freedom, freedom of information, public information, freedom of access to public information access to public information.*

Надійшла до редакції 12.01.2017

Грицай І.О.

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 34-055.2

ДЕРЖАВНА ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА: ГЕНЕЗИС ПОНЯТТЯ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ ІЗ СУМІЖНИМИ ТЕРМІНАМИ

Проаналізовано генезис розвитку поняття «державна гендерна політика», розкрито його співвідношення із близькими за значенням термінами. Сформульовано визначення та основний критерій розмежування дефініцій «гендерна політика» та «державна гендерна політика». Акцентовано на особливому значенні у вивченні термінології у досліджуваній сфері принципу історизму та принципу територіальності.

Ключові слова: *гендерна асиметрія, рівність прав жінок і чоловіків, гендерна політика, державна гендерна політика, гендерна політика щодо жінок, жіноча політика.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі в Україні та в інших державах світу, які сприяють встановленню гендерного паритету як у середині своєї країни, так і на міжнародній арені, природним чином постає проблема розробки та впровадження гендерної політики на державному рівні, яка є важливим виміром соціальної структури суспільства.

Ефективна державна гендерна політика – один зі шляхів подальшого становлення України як демократичної держави, її інтеграції до європейської спільноти. Це сприятиме можливості рівноцінної реалізації прав жінок і чоловіків у нових політичних та соціально-економічних умовах. Однак, не дивлячись на певні позитивні зрушення, Україна продовжує лише формально відноситися до егалітарної моделі державної гендерної політики. Тому,

враховуючи позитивний зарубіжний досвід встановлення гендерного балансу, важливими питаннями, окрім модернізації механізмів реалізації державної гендерної політики, є з'ясування змісту терміна «державна гендерна політика», який на сучасному етапі набув поширення як у державній та громадсько-політичній сферах, так і у науковій, проте не отримав необхідної змістовної чіткості. Існує необхідність сформулювати таке визначення вказаного терміна, яке б цілісно та узагальнено розкривало його сутність з урахуванням вітчизняних реалій та кращих зарубіжних тенденцій у сфері забезпечення гендерної рівності.

Стан дослідження. У науковій літературі неодноразово здійснювалися спроби вивчення проблематики державної гендерної політики та інших суміжних явищ з позицій філософії, соціології, політології, історії, психології, культурології, економіки, науки державного управління, юриспруденції такими українськими та зарубіжними вченими, як: М. Богачевська-Хомяк, К. Верес, Є. Вознюк, Г. Герасименко, І. Голубєва, В. Гошовська, І. Добржанська, В. Довженко, Г. Дудова, Ю. Івченко, Л. Кобелянська, Н. Ковалішина, Л. Кормич, О. Кулачек, Н. Лаврінченко, І. Лазар, Л. Лобанова, О. Макарова, Т. Мельник, М. Орлик, О. Піжук, М. Попов, А. Самакова, Л. Смоляр, С. Сулімова, О. Хасбулатова, Ж. Чернова, В. Якунін, О. Ярош та ін. Важливе значення у розгляді поняття «державна гендерна політика», його співвідношенні зі змістовно спорідненими дефініціями мають наукові дослідження К. Левченко, Н. Грицяк, Т. Краснопольської та ін.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні у науковій сфері у напрямі ліквідації гендерної асиметрії наявні певні методологічні протиріччя щодо розуміння та співвідношення різних понять, спрямованих на відображення ролі, діяльності й завдань держави, громадськості та міжнародних суб'єктів. Це пов'язано із багатогранністю, інколи суперечливістю цих явищ, особливостями їх появи в історичному і територіальному аспектах. З метою доопрацювання та вдосконалення теоретичного й організаційно-правового підґрунтя, подальшого розвитку механізмів впровадження гендерної рівності важливим є вивчення зазначеної проблематики у межах науки теорії держави і права, що донині майже не знайшло свого відображення у дослідженнях.

У ретроспективі в українській та зарубіжній дослідній і публіцистичній літературі, міжнародних документах, нормативно-правових актах різних країн світу в аспекті гарантування державою гендерного балансу з'являлася та використовувалася різна термінологія. На початковому етапі увага акцентувалася на правах жінок. Це було викликано ущемленням та/або ігноруванням прав жінок різними суб'єктами правовідносин, боротьбою жінок за свої права, свободи та законні інтереси. Відповідно, у різних джерелах виникали такі поняття, як: «політика в інтересах жінок», «(державна) політика щодо жінок», «жіноча політика» та ін. Згодом, коли стало зрозумілим, що обмежуються не лише права однієї статі і необхідно забезпечити рівні права як жінок, так й чоловіків, дослідники, публічні діячі, журналісти та інші почали використовувати більш змістовно наповнені дефініції: «політика в інтересах

рівності», «(державна) політика досягнення рівних прав та можливостей», «гендерна політика», «державна політика забезпечення рівності жінок і чоловіків», «державна гендерна політика щодо забезпечення рівності жінок і чоловіків», «державна гендерна політика» тощо. Ці терміни не є тотожними, проте вони взаємопов'язані та взаємозалежні.

Поняття «політика в інтересах жінок» стало одним з перших, історично з'явившись у 1970-80-х рр. й відображаючи дії урядів певної частини європейських держав, спрямовані на подолання дискримінації жінок у сфері політики, на ринку праці. Основою цієї політики став принцип позитивної дискримінації [1, с. 103].

Слід зазначити, що термін «політика в інтересах жінок» використовувався у документах різних міжнародних організацій, переважно європейських. Однак у вітчизняних офіційній та неофіційній сферах в основному застосовувався термін «державна політика щодо жінок», або «політика щодо жінок». Тобто, починаючи з цього етапу, можемо констатувати особливе значення принципів історизму та територіальності у вивченні термінології у досліджуваній сфері.

Під поняттям «політика щодо жінок» авторами пропонується розуміти правові, політичні, економічні, соціальні заходи та дії, спрямовані на жінок як соціально-демографічну групу в суспільстві [2, с. 82]; комплексну цілеспрямовану діяльність держави щодо кожної жіночої особистості, жіноцтва та питань співпраці з жіночим рухом у цілому, яка ставить за мету ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок у суспільстві, формування механізмів, які складають основу дотримання жіночих людських прав для покращення становища жіноцтва та суспільства в цілому завдяки розкриттю потенціалу жінок [3, с. 88]. Зміст вказаних визначень відповідає сучасному розумінню ролі та значенню жінок у демократичному суспільстві.

Сьогодні у науковій літературі виникають дискусії з приводу співвідношення термінів «жіноча політика», «політика щодо жінок» та інших близьких за значенням дефініцій. Так, на думку О. Кулачек, «жіноча політика» – найбільш широке поняття, яке нерідко включає: політику щодо захисту жінок; політику щодо жінок; політику в інтересах жінок; політику досягнення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків; політику, активними суб'єктами якої є жінки [2, с. 82]. Такий висновок має спірний характер, оскільки, якщо вказані поняття щодо захисту прав жінок у різних сферах в окремих випадках можуть розглядатися між собою як рівнозначні або ж з певними відмінностями, то термін «політика досягнення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» не може поглинатися поняттям «жіноча політика», адже перше явище, на відміну від останнього, спрямоване не лише на захист прав жінок, а й чоловіків. Разом з тим важливо наголосити на безперечності взаємозв'язку зазначених понять: поява термінів «жіноча політика», «політика щодо жінок» та інших зумовила виникнення та подальший історичний розвиток політики досягнення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.

Існують й інші думки з приводу вживання поняття «жіноча політика».

Зокрема, К. Левченко наголосила, що дефініція «жіноча політика», який би позитивний зміст не намагалися вкласти у це поняття, у зв'язку з існуючим стереотипом асоціюється більше із побутовою сферою життя – захист материнства, надання відпусток і пільг тощо [3, с. 88]; Н. Грицяк вважає, що у випадку вживання цього терміна залишається незрозумілим, з чиїх позицій формулюються проблеми, потреби та інтереси жінок – держави, чоловіків, жінок? [4, с. 212]. Такі висновки дослідниць мають реалістичний характер та відповідають змісту вказаного явища.

Наприкінці 1980-х – початку 1990-х рр. різні міжнародні організації, частина зарубіжних держав остаточно утверджуються в позиції того, що необхідно проводити політику у напрямі захисту прав як жінок, так і чоловіків. Це було викликано комплексом причин, у тому числі побутових – менша тривалість життя чоловіків, більша кількість випадків алкоголізму та суїцидів серед чоловіків та інше, що зумовило потребу у зміні, а точніше у розширенні державно-громадських пріоритетів, у зв'язку з чим виникає таке явище, як «політика в інтересах рівності», оскільки політика щодо жінок не враховувала чоловічий фактор, навіть у тих випадках, коли ставилося питання щодо встановлення рівності жінок та чоловіків.

Термін «(державна) політика досягнення рівних прав та можливостей» може розглядатися у двох аспектах: як синонім поняття «політика в інтересах рівності» і як його складова. На відміну від поняття «політика в інтересах рівності», увага акцентується на правовому та політичному, а не соціокультурному компоненті. Важливим принципом державної політики досягнення рівних прав та можливостей (може бути синонімом «гендерної політики») є визнання допустимості впровадження позитивної дискримінації для подолання гендерної асиметрії [3, с. 81-82].

«Державна політика забезпечення рівності жінок і чоловіків» ґрунтується на концептуальних засадах комплексного підходу (gender mainstreaming), який сформований у документах Ради Європи, в поєднанні з традиційними принципами підтримки жінок, оскільки останній не втратив своєї актуальності з огляду на реальне становище жінок, які мають нижчий статус у різних сферах життя суспільства, зокрема українського, ніж чоловіки. Фактично це є конкретизацією терміна «політика досягнення рівних прав та можливостей» [3, с. 81-82; 4, с. 214].

Отже, незважаючи на суттєві зміни форми та змісту у діяльності громадськості, держави та міжнародних суб'єктів відносно встановлення гендерної рівності останніми десятиліттями як в Україні, так й інших державах світу, дослідження щодо захисту прав жінок у різних суспільних сферах мають проводитися й надалі, особливо на вітчизняних просторах. Не менш важливою є активізація вивчення та аналізу проблемних питань щодо гарантування прав чоловіків, що нині проводяться у поодиноких наукових роботах. Вказані напрями дослідження прав та свобод жінок і чоловіків не відкидають один одного, а навпаки, є частиною осмислення окремих процесів суспільного розвитку на національному (місцевий, регіональний, загальнодержавний рівні)

та міжнародному рівнях.

На сучасному етапі у контексті дослідження найбільш вживаними на вітчизняних просторах є такі поняття, як «гендерна політика» та «державна гендерна політика»; інші терміни, про які йшлося вище, стали свого роду фундаментом для їх появи. Вказані поняття інколи використовують як тотожні, проте не всі дослідники погоджуються з цим. Більше того, у науковій сфері не вироблено єдиного підходу до тлумачення цих понять та їх співвідношення між собою.

На думку Т. Краснопольської, категорія «гендерна політика» є найбільш об'ємною у відповідному смисловому ряді, а всі інші поняття, зокрема «державна гендерна політика», є її складовими. Обґрунтовуючи власну позицію, дослідниця звертається до шляхів формування гендерної політики, виокремлених М. Малишевою: перший – формування найвищими посадовими особами, другий – диференційовані умови найму та використання робочої сили на ринку праці; третій – сім'я [5, с. 75]. З урахуванням цього науковець пояснює, що державна політика проявляється у першому та частково у другому випадку, все інше залишається в компетенції громадянського суспільства; поняття «гендерна політика» охоплює діяльність як державних інститутів, так й інститутів громадянського суспільства [6, с. 23, 26-27].

Комплексне вимірювання гендерної політики пропонує О. Хасбулатова. Авторка вказує на конкретно-історичний характер гендерної політики, зміст і результативність якої формують такі чинники: ідеологічний – відображає високий рівень розуміння сутності гендерних питань і систему поглядів на роль чоловіка і жінки в суспільстві; соціально-економічний – виступає як ступінь соціально-економічного розвитку суспільства; інституційний – характеризує політичний режим та рівень розвитку демократії; ситуаційний – демонструє позицію та ініціативу суб'єктів політики – владних державних структур, політичних партій, громадських рухів, населення. Як визначальний елемент гендерної політики дослідниця виділяє тип соціальної політики, характер взаємовідносин між державою і сім'єю, що демонструє соціальне партнерство, протекціонізм чи невтручання, і позицію інститутів громадянського суспільства (політичних партій, громадських рухів та жіночих організацій) [7, с. 3-5]. Такий авторський підхід до явища гендерної політики є систематизованим та змістовно наповненим.

У визначеннях гендерної політики вихідними є положення щодо суб'єктів її формування та реалізації. Так, Н. Вавілова наголосила, що гендерна політика – це державна та суспільна діяльність, спрямована на встановлення рівності чоловіків і жінок у всіх сферах життєдіяльності [8, с. 140]. На думку Т. Краснопольської, гендерна політика являє собою цілеспрямовану діяльність державних інституцій та громадських об'єднань, метою якої є забезпечення рівноправності між чоловіками та жінками, а також сукупність необхідних заходів, спрямованих на реалізацію особистого потенціалу людини, незалежно від статі, для збалансованого розвитку суспільства [6, с. 162]. Тож авторки до суб'єктів гендерної політики відносять державні інституції та

громадські об'єднання.

Більш широкий підхід у суб'єктному розумінні застосовано іншими науковцями. Так, Т. Мельник наголошує, що гендерна політика – визначення міжнародними органами та державами, політичними партіями основних гендерних пріоритетів і фундаментальних цінностей, принципів і напрямів діяльності, відповідних методів та способів їх втілення, спрямованих на утвердження рівних прав, свобод, створення умов, можливостей і шансів, гарантій забезпечення рівного соціально-політичного статусу чоловіків і жінок, на розвиток гендерної демократії та формування гендерної культури в суспільстві [9, с. 218]. Відповідно, до суб'єктів гендерної політики дослідниця включає також і міжнародні органи, проте дещо обмеженим видається підхід щодо інститутів громадянського суспільства – передбачені лише політичні партії.

Розширений підхід в контексті громадськості використала у тлумаченні гендерної політики К. Левченко, пропонуючи розуміти означену політику як комплексну, цілеспрямовану діяльність держави, міжнародних та недержавних організацій, яка здійснюється ними безпосередньо та опосередковано на національному та регіональному рівнях і спрямована на інтегрування гендерного підходу в усі сфери політики як засобу ліквідації всіх форм дискримінації за ознакою статі та досягнення рівного розподілу економічних, соціальних і політичних ресурсів між жінками і чоловіками [3, с. 103-104]. Також авторка зосереджує увагу на конкретно-історичному характері гендерної політики, як й інших соціальних феноменів.

У широкому та вузькому значеннях розглядає поняття гендерної політики Є. Вознюк. У першому випадку гендерну політику науковцем визначено як комплексну цілеспрямовану діяльність держави, міжнародних та недержавних організацій щодо інтегрування гендерного підходу для ліквідації усіх форм дискримінації за ознакою статі в суспільстві; у другому випадку – як діяльність держави, спрямовану на врахування та збалансування інтересів та потреб різних гендерних груп [10, с. 20, 53]. Відповідно, у першому випадку авторка розуміє гендерну політику як більш широке явище, ніж державна гендерна політика; у другому ці поняття розглядаються як тотожні.

Як тотожні визначають терміни «гендерна політика» та «державна гендерна політика» О. Клімашевська та О. Крутов, пропонуючи поняття «державна гендерна політика» визначати як послідовну систему заходів, спрямованих на створення, розвиток, підтримку і захист рівноправності чоловіків і жінок, покликану виражатися в конкретних результатах [11, с. 29]. Однак таке тлумачення потребує конкретизації щодо суб'єктної складової.

Взагалі термін «державна гендерна політика» вперше у вітчизняній науці застосовано Т. Мельник, під яким авторка розуміє діяльність (або бездіяльність у разі навмисного непроведення такої політики) державних інституцій, спрямовану на здійснення (безпосередньо або опосередковано) та гарантування рівних прав, свобод і можливостей для жінок і чоловіків, утвердження гендерної демократії та формування гендерної культури в суспільстві [9, с. 229; 12, с. 48].

У свою чергу, Н. Грицяк вважає, що більш доцільно як пріоритет демократичних перетворень в Україні використовувати термін «державна гендерна політика», й визначає його як дії органів державної влади з вирішення проблем забезпечення гендерної рівності в суспільстві, а саме забезпечення однакових для жінок і чоловіків суспільного статусу, умов реалізації прав людини, можливостей використовувати соціальні та економічні ресурси, робити свій внесок у національний, політичний, соціальний, економічний і культурний розвиток, а також рівного права для жінок і чоловіків мати однакову користь від результатів їх діяльності [4, с. 220]. Також С. Сулімова підкреслює, що це такі дії органів державної влади з вирішення суспільних проблем, які найоптимальніше сприяють реалізації інтересів жінок і чоловіків [13, с. 37]; М. Попов визначає державну гендерну політику як діяльність держави, спрямовану на врахування диференційованих та спільних інтересів статевих груп, задоволення цих інтересів через надання гарантій рівної участі у всіх сферах публічного життя та створення збалансованої системи соціального захисту для жінок і для чоловіків [14, с. 40]; Л. Воронько державну гендерну політику в системі державної служби тлумачить як стратегічну діяльність держави, що здійснюється шляхом спільних дій усіх зацікавлених суб'єктів з метою надання рівних можливостей жінкам і чоловікам у користуванні гарантованими правами та свободами, створення умов для самореалізації особистості та є інтегруючим компонентом усіх напрямів державної кадрової політики [15]. Отже, вказані підходи можна визначити одними з основних у науковій літературі, кожен з яких має і переваги, і прогалини. Їх дослідницька важливість полягає у системному підході щодо тлумачення терміна «державна гендерна політика».

Таким чином, нині смислове навантаження термінів «гендерна політика» та «державна гендерна політика» є різноманітним та неузгодженим. Існують різні погляди вчених і щодо співвідношення вказаних понять. З урахуванням проведеного аналізу дослідницької літератури пропонуємо розуміти під поняттям гендерної політики діяльність та взаємодію органів публічної влади, інститутів громадянського суспільства та міжнародних організації щодо розробки механізмів забезпечення принципу гендерної рівності та ліквідації всіх форм дискримінації за ознакою статі на національному та міжнародному рівнях.

У свою чергу, державну гендерну політику доцільно тлумачити як функціонування та взаємодію органів державної влади з метою комплексної розробки програм та механізмів, систематичного впровадження принципу гендерної рівності й ліквідації всіх форм дискримінації за ознакою статі в усіх сферах суспільної та державної діяльності. Одним із основних критеріїв розмежування вказаних явищ пропонуємо визначити суб'єктний склад гендерної політики та державної гендерної політики. Суб'єктами гендерної політики є: органи публічної влади (органи державної влади та органи місцевого самоврядування); інститути громадянського суспільства; міжнародні організації. Суб'єктами державної гендерної політики є органи державної влади.

Висновок. Підсумовуючи, зазначимо, що забезпечення рівності жінок і

чоловіків є одним з головних питань в аспекті демократизації Української держави. Термін «державна гендерна політика» з'явився за допомогою історичної трансформації різних термінів («політика в інтересах жінок», «(державна) політика щодо жінок», «жіноча політика», «державна політика забезпечення рівності жінок і чоловіків», «державна гендерна політика щодо забезпечення рівності жінок і чоловіків», «державна гендерна політика»), які виникали в той чи інший історичний етап на певній території. Впровадження та реалізація принципу гендерної рівності як в інтересах жінок, так і в інтересах чоловіків за допомогою ефективної гендерної політики забезпечить збалансування за статтю у різних сферах державної та суспільної діяльності, що є важливою умовою формування сучасної демократичної державної гендерної політики в Україні. Досягнення такого збалансування можливе лише за активної участі та підтримки держави громадськістю, а на зовнішньому рівні – співпраці та взаємодії з міжнародними організаціями.

Бібліографічні посилання

1. Левченко К. Б. До визначення понять «жіноча» та «гендерна» політика / К. Б. Левченко // *Право і Безпека*. – 2002. – № 4. – С. 102-105.
2. Кулачек О. І. Гендерна паритетність у державному управлінні: становлення та тенденції розвитку в Україні : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Кулачек Ольга Іванівна. – К., 2003. – 225 с.
3. Левченко К. Б. Управління процесами формування гендерної політики в Україні (організаційно-правові аспекти) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Левченко Катерина Борисівна. – Х., 2003. – 428 с.
4. Грицяк Н. В. Теоретико-методологічні засади формування й реалізації державної гендерної політики в Україні : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01 / Грицяк Наталя Вітиславівна. – К., 2005. – 445 с.
5. *Гендерный калейдоскоп : курс лекций / под общ. ред. М. М. Малышевой*. – М. : Academia, 2001. – 520 с.
6. Краснопольська Т. М. Взаємодія інститутів держави та громадянського суспільства в реалізації гендерної політики України : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Т. М. Краснопольська. – О., 2013. – 198 с.
7. Хасбулатова О. А. Российская гендерная политика в XX столетии: мифы и реалии / О. А. Хасбулатова. – Иваново : Ивановский гос. университет, 2005. – 371 с.
8. Вавілова Н. В. Реалізація гендерної політики у Збройних Силах України / Н. В. Вавілова // *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. – 2016. – № 1. – С. 140-143.
9. Мельник Т. Гендер у політиці / Т. Мельник // *Основи теорії гендеру* / Н. Чухим, Т. Мельник, М. Скорик, Л. Малес та ін. – К. : К.І.С., 2004.
10. Вознюк Є. В. Порівняльний вимір гендерної політики перехідних держав (на прикладі України та Росії) : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / Вознюк Євгенія Василівна. – К., 2011. – 181 с.
11. Климашевская О. В. Гендерная политика государства: генезис понятия / О. В. Климашевская, А. В. Крутов // *Женщина в российском обществе*. – 2010. – № 4. – С. 22-31.
12. Мельник Т. М. Міжнародний досвід утвердження гендерної рівності / Т. М. Мельник // *Міжнародний досвід державного забезпечення рівності жінок та чоловіків : матер. Міжнар. конф., м. Київ, 30 черв. – 1 лип. 2003 р.* – К. : Логос, 2003. – С. 12-50.
13. Сулімова С. І. Механізми державного управління у сфері захисту прав жінок в Україні : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Сулімова Світлана Іванівна. – О., 2008.

– 203 с.

14. Попов М. П. Організаційно-правовий механізм державного управління в сфері гендерної політики : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Попов Микола Петрович. – О., 2006. – 207 с.

15. Воронько Л. О. Гендерна політика в системі державної служби: поняття і сутність / Л. О. Воронько // Державне управління: теорія та практика. – 2012. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2012_2_10.

Грицай И.О. Государственная гендерная политика: генезис понятия и соотношение со смежными терминами. В статье проанализирован генезис развития понятия «государственная гендерная политика», раскрыто его соотношение с близкими по значению терминами. Сформулировано определение и основной критерий разграничения дефиниций «гендерная политика» и «государственная гендерная политика». Акцентировано внимание на особом значении в изучении терминологии в исследуемой сфере принципа историзма и принципа территориальности.

Ключевые слова: гендерная асимметрия, равенство прав женщин и мужчин, гендерная политика, государственная гендерная политика, гендерная политика в отношении женщин, женская политика.

Hrytsay I. O. State gender policy: genesis of the concept and relationship with related terms. The article analyzes the genesis of the concept of «state gender policy». It is noted that different terminology was used in terms of a state guarantee for gender balance. Initially, attention was paid to the rights of women and respectively, such terms as «policy for Women», «(state) policy on women», «women's policy» etc., appeared in various sources. In time, meaningful definitions such as «policy for Equality», «(state) policy achievement of equal rights and opportunities», «gender policy», «public policy on equality between women and men», «national policy on ensuring equality between women and men», «national gender policy» and so on, began to be used. The attention is focused on special significance of the historical principle and the principle of territoriality in the study of terminology in the studied area.

It was found that at the current stage of research such terms as «gender policy» and «national gender policy» are most commonly used in domestic studies. Given the analysis of research literature authors we formulated the definition of «gender policy» and «national gender policy». We suggested determining possible subjects of gender policy and national gender policy as one of the main criteria differentiating the above mentioned phenomena. The subjects of gender policy are: public authorities (government agencies and local governments), civil society and international organizations. The subjects of the state gender policy are public authorities.

Keywords: gender asymmetry, equality of women and men, gender policy, state gender policy, gender policy for women, women's policy.

Надійшла до редакції 29.01.2017

Несправа Н. В.
доктор философии
(Днепропетровский государственный
университет внутренних дел)

УДК 111.1

НАСИЛИЕ И ЗЛО: СОДЕРЖАНИЕ И ФОРМЫ РЕАЛИЗАЦИИ В XX-XXI ВЕКАХ

Анализируются различные классификации форм насилия и зла. Предложена типологизация насилия и зла в контексте их реализации в периоды социальных трансформаций. Акцентируется внимание на политическом и экономическом насилии и зле, выявлены особенности реализации физического насилия и зла, значение этики и возможность ненасилия. Подчеркивается важность философских взглядов философов эпохи модерна и постмодерна, значение сопротивление злу и насилию.

Ключевые слова: зло, насилие, сопротивление злу.

Постановка проблемы. Современные общественно-политические процессы в поликультурных обществах сказываются ослаблением одних форм насилия и зла, связанных с политической и экономической сферой, и доминированием других – насилием со стороны организованных групп, стихийным, иррациональным насилием и злом. Зло и насилие как онтологическая характеристика социального бытия проявляется во всей полноте своих форм (предательства, террора, катастрофы), доминированием одних форм над другими.

Это определяет роль зла и насилия в характере социальных трансформаций, что актуализирует научные поиски в отношении определения их форм и установление закономерностей их утверждения в процессе глобальной цивилизации.

Целью статьи является определение содержания и характера реализации зла и социального насилия в контексте трансформационных и глобальных процессов, а также выяснение особенностей их форм (предательства, террора, катастрофы).

Исследования различных аспектов проявления зла и насилия состоят в определении содержания и форм насилия, а также роли свободы в качестве его инструмента. Феномены зла в контексте исследования проблем войны актуализированы Г. Гофмайстером.

Значение зла и насилия экономического, политического, социокультурного описано А. Дмитриевым, И. Залисиным. Анализ социального и физического насилия осуществлен Я. Гилинским, Я. Реемтсмом. Особенности осуществления насилия и зла в XX веке и поисков путей их преодоления являются предметом научных работ П. Сауха, В. Остроухова, А. Бадью, В. Мандрагея, Д. Метилко.

В научной литературе разных областей знания (философии, социологии, психологии, политологии и т.п.) осуществлен ряд попыток классификации типов, форм и видов зла и насилия. Актуализируется применение общенаучных методов, прежде всего метода системного анализа и инструментов этики для установления последовательности и характера взаимосвязи между конкретными проявлениями зла.

Значимым аспектом выражения указанных форм зла и насилия является их типичность (предательства, террора, катастрофы), которая проявляется либо в массовости, либо в характере социального взаимодействия в определенных сферах. Так, в XX-XXI веках увеличение количества самоубийств является свидетельством кризиса социального развития, что приводит к доминированию чувства страха.

Увеличение количества межличностных конфликтов и их выражение в межличностном насилии фиксирует рост уровня агрессии в обществе, детерминирует характер социального развития, вызывая социальные трансформации.

Коллективное насилие – это "инструментальное использование насилия людьми, которые идентифицируют себя как члены группы, с целью достижения политических, экономических или социальных задач" [12, с. 215]. Коллективное насилие выражается в формах социального, политического и экономического насилия. Виды политического насилия в XX-XXI в.: война, терроризм, государственное насилие (геноцид, репрессии) и т.д.

Так, К. Гудеус, И. Ильин выделяют коллективное насилие как форму социального насилия. Коллектив становится субъектом насилия в конкретных политических контекстах, что проявляется как одна из составляющих диктатуры.

В свою очередь, В. Ферретти выделяет следующие разновидности коллективного насилия и зла, которое различается по формам дискриминации: дискриминация через средства массовой информации, ограничение коллективной идентичности (дискриминация языков, имени, идентичности, ограничение свободы культов и религии); ограничение межличностных отношений (запрет смешанных религиозных, этнических связей), дискриминация (ограничение гражданских прав, стигматизация), дискриминация в использовании ресурсов территории (ограничения или лишения прав собственности, ограничения в поселении, в доступе к природным ресурсам и т.д.) [9]. Видами коллективного насилия есть также бандитизм, деятельность боевиков и т.п.

Политическое зло и насилие – это насилие, направленное на сохранение или изменение общественных или международных порядков; реализуется в видах: война, изгнание, геноцид, преследования, репрессии "сверху", восстания, террористические акты "снизу" [11, с. 18].

Понятие "террор" связывают с парадигмами острой формы борьбы против политических и классовых противников с применением насилия вплоть до физического уничтожения; чрезмерной жестокости к кому-либо; запугиванием [2, с. 1445]. Современный терроризм проявляется именно в системе использования насилия определенными формированиями для достижения соответствующей цели, как правило политической. Происходит это за счет

принуждения государственных органов, международных и национальных организаций, государственных и общественных деятелей, отдельных граждан или их групп к совершению тех или иных действий в пользу террористов, с целью предотвращения реализации угроз. Сами же запугивания могут адресоваться конкретным лицам (как правило, государственным деятелям) или населению в целом, устремляться на объекты жизнеобеспечения общества, источники повышенной опасности, окружающую среду. Итак, современный терроризм (терроризм начала XXI вв.) является следствием деконструктивных элементов глобализации. Касательными к нему являются процессы и явления, характеризующиеся использованием вооруженного насилия, в ходе которых применяются приемы и средства, подобные тем, что используют террористы.

Ален Бадью (Alain Badiou, род. 1937) – французский философ, один из наиболее влиятельных мыслителей современности. Профессор École normale Européenne Graduate School. Крупнейший специалист в области онтологии, этики, политической философии. На русский язык переведены его книги: "Манифест философии", "Этика. Очерк о сознании зла", "Делёз. Шум бытия", "Апостол Павел. Обоснование универсализма", "Основы мегаполитики". Его главная работа – книга "Бытие и событие" (1988).

В предисловии к английскому изданию «Этика. Эссе о понимании зла» (2001) А. Бадью дает совет, как отличить человека-животное от человека-субъекта: последнего надо понимать как «локальный фрагмент процедуры истины и как бессмертное, созданное событием» (Ibid., p. 14). При этом зло существует, но не в животном измерении человеческого, а как субъективная категория; к нему, как и к бессмертию, почти рукой подать. Не бывает только радикального, стопроцентного зла. У него три имени. Зло может рассматриваться как измена, как террор, как катастрофа. Измена банальна, мы часто оставляем процедуру истины – по слабости или под давлением обстоятельств. Террор – это следствие соблазна симулякром, когда вместо пустоты в ситуации видят наполненность, пример чего – Германия 1933-го. Катастрофа – это идентификация истины с тотальной властью, насильственное распространение истины на все элементы ситуации, как в СССР Сталина [2].

Норвежский исследователь проблем зла и насилия И. Гальтунг отмечал характер действия, что позволило определить три пары: преднамеренное и непреднамеренное; очевидное и латентное; личное и структурное. Зло и насилие делится на физическое и психологическое, с объектом и без объекта [7, с. 169]. Насилие и зло, по Гальтунгу, встроено в структуру общества и проявляется как неравномерная власть и, соответственно, как неравные жизненные возможности [8, p. 171]. Следовательно, неравномерность размещения ресурсов по получению доходов, образования, медицинских услуг и приводит к неравномерности власти относительно их распределения.

В работах «Феномен насилия» Д. Ричеса, «Насилие. Новый подход». Виевиорки, «О насилии» С. Жижека рассматривается вопрос о связи социальной системы, идеологии и насильственных актов.

Философы доказывают что потенциально зло, насилие, агрессия существуют в системе, поэтому, используя язык мифа, возможно создать ситуацию, в которой субъект обязательно совершит выбор в пользу поступка, направленного против другого. Они опираются на принципы, в то время как конкретный насильственный акт или зло исходит из других установок. Эти принципы – различие и тождество – противоположны друг другу, но, существуя всегда одновременно на различных уровнях социального, дополняют друг друга. Это делает систему стабильной: критикуя установки, на которых базируется субъективное насилие, злом индивид поддерживает объективное, и наоборот. В свою очередь, С. Жижек трактует его как насилие, присущее системе как физическое, и угрозы насилия, которые являются основой господства и эксплуатации. В социальных условиях глобального капитализма реализация системного насилия предусматривает "автоматическое" создание исключенных и лишних людей (безработных, инакомыслящих). По мнению В.А. Ильина, зло может проявляться и обычно проявляется совсем не только в виде физического насилия и связанных с ним физических мучений. Деятельность злодея сводится к физическому нападению, отнятию имущества, ранению, изнасилованию и убийству. Физическое насилие – не единственное проявление зла. Человек гибнет не только тогда, когда нищает, голодает, страдает и умирает, а тогда, когда слабеет духом и разлагается нравственно и религиозно.

Зло многогранно, на свете есть много гадостей, против которых уместными и естественными кажутся моральное негодование, духовное отвращение, справедливый гнев. Подобными недостатками, с точки зрения Ильина, есть гордыня и тщеславие, которые противостоят добродетелям – смирению и скромности. Как отмечает И. Ильин, «современное человечество связано приобретательскими инстинктами и хозяйственными законами, которые властвуют над ним и над которыми оно само не властно потому, что утратило в душе своей живого Бога. Оно попало в тупик капиталистического производства и нашло из него только один выход – в бездну коммунизма. Оно не понимает, что ужасен не "капитализм", а безбожный капиталистический строй, организуемый и поддерживаемый христиански омертвевшими душами и классами; и что безбожный коммунизм бесконечно страшнее и вреднее безбожного капитализма. И вот, утратив Бога и Христа, религиозно неустроенная и нравственно распадающаяся душа современного человека только и может стать жертвою приобретательских инстинктов и хозяйственных законов, в том виде, как они сами проявляются, развертываются и увлекают людей за собой» [5, с. 3-5].

Ненасилие – сознательный отказ от насилия. Люди вели войны, завоевывали другие народы. Однако постепенно укрепляется убеждение в том, что насилие нельзя победить насилием.

Ненасилие представляет собой активное противостояние злу, несправедливости, противостояние именно в противлении, причем безусловно во имя добра и справедливости. Насилие всегда является негативным и по форме, и

по содержанию действия, поступков. Но любое применение силы, то есть принуждение, давление на волю человека являются негативными.

Актуальны идеи франкфуртской школы Г. Маркузе, что анализирует темы репрессивности цивилизации, бунта, революции в трудах «Эрос и цивилизация», «К ситуации новых левых». Особое место в осмыслении роли насилия и зла занимают труды Н. Фуко, такие как, например, «Надзирать и наказывать» и «Безопасность, территория, население» и др.

Философы пытаются описать пути преодоления зла, насилия, агрессии, открыв человечеству ненасильственные пути решения большинства проблем. При этом возникают осложнения, особенно при идентификации категории «зло». В соответствии с этим исследователи пытаются дать определение основным явлениям и, отталкиваясь от них, объяснить феномен «зла».

Религиозное обращение человечества к собственным религиозным корням должно привести к отказу от войн и насилия, такому отказу, который воплотится в нежелании причинять зло в отношении своих врагов: «всякое сопротивление злу злом есть лишение блага, всякий любовный ответ на зло пронизывает благо, и такое благо, которое, уничтожая личность и давая высшее благо, уничтожает вместе с тем и всякое страдание и, главное, вызывает сопротивление, пугает страх смерти» [6, с. 221].

Зло же – это измена события в себе и другом, это смирение с властью повседневности, которая говорит о том, что любить бесполезно, что выгоднее отказаться от чувств научной истины и действительности художественного творчества ради сиюминутных выгод, что политическое действие бессмысленно с точки зрения самого функционирования власти. Также Зло является в личности, которая насилует мир собой своей уверенностью в собственной непогрешимой единственности (террор), которая подменяет случайность (принципиальную неразгадываемость) события, его единственность всеобщностью и закономерностью повседневности. Зло заключается в катастрофе как абсолютизации силы истины, которая проявляется в стремлении дать название/имя (ярлык, который имеет абсолютную оценочную характеристику) всему, стать всем для всех (а ведь истина всегда ситуативна; она абсолютна только здесь-и-сейчас и только для этого-вот-человека) [1, с. 120-122].

Пребывание в Добрых всегда рождает асоциальность человека в силу противостояния истины (причастной к бытию) и знания (бытует в социальности). Особенно это проявляется в политическом действии. Так, А. Бадью отмечает, что история радикального зла – это история плохой морали, реакционной метафизики. Зло – это то, чему великие политические истины, на первом месте среди которых стоит коммунистическая идея, не смогли помешать. Зло – это следствие нашей слабости в действиях, которые должны были привести к справедливости.

Преодоление Зла – процесс индивидуальный, состоящий в признании множественности и ситуативности истины, стремлении продолжать, несмотря ни на что, быть настойчивой в бытии на свой страх и риск, то есть – в творении Добра [1, с. 112]. Но при этом он всегда остается тайной для себя са-

мого, всегда индивидуальным, непредсказуемым по результату; и хоть и руководствуется лишь собственной верностью нахождению в процессе, всегда сомневается: а не личина ли мной движет к катастрофе? Это – вероятная возможность в силу фактического слияния «я» и объекта верности, так что верность основывается на реальном саможелании, стремлении к самому себе.

По А. Бадью, мораль в культуре больше ассоциируется с запретами, которыми кодируется Зло; ее основная функция состоит в борьбе со Злом. Но мораль должна не столько бороться со Злом, на это нацелена вся система права, сколько быть озабоченной добрыми поступками и желанием Добра.

Зло же современной этикой определяется для всех одинаково, оно связывается с конкретными по содержанию поступками. Те, кто попадают под общее представление о Зле, уничтожаются или репрессиируются. Но если посмотреть на мораль как поле индивидуального отклика на Иное, то Зло непременно будет определяется через Добро. Причем само же Добро в этой модели – всегда ситуативно-индивидуально, а значит, и Зло определяется через Добро. Здесь Зло не есть Добром, а отсутствием Добра, которое нельзя описать содержательно, но лишь функционально (формирование человечности в человеке, бессмертного в душе человека).

Типология форм зла и насилия по субъекту и направленности связана с личностным, межличностным и коллективным началом. Первые две формы имеют опосредованное влияние на социальные трансформации: провокации, войну, террор и т.п.

Социальное насилие выражается в политической, экономической и коллективной формах. Политическое насилие имеет организационный характер и направлено на предотвращение иррационального насилия, во время социальных трансформаций актуализируется революционное и концентрированное насилие. В зависимости от наличия субъекта действия (актера) и характера социального проявления выделяются следующие формы насилия: физическое, структурное, системное.

Использование физического насилия позволяет в период социальных трансформаций на основе страха, физической боли вводить новые социальные нормы и правила. Осуществление зла и насилия репрессивными структурами характеризуется поддержкой, согласованностью действий людей.

Особенность ненасильственного сопротивления и разрешения конфликтов заключается в том, что они должны быть направлены на достижение взаимопонимания.

В противостоянии внешней агрессии применение ненасилия призвано пробудить у агрессора если не понимание, то эмпатию, деморализовать солдат противника, заставить их поверить в правоту оказывающих сопротивление. Предполагается, что ненасилие должно быть наполнено большим, чем неприменение силы, содержанием. И с прагматической точки зрения оно бессмысленно, если продолжает и провоцирует противостояние.

Библиографические ссылки

1. Бадью Ален. Этика: очерк о сознании Зла. – СПб. : Machina, 2006.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад і гол. ред. В. Т. Бусел. – Київ : Перун, 2005. – 1728 с.
3. Гусейнов А. А. Понятие насилия и ненасилия // Вопросы философии. – 1994. – № 6. – С. 35-41.
4. Жижек С. О насилии / Славой Жижек / пер. с англ. А. Смирнова и Е. Ляминой. – М. : Европа, 2010. – 182 с.
5. Ильин И. Основы христианской культуры / Издание Братства Преп. Иова Почаевского. – Мюнхен, 1990.
6. Ильин И. Собрание соч.: в 10 т – М., 1996. – Т. 3.
7. Ильин И. Собрание соч.: в 10 т – М., 1996. – Т. 5.
8. Galtung J. Violence, Peace, and Peace Research / Johan Galtung // Journal of Peace Research. – 1969. – Vol. 6, No. 3. – P. 167-191.
9. Ferretti V. Radiographie der kollektiven Gewalt tätigkeit. Unter such ungenzueinem kulturellen Fehl / Vittorio Ferretti ; 1-st Edition in German, as paper book. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.academia.edu/RADIOGRAFIE_DER_KOLLEKTIVEN_GEW.
10. Konflikt und Friedens psychologie ; [Gert Sommer, Albert Fuchs (Hrsg.)]. – Weinheim, Basel, Berlin : Beltz Verlag, 2004. – S. 18-30.
11. Nolting H.-P. Psychologie politischer Gewalt : drei Ebenen / Hans-Peter Nolting // Kriegund Frieden. Handbuchder
12. World report on violence and health / Edited by Etienne G. Krug, Linda L. Dahlberg, James A. Mercy, Anthony B. Zwiand Rafael Lozano. – Geneva : World Health Organization, 2002. – 346 p.
13. Zizek S. Violence. London: Profile Books LTD, 2009. – 218 p.

Несправа М.В. Насилля і зло: зміст та форми реалізації у XX-XXI століттях. Аналізуються різноманітні класифікації форм насилля та зла. Запропоновано типологізацію насилля і зла в контексті їх реалізації в періоди соціальних трансформацій. Акцентується увага на політичному та економічному насиллі та злі, з'ясовано особливості реалізації фізичного насилля та зла, значення етики й можливість ненасильства. Підкреслюється важливість філософських поглядів філософів епохи модерну й постмодерну, значення опору злу та насиллю.

Ключові слова: зло, насилля, опір злу.

Nesprava M.V. Violence and evil: content and forms of realization in XX-XXI centuries. The article analyzes different classification of forms of violence and evil. The author has proposed typology of violence and evil in the context of their implementation in the periods of social transformations. He has focuses on the political and economic violence and evil, vyavleny features of the implementation of physical violence and evil, the importance of ethics and the possibility of non-violence. He has stresses the importance of the philosophical views of philosophers of modernity and postmodernity, the value of resistance to evil and violence.

Keywords: evil, violence, resistance to evil.

Надійшла до редакції 30.12.2016

Сердюк Л.М.

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 340+342

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРИНЦИП ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСОБИ В АСПЕКТІ ТЕОРІЇ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Наукова стаття є спробою автора подолати існуючу в сучасній юридичній науці термінологічну та змістовну невизначеність конституційного принципу індивідуалізації юридичної відповідальності особи. На основі аналізу різних суджень учених щодо розуміння засад юридичної відповідальності розкрито зміст конституційного принципу індивідуалізації юридичної відповідальності особи, а також з'ясовано, якою мірою ця основоположна ідея узгоджується з теорією конституційно-правової відповідальності.

***Ключові слова:** принцип індивідуалізації юридичної відповідальності особи, принцип особистого характеру юридичної відповідальності, принцип індивідуалізації покарання, принцип справедливості юридичної відповідальності, принцип доцільності юридичної відповідальності.*

Постановка проблеми. Важливим аспектом теоретичної характеристики юридичної відповідальності є її принципи, тобто основоположні ідеї, незаперечні вихідні вимоги, якими керуються судові та інші юрисдикційні органи держави при визначенні виду та міри державно-владного впливу, що застосовується до правопорушників і дозволяє забезпечувати правопорядок у суспільстві [12, с. 336]. Аналіз юридичної літератури за темою дослідження свідчить про термінологічну та змістовну невизначеність конституційного принципу індивідуалізації юридичної відповідальності особи, а також його певну неузгодженість з тими положеннями теорії конституційно-правової відповідальності, що стосуються суб'єктів, до яких застосовуються заходи державно-владного впливу за порушення приписів конституційно-правових норм.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання конституційних принципів юридичної відповідальності постійно перебуває в центрі уваги вчених – теоретиків права, а також фахівців у галузі конституційного права.

Вагомий внесок у його розробку належить таким фахівцям у галузі права, як С. Алексєєв, С. Бобровник, Н. Ісаєва, А. Колодій, Н. Колосова, А. Кондратов, М. Краснов, В. Лазарєв, Л. Наливайко, В. Погорілко,

С. Погребняк, П. Рабінович, Ю. Ткаченко, В. Федоренко, Д. Шон та ін.

При підготовці цієї статті автор поставив за мету подолати існуючу в сучасній юридичній науці термінологічну та змістовну невизначеність конституційного принципу індивідуалізації юридичної відповідальності особи, а також з'ясувати, якою мірою ця основоположна ідея узгоджується з теорією конституційно-правової відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Оскільки система ідей про конституційно-правову відповідальність має узгоджуватись із теорією юридичної відповідальності, акцентуємо на тих її положеннях, які безпосередньо торкаються визначеного предмета дослідження.

Огляд загальнотеоретичної юридичної літератури, присвяченої юридичній відповідальності, свідчить про те, що по-перше, не всі вчені розглядають конституційний принцип індивідуалізації юридичної відповідальності особи як самостійний; по-друге, наявними є і відмінності у поглядах правників на зміст цієї основоположної ідеї.

Так, зокрема, М. Кельман та О. Мурашин у своєму підручнику «Загальна теорія права» окремий параграф присвятили основам юридичної відповідальності відповідно до Конституції України. Однією з найголовніших конституційних норм щодо відповідальності, на думку вчених, є ст. 61 Основного Закону, яка закріплює особистий характер відповідальності та заборону двічі притягати до відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення [2, с. 202].

Ми не ставимо під сумнів оціночного судження науковців з приводу ієрархії (найголовніша, головна, неголовна) згаданої конституційно-правової норми щодо юридичної відповідальності, проте вважаємо, що смисл ст. 61 Конституції України в частині характеру такої відповідальності є дещо відмінним від того, який вклав у нього законодавець. Ідея про індивідуальний характер юридичної відповідальності особи не є тотожною судженню про особистий характер такої відповідальності. Аргументом на підтвердження даного умовиводу вважаємо тезу про можливу двозначність терміно-поняття «особа», обсяг якого охоплює собою як фізичних, так і юридичних осіб. Зважаючи на цей факт, інтерпретатор не зможе уникнути двозначності при тлумаченні слова «особистий». На відміну від останнього, термін «індивідуальний» фактично обмежує дію цієї конституційно-правової норми категорією фізичних осіб.

Слід зауважити, що зміст вищезгаданого конституційно-правового припису інтерпретується М. Кельманом і О. Мурашиним у межах саме цієї парадигми. На думку вчених, особистий характер відповідальності означає, що особа відповідає лише за свою власну поведінку, на неї не може бути покладено відповідальність за дії інших осіб; аналогічно, інші особи не повинні відповідати за її вчинки. Однак батьки, – продовжують правники, – можуть нести відповідальність у разі вчинення їхніми неповнолітніми дітьми протиправних дій не за самі ці дії, а за нехтування своїми обов'язками щодо виховання дітей та контролю за їхньою поведінкою [2, с. 202].

Російський науковець Л. Морозова вважає, що принцип доцільності передбачає індивідуалізацію заходів стягнення або покарання залежно від тяжкості правопорушення, з урахуванням особистості правопорушника, його матеріального становища, обставин вчинення діяння [5, с. 347]. Таким чином, учений у непрямий спосіб фактично позбавляє цей принцип юридичної відповідальності права на самостійне існування.

Як невід'ємну складову принципу доцільності розглядають ідею індивідуалізації юридичної відповідальності В. Лазарєв та І. Сенякін. Зокрема, В. Лазарєв зазначає: «Необхідно пам'ятати про індивідуалізацію застосування заходів покарання залежно від конкретних обставин і тяжкості правопорушення, особистості правопорушника; можливі пом'якшення заходів покарання або взагалі незастосування останніх, якщо цілі юридичної відповідальності можуть бути досягнуті іншим шляхом» [7, с. 498].

У свою чергу, І. Сенякін стверджує, що доцільність юридичної відповідальності означає сувору індивідуалізацію каральних заходів залежно від тяжкості вчиненого правопорушення, властивостей особистості порушника, обставин вчинення правопорушення [10, с. 599].

Як тотожний ідеї справедливості розглядає принцип індивідуалізації юридичної відповідальності особи П. Рабінович. На переконання правника, засада справедливості (або індивідуалізації) передбачає відповідність обраного в межах закону заходу відповідальності негативній соціальній характеристиці конкретного правопорушника [9, с. 151].

Складовою принципу справедливості вважає досліджувану нами ідею юридичної відповідальності С. Погребняк. На думку вченого, індивідуальний характер юридичної відповідальності означає, що за вчинене правопорушення має відповідати особа, яка його вчинила [8, с. 26].

Доволі поширеним є підхід до інтерпретації вченими досліджуваного нами принципу в аспекті таких різновидів юридичної відповідальності, як кримінальна та адміністративна. Зокрема, в підручнику з теорії держави і права за редакцією Ю. Ведернікова відзначається той факт, що принцип індивідуалізації юридичної відповідальності наочно реалізується через нормативно-правові приписи, закріплені в ч. 3 та 5 ст. 29 КК України («Кримінальна відповідальність співучасників»). Відповідно до цих положень можливою є різна відповідальність співучасників, у тому числі організатора, підбурювача та пособника, з одного боку, та виконавця – з іншого. Обставинами, що зумовлюють таку різницю, є:

- 1) ознаки, що характеризують особу окремого співучасника злочину;
- 2) розходження у змісті умислу співучасників щодо обставин, які обтяжують відповідальність і передбачені у статтях Особливої частини КК як ознаки злочину, що впливають на кваліфікацію дій виконавця;
- 3) неохоплення змістом умислу співучасників, вчиненого виконавцем [12, с. 336].

У підручнику із загальної теорії права за редакцією М. Козюбри принцип індивідуалізації юридичної відповідальності розкривається через макси-

мальну персоніфікацію виду та міри відповідальності, тобто її залежність від характеру конкретного діяння та характеристики конкретної особи, яка вчинила діяння. Передусім це стосується визначення ступеня суспільної небезпеки діяння та особи, можливості відшкодувати заподіяну шкоду, наявності в особи пом'якшуючих або, навпаки, обтяжуючих провину обставин тощо. Лише з урахуванням цих та інших обставин у комплексі можна визначати вид та міру покарання, можливість відстрочення покарання або звільнення від юридичної відповідальності [1, с. 307].

Вживане вченими в аналізованому тексті терміно-поняття «покарання» є прямим підтвердженням того, що йдеться саме про кримінальну відповідальність, адже лише вона передбачає застосування до фізичних осіб, винних у вчиненні злочину, кримінальних покарань.

Схожу термінологію для словесного позначення досліджуваного нами принципу юридичної відповідальності вживає С. Бобровник, щоправда інтерпретація цієї основоположної ідеї з усією очевидністю виходить за межі положень теорії кримінальної відповідальності, а також не обмежується правозастосовною діяльністю. Як стверджує вчений, індивідуалізація покарання надає можливість забезпечити покладення відповідальності на винну особу та несення цієї відповідальності нею особисто. Реалізація цього принципу, як наголошує правник, зумовлює необхідність персонального визначення суб'єктів правопорушення, нормативного закріплення переліку обставин, що полегшують і обтяжують відповідальність, та чіткого визначення правового статусу всіх суб'єктів права [11, с. 510].

У науково-практичному коментарі до Конституції України, підготовленому під егідою Академії правових наук України, зазначається, що ч. 2 ст. 61 закріплює принцип індивідуалізації юридичної відповідальності правопорушника. Цей принцип знайшов своє відображення в галузевому законодавстві. Так, ч. 1 ст. 65 КК України передбачає, зокрема, що суд при призначенні покарання особі, винній у вчиненні злочину, враховує ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання. Згідно з ч. 2 ст. 33 КУпАП при накладенні адміністративного стягнення враховується характер вчиненого правопорушення, особа порушника, ступінь його вини, майновий стан, обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність [3, с. 298].

Аналіз вищевикладеного дає підстави для таких проміжних висновків щодо досліджуваного нами конституційного принципу юридичної відповідальності в частині термінологічної коректності його формулювання та змістовного наповнення:

1) зважаючи на конституційну визначеність принципу, закріпленого в ч. 2 ст. 61 Основного Закону Української держави, за яким *юридична відповідальність особи має індивідуальний характер*, вважаємо методологічно некоректними, а отже неприйнятними, інші словесні формулювання цієї ідеї, що не тотожні їй, як от *«особистий характер відповідальності»* або *«індивідуалізація покарання»*;

2) ми не заперечуємо об'єктивного і необхідного зв'язку досліджуваної нами основоположної ідеї юридичної відповідальності з такими її принципами, як доцільність і справедливість, однак вважаємо обґрунтованою тезу про відносну автономність принципу індивідуалізації юридичної відповідальності особи – головним чином, через його конституційне закріплення;

3) інтерпретація вченими ідеї індивідуалізації юридичної відповідальності особи здійснюється, в основному, в аспекті кримінальної та адміністративної відповідальності фізичної особи, адже виключно вона визнається суб'єктом злочину і, як правило, є суб'єктом адміністративного правопорушення. Саме тому правники наголошують на необхідності індивідуалізації заходів стягнення і покарання, врахуванні ступеня тяжкості вчиненого правопорушення, особистості правопорушника, обставин, які пом'якшують або обтяжують його провину, тощо.

Принагідно зазначимо, що центральним у контексті проблематики не лише цієї статті, але й усієї теорії конституційно-правової відповідальності, є питання її суб'єктів. Так, В. Кравченко з цього приводу зауважує, що досить поширеними є спроби звести коло суб'єктів конституційно-правової відповідальності лише до органів державної влади та їх посадових осіб [4, с. 34].

Наочним підтвердженням висловленої тези є погляд В. Погорілка та В. Федоренка на суб'єктів конституційно-правової відповідальності. Вчені до особливих ознак цього виду юридичної відповідальності відносять особливе коло її суб'єктів, що є вужчим за коло суб'єктів конституційного права. Суб'єктами конституційно-правової відповідальності може бути виключно орган публічної влади або його посадова особа (об'єднання громадян, державні органи й органи місцевого самоврядування). Людина та громадянин, на думку вчених, не наділені конституційною деліктоздатністю. Навіть порушення людиною конституційних обов'язків, вважають правники, є підставою адміністративної, кримінальної чи цивільної відповідальності в конституційному праві, але не конституційно-правової [6, с. 91].

Як переконує В. Кравченко, коло суб'єктів конституційно-правової відповідальності є набагато ширшим – до нього можна віднести також органи місцевого самоврядування, політичні партії, громадян України, іноземних громадян та апатридів [4, с. 34]. Ми також поділяємо цю думку вченого і вважаємо її достатньо аргументованою.

Висновки. Принцип індивідуалізації юридичної відповідальності особи, що знайшов своє формальне закріплення в ч. 2 ст. 61 Основного Закону Української держави, узгоджується з концепцією конституційно-правової відповідальності лише в частині індивідуальних суб'єктів конституційного права, тобто громадян держави, іноземних громадян і апатридів, які володіють конституційною деліктоздатністю і до котрих можуть бути застосовані санкції конституційно-правових норм за вчинення конституційного делікту.

Бібліографічні посилання

1. Загальна теорія права : підруч. / за заг. ред. М. І. Козюбри. – К. : Ваіте, 2016. – 392 с.
2. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія права (зі схемами, кросвордами, тестами) : підручник. – К. : Кондор, 2002. – 353 с.
3. Конституція України : Науково-практичний коментар / В. Б. Авер'янов, О. В. Батанов, Ю. В. Баулін та ін. ; ред. кол. В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевой та ін. – Х. : Вид-во “Право”; К. : Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2003. – 808 с.
4. Кравченко В. В. Конституційне право України : навч. посібник. – Вид. 3-тє, виправл. та доповн. / Кравченко В. В. – К. : Атіка, 2004. – 512 с.
5. Морозова Л. А. Теория государства и права : учебник / Морозова Л. А. – М. : Юрист, 2002. – 414 с.
6. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник / Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. – К. : Наукова думка; Прецедент, 2007. – 344 с.
7. Проблемы общей теории права и государства : учебник для вузов / под общ. ред. академика РАН, д. ю. н., проф. В. С. Нерсесянца. – М. : Норма, 2006. – 832 с.
8. Проблеми правової відповідальності : монографія / Ю. П. Битяк, Ю. Г. Барабаш, Л. М. Баранова та ін.; за ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, В. І. Борисової. – Х. : Право, 2014. – 348 с.
9. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Видання 5-те, зі змінами : навч. Посібник / Рабінович П. М. – К. : Атіка, 2001. – 176 с.
10. Теория государства и права : курс лекций / под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2002. – 776 с.
11. Теорія держави і права. Академічний курс : підруч. / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
12. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю. А. Ведерніков. – 2-є вид. перероб. і доп. – Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015 ; Ліра ЛТД. – 468 с.

Сердюк Л.Н. Конституционный принцип индивидуализации юридической ответственности лица в аспекте теории конституционно-правовой ответственности. Научная статья является попыткой автора преодолеть существующую в современной юридической науке терминологическую и содержательную неопределённость конституционного принципа индивидуализации юридической ответственности лица. На основе анализа разных суждений учёных относительно понимания основ юридической ответственности автором раскрыто содержание конституционного принципа индивидуализации юридической ответственности лица, а также выяснено, в какой мере эта основополагающая идея согласуется с теорией конституционно-правовой ответственности.

Отмечается, что принцип индивидуализации юридической ответственности лица, закреплённый в ч. 2 ст. 61 Основного Закона Украинского государства, согласуется с концепцией конституционно-правовой ответственности лишь в части индивидуальных субъектов конституционного права, то есть граждан государства, иностранных граждан и апатридов, которые владеют конституционной деликтоспособностью и к которым могут быть применены санкции конституционно-правовых норм за совершение конституционного деликта.

Ключевые слова: принцип индивидуализации юридической ответственности лица, принцип личного характера юридической ответственности, принцип индивидуализации наказания, принцип справедливости юридической ответственности, принцип целесообра-

Serdyuk L. M. Constitutional principles of individualization of legal liability of a person in aspect of theory of constitutional and legal liability. The scientific article is the author's attempt to overcome current in modern legal science terminological and content uncertainty of the constitutional principle of individualization of legal liability of a person.

Based on the analysis of various judgments of scientists as to understanding of the principles of legal liability, the author came to the following interim conclusions concerning the studied constitutional principle of the legal liability in terms of terminological correctness of its wording and content:

1) taking into account the constitutional certainty of the principle enshrined in p. 2, Art. 61 of the Basic Law of the Ukrainian state, under which the legal liability of a person has an individual character, we consider it methodologically incorrect and, therefore, inadmissible other verbal formulations of this idea that are not identical to it, such as "personal nature of liability" or "individualization of punishment";

2) We do not deny an objective and necessary connection of the studied fundamental idea of legal liability with such its principles as appropriateness and fairness, but we consider it to be reasonable the thesis about the relative autonomy of the principle of individualization of legal liability of a person mainly through its constitutional recognition;

3) interpretation by scholars of the idea of individualization of legal liability of a person is carried out mainly in the aspect of criminal and administrative liability of a person, because only a person is recognized as a subject of a crime and as a rule, a person is the subject of an administrative offense. That is why lawyers emphasize the need for individualization of penalties and punishment, taking into account the severity of the offense, personality of an offender, the circumstances mitigating or aggravating his/her guilt.

It is noted that the principle of individualization of legal liability of a person that was officially consolidated in p. 2, Art. 61 of the Basic Law of the Ukrainian state is consistent with the concept of constitutional and legal responsibility only in terms of individual subjects to constitutional law, that is, citizens of the state, foreign citizens and stateless people who own constitutional ability to be responsible for committed wrongs and to whom sanctions of constitutional and legal norms for committed constitutional offense can be applied

Keywords: *principle of individualization of legal liability of a person, principle of personal nature of legal liability, principle of individualization of punishment, principle of fairness of legal liability, principle of appropriateness of legal liability.*

Надійшла до редакції 26.01.2017

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОКРЕМИХ СФЕР СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Юнін О.С.

доктор юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 347

ДЕЯКІ ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МЕДІАЦІЇ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНОГО СПОСОБУ ВИРІШЕННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ

Досліджено теоретичні аспекти медіації, її зміст та сутність. З урахуванням досвіду зарубіжних країн визначено статус медіаторів та вимоги до них. Зроблено висновки щодо переваг медіації та передумов поширення її в Україні.

Ключові слова: медіація, медіатор, альтернативні способи вирішення цивільних спорів.

Постановка проблеми. Прагнення України до вступу в європейську спільноту зумовлюють необхідність адаптації вітчизняного законодавства до європейських стандартів. В світлі цього неабиякого значення набуває впровадження визнаних світовим досвідом альтернативних способів врегулювання спорів, серед яких центральне місце займає медіація.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідженням медіації як альтернативного способу вирішення суперечок займалися в різний час О. Белінська, Н. Бондаренко-Зелінська, Є. Борисова, Г. Єршоменко, С. Калашнікова, Г. Кохан, І. Панова, Ю. Притика, Ю. Розман та ін.

Метою даної статті є теоретико-правовий аналіз окремих аспектів медіативної процедури як альтернативного способу вирішення цивільних спорів.

Виклад основного матеріалу. Процедура медіації як спосіб вирішення спорів, альтернативний судовому, широко поширена в світі. Хоча залучення посередників до вирішення різних спорів було з давніх часів відоме праву різних країн (Стародавня Греція, Вавилон, Рим), медіація в її сучасному розумінні почала формуватися та розвиватися в ХХ ст. Будучи поширеними спочатку в країнах англосаксонського права – США, Великобританії, Австралії,

надалі медіативні процедури почали активно застосовуватись і в країнах Європи. Сьогодні сфера застосування процедури медіації є доволі широкою – від вирішення спорів у сімейних правовідносинах до багатосторонніх спорів у публічній сфері.

В Україні медіація з'явилася як напрацьована в зарубіжних країнах технологія в середині 90-х років, центри медіації почали працювати з 1997 року в Одесі.

Ефективність медіаційної процедури визнана Європейським Співтовариством, яке рекомендує її впровадження як основний метод альтернативного вирішення спорів на досудовому етапі та під час судового розгляду, що знаходить своє відображення в підписаній Україною Угоді про Асоціацію України з ЄС. Країни Європейського Союзу дали згоду на те, що забезпечення верховенства права та кращого доступу до правосуддя повинно включати доступ як до судових, так і до позасудових методів врегулювання спорів. Як свідчить практика, у країнах Європи 80% спорів, що перебувають у провадженні суду і передаються на медіацію, вирішуються без судового розгляду.

Нормативне визначення медіації знаходимо у статті 1 Типового закону Комісії ООН з міжнародного торгового права (ЮНСІТРАЛ) «Про міжнародну комерційну примирювальну процедуру з настановами щодо її впровадження та застосування», за якою медіація визначається як процес, коли сторони залучають третю особу або осіб з метою надання ними допомоги у мирному врегулюванні спорів, що виникають із приводу контрактних чи інших правових відносин, або пов'язані з ними [9].

Директива ЄС «Про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах» 2008 р. містить дефініцію медіації як структурованого процесу, незалежно від його назви, в якому дві або більше сторони намагаються самостійно і на добровільній основі досягти домовленості про врегулювання свого спору за участю медіатора [8].

Як зазначає Г. Кохан, медіація – це вид альтернативного врегулювання спорів, метод вирішення спорів із залученням посередника (медіатора), який допомагає сторонам конфлікту налагодити процес комунікації і проаналізувати конфліктну ситуацію таким чином, щоб вони самі змогли обрати той варіант рішення, який би задовольняв інтереси і потреби усіх учасників конфлікту [4].

У свою чергу, Ю. Притика та О. Козляковська пропонують визначати медіацію як самостійний спосіб альтернативного вирішення спорів, який полягає у забезпеченні прийняття сторонами самостійного компромісного взаємоприйняттого рішення зі спору в процесі безпосереднього чи опосередкованого спілкування за сприянням обраної сторонами за взаємною згодою незалежної третьої особи [7].

Як процедуру, в якій медіатор систематично сприяє комунікації між сторонами конфлікту або спору для досягнення взаємоприйняттого розв'язання конфлікту або вирішення спору, розглядає медіацію Н. Мазаракі [5, с. 93-94].

На думку Н.Л. Бондаренко-Зелінської, медіація – це переговорний процес, що здійснюється за допомогою незалежної сторони – кваліфікованого

посередника (медіатора) [1, с. 180].

Як визначає Г.О. Огречук, необхідним є оперування правовими категоріями при законодавчому визначенні медіації, пропонуючи визначати її як альтернативний спосіб вирішення цивільно-правових спорів за допомогою третьої незалежної особи [6, с. 98].

Аналізуючи національне законодавство держав – членів ЄС, Н. Мазаракі вказує на існування трьох підходів до регулювання процедури медіації в країнах ЄС, визначаючи їх як значний (Австрія, Болгарія), поміркований (Німеччина) та низький (Великобританія, Нідерланди) рівень врегульованості процедури медіації [5, с. 97].

В 2001 році у США було прийнято уніфікований Закон «Про медіацію», за яким медіація сприяє налагодженню спілкування та переговорів між сторонами, досягненню добровільної домовленості щодо їхнього спору. Слід також зазначити, що в усіх штатах США шляхом заснування програм судової медіації були запроваджені різні моделі медіації, починаючи від добровільної і до обов'язкової; діють як державні, так і приватні служби медіації.

Згідно з директивою ЄС «Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах» 2008\52 від 21 травня 2008 р. медіатор – це будь-яка третя особа, незалежно від віросповідання чи професії, якій пропонується провести посередництво ефективним, неупередженим і компетентним чином [8].

Так, І.Г. Ясиновський виділяє три моделі медіації залежно від методу і ставлення до процесу: факультативну (за вибором сторін); таку, що проводиться на вимогу (на підставі постанови) судді під час судового процесу; обов'язкову (в цьому випадку сторони вправі звернутися до судді лише у разі, якщо спроба медіації була безуспішною) [10, с. 96].

Зважаючи на роль посередника у медіаційній процедурі, особливу увагу слід приділити статусу медіатора та вимогам до нього. Так, Ю. Притика, О. Козляковська вказують на такі характерні ознаки статусу медіатора:

- нейтральність медіатора щодо сторін конфлікту – він лише сприяє пошуку компромісного варіанту вирішення спору, а не стає на сторону жодної зі сторін;

- неофіційність статусу медіатора, що означає необов'язковість його рекомендацій для суб'єктів спору, відсутність у медіатора владних повноважень. Діяльність медіатора полягає, насамперед, у сприянні досягненню сторонами взаємоприйнятної згоди у розв'язанні спору;

- компетентність медіатора, що включає його організаційні, комунікаційні, аналітичні, педагогічні здібності, знання в сфері законодавства, вміння слухати, застосовувати правові норми, володіння морально-етичними принципами ведення діалогу на засадах поваги та терпимості один до одного;

- авторитетність медіатора. Авторитетність особи медіатора та довіра до нього з боку всіх суб'єктів спору є неодмінною передумовою успішного здійснення діяльності медіатора [7].

Посередник (медіатор), як слушно підкреслює Г. Єрьюменко, веде процес як нейтральна сторона, вислуховує аргументацію сторін щодо суті спору й активно допомагає їм зрозуміти свої інтереси, оцінити можливість компромісів і самостійно прийняти рішення, яке задовольнить всіх учасників [2].

У свою чергу, Ю.С. Канарик, Н.В. Волкович наголошують на нейтральності та неупередженості як на основних вимогах до медіатора, оскільки, тільки будучи незацікавленим у результатах справи, він може діяти однаково в інтересах обох сторін [3, с. 138].

Вельми корисним видається аналіз досвіду зарубіжних країн щодо правового регулювання статусу медіатора та вимог до нього.

Так, за законодавством Австрії медіатором може бути особа, яка досягла 28 років, має професійну кваліфікацію, заслуговує на довіру та застрахувала свою цивільно-правову відповідальність. У Польщі медіатори повинні мати відповідну кваліфікацію та зареєструватися в суді, оплата їх праці здійснюється з державного бюджету. Подібно й у Франції послуги медіаторів оплачуються з державного бюджету і є безкоштовними для суб'єктів спору, а медіатор підлягає акредитації прокурором та повинен підписати контракт з Міністерством юстиції. В Чехії діє служба апробації та медіації, яка є державною організацією і входить до підпорядкування Міністерства юстиції. Медіатором у цій службі може бути особа, яка має відповідну підготовку у галузі права або соціальних наук та пройшла спеціальний тренінг. Законодавство Російської Федерації встановлює різні вимоги до медіаторів залежно від того, чи здійснюється їх діяльність на професійній основі (особи, які досягли віку 25 років, мають вищу професійну освіту та пройшли курс навчання за програмою підготовки медіаторів, що затверджується в порядку, визначеному урядом), чи на непрофесійній основі (особи, які досягли віку 18 років, мають повну дієздатність і не мають судимості).

Залежно від того, хто виступає медіатором, І.Г. Ясиновський виділяє 4 моделі медіації:

– судова медіація, яка проводиться суддею, який отримав на це доручення і має відповідну підготовку, навички та не відповідає за винесення рішення у справі. Угода, якої досягли сторони в ході медіації, затверджується судом. Залежно від суб'єкта, що виступає в ролі посередника, судова медіація може проводитися суддями і безпосередньо посередниками, медіаторами;

– адвокатська медіація, коли у ролі медіатора виступає особа, яка має право на зайняття адвокатською діяльністю. Зокрема, в Італії асоціації адвокатів вправі створювати свої організації з надання послуг медіації;

– нотаріальна медіація, при якій посередником виступає нотаріус, який допомагає сторонам досягти згоди і належно оформити домовленість;

– професійна медіація – у більшості країн існують співтовариства медіаторів, діяльність яких регулюється внутрішнім актом [10, с. 95].

Слід зазначити, що спільноти медіаторів розробляють стандарти професійної підготовки медіаторів, кодекси етики медіаторів, правила проведення

медіацій, дисциплінарні процедури, що застосовуються до медіаторів – членів організацій. Організації медіаторів здійснюють професійну підготовку та навчання медіаторів, їх сертифікацію і подальше підвищення кваліфікації медіаторів. Так, за підтримки Європейської комісії групою професійних медіаторів було розроблено і в липні 2004 року в Брюсселі прийнято Європейський кодекс поведінки медіаторів, що являє собою звід етичних правил поведінки медіаторів у цивільних та комерційних справах. У ньому передбачено принципи діяльності медіатора, до яких на добровільній основі і під особисту відповідальність може долучитися будь-який професійний медіатор.

Висновки. Таким чином, медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів має низку переваг, серед яких, насамперед, конфіденційність, економічна ефективність, гнучкість, неформальність та гарантованість виконання прийнятого рішення у випадку успішної медіації. Саме тому, на нашу думку, медіація повинна знайти широке застосування як у вітчизняній практиці, так і нормативне врегулювання на законодавчому рівні.

Бібліографічні посилання

1. Бондаренко-Зелінська Н. Медіація: можливість запровадження в цивільному процесі України // Перспективи застосування альтернативних способів вирішення спорів (ADR) в Україні : матеріали Другого Львів. міжнар. форуму (Львів, 26-29 травня 2009 року). – Львів : Львів. держ. ін-т новіт. технологій та управління ім. В. Чорновола, 2009. – С. 179-182.
2. Єрмоєнко Г. І. Медіація як спосіб вирішення суперечок / Г. Єрмоєнко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://innovations.com.ua/ua/interview/13281/temp>.
3. Канарик Ю. С., Волкович Н. В. Медіація як альтернативний спосіб вирішення цивільних спорів // Молодий вчений. – 2015. – № 11. – Ч. 1. – С. 138-141.
4. Кохан Г. Чи потрібна медіація Україні? // Юридичний радник. – 2014. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://yuradnik.com.ua/stati>.
5. Мазаракі Н. Медіація в Україні: проблеми теорії та практики // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2016. – № 1. – С. 92-100.
6. Огречук Г. О. Визначення медіації в правовій доктрині та законодавстві // 2014. – № 6. – С. 96-99.
7. Притика Ю., Козляковська О. Медіація як спосіб вирішення цивільно-правових спорів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ilandmanagement.com/Publication/45>.
8. Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах : Директива Ради ЄС 2008/52 від 21 травня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eurlex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008L0052&from=EN>.
9. Про міжнародну комерційну примирювальну процедуру з настановами щодо її впровадження й застосування : Типовий Закон Юнсітрал від 05 березня 2002 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/ml-conc/0390953Ebook.pdf>.
10. Ясиновський І. Г. Характеристика моделей медіації в розвинутих країнах // Юридичний вісник. – 2014. – № 4. – С. 94-98.

Юнин А.С. Некоторые теоретические аспекты медиации в качестве альтернативного способа разрешения гражданско-правовых споров. Исследованы теоретические аспекты медиации, ее содержание и сущность. С учетом опыта зарубежных стран определена роль медиаторов в решении споров, их статус и требования к медиаторам. Сделаны выводы относительно преимуществ медиации и перспектив ее распространения в Украине.

Ключевые слова: *медіація, медіатор, альтернативні способи рішення гражданских спорів.*

Yunin O.S. Some theoretical aspects of mediation as alternative way of solving civil-legal disputes. In the scientific article the theoretical aspects of mediation, its content and essence are explored. Taking into account experience of foreign countries the role of mediators in the decision of disputes, their status and requirements, to mediators are certain. Conclusions in relation to advantages of mediation and prospects of its distribution in Ukraine are done.

It is underlined, that aspiration of Ukraine to the entry in European Community predetermines the necessity of adaptation of domestic legislation to the European standards. Therefore the important value acquires introduction of the alternative methods of settlement of disputes among which a central place occupies mediation acknowledged by world experience.

It is marked, that procedure of mediation as a method of decision of disputes, alternative to judicial, is wide-spread in world. For today a purview procedure of mediation is enough wide - from the decision of disputes in domestic relations to the multilateral difficult disputes in the commercial and public sphere.

A conclusion is done, that mediation as an alternative method of decision of disputes has the row of advantages, among which above all things confidentiality, economic efficiency, flexibility, informality and assured implementation of accepted decision in the case of successful mediation. Therefore mediation must find wide application both in domestic practice, and normative settlement at legislative level.

Keywords: *mediation, mediator, alternative methods of settlement of disputes.*

Надійшла до редакції 23.12.2016

Смєсова В. Л.

кандидат економічних наук, доцент

Хаустова А. К.

студентка юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

УДК 346.7 : 338.46 : 004.65

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІТ-СФЕРИ В УКРАЇНІ: ЗАКОНОДАВЧИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Обґрунтовано практичні та законодавчі проблеми розвитку ІТ-сфери як прогресивної галузі економіки. Проаналізовано перспективи розширення ІТ-діяльності в Україні як виду господарської діяльності та сфери забезпечення її національної безпеки. З'ясовано слабкі місця у нормативно-правовому забезпеченні ІТ-операцій та запропоновано рекомендації щодо його удосконалення.

Ключові слова: *банківська система, економіка, ІТ-аутсорсинг, ІТ-право, ІТ-сфера, інтелектуальна власність, патент, статистика.*

Постановка проблеми. Затвердження ринкових засад функціонування економіки України супроводжується розширенням міжнародного експорту та імпорту товарів і послуг. У свою чергу, прискорення та підвищення ефективності міжнародної економічної діяльності базується на більш широкому використанні сучасних інформаційних технологій. Такі господарські операції як укладання договорів, отримання комерційних пропозицій контрагентів, вирішення банківських та фінансових проблем та ін., на реалізацію яких раніше витрачалось багато робочого часу, зараз вирішуються дуже швидко, навіть не покидаючи офісу.

Відповідно вітчизняна економіка постійно потребує удосконалення та підвищення функціональності наявних електронних технологій, розробки нових ефективних ІТ-систем, які можна було б використовувати для вирішення господарських питань у будь-якій сфері діяльності, що дозволило б Україні підвищити свою конкурентоспроможність на міжнародному ринку. Основою реалізації зазначених процесів є створення державою відповідної нормативно-правової бази та сприятливих умов для розвитку сучасних інформаційних технологій.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Спроби вирішення проблем розвитку інформаційних технологій, обґрунтування особливостей функціонування ІТ-сфери і аутсорсингу піднімалися такими вітчизняними науковцями як Євтушенко Н. О., Ястребова А. С., Бураков О. С., Мешко Н. П., Костюченко М. К.[1; 3; 7; 8]. Вчені приділили значну увагу визначенню ризиків, недоліків та ефективності функціонування зазначеної сфери. Одночасно з цим, враховуючи те, що ІТ-сфера дуже швидко вдосконалюється та розвивається, швидко відбуваються зміни щодо передачі інформації як у практичній господарській діяльності резидентів України, так і в процесі їх співпраці з іноземними суб'єктами господарювання. Останнє вимагає більш глибоких наукових досліджень нормативно-правового забезпечення використання інформаційних технологій у господарській діяльності України, розробки пропозицій щодо вдосконалення вітчизняного законодавства з метою його відповідності сучасним економічним реаліям.

Метою статті є обґрунтування економіко-правових проблем функціонування вітчизняної ІТ-сфери, розробка пропозицій щодо удосконалення законодавчої бази врегулювання господарської діяльності з використанням сучасних інформаційних технологій.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в Україні значний рейтинг у сфері господарської діяльності набирає ІТ-сфера, яка прямо пов'язана з реалізацією економічних відносин у торгівлі, фінансово-кредитних, страхових, юридичних, інвестиційних операціях тощо. ІТ-сфера займає окрему прогресивну ланку підприємницької діяльності як в Україні, так і в багатьох інших країнах світу.

ІТ-операції є вигідними для України, яка займає п'яте місце на ринку спеціалістів у зазначеній сфері, але в останній період обсяг ІТ-ринку в Україні скоротився на 42 % у 2014–2016 рр. порівняно з 2013 р. через економічну

та політичну ситуацію [1].

На жаль, вітчизняні фахівці вважаються найдешевшими на цьому ринку. Вартість їх послуг нижче вартості послуг працівників із Індії, які є найдешевшою робочою силою в ІТ-сфері.

Остання проблема зумовлена недосконалістю вітчизняного законодавства та відсутністю реформ, спрямованих на підтримку і розвиток ІТ-сфери як практичної діяльності, а також навчання спеціалістів у галузі розробки інформаційних технологій. Також це пов'язано із неспроможністю вищих та середньо-технічних навчальних закладів підготувати фахівців найвищого рівня, примітивною шкільною програмою або взагалі відсутністю уроків інформатики. Останнє особливо є характерним для навчальних закладів у сільській місцевості.

Крім того, вітчизняна нормативно-правова база майже не регулює ІТ-сферу, обмежено механізми регулювання ринку ІТ-операцій. В Україні не затверджено довгострокових пріоритетів та напрямів її розвитку, що не сприяє утворенню сприятливого клімату для розвитку та підтримання здорової конкуренції на ньому.

ІТ-сфера розвивається не лише як самостійна галузь економіки України, але і як інструмент реалізації інших її сфер, наприклад, таких як банківська система і фінанси, бюджетна система, виробництво, державне управління, транспорт. Завдяки ІТ-операціям відбувається оптимізація товарних та грошових потоків, реалізація цільових соціальних програм держави. Ця сфера настільки багатоманітна, що її застосування можливе при проведенні будь-якої господарської операції.

Сьогодні ІТ-ринок України представлений декількома великими ІТ-компаніями – EPAM, Soft Serve, Luxoft, Global Logic, а також компаніями, які займаються ІТ-аутсорсингом та частіше за все працюють з метою реалізації інтересів нерезидентів – суб'єктів міжнародної діяльності.

ІТ-аутсорсинг сьогодні вважається новою моделлю ведення бізнесу та господарської діяльності. Робота аутсорсингових компаній полягає в тому, що більш великі підприємства перекладають на них певні функції. Останнє дозволяє зазначеним підприємствам зберігати час та гроші, мати у своєму штаті невелику кількість працівників, які можуть виконувати й іншу роботу в межах своєї компетенції. Це не просто вид партнерської взаємодії, а насамперед стратегія управління компанією. Також більш складною структурою такого типу є субпідрядна діяльність. Остання припускає найом окремого співробітника чи компанії для здійснення функцій генерального підрядника через правову угоду з підрядником цього замовлення, який і є суб'єктом ІТ-аутсорсинга [2].

Із правової точні зору відповідальність за якісне виконання замовлення покладається на аутсорсингову компанію. Незважаючи на обов'язки і відповідальність аутсорсингових компаній, їм не треба мати ліцензії та дозволи для здійснення такої діяльності. Ліцензії повинні отримувати лише такі компанії, в яких основним видом діяльності є працевлаштування у сфері аутсор-

синга. Однак норми ст. 39 Закону України «Про зайнятість населення» стосуються регулювання лише діяльності суб'єктів господарювання, які наймаються для виконання певної роботи за дорученням замовника [3].

Необхідно зауважити, що в Україні немає жодного загального або спеціального законодавчого акта, який би регулював відносини саме у сфері ІТ-діяльності. З одного боку, це робить зазначений ринок саморегульованим, а з іншого – у держави немає нормативних підстав щодо обґрунтування масштабів та розміру правової відповідальності при порушенні зобов'язань у процесі здійснення ІТ-операцій.

Крім того, чітко не визначено правове становище ІТ-права, яке б охоплювало усю специфіку діяльності у сфері інформаційних технологій. Тому частіше за все регулювання зазначених відносин укладається в межах господарських договорів між замовником та виконавцем та регулюється основними вітчизняними нормами господарського та цивільного права, які не є всеохоплюючими.

На наш погляд, значні зміни та покращення в регулюванні діяльності з використанням ІТ-технологій відбулися після встановлення низьких ставок оподаткування в ІТ-сфері із залученням аутсорсингових компаній. Так, для останніх застосовують спрощену систему оподаткування зі сплатою єдиного податку, ставка якого була знижена при внесенні змін до Податкового кодексу України з 1 січня 2016 року з 18 % до 5 %. Однак при цьому система виплати податків залишається непрозорою, і Україна займає майже останнє місце за рівнем складності оподаткування, що не додає багатьом ІТ-підприємствам бажання працювати легально [4].

Ще однією стороною реалізації ІТ-операцій є здійснення розрахунків через електронні платіжні системи. Нещодавно банківською системою України було створено зручні умови для переказу грошових коштів через Payoneer- та Skrill-карти. Однак Постановою НБУ № 386 «Про врегулювання ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках України» від 14.09.2016 було запроваджено обмеження щодо кількості виведення грошей із карти та заборона зняття цих грошей у тій валюті, в якій вони на неї надійшли. Тобто це означає, що зняти гроші можна лише у гривнях [5].

На наш погляд, зазначені зміни не сприятимуть активізації розвитку фінансової системи України, оскільки це гальмуватиме обіг фінансових ресурсів та зменшить попит на електронні платежі. В Україні порівняно з іншими країнами світу розвиток банківських операцій вимагає постійного удосконалення і прогресу, однак вітчизняна нормативно-правова база у першу чергу спрямована на поповнення дохідної частини бюджету, а не на створення перспектив подальшого довгострокового розвитку.

Також Верховною Радою України влітку 2016 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо усунення адміністративних бар'єрів для експорту послуг», і 3 листопада 2016 р. було внесено зміни до цього закону, які:

- дозволяють мати документальний обмін в електронному вигляді, який

буде мати таку саму юридичну силу, як і на паперовому носії;

- достатність інвойсу замість великої кількості документів та актів виконаних робіт;
- дозвіл на англomовну документацію без обов'язку перекладу на українську мову;
- електронний підпис замість печатки та особистого підпису;
- дають право експорту інтелектуальної власності [6].

На наш погляд, зазначені доповнення до законодавчих актів України повинні позитивно вплинути на співпрацю вітчизняного малого та середнього бізнесу з іноземними країнами на ринку експорту послуг.

Крім того, ІТ-сфера прямо пов'язана з правом інтелектуальної власності, зокрема, із таким його видом як право на винахід, викладене в Законі України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [7].

На нашу думку, сфера прав на винаходи є дуже суперечливою і частіше за все неефективною щодо захисту інтересів винахідників. Оскільки патент діє лише в тій країні, в якій він був оформлений, то інша держава може перейняти ваш винахід та застосовувати його як власний. Крім того, ще не створено інституту міжнародних патентів між країнами, навіть у співдружніх державах.

У вітчизняній практиці патент є дуже не вигідним, тому що при його оформленні винахіднику необхідно сплачувати значні обсяги грошових коштів, однак бажаного результату можна і не отримати. Тому більшість практиків рекомендують винахідникам спрямовувати кошти на розробку нових проєктів, а не витратити їх на оформлення патентів. Другим варіантом є знаходження іноземних замовників та оформлення патенту в іноземних країнах, особливо, якщо ці країни є розвиненими державами, що мають кваліфікованих фахівців, які зможуть використати чужі інтелектуальні надбання.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що сфера ІТ-права в Україні є нерозвинутою та цілком покладається на добросовісність суб'єктів ІТ-підприємницької діяльності. Нерозвиненість ІТ-законодавства підвищує ризикованість зазначеної діяльності, оскільки існують можливості для нездатності підприємців припинити господарські відносини. Крім того, підвищується ризик неправильного складання контрактів, наявні низький рівень правового захисту інтелектуальних продуктів, низька ефективність взаємодії на міжнародному ринку, низький рівень відповідальності, слабка судова практика у вирішенні таких спорів та ін.

Відповідно необхідно створити систему нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання даної специфічної сфери діяльності. Доцільним буде зведення усіх наявних норм, які регулюють ІТ-сферу, до одного комплексного нормативно-правового акта, тому що шукати норми регулювання у майже усіх законодавчих актах є складним та неефективним. ІТ-операції зараз використовуються майже на усіх рівнях діяльності суспільства та держави, а згодом будуть тільки поширюватися.

При цьому державі необхідно створювати усі умови для того, щоб ІТ-

сфера поповнювала податковими надходженнями бюджетну систему, сприяла внутрішньому державному управлінню, слугувала інструментом оптимізації витрат, контролю, управління, була основою для створення стратегії розвитку, реалізації економічних реформ, економії власних ресурсів та ін. З цією метою необхідно застосовувати практику прогресивних країн світу та створювати власні кваліфіковані кадри.

Якщо ж Україна не буде сприяти комфортним умовам навчання та підвищення кваліфікації таких фахівців та не зможе вигідно для себе застосувати їх працю, то вона втратить потенціал ІТ-фахівців, і вони будуть вимушені працювати за кордоном, реалізуючи економічні інтереси інших країн світу.

Бібліографічні посилання

1. Обсяг українського ІТ-ринку впав на 42 % – IDC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/news/2016/04/12/589242/>
2. Євтушенко Н. О. Аутсорсинг в діяльності підприємств України: переваги та недоліки використання / Н. О. Євтушенко // Науковий вісник Ужгородського університету. – Сер.: Економіка. – 2014. – Вип. 1. – С. 44–47.
3. Про зайнятість населення : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>
4. Ястребова А. С. Предпосылки тенизации оборота сферы информационных технологий и пути его легализации в Украине / А. С. Ястребова, З. В. Терзи // Бизнес Информ. – 2014. – № 12. – С. 248–253.
5. Про врегулювання ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках України : Постанова НБУ № 386 від 14.09.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bankboguslav.com.ua/sites/default/files/post-386.pdf>
6. Про внесення змін до деяких законів України щодо усунення адміністративних бар'єрів для експорту послуг : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58833
7. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3687-12>
8. Бурлаков О. С. ІТ-аутсорсинг як інструмент оптимізації діяльності підприємств / О. С. Бурлаков // Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 4. – С. 90–93.
9. Мешко Н. П. Перспективи розвитку сфери ІТ як провідної інноваційної галузі України / Н. П. Мешко, М. К. Костюченко // Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Менеджмент інновацій. – 2015. – Т. 23. – Вип. 4. – С. 71–77.

Смесова В. Л., Хаустова А. К. Проблемы и перспективы развития ИТ-сферы в Украине: законодательный и практический анализ. Обоснованы практические и законодательные проблемы развития ИТ-сферы как прогрессивной отрасли экономики. Проанализированы перспективы расширения ИТ-деятельности в Украине как вида хозяйственной деятельности и сферы обеспечения ее национальной безопасности. Выявлены слабые места в нормативно-правовом обеспечении ИТ-операций и предложены рекомендации по его усовершенствованию.

Ключевые слова: *банковская система, экономика, ИТ-аутсорсинг, ИТ-право, ИТ-сфера, интеллектуальная собственность, патент, статистика.*

Smesova V.L., Hkaustova A.K. Problems and prospects of IT-services in Ukraine: legal and practical analysis. Practical and legislative issues of the development IT-area as progressive branch of economic activity were justified. IT-business expansion perspectives as type of economic activity in Ukraine and area of its national security provision were analyzed.

Vulnerable spots in legislative environment of IT-operations were explored and improvement recommendations were suggested.

Ukraine faces range of difficulties which nowadays could be easily overcome by means of modern technologies and inner informational potential. Imperfection of IT-legislation reduces level of economical and national safety and raises risks of income deficiency and business relationship ineffectiveness. Inadequate legal defense and responsibility in the area of intellectual property, weak judicial practice in solutions of given problems leads to setback in scientific and technological activities in Ukraine.

Article discusses necessity of creation economical and legislative conditions` for free development of IT-area on both external and domestic markets. IT-operations should become additional source of budgetary revenue side recharge at all levels, instrument of raising effectiveness of government control and optimization of expenditure, control and administration. More effective usage of informational technologies could become basis for long-term strategy of economic entities development, their implementation of economical reforms and economy of their own internal resources. Recommendations on education of own qualified professionals on basis of advanced countries` practice, development and improvement of statutory acts that addressed to IT-business regulations are suggested in the article to achieve the given objective. Importance and relevance of developing one complex statutory act in the field if IT-legislation is emphasized; that can be powerful instrument in proprietary rights defense.

Keywords: *banking system, economy, IT-outsourcing, IT-legislation, IT-field, intellectual property, patent, statistics.*

Надійшла до редакції 26.12.2016

Юніна М.П.

кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 347.62

РЕЖИМ ОКРЕМОГО ПРОЖИВАННЯ ПОДРУЖЖЯ ТА ЙОГО ПРАВОВІ НАСЛІДКИ

Проаналізовано порядок та підстави встановлення режиму окремого проживання подружжя за законодавством України. Досліджено наслідки застосування такого режиму та проблеми, що виникають при його встановленні. Обґрунтовано думку, що режим окремого проживання подружжя є одним з можливих шляхів збереження шлюбу.

Ключові слова: *режим окремого проживання подружжя, сепарація, наслідки сепарації, правовий режим майна подружжя.*

Постановка проблеми. Сьогодні становище сім'ї в суспільстві значно ускладнене кризовими явищами, які, на жаль, є характерними для сучасної економіки. Значна кількість сімей має значно менші прибутки, ніж це необхідно для нормального життя та розвитку родини, що може стати підставою для знецінення інституту шлюбу, особливо серед молоді. Особливо це стосується молодих сімей в Україні. До основних негативних змін інституту сім'ї можна віднести збільшення кількості осіб, що перебувають у фактичних

шлюбних відносинах, не реєструючи шлюб, піднесення ролі матеріального забезпечення серед інших сімейних цінностей.

Однак, незважаючи на вказане, сім'я як один з основних соціальних інститутів продовжує грати виняткову роль в житті суспільства та його стабілізації [3, с. 4-6].

Саме тому держава вживає та повинна вживати дієвих заходів для подолання цих проблем і поступового зростання ролі шлюбу та сім'ї в сучасних умовах. Одним зі спеціальних правових механізмів збереження сім'ї та шлюбу, закріплених у Сімейному кодексі України, є сепарація, дослідженню особливостей та порядку застосування якої й присвячена дана стаття. **Метою** статті є дослідження та правова характеристика режиму окремого проживання подружжя та умов його застосування у сучасному сімейному праві.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблемі сепарації як спеціального правового механізму збереження шлюбу приділяли увагу у своїх працях такі вітчизняні юристи, як Н.А. Аблятіпова, В.С. Гопанчук, Б.К. Левківський, С.М. Лепех, З.В. Ромовська, М.М. Ясинок та ін.

Виклад основного матеріалу. Можливість застосування сепарації як режиму окремого проживання подружжя закріплена у ст. 119 Сімейного кодексу України. За вказаною статтею за заявою подружжя або позовом одного з них суд може постановити рішення про встановлення для подружжя режиму окремого проживання у разі неможливості чи небажання дружини і (або) чоловіка проживати спільно [7].

Сепарація як спеціальний механізм збереження сім'ї відомий праву багатьох країн Європи, зокрема Франції, Швейцарії, Бельгії, Іспанії, Португалії, Данії, Фінляндії, Норвегії, Польщі. Застосовується він також у деяких країнах Південної Америки та окремих штатах США [5, с. 128].

Для сімейного законодавства нашої держави сепарація як спосіб збереження сім'ї є відносно новим. Поняття сепарації як режиму оформленого окремого проживання подружжя ані в Кодексі про шлюб та сім'ю 1969 року, ані в Сімейному кодексі 2002 року не застосовувалось. Лише ч. 2 ст. 28 Кодексу про шлюб та сім'ю та ст. 57 Сімейного кодексу встановлювали наслідки окремого проживання подружжя, тобто фактичної сепарації. Такими наслідками за вказаними статтями могло бути визнання в судовому порядку майна, набутого чоловіком або дружиною за час їх окремого проживання, їхньою особистою приватною власністю. Тим самим спростовувалась презумпція спільності майна, набутого подружжям під час шлюбу [5, с. 129]. Стаття ж 119 Сімейного кодексу закріплює саме формальну сепарацію, тобто оформлений належним чином режим окремого проживання подружжя.

Зважаючи на те, що режим окремого проживання породжує досить серйозні правові наслідки, волевиявлення ініціатора встановлення такого режиму повинно бути обґрунтованим та підтверджуватись наявністю поважних причин.

Так, наприклад, у вересні 2007 року Куликівський районний суд Черні-

гівської області розглянув цивільну справу за позовом громадянки К.У. до громадянина В.А. про встановлення режиму окремого проживання. Позивачка як підстави своїх вимог заявляла про відсутність протягом тривалого часу шлюбних відносин з відповідачем, а також матеріального утримання сім'ї з його боку. При цьому позивачка також вказувала на намір в майбутньому набути майно, якому не має бажання надавати режиму спільної власності. На підставі викладеного суд дійшов висновку, що позов підлягає задоволенню в повному обсязі і встановив для подружжя режим окремого проживання.

Також у вересні 2009 року Печерським районним судом м. Києва було розглянуто цивільну справу за позовом П.Н. до О.Л. про встановлення режиму окремого проживання подружжя. Підставою для встановлення такого режиму у даному випадку стала, за словами позивача, наявність непримирених конфліктів, які роблять неможливим спільне проживання подружжя. З'ясувавши всі обставини справи та дослідивши надані докази, суд визнав доводи позивача поважними та задовольнив позов у повному обсязі.

Таким чином, до поважних причин для встановлення режиму окремого проживання для подружжя може бути виявлений судом розлад подружніх відносин у матеріальній, побутовій або фізичній сферах (наприклад, зрада одного з подружжя, загроза життю та здоров'ю одного з подружжя або дітей, алкоголізм, наркоманія дружини або чоловіка, відсутність участі в матеріальному утриманні сім'ї, належність одного з подружжя до релігійної секти, що призводить до розбіжностей у поглядах на життя). Наявність таких поважних причин повинна бути доведена в судовому засіданні. При цьому, на нашу думку, перебування одного з подружжя у тривалому відрядженні, його навчання в іншому населеному пункті не може вважатись поважними причинами для встановлення режиму окремого проживання.

Окрім встановлення наявності причин для режиму окремого проживання та визначення ступеня їх «поважності», на суд покладається обов'язок визначити також наявні відносини між подружжям та доцільність надання їм такого режиму. Оскільки непоодинокими є випадки, коли подружжя (або один з подружжя) шляхом встановлення окремого режиму проживання намагається лише вирішити існуючі між ними спірні майнові відносини, зокрема не дати встановити для майна, набутого під час окремого проживання, режиму спільної власності.

Так, наприклад, Луцький міськрайонний суд Волинської області у червні 2012 року розглянув цивільну справу за позовом про встановлення факту окремого проживання та визнання права особистої приватної власності на майно. У позові позивач вказав, що знаходився у зареєстрованому шлюбі з відповідачкою з липня 1990 року по листопад 2011 року. Однак на підставі ч. 6 ст. 57, ст. 60 СК України позивач просив суд встановити факт окремого проживання та відсутності спільного сімейного бюджету його та дружини в період з листопада 2005 року до звернення позивача з даним позовом до суду та визнати за ним право особистої приватної власності на автобус, що був набутий під час зареєстрованого шлюбу, але, за словами позивача, у той час,

коли шлюбні відносини між ним та дружиною фактично були припинені. При розгляді справи судом було з'ясовано, що відповідачка у той період знаходилась в Італії, куди поїхала у зв'язку з важким матеріальним становищем родини. Перебуваючи за кордоном, вона висилала кошти, постійно телефонувала та підтримувала із сім'єю зв'язки. Зокрема, нею була надана нотаріально посвідчена згода на отримання кредиту для придбання спірного автобуса. Таким чином, суд, з'ясувавши всі обставини справи та дослідивши пояснення сторін, дійшов висновку, що доводи позивача про фактичне припинення подружніх відносин з відповідачкою є недостатніми, при цьому позивачем не були надані належні та допустимі докази на підтвердження того, що на час придбання спірного майна подружні стосунки між ним і дружиною були припинені. На підставі вказаного судом у задоволенні позову було відмовлено [6].

Таким чином, при прийнятті рішення про встановлення режиму окремого проживання для подружжя суддя повинен ретельно вивчити обставини справи та докази, які надаються позивачем для підтвердження своїх вимог. При цьому керівним принципом для суду при винесенні рішення, на наш погляд, повинен бути принцип справедливості, який відповідно до ст. 7 Сімейного кодексу України застосовується для регулювання сімейних відносин. Тобто суд може відмовити у задоволенні позову про встановлення режиму окремого проживання у зв'язку з важкою хворобою відповідача, його інвалідністю, наявністю декількох дітей та іншими обставинами.

Наслідки застосування режиму окремого проживання стосуються, в першу чергу, встановлення батьківства та визначення правового режиму для майна, набутого під час окремого проживання. До таких наслідків ст. 120 Сімейного кодексу відносить встановлення для майна, набутого чоловіком та дружиною після сепарації, режиму приватної власності кожного з них, а також те, що дитина, народжена дружиною після спливу десяти місяців з моменту встановлення режиму окремого проживання, не вважатиметься такою, що походить від її чоловіка. При цьому якщо дружина завагітніла після закінчення дії презумпції батьківства свого чоловіка, вона не має права на аліменти за ст. 84 Сімейного кодексу.

Проблемним питанням при застосуванні режиму окремого проживання, на наш погляд, є визначення місця проживання спільних дітей подружжя, щодо якого встановлено такий режим, а також питання утримання таких дітей. Зважаючи на те, що встановлення режиму сепарації не припиняє шлюб, прав та обов'язків, які встановлені шлюбним договором (ч. 1 ст. 120 Сімейного кодексу) або виникли до його встановлення, можна дійти висновку, що сепарація не впливає на особисті немайнові та майнові права і обов'язки батьків щодо дітей.

Також вказане стосується і права власності на майно, набуте подружжям за час спільного проживання до встановлення режиму сепарації. На таке майно не припиняється право спільної сумісної власності подружжя. Тобто для розпорядження таким майном навіть після встановлення режиму окремо-

го проживання у випадках, встановлених ст. 65 Сімейного кодексу, вимагається згода обох з подружжя [8, с. 186].

Сепарація не позбавляє одного з подружжя права на спадкування за законом у разі смерті другого та не є перешкодою для виникнення в одного з подружжя права на утримання.

Тобто можна дійти висновку, що режим окремого проживання подружжя та розірвання шлюбу є самостійними правовими інститутами, які не тождні ані за підставами, ані за наслідками. Підставами для розірвання шлюбу є неможливість подальшого спільного проживання подружжя у зв'язку з тим, що воно суперечить інтересам одного з них або інтересам спільних дітей, а підставами для встановлення сепарації є неможливість чи небажання одного з подружжя проживати спільно.

Висновки. Таким чином, закріплення в національному законодавстві можливості встановлення режиму окремого проживання є, на наш погляд, одним з можливих шляхів збереження шлюбу. Адже вибір подружжям такого режиму замість розірвання шлюбу дає надію в майбутньому на збереження подружніх стосунків, що особливо важливо та необхідно для тих сімей, де є діти. Саме тому сепарація може стати тим часом, протягом якого подружжя може обміркувати своє рішення щодо подальшого перебування у зареєстрованому шлюбі для того, щоб таке рішення про розірвання шлюбу або його збереження було більш виваженим та об'єктивним.

Бібліографічні посилання

1. Білик О. О. Співвідношення фактичної сепарації і режиму окремого проживання подружжя в сімейному праві України / О. О. Білик // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 4. – С. 206-210.
2. Гопанчук В. С. Встановлення режиму окремого проживання подружжя / В. С. Гопанчук // Вісник прокуратури. – 2008. – № 2 (80). – С. 82-87.
3. Ершова Н. М. Вопросы семьи в гражданском праве / Н. М. Ершова; Ин-т государства и права АН СССР. – М. : Юридическая литература, 1977. – 175 с.
4. Левківський Б. К. Режим окремого проживання подружжя / Б. К. Левківський // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2003. – № 12. – С. 97-101.
5. Лепех С. М. Інститут сепарації: проблеми застосування / С. М. Лепех // Право України. – 2003. – № 3. – С. 128-130.
6. Рішення Луцького міськрайонного суду Волинської області від 11 червня 2012 року [Електр. ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24682348>.
7. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III // ВВР України. – 2002. – № 21-22. – Ст. 135.
8. Сімейний кодекс України. Науково-практичний коментар / Зорислава Ромовська. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Правова єдність : [Алерта] : [КНТ] : [Центр учбової літератури], 2009. – 432 с.
9. Черноп'ятов С. В. Актуальні питання встановлення та припинення режиму окремого проживання подружжя в порядку окремого провадження / С. В. Черноп'ятов // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 183-192.
10. Ясинок М. М. Режим окремого проживання подружжя – новий вид справ у окремому провадженні / М. М. Ясинок // Право України. – 2008. – № 5 – С. 114-117.

Юнина М. П. Режим отдельного проживания супругов и его правовые последствия. Проанализирован порядок и основания предоставления супругам режима отдельного проживания в соответствии с законодательством Украины. Исследованы последствия применения такого режима и проблемы, которые возникают при его применении. Обосновано мнение о том, что режим отдельного проживания супругов является одним из способов сохранения брака.

Ключевые слова: режим отдельного проживания супругов, сепарация, последствия сепарации, правовой режим имущества супругов.

Yunina M. P. Separations spouses regime and its legal consequences. The article analyzes the procedure and grounds for establishing the mode of separations spouses regime under the laws of Ukraine. Investigated the implications of such a regime and the problems that arise when installing it.

The possibility of using separation as a mode of separate residence of the spouses is enshrined in article 119 of the Family code of Ukraine, according to which the decision to establish for the spouses of the individual accommodation is granted to spouses in a joint statement or action of one of the min court in case of impossibility or unwillingness of the wife and (or) her husband live together.

Despite the fact that the mode of separate residence generates enough serious legal consequences, the will of the initiator of the establishment of such a regime must be justified and supported by valid reasons.

The implications of the mode of separate residence affect, primarily, the establishment of paternity and the determination of the legal regime of property acquired during separation. The impact on article 120 of the Family code include the establishment of property acquired by husband and wife after separation, the regime of private property of each of them, and that a child born by the wife after the expiration of ten months since the establishment of a separate residence, will not be deemed derived from her husband. Therefore, based on the above, the article concludes that establishing a separate residence is one of the possible ways to save a marriage.

Keywords: separation spouses regime, separation, effects of separation, the legal regime of property of spouses.

Надійшла до редакції 21.12.2016

ПИТАННЯ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

Гаркуша В.В.

кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 351.811.12

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ОГЛЯДУ ВОДІЇВ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ НА СТАН АЛКОГОЛЬНОГО, НАРКОТИЧНОГО ЧИ ІНШОГО СП'ЯНІННЯ АБО ПЕРЕБУВАННЯ ПІД ВПЛИВОМ ЛІКАРСЬКИХ ПРЕПАРАТІВ, ЩО ЗНИЖУЮТЬ УВАГУ ТА ШВИДКІСТЬ РЕАКЦІЇ

Розглянуто нормативно-правові акти, що регламентують підстави та порядок огляду водіїв транспортних засобів на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції; виявлено недоліки правозастосовної практики в цій сфері та надано пропозиції щодо її вдосконалення.

***Ключові слова:** водії транспортних засобів; огляд на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння; перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції.*

Постановка проблеми. За даними Департаменту інформаційної підтримки та координації поліції «102» Національної поліції України, у 2016 році внаслідок керування транспортним засобом у стані сп'яніння було спричинено 1892 ДТП з потерпілими [1]. Цей показник є на 20% нижчим за минулий рік. Однією з причин зниження аварійності на дорогах України через керування транспортними засобами в стані сп'яніння, на наш погляд, є посилення адміністративної відповідальності за вказане правопорушення. Так, Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за керування транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції» [2] було суттєво посилено санкцію статті 130 КУпАП. В той же час правозастосовна практика показує недосконалість законодавства, що регламентує поря-

док притягнення винної особи до адміністративної відповідальності за вчинення правопорушення, передбаченого ст. 130 КУпАП. Це дозволяє уникати відповідальності багатьом правопорушникам, які в подальшому, як показує практика, в більшості випадків повторюють подібні правопорушення, але вже з більш тяжкими наслідками. Отже, виникає необхідність додаткового дослідження правових підстав та порядку огляду водіїв транспортних засобів на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питанням провадження у справах про адміністративні правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху приділялось багато уваги, зокрема з боку таких вчених, як В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, Ю.П. Битяк, В.М. Бевзенко, А.В. Гаркуша С. М. Гусаров, І.П. Голосніченко, Т.О. Гуржій, С. М. Гусаров, В.В. Доненко, В.В. Донський, В. В. Єгупенко, Т.О. Коломонець, С.А. Комісаров, В.М. Лозовий, М. В. Лошицький, О.Л. Міленін, Т.П. Мінка, В. А. Мисливий, Р.В. Миронюк, Р.С. Мельник, Р.І. Михайлов, О.В. Негодченко, А. М. Подоляка, В. Й. Развадовський, О. Ю. Салманова, О.В. Собакарь та ін. Проте, враховуючи зміни адміністративного законодавства, дане питання потребує додаткового вивчення.

Метою статті є розгляд нормативно-правових актів, що регламентують підстави та порядок огляду водіїв транспортних засобів на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, виявлення недоліків правозастосовної практики в цій сфері та надання пропозицій щодо її вдосконалення.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань:

1) проаналізувати законодавство, що регламентує підстави та порядок огляду водіїв транспортних засобів на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції;

2) визначити недоліки правових норм та правозастосовної практики в цій сфері та надати пропозиції щодо їх вдосконалення.

Викладення основного матеріалу дослідження. Особливості оформлення матеріалів про адміністративне правопорушення, відповідальність за яке передбачено статтею 130 КУпАП, визначені розділом IX наказу МВС України від 07.11.2015 № 1395 «Про затвердження Інструкції з оформлення поліцейськими матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані не в автоматичному режимі», відповідно до якого водії, стосовно яких у поліцейських є достатні підстави вважати, що вони перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції, підлягають відстороненню від керування цими транспортними засобами та огляду на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що

знижують їх увагу та швидкість реакції [3].

Проведення такого огляду регламентується статтею 266 КУпАП [4], Постановою Кабінету Міністрів України від 17.12.2008 № 1103 «Про затвердження Порядку направлення водіїв транспортних засобів для проведення огляду з метою виявлення стану алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, і проведення такого огляду» [5], а також спільним наказом МВС України та МОЗ України від 09.11.2015 № 1452/735 «Про затвердження Інструкції про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції» [1].

Відповідно до перелічених нормативно-правових актів огляд може бути проведений поліцейським на місці зупинки транспортного засобу з використанням спеціальних технічних засобів, дозволених до застосування МОЗ і Держспоживстандартом, або ж лікарем закладу охорони здоров'я (в сільській місцевості за відсутності лікаря – фельдшером фельдшерсько-акушерського пункту, який пройшов спеціальну підготовку).

В той же час слід зазначити, що поліцейський на місці зупинки транспортного засобу з використанням спеціальних технічних засобів може здійснити тільки огляд на стан алкогольного сп'яніння. Тобто водієві, який має ознаки алкогольного сп'яніння, поліцейськими спочатку пропонується пройти огляд на визначення стану алкогольного сп'яніння на місці зупинки транспортного засобу в присутності двох свідків. Якщо водій з цим не погоджується або ж не погоджується з результатами такого огляду, поліцейські пропонують пройти огляд в медичній установі. Якщо ж водій і від цього відмовляється – це є підставою для складення протоколу про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 130 КУпАП.

Більш складною є процедура проведення огляду водіїв на визначення стану наркотичного сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції. На жаль, окремо такої процедури в законодавстві не описано. Складність цієї процедури полягає в тому, що поліцейський не має технічної можливості перевірити водія на стан наркотичного сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, а спеціально обладнані пересувні пункти (автомобілі), що належать закладам охорони здоров'я і відповідають установленим МОЗ вимогам для проведення огляду на стан сп'яніння водіїв на місці їх зупинки, на практиці відсутні.

За таких підстав виникає ситуація, коли особа не відмовляється від проходження огляду на визначення стану наркотичного сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, але відмовляється їхати в медичну установу.

На практиці таку ситуацію в більшості випадків трактують як відмову від проходження медичного огляду та складають протокол про адміністративне правопорушення за ст. 130 КУпАП. Але така практика є неправильною,

адже не відповідає чинному законодавству та порушує права громадян.

Суди при розгляді справ про адміністративні правопорушення за статтею 130 КУпАП також не однозначно трактують законодавство, що регламентує порядок огляду водіїв транспортних засобів на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції. Але якщо захистом правильно порушується питання щодо недотримання поліцейським порядку направлення водія транспортного засобу для проведення огляду з метою виявлення стану алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, і проведення такого огляду, суди в більшості випадків закривають такі провадження в справах про адміністративні правопорушення за відсутністю складу правопорушення.

Висновок. Розглянувши правові підстави та порядок огляду водіїв транспортних засобів на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, вважаємо, що виправити недоліки правозастосовної практики в цій сфері можливо шляхом запровадження спеціально обладнаних пересувних пунктів (автомобілів), що належать закладам охорони здоров'я і відповідають установленим МОЗ вимогам, як це передбачено чинним законодавством, або ж шляхом внесення змін до Порядку направлення водіїв транспортних засобів для проведення огляду з метою виявлення стану алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, і проведення такого огляду. А ще краще реалізувати обидва ці заходи, оскільки якщо таких пересувних пунктів буде не вистачати, то виникає питання про час очікування їх прибуття та статус особи під час такого очікування, коли вона фактично обмежена в пересуванні.

Бібліографічні посилання

1. Стистика аварійності в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sai.gov.ua/ua/ua/static/21.htm>.

2. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за керування транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції : Закон України від 07.07.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1446-19/paran8#n8>.

3. Про затвердження Інструкції з оформлення поліцейськими матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані не в автоматичному режимі : наказ МВС України від 07.11.2015 № 1395 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1408-15/print1446483519289608>.

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.

5. Про затвердження Порядку направлення водіїв транспортних засобів для проведення огляду з метою виявлення стану алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння

або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, і проведення такого огляду : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.12.2008 № 1103 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1103-2008>.

6. Про затвердження Інструкції про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції : наказ МВС України, МОЗ України від 09.11.2015 № 1452/735 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1413-15>.

Гаркуша В.В. Правовые основания и порядок осмотров водителей транспортных средств на состояние алкогольного, наркотического или другого опьянения или пребывания под воздействием лекарственных препаратов, снижающих внимание и скорость реакции. Рассмотрены нормативно-правовые акты, регламентирующие основания и порядок осмотра водителей транспортных средств на состояние алкогольного, наркотического или другого опьянения или пребывания под воздействием лекарственных препаратов, снижающих внимание и скорость реакции, выявлены недостатки правоприменительной практики в этой сфере и предложены пути её совершенствования.

Ключевые слова: водители транспортных средств; освидетельствование на состояние алкогольного, наркотического или иного опьянения, пребывания под воздействием лекарственных препаратов, снижающих внимание и скорость реакции.

Harkusha V.V. Legal grounds and order of review of vehicles with drivers alcohol, drugs or other intoxication or being under influence of drugs that reduce the attention and speed of reaction. Considered regulations governing the grounds and procedure for inspection of drivers in the state of alcoholic, narcotic or other intoxication or being under the influence of drugs that reduce the attention and speed of reaction, which include the Code of Ukraine on Administrative Offences (Article 266) and subordinate regulations.

Law enforcement deficiencies detected in this area, which include certain imperfections legislation review drivers to determine the influence of drugs or being under the influence of drugs that reduce the attention and speed of reaction, which is the lack of technical ability of the police to check on the driver state of narcotic intoxication or being under the influence of drugs that reduce the attention and speed of reaction and specially equipped mobile units (vehicles) owned health facilities and meet the requirements set by the Ministry of health to review the state of intoxicated drivers place to stop in practice no. This prevents prosecution of the offender.

Having examined the legal basis and the procedure for examination of drivers in the state of alcoholic, narcotic or other intoxication or being under the influence of drugs that reduce the attention and speed of reaction, provided suggestions for improvement, namely the introduction of specially equipped mobile stations (cars) owned health facilities and meet the requirements set by the Ministry of health as required by law or by changes to the referral drivers for the review to identify the influence of alcohol, drugs or other intoxication or being under the influence of drugs that reduce the attention and speed of reaction, and conduct such a review. And even better to implement two measures as if these movable points will be missed, there is a question of wait time of their arrival and status of the person during such expectations when it is actually limited mobility.

Keywords: vehicle drivers, given the state of alcoholic, narcotic or other intoxication, being under the influence of drugs that reduce the attention and speed of reaction.

Надійшла до редакції 23.01.2017

Ростовська К.В.

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 342.95

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ МЕХАНІЗМУ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Досліджено стан корупції в Україні та механізм протидії цьому явищу. Визначено, що адміністративно-правовий механізм протидії корупції – це врегульована нормами адміністративного права система заходів та засобів, спрямованих на управління суспільними відносинами таким чином, щоб мінімізувати корупцію в Україні.

Ключові слова: корупція, механізм, протидія, запобігання, законодавство.

Постановка проблеми. Масштаби поширення корупції в Україні не зменшуються протягом тривалого часу всупереч антикорупційним заходам. Корупційні відносини руйнують засади публічності та суспільної довіри до влади, у т.ч. місцевої і регіональної. У системі державного управління регіональним розвитком корупційні прояви мають місце під час формування бюджетної політики, при здійсненні державних закупівель чи визначенні виконавців замовлень, що фінансуються з державного або місцевого бюджету, в ході приватизації державного майна тощо. Внаслідок негативного впливу корупції порушується діловий клімат, спотворюються засади ринкової конкуренції, порушуються принципи прозорості приватизації державного майна, гальмується розвиток підприємництва [1]

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання протидії корупції привертало увагу багатьох вчених, серед яких варто виділити таких, як: В. Бакуменко, С. Дубенко, М. Мельник, Н. Нижник, В. Олуйко, О. Прохоренко, О. Оболенський, С. Серьогін, Є. Скулиш та ін. При цьому науковцями, на нашу думку, недостатньо висвітлено питання розробки адекватних механізмів протидії корупції в сучасних умовах антикорупційної політики держави.

Метою даної статті є з'ясування змісту механізму протидії корупції в Україні та висвітлення проблемних питань його реалізації.

Виклад основного матеріалу. Становлення нової політичної й економічної системи, розвиток ринкових відносин, що обумовили проблеми безробіття й зайнятості, трансформацію моральних цінностей і орієнтирів, посилення правового нігілізму у трансформаційний період до демократичного суспільства, вимагає пошуку нових механізмів попередження та протидії корупції, заснованих насамперед на глибокому розумінні суті проблеми, а також на координації зусиль держави, правоохоронних органів і населення. Корупція – це негативне соціальне явище, джерело економічних, політичних і соціальних ризиків для українського соціуму. Насамперед, руйнівна дія ко-

рупції проявляється в падінні престижу й авторитету влади на всіх рівнях, руйнуванні моральних основ суспільства, зрощуванні корумпованої частини публічних службовців з тіншовими кримінальними колами, небезпеці розвитку псевдогромадянських соціальних відносин. Соціальні аспекти корупції проявляються в політичній, економічній, культурній й інших сферах життєдіяльності українського суспільства в масштабах, близьких до критичного показника. Вплив корупції на адміністративне й соціальне середовище державних службовців, трансформацію їх моральних норм і цінностей, корпоративну культуру державної служби є сьогодні дуже значимим [2].

Досліджуючи причини корупції в Україні, різні дослідники пов'язують її існування та поширення з різними факторами і пропонують різні механізми протидії цьому явищу.

Деякі вчені, говорячи про особливості корупції в Україні як корупції кризового типу, що вражає не лише державу, а й громадянське суспільство та саму українську націю, звертають увагу на те, що економічні кризи теж ніколи не відбуваються без фактора корупції в їх механізмі, а сама корупція є живильним ґрунтом і для кризових явищ у сфері права і моралі. Таке уявлення про корупцію «українського зразка» обумовлює те, що для ефективної протидії їй має бути розроблена адекватна саме цьому типу корупції (а не корупції взагалі) технологія протидії [3, с. 50].

Загально визнаними механізмами протидії корупції, за твердженнями дослідників, є забезпечення відповідності норм законодавства Конституції України. Так, будь-які норми, що встановлюють для громадянина обмеження, можуть спричинити корупцію, за винятком норм, що закріплюють конституційні свободи і права людини. Останні встановлюють обмеження не стільки для індивідів, скільки для органів державної виконавчої влади, залишаючись інституційними гарантіями як проти завищених вимог закону, так і проти наділення органів державної влади дискреційними повноваженнями [4, с. 282].

Наприклад, О.Ю. Бусол вважає, що важливим механізмом протидії корупції є соціальне забезпечення чиновників, що включає: медичне обслуговування вищої якості, доступні кредити для купівлі нерухомості, гідну пенсію тощо. Одним із стримуючих корупцію, але не головних чинників, є законодавство, що передбачає кримінальне покарання за вчинення корупційних злочинів. Іншим механізмом протидії корупційній злочинності вчені визнають інформаційне забезпечення громадян, яке включає роз'яснення законів громадянам щодо розуміння ними їх прав і обов'язків, наслідків, які можуть виникнути у разі порушення законодавства, змісту норм судочинства для захисту в суді. Прозорість операцій, які відбуваються всередині відомств, і належний громадський контроль за ними, зокрема за використанням бюджетних коштів, сприяють мінімізації корупції [4, с. 283].

Наприклад, С.М. Серьогін та С.С. Серьогін вважають, що у контексті розробки механізмів протидії корупції можна запропонувати такі антикорупційні ініціативи:

- схвалити Концепцію реформування публічної адміністрації;

- припинити практику «розширення» повноважень органів публічної адміністрації шляхом підзаконної нормотворчості;
- розвивати функцію внутрішнього контролю в органах публічної адміністрації (фінансовий контроль та службові розслідування);
- поширити чинність Закону України «Про боротьбу з корупцією» на всіх посадовців, які працюють у державних установах і організаціях;
- розвивати електронне врядування (зокрема, використовувати електронну пошту для замовлення адміністративних послуг);
- розробити та схвалити Закон України «Про адміністративний збір», впорядкувавши відносини щодо встановлення плати за надання адміністративних послуг, тощо [2].

В аналітичному звіті Національного інституту стратегічних досліджень висвітлюються причини та прояви корупції в Україні, аналіз яких дозволив сформулювати заходи щодо їх подолання, серед яких варто зупинитися на:

- загальних заходах антикорупційної політики, які залишаються незмінними протягом тривалого часу: остаточна відмова від негрошових форм розрахунків у господарському комплексі України; спрощення процедур податкової звітності та сплати податкових і неподаткових платежів; підвищення вимог до діяльності контрольно-наглядових органів, подальше скорочення кількості необхідних ліцензій, дозволів, патентів; розмежування повноважень органів державної влади щодо надання адміністративних послуг та виконання контрольно-наглядових чи інспекційних функцій; розвиток електронного урядування; реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування з метою забезпечення її професійності; забезпечення прозорості процесів приватизації, а також здійснення державних закупівель та проведення тендерів й аукціонів;

- заходах щодо здійснення ефективного громадського моніторингу та контролю за діяльністю органів державної влади: сприяння у створенні антикорупційної громадської організації всеукраїнського масштабу (з обов'язковим утворенням регіональних осередків) з метою формування антикорупційної взаємодії з владою, забезпечення відкритості її діяльності й рішень, зміцнення потенціалу та інституційної спроможності неурядових організацій, розширення міжнародних зв'язків у сфері боротьби з корупцією, усунення передумов для її виникнення; створення умов для виконання функцій громадської антикорупційної експертизи нормативно-правових актів Українською антикорупційною коаліцією інститутів громадянського суспільства (створеної на початку грудня 2011 р.), Всеукраїнською громадською організацією «Всеукраїнська спеціальна колегія з питань боротьби з корупцією та організованою злочинністю» чи іншими профільними інститутами громадянського суспільства; посилення взаємодії об'єднань громадян з органами державної влади і органами місцевого самоврядування у сфері формування та реалізації державної антикорупційної політики, забезпечення підтримки громадянським суспільством антикорупційних заходів, що здійснюються державною та регіональною владою [5].

Реалізація не тільки наведених, але й інших заходів протидії корупції може здійснюватися завдяки адекватному державному механізму її протидії. Такий механізм повинен представляти собою сукупність заходів правового, організаційного, інформаційного, матеріально-технічного спрямування та визначати спосіб організації відповідної діяльності уповноважених посадових осіб із застосування заходів попередження та примусу у сфері протидії корупції.

Механізм протидії корупції наділений певними елементами, комплексне використання яких може призвести до необхідного результату. Адміністративно-правовий механізм у даній сфері являє собою сукупність правових засобів, за допомогою яких знижується потенційна корупційна загроза.

Висновки. На нашу думку, адміністративно-правовий механізм протидії корупції – це врегульована нормами адміністративного права система заходів та засобів, спрямованих на регулювання суспільних відносин таким чином, щоб мінімізувати корупцію в Україні.

Механізм протидії корупції, з урахуванням різних заходів, спрямованих на мінімізацію корупції в Україні, повинен втілювати в собі такі складові: законодавство, яке наділяє повноваженнями суб'єктів протидії корупції, визначає обов'язки та заходи відповідальності; суб'єкти протидії корупції; організаційні заходи.

Бібліографічні посилання

1. Щодо протидії корупції в системі державного управління : аналітична записка [Електр. ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/908>.
2. Сьрьогін С. М., Сьрьогін С. С. Механізм попередження та протидії корупції в органах публічної влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc...1/.../01.pdf.
3. Костенко О. М. Корупція в Україні у світлі політичної кримінології / О. М. Костенко // Політичний менеджмент. – 2009. – № 1. – С. 49-54.
4. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у контексті сучасної антикорупційної стратегії : дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07 / Олена Юрїївна Бусол. – Київ, 2015. – 480 с.
5. Щодо протидії корупції в системі державного управління : аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/908>.

Ростовская К.В. Понятие и содержание механизма противодействия коррупции в Украине. Исследуются состояние коррупции в Украине и механизм противодействия этому явлению. Определено, что административно-правовой механизм противодействия коррупции – это урегулированная нормами административного права система мероприятий и средств, направленных на управление общественными отношениями таким образом, чтобы минимизировать коррупцию в Украине.

Ключевые слова: коррупция, механизм, противодействие, предотвращение, законодательство.

Rostovs'ka K.V. Concept and content of anticorruption mechanism in Ukraine. The state of corruption in Ukraine and mechanism of counteraction to this phenomenon are investigated in the article. Certainly, that адміністративно-правовий mechanism of counteraction to the corruption it the system of measures and facilities, public relations sent to adjusting is well-regulated the norms of administrative law thus, to minimize a corruption in

Ukraine.

The scales of distribution of corruption in Ukraine do not diminish during great while despite anticorruption measures. Corruption relations destroy principles of publicity and public trust to power, in thereby local and regional. In the system of state administration regional development corruption displays take place during forming of fiscal policy, during realization of the public purchasing or determination of performers of orders that is financed from the state or local budget, during privatizing of state property and others like that. Because of negative influence of corruption a business climate is violated, principles of market competition are distorted, principles of transparency of privatizing of state property are violated, development of enterprise is braked.

To our opinion, адміністративно-правовий mechanism of counteraction to the corruption it the system of measures and facilities, public relations sent to adjusting is well-regulated the norms of administrative law thus, to minimize a corruption in Ukraine.

The mechanism of counteraction to the corruption, taking into account the different measures of sent to minimization of corruption in Ukraine must incarnate for itself such constituents: a legislation that provides with plenary powers of subjects of counteraction to the corruption determines duties and measures of responsibility; subjects of counteraction to the corruption; organizational measures.

Keywords: *corruption, mechanism, counteraction, prevention, legislation.*

Надійшла до редакції 24.12.2016

Чаплинська Ю.А.

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 342.95

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ТА ДИСЦИПЛІНИ В ПУБЛІЧНОМУ АДМІНІСТРУВАННІ

Розглянуто особливості визначення понять законності та дисципліни в діяльності органів публічного адміністрування. Зазначено, що законність і дисципліна виступають як два взаємопов'язані явища, що активно впливають на регулювання суспільних відносин; що законність є серцевиною, основою дисципліни, що й визначає тісний їх взаємозв'язок і взаємозалежність. Наголошено, що зміцнення дисципліни в усіх її виявах є невіддільним від процесу зміцнення законності.

Ключові слова: *законність, дисципліна, органи публічного адміністрування, державне управління.*

Постановка проблеми. Законність є одним з фундаментальних принципів діяльності державних органів, громадських організацій, роботи посадових осіб і поведінки громадян. Вона має важливе значення як для держави в цілому, так і для кожного її громадянина, оскільки є основою життєдіяльності будь-якого цивілізованого суспільства. Закріплення законності є найважли-

вішим напрямом формування правової держави. Будь-який закон України має розкривати волю й інтереси Українського народу та бути конкретним виявом народовладдя.

Законність та дисципліна тісно пов'язані між собою, оскільки реалізуються у сфері правопорядку, однак обсяг їх нормативної основи не збігається. Якщо законність опирається лише на правові акти загального характеру (правові норми), то дисципліна – ще й на конкретні розпорядження, тобто на індивідуальні акти. До того ж, поняття дисципліни є багатозначним і ширшим за своїм змістом. Для розмежування цих правових категорій і визначення шляхів їх зміцнення з'ясуємо сутність та зміст зазначених понять і висловимо власну позицію щодо специфіки їх забезпечення в управлінській системі держави.

Незважаючи на численні вимоги щодо дотримання законності в діяльності публічної адміністрації, ситуація у цій сфері потребує значного поліпшення. Зокрема, існують непоодинокі випадки скоєння державними службовцями резонансних надзвичайних подій, серед яких злочинні вияви, корупційні діяння тощо. Надзвичайно нагально постає питання щодо дотримання представниками публічної адміністрації прав, свобод і законних інтересів приватних осіб під час реалізації тих чи інших адміністративних процедур [1].

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. У різні часи загальну характеристику та забезпечення законності і дисципліни в діяльності публічної адміністрації, а також її вдосконалення досліджували В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, М.І. Ануфрієв, Ю.Ю. Басова, Т.В. Білозерська, А.І. Буханевич, В.М. Гаращук, В.В. Глуцько, І.П. Голосніченко, Н.А. Гнидюк, М.П. Гурковський, М.В. Лошицький, В.Я. Малиновський, О.М. Музичук, Г.О. Пономаренко, І.Л. Самсін, А.О. Селіванов та ін.

Метою статті є аналіз наукових поглядів щодо визначення законності та дисципліни в цілому та в діяльності органів публічного адмініструванні, зокрема.

Виклад основного матеріалу. Новий тлумачний Український словник визначає законність як «загальноприйняте, усталене правило співжиття, норму поведінки», що охороняється законами [2, с. 67], або як виключне надбання правової держави, яке виражається в певному правовому режимі та у взаємовідносинах особистості і держави, громадянина та посадової особи [3, с. 41].

В юридичній науці законність розглядають як специфічний державно-правовий режим [4, с. 660]. Він є способом забезпечення загальнообов'язковості юридичних норм у суспільстві та державі.

Розглядаючи матеріальний зміст законності, слід зазначити, що це певна сукупність правил, обов'язків, заборон, що регламентуються державою і прописані у конкретному нормативно-правовому акті [4]. Сутність законності як специфічного державно-правового режиму полягає у створенні сприятливих умов для втілення забезпечення і реалізації норм права у повсякденній практиці та житті держави і суспільства в цілому [1].

Враховуючи теоретичні та матеріальні аспекти законності, зазначимо, що сутність законності полягає в: забезпеченні державою дієвості права, а не

в наявності безлічі законів і правового нігілізму; неухильному виконанні приписів законів та інших нормативно-правових актів; розумінні невідворотності покарання; розумінні рівності перед законом; виконанні юридичних обов'язків спеціальними суб'єктами, що визначені в нормативних актах; наділенні рядом прав суб'єктів; наявності відповідних санкцій; наявності органів контролю [5].

У теорії державного управління законність розуміють як метод і режим діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування [6].

В адміністративній науці існує кілька підходів до надання дефініції законності. Розглянемо деякі з них.

Так, М. С. Строгович законність розуміє як «неухильне виконання законів та відповідних їм правових актів органами влади і посадовими особами цих органів, громадянами та громадськими організаціями» [7, с. 11].

На думку Д. Н. Бахраха, «законність – це наявність юридичних норм високої якості, в певній відповідній кількості та суворе дотримання цих норм колом суб'єктів» [8, с. 3].

Законність тісно пов'язана з правовим режимом, а саме режимом законності, який є неодмінним елементом демократії, тому що без законності демократія може перетворитися на охлократію – владу юрби.

Без законності немає демократії, без демократії неможливо забезпечити законність. Законність і демократія – чинники побудови правової держави.

Отже, законність – це комплексне соціально-правове явище (принцип, метод, режим), що характеризує організацію і функціонування суспільства та держави на правових засадах.

Розглянемо поняття та зміст законності в діяльності публічної адміністрації, оскільки найчастіше саме в цій сфері відбуваються зловживання юридично-владними повноваженнями, що призводить до порушення нормативно-правових приписів.

До причин та умов, які сприяють порушенню законності в діяльності публічної адміністрації, О. М. Музичук відносить: нечіткість законодавчо визначених завдань, функцій і повноважень органів публічної адміністрації, що призводить до дублювання та паралелізму в їх діяльності; неналежне фінансове та матеріально-технічне забезпечення їх діяльності; непрофесіоналізм частини державних службовців з вирішення приватних питань; відсутність дієвих норм юридичної відповідальності за порушення законності представниками публічної адміністрації; бюрократизацію та тяганину під час реалізації адміністративних процедур; неналежну перевірку та реагування на негативну інформацію про службову діяльність службовців публічної адміністрації; недоброякісне вивчення кандидатів на державну службу в органах публічної адміністрації; брак контролю безпосередніх керівників (начальників) за поведінкою підлеглих, виконанням ними службових завдань; формальне проведення атестації державних службовців; неналежне соціальне забезпечення персоналу публічної адміністрації, яке не відповідає статусу представника державної влади; недодержання вимог щодо політичної нейт-

ральності державних службовців, здійснення заборонених видів діяльності; брак ідеології функціонування публічної адміністрації як діяльності щодо забезпечення реалізації, насамперед, прав і свобод громадян, надання адміністративних послуг; брак дієвого громадського контролю за діяльністю органів публічної адміністрації [1].

Крім наведених О. М. Музичуком та інших правових й організаційних причин та умов порушення законності в діяльності публічної адміністрації існує різне, іноді протилежне розуміння сутності законності в нормативних актах, значне звуження або навпаки – розширення її змісту [1]. Погоджуючись з вищевказаним, зазначимо, що для більшості чинних законів бракує чіткості, багато з них містять формулювання, що дають змогу під час їх застосування широко трактувати положення цих законів. Однак необхідно враховувати той факт, що будь-який варіант рішення відповідного органу під час застосування закону має бути доцільним і не повинен виходити за межі правових приписів.

Зміст законності в діяльності публічної організації полягає в тому, що рішення, які приймають органи та працівники публічної адміністрації, мають відповідати чинному законодавству та підзаконним актам. Прийняті рішення не мають виходити за межі повноважень вищезазначених органів і працівників, тобто повинні прийматися в межах компетенції.

Ознаками законності в діяльності публічної адміністрації є: елементи демократії; суворе дотримання та виконання норм права; негайна реакція на порушення і прийняття відповідного рішення.

Визначальна роль у забезпеченні законності в діяльності публічної адміністрації відводиться і судовій владі. Особливий статус органів цієї влади робить її функціонування незалежним від інших підсистем державної влади і перетворює їх на справжнього стража законності. Так, у Конституції України (ст. 124) зазначено: «Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі». Значні можливості для забезпечення законності в діяльності публічної адміністрації має Конституційний Суд, який, згідно зі ст. 147 Конституції України, вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції та законів України [9].

Слід пам'ятати, що ключове місце під час забезпечення законності в діяльності публічної адміністрації посідає суспільство як контролюючий індикатор [78].

Свідоме позитивне ставлення посадових осіб до встановлених законом вимог щодо виконання покладених повноважень охоплюється поняттям «дисципліна». Це поняття перебуває у тісному взаємозв'язку з поняттям правопорядку, оскільки вони характеризують у суспільстві взаємозв'язок людини зі своїм трудовим колективом, суспільством, масою інших людей. Ставлення людини до питань дисципліни є одним з показників рівня соціалізації – здатності усвідомлювати, підтримувати й розвивати соціальні взаємодії [10].

Російські вчені І.Л. Бачило та Т.М. Гандилова зазначають, що «поняття

«законність» тісно пов'язано з поняттям «дисципліна». Законність становить основу дисципліни, оскільки однією з цілей останньої є дотримання законів й інших нормативно-правових актів. Крім того, державні органи використовують одні й ті ж методи і комплекси для зміцнення й забезпечення сфери законності та дисципліни» [10, с. 81].

Дисципліна – це, передусім, певний порядок поведінки людей, що забезпечує, згідно з нормативними приписами, узгодженість їх дій у колективі, суспільному житті країни [11].

Новий тлумачний словник української мови визначає дисципліну як «твердо встановлений порядок, дотримання якого є обов'язковим для всіх членів даного колективу; розпорядок» [12, с. 101].

Дисципліна є однією з форм вияву правопорядку в державі. Проаналізувавши правову літературу, ми з'ясували, що існує певна поліфуркація дисциплін. До поліфуркації дисципліни належать: державна, громадська, партійна, трудова, договірна, технологічна, військова, фінансова та ін. Державна дисципліна є різновидом поліфуркації дисциплін і дотримання всіма організаціями та громадянами встановленого порядку діяльності механізму держави з виконання покладених на них повноважень [11].

Таким чином, у широкому розумінні дисципліна є основою забезпечення стабільності у суспільстві.

Для дисципліни характерними є такі основні риси: наявна певна система норм, правил поведінки людей; вказана система сформувалась набагато раніше, ніж система законодавства; існують певні різновиди дисципліни залежно від варіантів людських колективів; нерідко норми дисципліни не закріплені в чинному законодавстві.

Основною вимогою дисципліни є найсуворіше виконання законів й інших нормативних та індивідуальних актів, заснованих на законах.

Діалектика функціонування нормативно-правових документів щодо дотримання і зміцнення законності та дисципліни відображає загальний стан ідеології і політики держави, об'єктивних і суб'єктивних чинників правової культури законодавця і правоохоронців взагалі. Нормативно-правові приписи тоді є ефективними, коли вони правильно відображають не тільки загальний стан суспільних відносин як цілого, а й, насамперед, рівень і специфіку діяльності публічної адміністрації як частини.

Погоджуємося з думкою, що законність і державна дисципліна не є тождними, обсяг їх нормативної основи не збігається. Якщо законність спирається лише на правові акти загального характеру (правові норми), то державна дисципліна, як і решта видів дисципліни, – ще й на конкретні розпорядження, тобто на індивідуальні акти [13].

Дисципліну можна визначити як форму правопорядку, що відбиває соціальне оцінювання поведінки людини з погляду її відповідності потребам та інтересам суспільства, законності, правовій культурі.

Законність виступає способом і методом реалізації владних повноважень та управління, тобто будь-яка діяльність публічної адміністрації передусім

пов'язана з методами діяльності на підставі правової бази, за допомогою якої досягається певна дисципліна.

З огляду на методологію, законність і дисципліна виступають як два взаємопов'язані явища, що активно впливають на регулювання суспільних відносин. Законність є серцевина, основа дисципліни. Це й визначає тісний їх взаємозв'язок і взаємозалежність. Зміцнення дисципліни в усіх її виявах є невіддільним від процесу зміцнення законності.

Висновок. Дотримання законності й дисципліни в публічному адмініструванні забезпечується за рахунок дієвості правового механізму, що складається з організаційно-структурних формувань та організаційно-правових методів. Насамперед, необхідно вдосконалювати політичну систему суспільства, створювати адекватні умови для реального розподілу влади, демократизації суспільства, розвитку народовладдя, формування економічної системи суспільства. Особливо важливим є розвиток правової системи суспільства, а саме: постійне вдосконалення та якісна систематизація законодавчої бази; посилення ролі закону в системі нормативних актів та підвищення їх ефективності реалізації; поліпшення рівня культури та зміцнення виконавчої дисципліни службових осіб; проведення заходів щодо попередження правопорушень на всіх рівнях і поновлення порушених прав.

Таким чином, законність і дисципліна – поняття, невід'ємні від державно-правових інститутів та політичної системи, основною метою яких є забезпечення стабільності та правопорядку в суспільстві. Їх дотримання та зміцнення висвітлює стан виконавчо-розпорядчої діяльності державних органів та повною мірою сприяє належному процесу демократизації суспільства.

Бібліографічні посилання

1. Музичук О. М. Поняття та зміст законності діяльності публічної адміністрації [Електронний ресурс] / Музичук О. М. – Режим доступу : http://www.Радник.Український_юридичний_портал.
2. Новий тлумачний словник української мови : у 4-х т. – К., 1998. – Т. 2.
3. Русско-украинский словарь терминов по теории государства и права : учеб. пособие / рук. авт. кол. Н. И. Панов. – Х., 1993.
4. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підруч. [2-ге вид., доповн.] / Колпаков В. К. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 752 с.
5. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підруч. / Скакун О. Ф ; пер. з рос. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.
6. Державне управління : навч. посіб. / Мельник А. Ф., Оболенський О. Ю., Васіна А. Ю., Гордієнко Л. Ю ; за ред. А. Ф. Мельник. – К. : Знання-Прес, 2003. – 343 с.
7. Строгович М. С. Основные вопросы советской социалистической законности / Строгович М. С. – М., 1986.
8. Алехин А. П. Административное право РФ / Алехин А. П., Кармолицкий А. А., Козлов Ю. М. – М. : Зерцало, 1997. – 605 с.
9. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
10. Бачило И. Л. Словарь административного права / И. Л. Бачило, Т. М. Гандилов. – М. : Фонд «Правовая культура». – 320 с.
11. Битяк Ю. П. Адміністративне право (Загальна частина) / Битяк Ю. П. – Х., 1997. –

137 с.

12. Новый тлумачний словник української мови : у 4-х т. – К., 1998. – Т. 2.

13. Гаращук В. М. Контроль та нагляд у державному управлінні / Гаращук В. М. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 1999.

Чаплинская Ю.А. Некоторые особенности определения законности и дисциплины в публичном администрировании. Рассмотрены особенности определения понятий законности и дисциплины в деятельности органов публичного администрирования. Указано, что законность и дисциплина выступают как два взаимосвязанных явления, активно влияют на регулирование общественных отношений; что законность есть сердцевина, основа дисциплины. Это и определяет тесную их взаимосвязь и взаимозависимость. Отмечено, что укрепление дисциплины во всех ее проявлениях неотделимо от процесса укрепления законности.

Ключевые слова: законность, дисциплина, органы публичного администрирования, государственное управление.

Chaplynska Yu.A. Some features of determination of legality and discipline in public administration. In the article the features definitions of legality and discipline in the work of public administration. Indicated that law and discipline serve as two interrelated phenomena that actively influence the regulation of social relations. It is noted that the content of the legality of a public organization is that the decisions taken by authorities and employees of public administration must comply with applicable laws and regulations. Decisions have to go beyond the powers of the aforementioned authorities and workers that should be taken with in the authority. Discipline can be defined as a form of law that reflects the social evaluation of human behavior in terms of its compliance with the need sand interests of society, law, legal culture. Legitimacy is the core, the foundation of the discipline. This determines their close relationship and interdependence. Strengthening discipline in all its manifestations is inseparable from the process of strengthening the rule of law.

Keywords: legality, discipline of public administration, public administration.

Надійшла до редакції 18.11.2016

Ананьєва Є.А.

аспірант

(Національний юридичний
університет імені Ярослава Мудрого)

УДК 347.73

ДО ПИТАННЯ ПРО СПЕЦІАЛЬНІ КРИТЕРІЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ПОДАТКІВ ТА ЗБОРІВ, ЩО ВХОДЯТЬ ДО ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Досліджено питання спеціальних критеріїв класифікації податків та зборів, які входять до податкової системи України. Проведено аналіз різних статей податкового законодавства та диференціація обов'язкових податкових платежів на території України. Визначено оподаткування як законодавчо врегульований процес встановлення та стягування податків у країні.

Ключові слова: податки, збори, оподаткування, обов'язкові платежі, податковий тиск, метод оподаткування.

Постановка проблеми. Одночасно із реалізацією повноважень відповідних органів публічної влади із запровадження тих чи інших податків та зборів набуває своєї безпосередньої практичної значущості для регулювання суспільних відносин форма оподаткування, яка передбачається кожним з таких податкових обов'язкових платежів і яку потрібно визнати спеціальною основою класифікації податків та зборів, що входять до податкової системи України.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідження критеріїв класифікації податків та зборів відображено у Податковому кодексі України, а також у роботах таких вчених і науковців, як П.І. Тарасов, С.В. Пархоменко-Цироцоянс та Н.П. Кучерявенко.

Мета статті – дослідження класифікації податків та зборів за чинним законодавством України.

Виклад основного матеріалу. Чинним податковим законодавством України категорія форми оподаткування безпосередньо не застосовується, так само як і статтями 8-10 Податкового кодексу України [1], якими класифіковано податки та збори, що входять до податкової системи України, не передбачено диференціації податкових обов'язкових платежів за цією підставою. Але, як уявляється, такий підхід вітчизняного законодавця має бути переглянутий у майбутньому, адже складно визнати нормативно-правове регулювання сфери податкових відносин досконалим за тих умов, коли один з найважливіших аспектів, що стосується економічної природи податків та зборів та особливостей їх впливу на ціноутворення, конструкції правового механізму податку, сутності побудови і порядку реалізації податкового обов'язку, та, окрім іншого, фактично конкретизує відповідь на питання, хто саме, у якому порядку і за яких обставин сплачує податковий платіж і бере участь у формуванні бюджетних доходів, залишається поза належної систематизації у кодифікованому акті податкового законодавства України.

Взагалі, оподаткування можливо визначити як законодавчо врегульований процес встановлення та стягування податків у країні, визначення їх розмірів і ставок, відповідних об'єктів та кола юридичних і фізичних осіб, що підлягають оподаткуванню, а також порядок справляння податків [2].

Форма – від латинського «forma» (зовнішність, устрій) – у загальному розумінні являє собою вид, устрій, тип, структуру, порядок чогось [3], будову, спосіб організації чого-небудь; зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний з його сутністю, змістом [4].

Разом з останнім форма дихотомічно складає категорії діалектики, у взаємодії яких зміст як визначальна сторона цілого означає єдність всіх складових частин, компонентів об'єкта, його властивостей, внутрішніх процесів, зв'язків, відношень між ними, тенденцій розвитку, а форма – його внутрішню організацію, спосіб зв'язку між його підсистемами, частинами, елементами, структуру змісту, спосіб його виразу та існування [5]. «Відношення змісту та форми характеризується єдністю, що доходить до їх переходів один в одного, однак ця єдність є відносною. У співвідношенні змісту і форми зміст являє собою рухому, динамічну складову цілого, а форма охоплює систему стійких

зв'язків предмета" [6, с. 621].

Звідси, змістом оподаткування у широкому розумінні будуть суспільні відносини зі сплати податкових обов'язкових платежів, відповідні методи їх правового регулювання, податкова система в цілому як сукупність законодавчо встановлених податків та зборів, окремі податкові обов'язкові платежі, правовий механізм кожного з таких податків та зборів, його основні та додаткові елементи, податковий обов'язок, його генезис, зміна, припинення тощо.

Формою ж оподаткування є законодавчо закріплена у податково-правових нормах та виражена у відповідному правовому режимі сукупність способів побудови, організації, визначення та реалізації податкового обов'язку, що виникає з приводу того або іншого податку чи збору, особливості його покладання на платників, в тому числі порядок реалізації, співвідношення між суб'єктами та носіями податків та зборів, специфіка конструкції правового механізму податкових обов'язкових платежів, а також взаємозв'язок останніх між собою в межах різних рівнів податкового тиску [7].

Форма оподаткування є подібною до категорії правового режиму, що є повністю логічним, адже правовий режим, як вже було встановлено, також являє собою один з проявів загальної юридичної форми, є багатоаспектним явищем і потребує конкретизації. Наприклад, залежно від різних підстав форма оподаткування може бути повною або спрощеною, пропорційною або прогресивною.

Стосовно класифікації податкових обов'язкових платежів найбільш важливим буде їх розподілення за формою оподаткування в аспекті покладання (перекладання) податкового обов'язку. За цим критерієм всі податкові обов'язкові платежі поділяються на прямі та непрямі (або опосередковані).

Така класифікація надасть можливість, по-перше, співставити між собою суб'єктів та носіїв податкових обов'язкових платежів, встановити особливості та порядок їх участі у формуванні податкових надходжень; по-друге, дослідити природу фактичної (тобто у безпосередньому взаємозв'язку з відповідними юридичними фактами) появи обов'язку особи сплатити той чи інший податок або збір, що входять до вітчизняної податкової системи; по-третє, простежити, яким чином той чи інший податковий платіж підключається до процесу ціноутворення.

На ці обставини поділу податкових обов'язкових платежів на прямі та непрямі науковці почали звертати увагу ще у XIX столітті. Так, відомий фахівець в галузі фінансового права часів Російської імперії П.І. Тарасов вказував, що «податі, залежно від того, отримуються вони прямо або тільки-но при здійсненні платником витрат, поділяються на прямі та опосередковані, причому другі називаються так тому, що ці податі отримуються не прямо з особи, що здійснює витрати, тобто не прямо із споживача, але з виробника, в тому сенсі, що платник податі неодмінно її перекладатиме на споживача. Прямі податі поділяються згідно з тим, який податний об'єкт береться до основи оподаткування, на особисті, капітальні або майнові, прибуткові... Опосередковані податки поділяються, виходячи з форми і умов їх стягнення, на податі

із споживання, акцизи та митні платежі...» [8, с. 551-552].

У свою чергу, інший дореволюційний російський науковець, сучасник П.І. Тарасова, А.О. Ісаєв зазначав, що, «говорячи про податну особу, не слід забувати відмінність між платником та носієм податку: перший є особою, яка первісно сплачує податок, другий – той, хто несе на собі податок (внаслідок господарських процесів, що відомі під назвою «перекладення»)» [9].

Продовження цієї точки зору знаходимо й у сучасній російській дослідниці О.В. Мещерякової, яка підкреслює, що «суб'єкти податку виступають у вигляді платника податку (фізичні та юридичні особи), що несе юридичну відповідальність за сплату податку, чи у вигляді носія податку або кінцевого платника податку, який формально не несе юридичної відповідальності, але є фактичним платником через законодавчо встановлену систему перекладення податку» [10].

Між тим, правильно відзначаючи відмінність між юридичним та фактичним платниками податку, О.В. Мещерякова, як бачимо, відносить обох до категорії суб'єкта податку. Проте з останнім важко погодитись, адже при більш уважнішому ставленні та відповідному правовому аналізі стає зрозумілим, що фактичний платник податку виступає його суб'єктом тільки коли він одночасно є і платником юридичним. Тобто носій податку не завжди є зобов'язаним суб'єктом податку, тому ці категорії не можуть співвідноситись між собою та розкриватись через категорії роду та його виду.

На перший погляд, у загальнонауковому визначенні категорії «суб'єкт» немає зазначених протиріч. Так, суб'єктом визначається носій предметно-практичної діяльності та пізнання (індивід або соціальна група), джерело активності, що спрямована на об'єкт, яким може виступати будь-який фрагмент об'єктивної реальності та дійсності за умов цілеспрямованого впливу на нього такого джерела [6, с. 621]; суб'єкт і об'єкт виступають співвідносними категоріями діалектики, в яких «суб'єкт є джерелом, рушієм, носієм цілеспрямованої активно-вольової предметно-практичної діяльності, а отже і процесу пізнання (як одного з видів діяльності) та його комплексної оцінки, а об'єкт – тим, на що спрямована вольова, предметно-практична, пізнавальна та оцінна діяльність людини» [11, с. 514].

Водночас, при дослідженні змісту та сутності поняття суб'єкта у сфері правових відносин, відкриваються додаткові специфічні риси категорії «суб'єкт». У цьому контексті ми отримуємо термін «суб'єкт правовідносин».

Загалом, правовідносини визначаються як суспільні відносини, які є юридичним виразом фактичних суспільних відносин, де одна сторона на основі правових норм вимагає від іншої сторони виконання певних дій або утримання від них, а інша сторона повинна виконати ці вимоги, що охороняються державою [12]. Правовідносини мають власний склад. Видатний радянський теоретик права С.С. Алексєєв до нього включає суб'єктів правовідносин: уповноваженого та зобов'язаного; об'єкти правовідносин: предмети та явища навколишнього світу, з приводу яких склалися правовідносини; зміст правовідносин: сукупність суб'єктивних юридичних прав і обов'язків [15, с. 68-72].

Як зазначає М.В. Цвік, “суб’єкт правовідносин – це такий учасник суспільних відносин, який виступає як носій юридичних прав і обов’язків” [12]. Причому, як продовжує вчений, “поняття суб’єктів правовідносин і суб’єктів права не завжди збігаються. Правовідносини – не єдина форма реалізації норм права. Малолітні діти, душевнохворі люди, які є суб’єктами права, не можуть бути суб’єктами правовідносин. Конкретний громадянин завжди є суб’єктом права, але не завжди є учасником правовідносин” [12].

З поняттям “суб’єкти правовідносин” безпосередньо пов’язана категорія “правосуб’єктність”, яка є можливістю і здатністю особи бути суб’єктом правовідносин з усіма передбаченими правовими наслідками. Змістом правосуб’єктності є тріада: правоздатність – абстрактна здатність суб’єкта права мати суб’єктивні юридичні права і нести суб’єктивні юридичні обов’язки; дієздатність – здатність суб’єкта правовідносин своїми діями приймати на себе обов’язки і використовувати свої права; деліктоздатність – здатність суб’єкта права нести відповідальність за власну протиправну поведінку [12].

Звідси, кожен суб’єкт правовідносин має правосуб’єктність, що складається з правоздатності, дієздатності та деліктоздатності, взятих у сукупності, і є суб’єктом права, але не кожен суб’єкт права стає суб’єктом правовідносин. Саме це підкреслювала вітчизняна дослідниця фінансового права С.В. Пархоменко-Цироциянс: “Будучи суб’єктом права, можна ніколи не вступити в правовідносини. ... Така ситуація є найбільш характерною саме для податкового права: наприклад, суб’єктами податкового права є фізичні особи, але за податком з доходів фізичних осіб не всі фізичні особи – платники податку будуть учасниками податкових правовідносин. При нарахуванні і виплаті доходу податковим агентом саме він буде вступати до податкових правовідносин, оскільки на нього покладено законом обов’язок щодо утримання і перерахування сум такого податку” [13, с. 32-33].

Так само відбувається і при відокремленні юридичного та фактичного платників податку один від одного. Саме на першого покладається суб’єктивний юридичний обов’язок зі сплати податку до бюджету, і саме він буде нести суб’єктивну юридичну відповідальність у випадку порушення свого податкового обов’язку. Натомість фактичний платник при опосередкованій формі оподаткування не несе будь-яких інших обов’язків, крім тих, що впливають з договірних відносин, врегульованих приватними галузями права, передусім нормами цивільного або господарського права, з притаманним ним диспозитивним методом правового регулювання та, внаслідок вільного волевиявлення, спрямованого на укладення відповідного цивільного або господарського договору, зобов’язують особу оплатити придбану річ, товар або надану послугу.

З цієї точки зору слід погодитись з висновком О.О.Соколова, який вказує, що “під суб’єктом податку розуміється особа фізична або юридична, яка формально зобов’язана сплачувати податок. Під носієм податку треба розуміти ту особу, яка фактично його сплачує” [14].

Висновки. Своєрідний підсумок з цього питання робить М.П. Кучеря-

венко, зазначаючи, що “головним критерієм розмежування суб’єкта податку та його [реального] платника є принцип юридичного або фактичного обов’язку сплати податку. Якщо суб’єкт податку характеризується юридичним обов’язком перерахування податку до бюджету, то реальні кошти для цього надає платник. Тому суб’єкт та носій податку можуть співпадати (основна маса прямих податків) і не співпадати (при опосередкованому оподаткуванні). Наприклад, при сплаті податку на добавлену вартість кошти до бюджету перераховує особа, що реалізувала товар (роботу, послугу) – суб’єкт, але за рахунок коштів, отриманих від покупця (в деяких випадках – користувача) – носія, який і буде реальним, а не формальним платником податку.

Таким чином, при прямому оподаткуванні суб’єкт та носій податку співпадають і формально перераховують до бюджету реальні кошти однієї і тієї самої особи; при опосередкованому оподаткуванні формальний платник (суб’єкт) перераховує реальні кошти носія податку, що отримані першим при реалізації товару. Звідси витікає, що суб’єкт оподаткування – особа (фізична або юридична), яка реалізує юридичний обов’язок сплати податку, тоді як носій податку – особа, яка реально сплачує податок і на яку приходить ся остаточний податковий тиск як на кінцевого споживача” [7, с. 144].

Бібліографічні посилання

1. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI // *Голос України* від 04.12.2010. – № 229-230.
2. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю.С. Шемшученка. – К. : Юридична думка, 2007. – С. 564; *Юридична енциклопедія* / за ред. Ю.С. Шемшученка. – К. : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2002. – Т. 4. – С. 281.
3. *Словник іншомовних слів* / за ред. О.С. Мельничука. – К. : Головна редакція УРЕ, 1977. – С. 717; *Юридичний словник* / за ред. Б.М. Бабія, Ф.Г. Бурчака, В.М. Корецького, В.В. Цветкова. – К. : Головна редакція УРЕ, 1983. – С. 843.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусяк. – К., Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2001.
5. *Економічна енциклопедія* / гол. ред. ради Гаврилишин Б.Д. – Київ-Тернопіль : Вид. центр «Академія», 2002. – Т. 3. – С. 840-842; *Философский энциклопедический словарь* / гл. ред.: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – С. 621-622.
6. *Философский энциклопедический словарь* / гл. ред.: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. – М. : Сов. энциклопедия, 1983.
7. Кучерявенко Н.П. *Курс налогового права* : в 6 т. – Т. III : *Учение о налоге*. – Х. : Легас; Право, 2005.
8. Тарасов П.И. *Очерк науки финансового права*. – Ярославль : Типография Губернского правления, 1883.
9. *Временник Демидовского юридического лицея*. Книга сорок четвертая. – Ярославль, 1887.
10. Мещерякова О.В. *Налоговые системы развитых стран мира* : справочник. – М. : Фонд “Правовая культура”, 1995.
11. *Економічна енциклопедія* / гол. ред. ради Гаврилишин Б.Д. – Київ-Тернопіль : Видавн. центр «Академія», 2002. – Т. 3.
12. *Загальна теорія держави і права* / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; за ред. докт. юрид. наук проф. акад. АПрН України М.В. Цвіка, докт. юрид. наук,

проф. акад. АПрН України О.В. Петришина. – Х. : Право, 2010.

13. Пархоменко-Цироциянс С.В. Правове регулювання оподаткування доходів фізичних осіб в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. – Одеса, 2005.

14. Соколов А.А. Теория налогов. – М. : ООО “ЮрИнфоР-Пресс”, 2003.

15. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования. – М. : Статут, 1999.

Ананьева Е.А. К вопросу о специальных критериях классификации налогов и сборов, входящих в налоговую систему Украины. Исследуются вопросы специальных критериев классификации налогов и сборов, которые входят в налоговую систему Украины. Проводится анализ различных статей налогового законодательства и дифференциация обязательных налоговых платежей на территории Украины. Определяется налогообложение как законодательно урегулированный процесс установления и взимания налогов в стране.

Ключевые слова: *налоги, сборы, налогообложение, обязательные платежи, налоговое давление, метод налогообложения.*

Ananiyeva Ye.A. Special tax classification criteria and fees included in the tax system of Ukraine. This article examines the issues of special criteria for the classification of taxes and fees, which are included in the tax system of Ukraine. The analysis of the various articles of the tax legislation and differentiation of mandatory tax payments on the territory of Ukraine. It is identified as the tax law regulated the process of establishing and levying taxes in the country.

Keywords: *taxes, fees, taxes, compulsory payments, tax burden, tax method.*

Надійшла до редакції 27.01.2017

Гусєва Є.І.

аспірант

(Запорізький національний університет)

УДК 342.95

ЩОДО УЧАСТІ ГРОМАДСЬКОСТІ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

Визначено актуальність дослідження участі громадськості у забезпеченні безпеки дорожнього руху. З урахуванням новітніх тенденцій розвитку науки адміністративного права, появи принципово нових відносин між публічною владою та громадянином, які формуються на положеннях Конституції України, розглянуто проблемні питання сучасної ролі, місця та можливостей участі громадян в забезпеченні безпеки дорожнього руху, надано пропозиції щодо її вдосконалення.

Ключові слова: *громадськість, безпека дорожнього руху, реординаційні відносини, участь громадян у забезпеченні безпеки дорожнього руху, реформування поліції.*

Постановка проблеми. Збільшення кількості транспортних засобів несе з собою загрози для суспільства. Чим більше транспортних засобів, тим більше виникає загроз та небезпек цивілізаційному розвитку. Організація Об'єднаних Націй оголосила 2011-2020 роки Десятиріччям дій з безпеки до-

рожнього руху.

Забезпечення прав людини, її життя, здоров'я і безпека, відповідно до Конституції України, як найвища соціальна цінність в нашій державі, потребує повної реалізації в сфері безпеки дорожнього руху. Однак, порівняно з країнами Європи, стан безпеки дорожнього руху в Україні можна охарактеризувати як незадовільний через високий рівень смертності та дорожньо-транспортного травматизму. За останні двадцять років кількість жертв автоаварій в Україні перевищила 120 тис.

Зазначена ситуація в сфері забезпечення безпеки дорожнього руху стосується кожного з нас, незважаючи на наявність чи відсутність автомобіля, дозвільних документів на право керування транспортним засобом. Наслідки використання транспортних засобів та стан забезпечення безпеки дорожнього руху не задовольняє ні публічну владу, ні суспільство. Саме на цій підставі, на наш погляд, маємо дослідити значення громадськості, її утворень у справі забезпечення безпеки дорожнього руху.

Комплексне та системне вдосконалення основних напрямків розвитку адміністративного права України як засобу забезпечення виконання головного обов'язку держави є одним з важливих напрямів реформ в Україні, розвитку демократії, забезпечення прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Напрямки розвитку адміністративного права постійно перебувають у сфері інтересів вчених-адміністративістів. Сьогодні цими вченими констатується процес розширення сфери суспільних відносин, що входять до предмета адміністративного права, а також визнаються суттєві зміни у формах і методах державного управління, зумовлені якісними змінами управлінського змісту держави. Насамперед, в основі зміни ролі адміністративного права лежить концептуальна зміна характеру відносин між людиною і державою, яка була закріплена в ст. 3 Конституції України – «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави», що означає підпорядкування діяльності всіх державних органів і правових інститутів суспільства потребам реалізації, охорони та захисту прав людини, їх пріоритетність перед іншими цінностями демократичної, соціальної, правової держави [1, с. 1].

Аналіз публікацій в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питанням забезпечення безпеки дорожнього руху за часи незалежності України було приділено увагу у працях таких вітчизняних правників, як Т.О. Гуржій, В.В. Гаркуша, В.В. Доненко, В.К. Колпаков, В.А. Мисливий, О.Л. Міленін, А.М. Подоляка, В.В. Новиков, О.А. Собакарь, О.Ю. Салманова, Л.І. Сопільняк, В.Й. Развадовський та інші. Ними були здійснені дослідження різних аспектів забезпечення безпеки дорожнього руху: профілактики безпеки дорожнього руху, нормативно-правового регулювання, публічного адміністрування, адміністративно-деліктного, кримінально-правового тощо.

Проте, враховуючи розбудову Міністерства внутрішніх справ як цивільного органу європейського зразка, формування в найближчій перспективі

поліції як основного виконавця заходів забезпечення безпеки населення, створення нового органу МВС – Національної поліції та її структурного підрозділу – патрульної поліції, наділення його широкими повноваженнями щодо забезпечення безпеки дорожнього руху, зростання рівня правосвідомості та соціальної активності громадян вимагає підвищення довіри населення до діяльності органів внутрішніх справ, збільшення ролі інститутів громадянського суспільства та органів місцевого самоврядування у заходах забезпечення прав і свобод населення, налагодження тісної співпраці з населенням та місцевими громадами.

Саме тому **метою** статті є дослідження завдань, які постають перед українським суспільством з реформування існуючих у сфері безпеки дорожнього руху відносин з огляду на європейський вектор нашого розвитку, досягнень вітчизняної наукової думки, досвіду провідних країн світу і, головне, – нової ролі громадян у відносинах з публічною владою на прикладі сфери безпеки дорожнього руху

Виклад основного матеріалу. На черговому етапі адміністративної реформи в Україні набувають актуальності наукові аспекти та організаційно-методичні механізми впливу на безпеку дорожнього руху з метою створення ефективної системи її забезпечення.

На наш погляд, сучасний стан реформування системи забезпечення безпеки дорожнього руху має бути посилений через звернення безпосередньо до громадян як головних носіїв влади та підвищення їх активності в цій сфері. Більшість досліджень, монографій, наукових публікацій, присвячених проблемам забезпечення безпеки дорожнього руху, стосуються громадян лише як суб'єктів адміністративної відповідальності, на яких покладаються певні обов'язки; права розглядаються лише в контексті загальних прав особи в адміністративно-правових відносинах. Разом з тим на сучасному етапі розвитку доктрини адміністративного права, адміністративних послуг, адміністративно-договірних відносин та впровадження інших новел в діяльність публічної адміністрації все більше звертається увага на діяльність щодо забезпечення реалізації прав і свобод громадян, надання державних та громадських послуг. На цій підставі виникає необхідність розгляду особливостей публічного адміністрування як об'єкта впливу (громадянин), що не тільки підпорядковується, але й відповідним чином має впливати на публічну владу. Такі відносини у теорії адміністративного права мають назву «реординаційних», «зворотних» зв'язків. Реординація визначається як державно-управлінське явище, яке існує у внутрішньосистемних, організаційних відносинах органів виконавчої влади та місцевого самоврядування; це відносини між органами виконавчої влади та громадянами, які формують певний правовий режим таких відносин. В академічному курсі з адміністративного права за редакцією В.Б. Аверьянова реординація визначається як один із трансформаційних способів адміністративно-правового регулювання у двох аспектах. Так, громадянам як підвладним об'єктам надаються права вимагати від суб'єктів влади належної поведінки щодо реалізації їх прав і свобод (ознака

диспозитивного методу); з іншого – на суб'єктів влади законом покладаються чіткі обов'язки щодо неухильного виконання захисних, правовідновлюваних, правореалізаційних вимог (ознаки імперативного методу). Окремими авторами наголошується на значенні таких відносин, як надання адміністративних послуг, реалізація громадянами права на звернення відповідно до ст. 40 Конституції України. Проте ми маємо наміри здійснити інший підхід до предмета нашого дослідження. Підставами для такого твердження можуть бути передумови, які існують, створюються та мають свій розвиток у нашій країні.

Розвиток адміністративно-правової доктрини в цій частині розвитку реординаційних відносин передбачає нові властивості відносин, де певний пріоритет мають адміністративні послуги, звернення до відповідного органу тощо. Так, В.Б. Авер'янов та інші автори одними з перших заявили про неуправлінський характер окремих відносин, в яких проявляється не управлінський, регулятивний вплив, а рівень цих відносин передбачає певну рівність сторін, реординаційний характер. Зокрема, вони зазначали, що «одна форма імперативного методу стосується регулювання управлінських відносин між співпідпорядкованими органами і посадовими особами ... В регулюванні цих відносин домінує спосіб забезпечення субординації між суб'єктами ... встановлення прямої підпорядкованості одних суб'єктів іншим ... Інша форма прояву імперативного методу адміністративного права властива головним чином відносинам органів виконавчої влади та їх посадових осіб з приватними особами – громадянами і юридичними особами. ... З одного боку – надання громадянам як керованим об'єктам гарантованих належним захистом прав вимагати від керуючих суб'єктів належної поведінки. А з іншого – покладання на керуючих суб'єктів чітких обов'язків щодо неухильного виконання вимог з боку керованих об'єктів і, насамперед, з боку громадян. .... Така принципово нова риса методу адміністративного права дає змогу загалом говорити про створення якісно відмінних від колишнього режиму адміністративно-правового регулювання відносин між державою (її органами) і громадянами. Зрозуміло, що в даному випадку йдеться не про правосуб'єктну рівність державних органів і громадян. Адже лише на боці органів і посадових осіб залишаються владні повноваження. Мається на увазі встановлення, по-перше, рівних прав щодо вимагання належної поведінки з обох сторін, а також, по-друге, реальних можливостей громадян щодо юридичного захисту своїх прав у разі їх порушення» [2, с. 68-69].

Втім, вирішення поставленого завдання є значно складнішим, адже пропонує особу здатну, наділену відповідними нормами, соціальним визнанням, яка буде здатна брати активну участь у сфері публічного порядку (безпеки дорожнього руху) для досягнення спільної мети. Важко собі уявити, що можна сформувати публічне середовище, в якому матиме підтримку девіантна поведінка, пов'язана з грубим порушенням безпеки дорожнього руху, витатиметься керування у різних видах сп'яніння, нехтування правилами безпеки, які рівною мірою стосуються як здоров'я (життя) водіїв-порушників, так й інших громадян. В різних країнах світу, на теренах колишнього СРСР

існують, наприклад, групи, клуби стріт-рейсерів, неформальні об'єднання прихильників швидкісних мотоциклів, які влаштовують нічні перегони на швидкість, водійську екстремальну майстерність тощо. Іноді подібні організовані групи становлять загрозу реальну, коли влаштовують швидкісні перегони у великому місті, створюючи небезпеку незалежно від часу доби. Втім, така поведінка не може бути сприйнята суспільством, навпроти, вона отримує негативну оцінку від громадян. Проте слід враховувати публічні потреби навіть цієї категорії учасників дорожнього руху, для зменшення кількості подібних явищ. Це може бути надання певних територій, де можна забезпечити безпеку учасників, як постійно, так і тимчасово, наприклад, перекриття проїзної частини, що в деяких містах відбувається під час різних заходів (День міста, святкування інших подій). Прикладом успішної співпраці публічної влади і суспільства може бути існування байкерських клубів (вітчизняних), джипперів, які з метою задоволення своїх потреб об'єднуються у такі спільноти, маючи можливість організовано і безпечно проводити свої заходи, з високим ступенем внутрішньої самоорганізації і зовнішніх проявів.

Але ми маємо намір дослідити не ці відносини, які є прикладом доречної організації у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, вимогливості означених спільнот для забезпечення власного інтересу, який із задоволення приватного переходить у забезпечення публічного інтересу та проявляється в забезпеченні безпеки дорожнього руху. Нас цікавить, навпаки, вплив, який здійснюється на публічний інтерес (суспільний інтерес) з метою забезпечення приватного інтересу як окремої особи, так і окремої спільноти, суспільства в цілому.

Отже, спробуємо з'ясувати суспільні погляди на вирішення питання рівноправності громадян як учасників відносин з державою щодо забезпечення безпеки дорожнього руху, не як правосуб'єктну рівність між ними, а як встановлення, по-перше, рівних прав щодо вимагання належної поведінки з обох сторін, а по-друге, реальних можливостей громадян щодо юридичного (правового) захисту своїх прав у разі їх порушення. Ми за допомогою соціологічного методу, звернення до соціологічної науки спробуємо розібратися з цим феноменом.

Загальновідомі широкому загалу проблеми забезпечення безпеки дорожнього руху не стільки пов'язують з правоохоронною сферою, стільки розглядають як соціальну проблему, що стосується всіх і кожного. Проблеми забезпечення безпеки дорожнього руху стали настільки актуальними, розповсюдженими та загальновідомими, що ними опікуються всі соціально-економічні групи населення. Можна навести багато прикладів дорожньо-транспортних пригод за участю високопосадовців, «мажорів», з багатьма жертвами тощо, які мали широкий резонанс у суспільстві, обговорювалися у соціальних мережах, не давали публічній владі ухилитися як від попередньої оцінки події, так відповідної правової та публічної оцінки, прозорості заходів щодо винних осіб. Цьому сприяла масова, суцільна підтримка як за місцем вчинення, так і у соціальних мережах. Підтримка, яка має спрацювати не

тільки після дорожньо-транспортної події, а і мати попередній превентивний вплив на потенційних порушників, порушників правил дорожнього руху. Суспільство все більше усвідомлює те, що найбільш реальним та необхідним виходом з ситуації, яка зараз існує в сфері безпеки дорожнього руху, є участь всіх членів суспільства у її вирішенні, у взаємодії та співпраці з відповідними структурами публічної влади. Воно має спиратися на взаємну довіру між суспільством та публічною владою, без зайвого втручання та контролювання, відданості справі, без хибного імітування діяльності. На думку соціолога Л.Д. Уілсона, (США), люди в суспільстві перш за все прагнуть гарних зв'язків та ставлення один до одного. На противагу сучасному бюрократичному суспільству, яке розглядає людей як статистичні одиниці, суспільна співпраця набирає обертів, стає популярною, тому що більшою мірою задовольняє інтереси окремих членів суспільства [3, с. 25-27, 37-44]. На наш погляд, фактично може йтися про достатньо високий рівень активності людей, який наближається до волонтерського руху або окремих його елементів. Адже коло важливих для кожного члена суспільства загальних цінностей містить в собі: можливість чесного служіння інтересам суспільства (публічний інтерес); піклування про кожного члена, про суспільство в цілому; забезпечення особистої безпеки та здоров'я; забезпечення високої якості життя, яке включає захист власності, забезпечення спокою. Останнє тісно пов'язане з безпекою в цілому та безпекою дорожнього руху зокрема, адже, на наш погляд, сфера безпеки дорожнього руху впливає на багато аспектів життєдіяльності людей, таких як життя, здоров'я, матеріальне становище. Протягом минулого десятиліття на дорогах країни було зареєстровано майже півмільйона аварій, внаслідок яких 70 тис. осіб загинули, понад 500 тис. отримали поранення різного ступеня тяжкості. У середньому, на 100 тис. населення припадає 16 загиблих через ДТП. Це один з найвищих показників у Європі. Для порівняння: в Швейцарії він становить 4,9; у Великобританії – 6,1; у Німеччині – 6,2.

Згідно з офіційними даними, матеріальні збитки від ДТП в Україні складають 2% валового внутрішнього продукту [4, с. 17, 71, 328].

Зазначена нами вище система цінностей обумовлює необхідність комунально-орієнтовної діяльності. За цього здійснюється перевтілення філософського акценту у поглядах на функціонування суспільства – від сепаратистсько-орієнтовного погляду до інтегрованого соціального уявлення про суспільство, яке базується на визнанні важливості особи (людини) як основи суспільства. Іншою проблемою, на наш погляд, є незавершеність структурної та функціональної перебудови публічно-владних структур, які мають забезпечити безпеку дорожнього руху. Весь радянський період, а також більше двадцяти років незалежності в Україні такою структурою була Державна автомобільна інспекція. Після створення нової поліції зазначене положення було перенесено на патрульну службу, яка поєднала в собі функції патрульно-постової і дорожньо-патрульної служби. У свідомості громадян у фактичних повноваженнях майже нічого не змінилося, й основним органом у протидії порушенням правил дорожнього руху де-юре та де-факто стала патрульна служба. Всі

основні повноваження перейшли від Державтоінспекції до патрульної служби. Не даючи загальної оцінки результатам реформування, звернемо увагу на той факт, що не все було враховано, а саме правоохоронні відносини у сфері безпеки дорожнього руху, тому в окремих регіонах для посилення впливу на ситуацію частково повернуті підрозділи старої дорожньо-патрульної служби, а також анонсовано набір до дорожньої поліції, яка забезпечуватиме безпеку руху на автомагістралях.

Саме тому нами зроблено певний акцент на діяльності нової поліції, адже діяльність поліції орієнтована на публічний інтерес, інтерес певної громади, групи людей, містить витoki в подібному перенесенні зазначеного нами філософського акценту. А програма поліцейської діяльності крізь призму «творчого суспільства» перестає бути тільки філософією, яка стимулює поліцію співпрацювати з громадянами з метою протидії протиправним проявам у всіх сферах суспільства. Вона має вектор на задоволення ширшого кола суспільних потреб та вимог динамічного суспільства, яке постійно змінюється. Звідси виникає постійна потреба моніторингу суспільних потреб, активної адекватної відповіді на потреби суспільства.

Висновок. Таким чином, підсумовуючи, зауважимо, що зазначені обставини обумовлюють створення відповідних умов не тільки для забезпечення прав і свобод людини, а і необхідність розвитку реординаційних відносин, які передбачають саме активну участь громадян у всіх сферах суспільства, розвитку доктрини адміністративного права для наукового забезпечення сучасних трансформаційних процесів.

Нами звертається увага на необхідність подальшого дослідження регулятивних відносин, які мають створюватися, існувати, підтримуватися з боку публічної влади – це безпосередня можливість брати участь громадськості, громадським об'єднанням, просто окремій особі (людині) в охороні громадського порядку, впливати на стан публічного порядку, безпеки дорожнього руху.

Бібліографічні посилання

1. Доненко В. В. Публічне адміністрування безпеки дорожнього руху : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора. юрид. наук : спец. 12.00.07 “Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / В. В. Доненко. – Дніпропетровськ, 2012. – 40 с.; Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К. : Просвіта, 1996. – 80 с.
2. Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. – К. : Видавничий Дім «Ін-Юре», 2002. – 668 с.
3. Police Chief. – 1995. – № 3. – Р. 25-27, 37-43.
4. Гуржій Т. О. Адміністративно-правові проблеми забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні : монографія. – Харків : Тимченко, 2010. – 430 с., Жулев В. И. Предупреждение дорожно-транспортных происшествий. – М. : Юрид. лит., 1989. – 224 с.
5. Комзюк А. Т. Напрями розвитку адміністративного права України в контексті пріоритетного забезпечення прав і свобод людини і громадянина // Вісник ХНУВС. – 2011. – № 2 (53). – С. 206-214.

Гусева Е.И. К участию общественности в обеспечении безопасности дорожного движения. Определяется актуальность исследования участия общественности в обеспечении безопасности дорожного движения. С учетом современных тенденций развития науки административного права, уровня принципиально новых отношений между публичной властью и гражданином, которые формируются на положениях Конституции Украины, рассматриваются проблемные вопросы современной роли, места и возможностей участия граждан в обеспечении безопасности дорожного движения, вносятся предложения по ее усовершенствованию.

Ключевые слова: *общественность, безопасность дорожного движения, участие граждан в обеспечении безопасности дорожного движения, реформирование полиции.*

Guseva Ye.I. Participation of public in ensuring of road safety. The author has defined the actuality of the study of participation of public in ensuring of road safety. Regarding today tendencies of development of administrative law science, the level of basically new relations between public authorities and the citizen which have been establishing on provisions of the Ukrainian Constitution she considers problems of today role, place and possibilities of citizens' participation in ensuring of road safety, and makes proposals to improve it.

Keywords: *public, road safety, public's participation in ensuring of road safety, reforming of police.*

Надійшла до редакції 22.12.2016

Малихіна В.В.

аспірант

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

УДК 342.95

ПРОБЛЕМИ ДОСТУПНОСТІ ПРАВОСУДДЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ У ПЕРІОД РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Досліджено доступність до правосуддя в адміністративному судочинстві. Розглянуто основні елементи доступності. Звернуто увагу на чинники, які впливають на доступність правосуддя в судочинстві адміністративних судів. Окреслено засади доступності в адміністративному судочинстві. Здійснено характеристику проблем, які впливають на забезпечення доступу до адміністративного суду.

Ключові слова: *доступність правосуддя, адміністративний суд, судоустрій, адміністративне судочинство, адміністративна юстиція.*

Постановка проблеми. На сьогодні, у період реформування важливості набувають питання правосуддя. Судова влада була і залишається однією із основних складових кожної правової держави, адже правосуддя є основою щодо повноцінного, ефективного, належного механізму захисту прав і свобод людини.

Доступність правосуддя є нагальною проблемою не лише в нашій державі, а охоплює увесь міжнародний простір. Спостерігається процес адапта-

ції загальноприйнятих стандартів у сфері судоустрою. На міжнародній арені право на справедливий суд та доступ до нього є невід'ємним фактором на рівні законності та незалежності. Посилання на обов'язок держави забезпечити особі реальний, а не формальний доступ до суду містяться в низці рішень Європейського суду з прав людини, а також рекомендаціях і резолюціях Комітету Міністрів Ради Європи.

Конституція України (1996 р.) заклала підвалини становлення доступності правосуддя, визначивши, що звернення до суду для захисту прав та свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується (ст. 8), а юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі (ст. 124) [8]. Доступність до правосуддя відповідно до Основного Закону - Конституції та Закону «Про судоустрій України» забезпечується судовою системою. Існуючі європейські стандарти щодо розвитку правосуддя та утвердження справедливого суду в нашій країні схваленні та прийняті до уваги, з подальшим їх впровадженням.

Аналіз публікацій в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання доступності до правосуддя було предметом дослідження таких науковців, як М.А. Гурвич, В.Г. Гусєв, О.В. Іванов, І.Є. Марочкін, О.М. Овчаренко, Н.Ю. Сакара, В.М. Семенов, Н.В. Сібільова, В.С. Стефанюк, О.І. Ходаковський та інші.

Виклад основного матеріалу. Захист основних прав, свобод та інтересів фізичних та юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування постійно вимагають нових форм врегулювання та побудови дієвого та ефективного механізму справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду адміністративних справ та захисту прав людини та основоположних свобод.

Відповідно до Конституції України утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ч. 2 ст. 3).

Розвиток демократії в Україні нерозривно пов'язаний з подальшим удосконаленням та реформуванням адміністративної юстиції, яка в цілому передбачає діяльність адміністративних судів щодо розгляду та вирішення публічно-правових спорів.

Реформування судової системи не можливе без вирішення питання щодо доступу до правосуддя, яке є багатоаспектним та головним для правової, демократичної держави. Вирішення даної проблеми впливає на громадське суспільство в цілому

Належний доступ до правосуддя сприяє ефективній реалізації судового захисту. У відповідності до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», судова система призначена забезпечувати, з урахуванням норм Конституції України та Законів, доступність кожного до належного правосуддя. Судовий захист забезпечує конституційне право кожного, а суди в свою чергу несуть відповідальність за неналежну її реалізацію.

В контексті досліджуваної теми, необхідно зупинитися на розумінні до-

ступності до правосуддя. Доступність до правосуддя є основною, незамінною складовою судової системи в цілому.

У наукових працях І.Є. Марочкина під доступністю до правосуддя запропоновано розуміти можливість звернутися до суду за захистом. Ця можливість повинна бути нормативно закріплена. На його думку, доступність до правосуддя складається із певних складових, а саме: організаційно-правових основ та матеріальних.

Організаційно-правові основи полягають у доступності наближеності населення до суддівського апарату, у належній організаційній роботі суду, матеріальній забезпеченості.

Матеріальний аспект відображає фінансування, судові витрати та інші питання фінансового характеру.

В.С. Стефанюк, зазначає, що доступність до правосуддя повинно бути однаковим для юридичних осіб та фізичних. Неупередженість та незалежність є основними принципами, на які повинні повкладатися адміністративні суди.

В свою чергу І. В. Назаров, аналізуючи принципи побудови судової системи, слушно вказує на те, що принцип доступності правосуддя має у своєму змісті як процесуальні, так і судоустрійні складові. Вчений підкреслює, що серед факторів, які забезпечують доступ громадян до правосуддя, варто виділяти не тільки порядок розгляду й перегляду спорів у суді, виконання судових рішень, але й устрій судової системи. Він погоджується з думкою В. М. Жуйкова про те, що з того, наскільки оптимально, відповідно до завдань правосуддя, улаштована судова система і визначена компетенція судів цієї системи, наскільки ефективні процедури розгляду справ у всіх судових інстанціях і виконання судових рішень, можна робити висновки про реальність або декларативність права на судовий захист [5].

На думку О. М. Овчаренко доступність до правосуддя, це загальне поняття, яке вживається при реалізації та застосуванні правових норм в правовій системі. Доступність він ототожнює із справедливістю.

Отже, на наш погляд, доступність до правосуддя, це можливість отримати належний захист своїх прав та свобод, шляхом звернення до адміністративного суду.

Але на сьогоднішній день існує велика кількість суттєвих проблем, які впливають та перешкоджають забезпеченню доступу до адміністративного суду. До таких проблемних питань слід віднести:

- визначення юрисдикції адміністративних судів, недосконала предметна та територіальна підсудність;
- отримання якісної первинної та вторинної правової допомоги мало захищеним верствам населення;
- досить висока ставка судового збору
- неналежне матеріально-технічне забезпечення суду
- недотримання строків розгляду адміністративних справ та несвоєчасне виготовлення тексту судових рішень

Отже, для подолання цих проблем, виходячи із законодавства про судочину в Україні, необхідно належним чином дотримуватися принципів від яких залежить доступність правосуддя. В першу чергу, суд повинен бути неупередженим та справедливим, гарантувати та надавати можливість реалізувати захист будь-якому суб'єкту правовідносин. Суб'єкти адміністративних правовідносин не можуть бути позбавлені права щодо розгляду справи у судовому порядку.

Наступним принципом є самостійне здійснення правосуддя судами. Втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою завдати шкоди їх авторитету чи вплинути на неупередженість суду забороняються і тягнуть передбачену законом відповідальність [1].

Не менш важливим принципом є здійснення правосуддя на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від статі, раси, кольору шкіри, мови, політичних, релігійних та інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин [1].

Наступним принципом, який необхідно дотримуватися є безперечно право кожного на отримання правової допомоги та користування нею у разі необхідності. Адвокат та інші фахівці, які відповідно до національного законодавства наділені правом такої допомоги повинні за законом або дорученням здійснювати її на належному рівні. В тому числі, у разі необхідності у випадках передбачених законом допомога може надаватися безкоштовно.

Відповідно, ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді усної або письмової інформації щодо результатів розгляду його справи. Розгляд справ у судах відбувається відкрито, крім випадків, передбачених процесуальним законом [1].

Судочинство в Україні провадиться державною мовою. Особи, які не володіють або недостатньо володіють державною мовою, мають право користуватися рідною мовою та послугами перекладача у судовому процесі [1].

Судове рішення, що набрало законної сили, є обов'язковим до виконання усіма органами державної влади, місцевого самоврядування, їх посадовими особами, об'єднаннями громадян та іншими організаціями, громадянами та юридичними особами на всій території нашої держави [1].

На апеляційне та касаційне оскарження має право будь-який учасник судового процесу, за умов дотримання порядку передбаченого нормами чинного законодавства.

Як і будь-яка система, адміністративне судочинство потребує фінансового забезпечення.

Адміністративне судочинство повинно надаватися якісно, бути забезпеченим фахівцями високого рівня. Підвищення кваліфікації, шляхом стажу-

вання, навчання є невід'ємною умовою щодо підвищення рівня освіти.

Правова освіта населення, також повинна мати місце. Сутність її полягає в усвідомленні особами права та обов'язків щодо належного забезпечення доступності та ефективності захисту у будь-якій судовій інстанції.

На рівні із принципами правосуддя існують і фактори, що сприяють гідному, ефективному адміністративному судочинстві, зокрема: приведення нормативно-правового законодавства у відповідність до європейських стандартів; попередження та захист від порушень публічної влади повинен забезпечуватися на належному рівні; безкоштовна юридична допомога повинна бути в пріоритеті; система судового апарату адміністративного судочинства повинна бути не перевантажена, шляхом спрощення процедур; належне виконання рішень та фінансове забезпечення повинно здійснюватися у повному обсязі.

Висновок. Таким чином, підсумовуючи, можна зазначити, що за нинішніх умов, реально вплинути на доступність адміністративного правосуддя, можливо за дотриманням таких факторів.

По-перше, необхідність дотримання правил, згідно з яких кожна людина має право на ефективне поновлення в правах національними судами у разі порушення її основних прав, наданих конституцією або законом; по-друге, національне правосуддя повинно бути у відповідності певними міжнародно-правовими стандартами доступу до правосуддя; по-третє, постає необхідність в належному забезпеченні будь-якій особі, права і свободи якої порушено, ефективних засобів правового захисту від органів публічної влади, незалежно від їх рівня в державній ієрархії; по-четверте, реальне надання державою зацікавленій особі, яка не має коштів на оплату послуг представника, безоплатної правової допомоги.

Також, ефективності доступності правосуддя, можливо досягти шляхом налагодження ефективної системи адміністративної юстиції, яка б розвантажила суддів та сприяла чіткому встановленню механізму розгляду справ адміністративної юрисдикції, з урахуванням відповідних строків, тривалість яких повинна не перевищувати і відповідати конкретній категорії справ.

Бібліографічні посилання

1. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч. для студ. юрид. спец. вищих навч. закл. : у 2 т.] / [Авер'янов В. Б., Битяк Ю. П., Зуй В. В. та ін.] ; голова ред. кол. В.Б. Авер'янов. К. : Юридична думка, 2004. Т. 1 : Загальна частина. С. 39-40.
2. Битяк Ю. Становлення та шляхи забезпечення доступності правосуддя в адміністративному судочинстві. Вісник Академії правових наук України. X. : Право, 2003. № 1(32). С. 51-60.
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30.
4. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35–36.
5. Колеснікова І. С. Доступність правосуддя в адміністративних судах як правова категорія: визначення сутності. Право і Безпека. 2011. № 4. С. 112-116.

6. Марочкін І.Є. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації / Судова реформа в Україні. Проблеми та перспективи / Мат. наук.-практ. конф. 18-19 квітня 2002 р., м. Харків. К. ; Х. : Юрінком Інтер, 2002. С. 31– 34.

7. Назаров І. В. Принципи побудови судової системи : монографія. Х. : ФІШ, 2009. - 144 с.

8. Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації : монографія. Х. : Право, 2008. 304 с.

9. Стефанюк В. Проблеми вдосконалення адміністративного права та перспективи розвитку адміністративної юстиції в Україні. Право України. 2003. № 1. С. 3–6.

Малыхина В.В. Проблемы доступности правосудия в административном судопроизводстве в период реформирования судебной системы Украины. Исследована доступность к правосудию в административном судопроизводстве. Рассмотрены основные элементы доступности. Обращено внимание на факторы, которые влияют на доступность правосудия в судопроизводстве административных судов. Определены принципы доступности в административном судопроизводстве. Осуществлена характеристика проблем, которые влияют на обеспечение доступа в административный суд.

Ключевые слова: доступность правосудия, административный суд, судоустройство, административное судопроизводство, административная юстиция.

Malykhina V.V. Problems of accessibility of justice in administrative proceeding in terms of reforming of court system of Ukraine. The article draws on research of one of the major problems faced by administrative courts in practice that is accessibility to justice in administrative proceedings which consists in opening of administrative proceeding and adjudicating on a case on the merits. The basic elements of accessibility have been viewed upon. Attention is paid to the factors that affect justice accessibility in proceedings of administrative courts.

The principles of accessibility in administrative proceedings have been outlined according to the legislation on the judicial system of Ukraine. The problems that affect ensuring of accessibility to the administrative court have been characterized.

Keywords: accessibility to justice, the administrative court, the judicial system, administrative proceedings, administrative justice.

Надійшла до редакції 12.01.2017

Молчанов Д.В.

здобувач

(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 342.95

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ТА МОНІТОРИНГУ З МЕТОЮ ПРОТИДІЇ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Здійснено аналіз особливостей організації системи державного фінансового моніторингу в зарубіжних країнах. Досліджено зарубіжний досвід щодо нормативно-правового та організаційного забезпечення функціонування суб'єктів фінансового контролю та моніторингу з метою протидії тінізації економіки з подальшим формуванням напрямів практичного застосування у сфері економічної безпеки України.

Ключові слова: фінансовий контроль та моніторинг, зарубіжний досвід, тінізація економіки, протидія.

Постановка проблеми. Період ХХІ ст. для України став етапом радикальних змін. На тлі хаотично формального, чітко не окресленого економіко-політичного устрою формується нове суспільство, проводиться розбудова демократичних інститутів та інституцій. Відносно молода держава має величезні історичні та культурні надбання, людські здобутки та географічно-торгівельні пріоритети, що робить Україну спроможною для відтворення та формування конкурентоспроможної соціально-ринкової економіки у глобалізаційному процесі [1, с. 5].

На роль беззаперечного світового лідера економічної глобалізації претендує фінансова сфера. Обсяги фінансових операцій значно зросли й нині в десятки разів перевершують обсяги товарообігу. За умов фінансової глобалізації посилилася ринкова орієнтація банків, зріс вплив нових учасників фінансових ринків – пенсійних, інвестиційних, хеджфондів, страхових компаній, брокерських фірм тощо. Зрештою фінансова глобалізація як сприяла виникненню нових можливостей для банків, так і посилила ризики в їхній діяльності [2].

Тінізація економічних відносин має специфічний вплив на економіку України. Зовнішні кризові явища швидко призводять до масштабного вилучення капіталів з офіційної економіки, що поглиблює її кризовий стан. У контексті ризиків розбалансованості світової економіки та загроз чергової економічної кризи руйнування механізмів та інструментів тінізації економічної діяльності є передумовою забезпечення стійкості економіки до кризових явищ [3, с. 3].

Сьогодні в усьому світі контроль державних фінансів розглядають відповідно до його справжньої цінності – виокремлення та підтвердження ролі і значення держави у регулюванні розвитку економіки та зростанні добробуту суспільства. Становлення інституту державного фінансового контролю в

Україні, яке відбувалося одночасно із процесом державотворення і формуванням соціально орієнтованої ринкової економіки, недостатність належної уваги до забезпечення ефективності системи державного фінансового контролю зумовили потребу в дослідженні цієї проблематики [4, с. 1].

Фінансовий моніторинг є важливою і дієвою формою державного фінансового контролю з метою запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму. Для України, в якій, за різними оцінками, масштаби тіньової економіки сягають від 30 до 70% ВВП, налагодження ефективної системи фінансового моніторингу є вкрай необхідним. Система державного фінансового моніторингу, з одного боку, має відповідати міжнародним вимогам, а з другого – максимально враховувати існуючу фінансову систему, соціально-економічні і культурні особливості, правові та правоохоронні традиції держави [5, с. 91].

Сьогодні актуальним є дослідження особливостей механізму діяльності суб'єктів фінансового моніторингу в країнах світу, що дозволить створити оптимальну національну модель фінансового моніторингу в Україні та протидії злочинності у цій сфері.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Аналіз світового досвіду протидії тіньовій економіці та вирішення багатогранних теоретико-методичних проблем щодо упередження загроз економічній безпеці держави представлено у наукових працях учених і практиків О. Алімової, П. Андрушка, А. Базилюка, І. Бондаренка, А. Борисенкової, С. Буткевича, Е. Іванова, І. Коломійця, В. Кулагіної, В. Лисенка, І. Мазура, В. Микитенка, І. Моспаненка, В. Мунтіяна, В. Попової, А. Пономаренка, О. Рябченко, О. Турчинова, О. Черевка, Р. Фрея та інших дослідників.

Метою статті є дослідження зарубіжного досвіду функціонування системи фінансового моніторингу зарубіжних країн з метою протидії тінізації економіки в Україні.

Виклад основного матеріалу. Немає жодної країни у світі, де питання розвитку тіньової економіки не було б актуальним. Зростання рівня тіньової економіки в країнах світу є загальнопоширеною тенденцією (у середньому 6,2% на рік), але в Україні офіційно визнаний обсяг тінізації (до 60%) майже в 3 рази перевищує граничний рівень (20%), що створює реальну загрозу економічній безпеці держави. Так, з одного боку, надкритичний обсяг тіньової економіки унеможливорює стабільний розвиток суспільства, з іншого – тіньова складова підсилюється, коли держава не може регулювати процеси, що відбуваються в економіці, і створювати сприятливі умови для функціонування підприємництва. Якщо правове оформлення та державний захист відсутні або недостатні, то звичайні функції власності шукають захисту та реалізацію за межами правового поля, у тіньових структурах і кримінальних групуваннях [6].

Таким способом здійснюється охорона власності, стягуються борги й вирішуються спори у процесі привласнення-відчуження. В умовах нестабільності, криз, послаблення ролі державної влади тіньова економіка розвивається

ся найбільш активно. Так, значна активізація процесів тінізації економіки припадає на період переходу від командно-адміністративної до ринкової економіки. Це пов'язано з тим, що механізми централізованого управління послаблюються та не дозволяють здійснювати контролюючі функції на відповідному рівні, а їх місце намагаються зайняти нелегальні напівкримінальні структури. Навіть у розвинених країнах середній рівень обсягів тіньової економіки становить 16,4% ВВП, у країнах Азії – 26%, Південної та Північної Америки й країн Африки – 41% [7]. Проблема тінізації економіки особливо гостро дається взнаки в країнах, де відбуваються зміни соціально-економічних відносин. Найпоширенішими методами протидії тіньовій діяльності в розвинених країнах (США, Велика Британія, Канада, Австрія, Німеччина, Франція) є формування правового забезпечення й створення відповідних органів контролю для впровадження заходів спрощення процедур сплати податків і ліквідації причин, що змушують підприємців переводити свій бізнес у тінь.

Зарубіжний досвід організації фінансового моніторингу свідчить, що найбільш високий рівень такої організації та найжорсткіші умови покарання щодо порушення закону у сфері легалізації доходів сформовано у США [5, с. 91].

Першим кроком у протидії цьому явищу стало визнання наприкінці 1960-х років Конгресом США того, що готівка слугує важливим джерелом забезпечення кримінальної діяльності для організованої злочинності, тому в 1970 р. там було прийнято закон "Про звітність з готівкових та валютних операцій", який започаткував посилення боротьби державної системи з відмиванням злочинних доходів.

Аналіз чинного антилегалізаційного законодавства деяких країн дає підстави для визначення загального аспекту боротьби з відмиванням грошей – залучення до співпраці з правоохоронними структурами різних фінансових інститутів. Така співпраця передусім означає, що персонал фінансово-кредитних установ зобов'язується розпізнавати сумнівні угоди та повідомляти про них компетентні органи. А оскільки такі дії суперечать зобов'язанню зберігати банківську таємницю, то в багатьох країнах, які активно борються з відмиванням грошей, видаються нормативні акти, що врегульовують ці питання.

Аналізуючи законодавство інших країн з даної проблеми, слід зазначити, що Державний комітет фінансового моніторингу України (Держфінмоніторинг) посідає центральне місце у національній системі протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Подібні організації діють у понад 100 країнах світу і мають загальноприйнятну назву – підрозділ фінансової розвідки (ПФР) – Financial Intelligence Units (FIU). Згідно з міжнародними стандартами Держфінмоніторинг України не є фінансовим чи контролюючим органом, він функціонує у взаємодії з фінансовим сектором та правоохоронними органами. Мета Держфінмоніторингу України – виконання координуючої ролі у сфері реалізації державної політики щодо протидії відмиванню "бруд-

них" коштів та фінансуванню тероризму. Враховуючи, що відмивання доходів – це не лише дія, за яку передбачено кримінальну відповідальність, а й системна загроза для економічної, фінансової та національної безпеки України, розвиток національної системи протидії відмиванню злочинних доходів має бути покладено в основу Державної стратегії економічної безпеки держави.

Нині в Україні через значні розміри тіньової економіки та криміналізацію джерел доходів існує ринок з «відмивання» «брудних» грошей. При цьому розрізняють так зване «самовідмивання» та «професійне відмивання». "Самовідмивання" коштів – це процес, в якому суб'єкт, що скоїв злочин, самостійно займається подальшою легалізацією добутих доходів. "Професійне відмивання" коштів – це процес легалізації коштів, поставлений на професійну основу, тобто різновид злочинного бізнесу, що полягає у відмиванні отриманих злочинним шляхом коштів "клієнтів" за певну винагороду.

Як підтверджує міжнародний досвід боротьби з економічною злочинністю, для процесу "відмивання брудних грошей" характерні три етапи: розміщення, поєднання, розшарування.

Фінансовий моніторинг є сукупністю заходів щодо аналізу інформації про фінансові операції, а також заходів з перевірки такої інформації відповідно до законодавства України. Розрізняють фінансовий моніторинг обов'язковий і внутрішній.

Обов'язковий фінансовий моніторинг має на меті регулювання економічних відносин у сфері запобігання та протидії запровадженню в легальний обіг доходів, одержаних злочинним шляхом. Під обов'язковим фінансовим моніторингом розуміють "сукупність заходів спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань фінансового моніторингу щодо аналізу інформації про фінансові операції, яку надають суб'єкти первинного фінансового моніторингу, та заходів перевірки такої інформації згідно з чинним законодавством" [8].

Внутрішній фінансовий моніторинг – це діяльність суб'єктів первинного фінансового моніторингу з виявлення фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, та сумнівних фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з легалізацією доходів.

Розрізняють основні (домінуючі) та допоміжні (супроводжувальні) корисливі злочини з використанням банківської системи, які створюють своєрідний кримінально-економічний ланцюг, доповнюють одні одних, є плацдармом скоєння подальших злочинів. Разом з персоналом, який планує і здійснює ці злочини, засобами їх здійснення, грошовими та валютними коштами, залученими для таких об'єктів, створюється цілий технологічний процес економічної злочинності із застосуванням новітніх технологій та витончених методів зловживань, "неписаних законів", за якими відбувається відмивання "брудних" коштів і отримання кримінальних доходів.

Для успішної боротьби з цими злочинами потрібно особливу увагу приділяти відпрацюванню та нормативно-правовому утвердженню інституцій-

них механізмів взаємодії учасників національної системи фінансового моніторингу на центральному й регіональному рівнях на засадах збалансованості процесу взаємодії як ключового критерію ефективності функціонування будь-якої системи [8].

Слід наголосити, що одним з дієвих інструментів детінізації у багатьох країнах світу є, насамперед, системи і механізми фінансового контролю за доходами протиправного походження. Так, наприклад: а) в Італії урядовим декретом введено заборону на розрахунки готівкою на крупні суми; б) в Німеччині введено обов'язкове декларування розрахунків з нерезидентами; в) в Японії обов'язковим є фінансовий моніторинг (фінансові установи зобов'язані повідомляти вповноважені державні органи про крупні фінансові операції). Поряд із цим у Німеччині повідомляти про підозрілі операції до органів фінансового моніторингу повинні не тільки банки та фінансові установи, а й адвокати, аудитори (наведено за даними з джерел [9; 10; 11; 12]).

Існує дві системи повідомлення: пізнього повідомлення, коли до органу фінансового моніторингу подається інформація про підозрілі операції, яка вже попередньо перевірена (у фінансових установах, банках), і раннього повідомлення, коли всі повідомлення від банків, фінансових установ тощо відразу передаються до органу фінансового моніторингу (така система діє в США). При системі раннього повідомлення значним недоліком є те, що органи фінансового моніторингу перевантажуються повідомленнями, які необхідно обробити. Так, у США у відділі по боротьбі з фінансовими злочинами при Міністерстві фінансів контролери розглядають близько 12 млн. фінансових операцій на рік і тільки 1% з них відносять до підозрілих.

Таким чином, і в Україні наразі робиться перший крок з визначення підозрілих фінансових операцій, їх кількісних і якісних ознак. Однак більшість країн світу мають спеціально уповноважені державні органи, наділені дійовими повноваженнями, правами та правовими засобами щодо виявлення ознак відмивання коштів, що мають злочинне походження. По-перше, це повноваження власного або спільного з правоохоронними органами розслідування – вони передбачають обов'язкове повідомлення про такі факти (FinCEN в США, NBI у Фінляндії, KOKRIM у Норвегії), а також при результаті їхньої перевірки із застосуванням широкого спектра нормативно-правових засобів та прикладного інструментарію (TRACFIN у Франції, MOT у Нідерландах, DAFI у Польщі, StiF-CFI у Бельгії) [12-15].

По-друге, запроваджено широкий інформаційний обмін когнітивно-інформаційними засобами зі слідчими органами, їхню інформаційну та прогностно-аналітичну підтримку під час розслідування конкретних фактів, водночас передача об'єктивних матеріалів до слідства за виявленими фактами окреслена чіткими ознаками та підставами, що є надійною перепорою для передачі матеріалу в угоду особистої або групової зацікавленості.

Достатньо гострим у країнах Євросоюзу є питання вилучення доходів, отриманих злочинним шляхом. Наприклад, за німецьким законодавством конфісковувані злочинні доходи до державного бюджету не надходять, якщо

є хоча б один потерпілий. Можливості держави щодо отримання таких доходів вкрай обмежені. Так, зокрема, за результатами конфіскації майна, в Німеччині (за неофіційними даними) компенсація потерпілим становила 78%, держбюджет отримав 22%. Нині ця ситуація в Німеччині покращується у зв'язку зі скасуванням домінант, передбачених у положеннях статті Кримінально-процесуального кодексу, яка позбавляла державу можливості отримувати доходи від конфіскації (засвідчено за даними джерела [10]).

Значну увагу реалізації процесів щодо упередження загроз економічній безпеці держави та детінізації економіки приділяють державні корелянти у США. Там існує багато інституцій, які займаються і опікуються питаннями фінансового моніторингу, а за його результатами – упередженням і боротьбою з тіншовими операціями у різних секторах економіки. Це, зокрема: Тимчасова бригада з оцінювання масштабів операцій з легалізації кримінальних прибутків; Управління по боротьбі з незаконним обігом наркотиків; Федеральне Бюро Розслідувань; Рада Федеральної резервної системи; Відділ кримінальних розслідувань Податкового управління; Управління з контролю за цінними паперами і тарифами; Комісія з цінних паперів та бірж; Митна служба США; Правоохоронна мережа по боротьбі з фінансовими злочинами – FinCEN.

Міністерству фінансів США відведено провідну роль у боротьбі з тіншовими фінансовими операціями та легалізацією доходів, отриманих нелегальним шляхом. При цьому Міністр фінансів США власно регулює діяльність та координує зусилля підпорядкованих організацій, притягує до цивільної відповідальності; встановлює вимоги щодо ведення обліку і подання звітності фінансовими установами або звільняє їх від покарання. Звіт про платежі готівкою на суму понад 10 тис. доларів США подається до органів фінансового моніторингу. За свідоме неподання звіту застосовується штраф до 25 тис. доларів США і/або п'ятирічне тюремне ув'язнення.

Буде об'єктивним визнати, що у США митною службою контролюється міжнародне переміщення валюти і грошово-кредитних документів на суму понад 10 тис. дол. США. Тим не менш, незважаючи на могутні структури, США за обсягами тіншової економіки у грошовому еквіваленті, за даними неофіційної статистики, є безперечними світовими «лідерами» (засвідчено за даними [11]).

Спільними зусиллями деяких країн були введені обмеження щодо банківської таємниці, обмежено відкриття анонімних рахунків на кшталт Sparbuch, деякі країни «офшорного» типу були змушені делібералізувати законодавство. Рівень тінізації економіки окремих країн світу після введення більш жорсткіших законів стосовно фінансового моніторингу, за даними Світового банку, дещо знизився, однак лишається все ж таки незначним. Слід зазначити, що світова фінансова криза 2009 р. призвела до росту рівня тінізації економік [12].

Основним нормативним актом у сфері протидії відмиванню коштів у Польщі є закон від 16 листопада 2000 р. «Про протидію відмиванню грошей

та фінансуванню тероризму». Вчинення злочину щодо легалізації будь-яких активів, отриманих у незаконний спосіб, карається позбавленням волі від 6 місяців до 10 років, передбачається конфіскація майна. Нормативна сума моніторингу становить еквівалент 15 тис. євро [16].

В Іспанії основним нормативним актом у сфері протидії легалізації коштів, отриманих незаконно, є закон від 29 грудня 1993 р. № 19/1993 «Про певні заходи проти відмивання незаконних доходів». Уповноваженим органом Іспанії в системі державного фінансового моніторингу є Комісія з протидії відмиванню грошових коштів. Серед суб'єктів фінансового моніторингу слід зазначити аудиторів, бухгалтерів та податкових консультантів; організації, що здійснюють продаж антикваріату та предметів мистецтва. Суб'єкти фінансового моніторингу зобов'язані надавати інформацію підрозділу фінансової розвідки про операції у випадку, якщо вони пов'язані з передачею готівкових коштів, чеків або інших документів на пред'явника, а також про операції з резидентами офшорних юрисдикцій на суму, що перевищує 30 тис. євро. Кримінальна відповідальність за порушення законодавства у сфері фінансового моніторингу в Іспанії складає від шести місяців до шести років позбавлення волі [5, с. 92-93].

При порушеннях обов'язків щодо виявлення незвичних операцій на фінансового посередника може бути накладено штраф на суму до 5% від його установчого капіталу та позбавлення ліцензії на здійснення діяльності. Для фізичних осіб відповідальність може полягати не тільки в стягненні штрафу, а й в забороні займати визначені керуючі посади до 10 років [17, с. 72-73].

У Великобританії питаннями фінансового моніторингу опікується підрозділ фінансової розвідки Служба внутрішніх доходів NCIS/ECU [18; 5, с. 93], яка підпорядковується Міністерству фінансів Великобританії та взаємодіє з Національною службою кримінальної розвідки, Митно-акцизною службою, Бюро для боротьби із шахрайством, Службою національних розслідувань.

NCIS/ECU Великобританії займається питаннями протидії легалізації доходів, фінансування тероризму, злочинів у сфері грального бізнесу, шахрайств. Проте англійське законодавство забороняє передачу інформації про податкові правопорушення іншим державам. З 2005 р. в національній системі фінансового моніторингу Великобританії намітилися тенденції до посилення координації діяльності всіх учасників протидії легалізації доходів.

Для Франції характерною є адміністративна модель фінансового моніторингу, що визначається континентальною консервативністю та більш ліберальним характером. Вона не має законодавчо закріплених вимог щодо надання інформації про фінансові операції, якщо їх сума перевищує певну граничну межу, а критеріями дослідження операцій на сумнівність є вмотивована підозра щодо фінансових операцій, які мають ознаки легалізації доходів. У Франції спеціалізованим підрозділом фінансової розвідки є TRACFIN, який підпорядковується Міністерству економіки та фінансів і Міністерству бюджету й має засекречену діяльність. Головними принципами фінансового моніторин-

гу в країні є: посилення банківської уваги, взаємодія з органами влади, спеціальна підготовка банківського персоналу. TRACFIN відіграє координаційну функцію між фінансовими органами країни.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що сьогодні в Україні боротьба з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванням тероризму також, як і в більшості країн світу, розглядається як пріоритетний напрямок протидії організованій злочинності. Проте в Україні відсутня достатня нормативно-правова база для боротьби з цим небезпечним для держави явищем. Провідну роль у вирішенні цієї проблеми покликаний відігравати ефективний, неупереджений та своєчасний державний фінансовий моніторинг, систему якого варто будувати, спираючись на світовий досвід.

Бібліографічні посилання

1. Стратегічні пріоритети детінізації економіки України у системі економічної безпеки: макро- та мікрорівні: монографія / за ред. Черевка О. В. – Черкаси: ПП Чабаненко Ю.А., 2014. – 442 с.
2. Валютне регулювання та контроль // Необхідність боротьби з «брудними» грошима» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://posibniki.com.ua/post-71-vidmivannya-groshey-cherez-bankivsku-siste-mu-ta-viyavlennya-iah>.
3. Бандурка О. М. Протидії тінізації економіки України / О. М. Бандурка // Сучасні проблеми фінансового моніторингу: зб. матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (10 квітня 2015 р.). – Х.: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, ТО Ексклюзив, 2015. – С. 3-6.
4. Піхоцький В. Ф. Система державного фінансового контролю в Україні: концептуальні засади теорії та практики: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08 / Піхоцький Володимир Федорович; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2015. – 40 с.
5. Моспаненко І. В. Світовий досвід організації системи державного фінансового моніторингу / І. В. Моспаненко, І. І. Бондаренко // Наукові праці: науково-методичний журнал. Вип. 230, т. 242. Державне управління / ред.: Л. П. Клименко, М. С. Іванов. – Миколаїв: МДГУ ім. П. Могили, 2014. – С. 91-94.
6. Прутська О. О., Юрчик І. Б. Заходи державної протидії тіньовій економічній діяльності в Україні / О. О. Прутська, І. Б. Юрчик [Електр. ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/aprer/2009_5_1/55.pdf.
7. Кваша Т. Досвід окремих країн стосовно напрямів детінізації економіки / Т. Кваша, О. Попов // Науково-технічна інформація. – 2006. – № 2. – С. 10-15.
8. Живко З. Б., Ревак І. О., Живко М. О. Контрольно-ревізійна діяльність: навч. посібник. – К.: Алерта, 2012. – 496 с.
9. Мунтіян В. І. Економічна безпека України: монографія / В. І. Мунтіян. – К.: Вид-во НІСД при Президентові України, 1999. – 457 с.
10. The Financial Times, 09.06.2011 «Europe: Hidden economy».
11. European Security: a common security concept of the 27 WEU // WEU Council of Ministers. – Madrid, 1995, 14 November.
12. Онищенко С. В. Міжнародний досвід боротьби з тінізацією економіки в умовах глобалізації / С. В. Онищенко, І. Е. Лапінський // Ефективна економіка. – 2013. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_2_76.
13. Данилишин Б. М. Макросистемна еволюція української економіки: монографія / Данилишин Б. М., Микитенко В. В. – У 2-х т. – К.: РВПС України НАН України, Вид-во ЗАТ «Нічлава», 2008. – Т. 2. – 210 с.

14. Микитенко В. В. Економічна безпека промисловості: цільовий функціонал та технології управління : монографія / Микитенко В. В., Демешок О. О. / за наук. ред. докт. екон. наук, проф. Микитенко В. В. – Київ, ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», МНТУ ім. академіка Юрія Бугая МОНмолодьспорту України, 2012. – 650 с.

15. Алімов О. М. Національна парадигма сталого розвитку України : препринт / О. М. Алімов, І. К. Бистряков, В. В. Микитенко, М. А. Хвесик та ін. / за заг. ред. д.т.н., проф. заслуженого діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. – К. : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2012. – 72 с.

16. Ustawy z dnia 16 listopada 2000 r. Oprzeciw działani upraniu pienię dzy oraz finansowaniu terroryzmu (Dz. U. z 2003 r. Nr 153, poz. 1505 z późn. zm.) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.giif.wortalszkoleniowy.pl/witamy.html>.

17. Прошунин М. М. Зарубежные подразделения финансовой разведки: понятие и виды / М. М. Прошунин // Проблемы укрепления законности и правопорядка: наука, практика, тенденции : сб. науч. тр. – Вып. 2 / редкол. : В. М. Хомич [и др.] ; Науч.-практ. центр проблем укрепления законности и правопорядка Генеральной прокуратуры Респ. Беларусь. – Минск : БГУФК, 2009. – С. 70-77.

18. Офіційний сайт NCIS / ECU [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ncis.co.uk>.

Молчанов Д.В. Зарубежный опыт регулирования отношений в области финансового контроля и мониторинга с целью противодействия тенизации экономики. Проведен анализ особенностей организации системы государственного финансового мониторинга в зарубежных странах. Исследован зарубежный опыт по нормативно-правовым и организационным вопросам обеспечения функционирования субъектов финансового контроля и мониторинга с целью противодействия тенизации экономики с последующим формированием направлений практического применения в сфере экономической безопасности Украины.

Ключевые слова: финансовый контроль и мониторинг, зарубежный опыт, тенизация экономики, противодействие.

Molchanov D.V. Foreign experience of regulation of relations in financial control and monitoring to counteract economy shadowing. The article analyzes the features of the system of state financial monitoring in foreign countries. The foreign experience of legal and organizational functioning of financial control and monitoring to combating shadow economy, followed by the formation of areas of practical application in the field of economic security of Ukraine.

Keywords: financial control and monitoring, international experience, shadow economy, counteraction.

Надійшла до редакції 09.12.2016

Романов В.П.

здобувач

(Науково-дослідний інститут публічного права)

УДК 342.951 : 671 (043)

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОБІГУ ДОРОГОЦІННИХ МЕТАЛІВ ТА КАМІННЯ

Висвітлено стан та основні недоліки вітчизняної системи адміністративно-деліктного забезпечення сфери обігу дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння, причини та передумови тінізації ювелірної галузі, а також вироблено на цій основі конкретні правові та організаційні заходи, спрямовані на вдосконалення такої системи.

Ключові слова: обіг, дорогоцінний метал, дорогоцінне каміння, адміністративна відповідальність, адміністративне правопорушення, пробірний контроль, ювелірна галузь.

Постановка проблеми. Дорогоцінні метали і дорогоцінне каміння є стратегічною сировиною, особливим видом матеріальних цінностей, предметом інвестицій, зручним інструментом банківських операцій, одночасно виконуючи монетарні функції та забезпечуючи економічний розвиток та стабільність держави. Тому економічно невиправдані їх втрати під час видобутку, виробництва, зберігання, використання, випробування завдають державі і суспільству значної шкоди. Від раціонального використання родовищ дорогоцінних копалин, золотого запасу, наявного державного фонду дорогоцінних металів і каміння залежить ефективний розвиток економіки країни, забезпечення її економічної незалежності та державного суверенітету. Водночас сфера обігу означених предметів становить багато суспільних ризиків різного ступеня, які виникають під час видобутку, виробництва, використання та реалізації дорогоцінних металів і каміння, провадження господарської діяльності з ними, незаконного виготовлення, збуту або використання державного пробірного клейма тощо.

Попри наявність численних правових актів, спрямованих на регулювання обігу дорогоцінних металів та каміння в Україні, запровадження дозвольно-ліцензійних механізмів у даній сфері ще не здатне саме по собі забезпечити необхідну державі та суспільству поведінку відповідних суб'єктів господарювання. Завжди будуть особи, які навмисно або ненавмисно порушуватимуть нормативні встановлення, завдаючи тим самим шкоди економіці країни. Зокрема, тіньовий обіг дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, й насамперед незаконний видобуток бурштину, залишається наразі негативним явищем, що спричиняє велике екологічне лихо та завдає значних економічних збитків державі. Більш того, наслідки нелегального видобутку бурштину призвели до підвищення рівня криміногенної обстановки в регіоні, високого рівня травматизму та смертності серед старателів через недотри-

мання правил безпеки, зростання соціальної напруги через конфлікти між старателями та простими громадянами тощо. Усе це переконує в необхідності запровадження адекватних заходів протидії тіньовому обігу дорогоцінних металів і каміння, правової охорони суспільних відносин, що виникають під час їх обігу. При цьому держава має володіти певним арсеналом примусових заходів, спрямованих, по-перше, на недопущення завдання шкоди охоронюваним інтересам суспільства, а, по-друге, на припинення порушень законодавства у сфері обігу дорогоцінних металів та виробів із них та притягнення винних у таких діях осіб до юридичної відповідальності.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Слід зауважити, що проблеми застосування заходів адміністративної відповідальності за порушення чинного законодавства постійно перебувають у центрі уваги відомих вчених-адміністративістів, зокрема: О. М. Бандурки, В. М. Бевзенка, Д. М. Бахраха, К. С. Бельського, Ю. П. Битяка, В. В. Галуцька, В. М. Гаращука, І. С. Гриценка, Т. О. Гуржія, Р. А. Калюжнього, С. В. Ківалова, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова, А. Т. Комзюка, С. Ф. Константінова, М. В. Лошицького, Р. С. Мельника, С. О. Мосьондза, В. Я. Настюка, В. І. Олефіра, Д. В. Приймаченка, Ю. М. Старилова, Ю. О. Тихомирова, М. М. Тищенко, О. І. Харитонові, Х. П. Ярмачі та ін. Окремі питання досліджуваної теми розглядалися в межах дисертаційних досліджень К. В. Єфремової [1] та О. М. Маліченко [2]. Водночас аналіз наукових доробок вчених свідчить, що спеціальних досліджень, спрямованих на вивчення особливостей застосування заходів адміністративної відповідальності саме у сфері обігу дорогоцінних металів та каміння в Україні не проводилося, зазначена тематика не була повноцінно вивчена в теоретико-методологічних роботах з адміністративного права.

Мета статті полягає у необхідності висвітлення стану та основних недоліків вітчизняної системи адміністративно-деліктного забезпечення сфери обігу дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння, причин та передумов тінізації ювелірної галузі, а також вироблення на цій основі конкретних правових та організаційних заходів, спрямованих на вдосконалення такої системи.

Виклад основного матеріалу. Одним із протиправних посягань, що грубо порушують фінансові інтереси держави, є незаконний обіг дорогоцінних металів, природних дорогоцінних каменів або перлів. Ця сфера і раніше відрізнялася підвищеною криміногенністю, а останнім часом стала однією з найпривабливіших для осіб, які займаються протиправною діяльністю. Оцінити вплив незаконного обігу дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння на стан «ювелірної» галузі досить важко, адже значно переважає тіньова складова цього процесу.

Характерними порушеннями законодавства у сфері обігу дорогоцінних металів та каміння залишаються: завдання підприємству, установі, організації збитків працівниками, які виконують операції, пов'язані із закупівлею, продажем, обміном, перевезенням, доставкою, пересиланням, зберіганням, сортуванням, пакуванням, обробкою або використанням у процесі виробниц-

тва дорогоцінних металів і каміння, ювелірних, побутових і промислових виробів та матеріалів, виготовлених з них, а також валютні операції, і які є винними у розкраданні, знищенні (псуванні), недостачі або наднормативних їх втратах (крім втрат, що сталися у зв'язку з непередбаченими порушеннями технологічного процесу), якщо вони допущені внаслідок недбалості у роботі, порушення спеціальних правил, інструкцій тощо; порушення затверджених норм вилучення, норм втрат дорогоцінних металів і каміння у процесі видобутку, встановленого порядку обліку або відсутність такого обліку, незабезпечення належних умов їх зберігання та порушення встановленого порядку їх реалізації суб'єктами видобування; порушення затверджених норм використання, норм втрат дорогоцінних металів і каміння, норм повернення їх у вигляді відходів і брухту у процесі виробництва; порушення вимог щодо охорони надр у частині вибіркової відробки багатих ділянок родовищ, яка призводить до необґрунтованих втрат балансових запасів корисних копалин, наднормативних втрат і наднормативного збіднення корисних копалин при видобутку, псуванні родовищ корисних копалин та інших порушень вимог раціонального використання їх запасів; порушення правил і вимог проведення робіт по геологічному вивченню надр, яке може призвести чи призвело до недостовірної оцінки розвіданих запасів корисних копалин або умов для будівництва та експлуатації підприємств по видобутку корисних копалин; контрабанда ювелірних виробів тощо.

Звісно, критичний рівень деліктності в досліджуваній сфері обумовлюється різними чинниками, серед яких і занепад ювелірно-добувної галузі, і стихійне розширення видобутку бурштину-сирцю на родовищах і проявах, які не мають промислового значення (фактично залишаються поза сферою дії Кодексу України про надра), і анахронізм системи видачі дозвільно-реєстраційних документів суб'єктам господарювання, які здійснюють операції з дорогоцінними металами та камінням, і неефективність профілактичних заходів, і слабкий державний пробірний контроль за якістю виробів з дорогоцінних металів і каміння, та багато інших. Але цілком очевидно, що однією з причин поширення таких правопорушень є недоліки механізмів адміністративної відповідальності.

Наочне свідчення тому – у край висока латентність адміністративних деліктів у сфері обігу дорогоцінних металів та каміння, а також безліч помилок при їх кваліфікації. Згідно з деякими підрахунками, до «поля зору» суб'єктів державного пробірної контролю потрапляють не більше 8–10 % фактичних правопорушень. У решті випадків порушення лишаються невиявленими, а порушники – безкарними.

Подібна ситуація вимагає від суспільства та держави використання усіх існуючих правових засобів впливу на суспільні відносини, які виникають під час обігу дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння, проведення заходів, спрямованих на збереження та раціональне використання дорогоцінних корисних копалин, їх надходження до місць зберігання фондів і запасів, а та-

кож їх зберігання і відпуск у встановленому порядку. На перший план при цьому, поряд з кримінально-правовими та цивільно-правовими, виходять й адміністративно-правові методи як система засобів впливу на суспільні відносини у сфері регулювання та охорони суспільних відносин у «ювелірній» галузі.

Одним із механізмів підтримання правового порядку в суспільних відносинах, що складаються під час обігу дорогоцінних металів та каміння, є адміністративна відповідальність учасників цих відносин за вчинені ними правопорушення в зазначеній галузі. Будучи «специфічною реакцією держави на порушення правових установлень [3, с. 139]», «інструментом карі за невиконання адміністративних приписів і заборон [4, с. 349]» та, водночас, «необхідним стимулятором правомірної поведінки [5, с. 116]», адміністративна відповідальність належить до найважливіших чинників забезпечення належного обігу дорогоцінних металів та каміння в Україні.

Адміністративна відповідальність визначається як специфічна форма негативного реагування з боку держави в особі її компетентних органів на відповідну категорію протиправних проявів (передусім, адміністративних проступків), згідно з якою особи, що скоїли ці правопорушення, повинні дати відповідь перед повноважними державними органами за свої неправомірні дії і понести за це адміністративні стягнення в установленому законом порядку [6, с. 19].

Як різновид юридичної відповідальності розглядає адміністративну відповідальність В.Б. Авер'янов, окрім того, зазначаючи, що вона являє собою сукупність адміністративних правовідносин, які виникають у зв'язку із застосуванням уповноваженими органами (посадовими особами) до осіб, що вчинили адміністративний проступок, передбачених нормами адміністративного права особливих санкцій – адміністративних стягнень [7, с. 430–431]. На думку М.С. Студенікіна, під адміністративною відповідальністю найчастіше розуміється застосування частини заходів адміністративного примусу, а саме – адміністративних стягнень [8, с. 88].

Отже, сутність адміністративної відповідальності полягає в тому, що вона являє собою юридичний обов'язок особи зазнати певних несприятливих наслідків за порушення охоронюваних адміністративно-правовими нормами правил поведінки, встановлених у суспільстві. Такі несприятливі обмеження можуть мати для правопорушника моральний, майновий, особистий, а також правовий характер.

Іншими словами, адміністративна відповідальність, як реалізація адміністративно-правових санкцій, покликана компенсувати заподіяну адміністративним правопорушенням незворотну шкоду і виступає для правопорушника в якості тягаря або карі, покарання.

Для адміністративної відповідальності, як засобу забезпечення належного обігу дорогоцінних металів та каміння, а також різновиду державного примусу, характерні такі відмінні ознаки: підставою для притягнення до адміністративної відповідальності є вчинене адміністративне порушення пра-

вил обігу дорогоцінних металів та каміння; підстави для адміністративної відповідальності (склади адміністративних правопорушень) встановлюються Кодексом України про адміністративні правопорушення, а також іншими законодавчими актами України, які не увійшли до КУпАП; адміністративна відповідальність настає після вчинення особою адміністративного правопорушення, коли повною мірою встановлена її вина; повноваженнями щодо притягнення до адміністративної відповідальності наділяються: районні, районні у місті, міські чи міськрайонні суди (судді); органи Національної поліції, органи державних інспекцій та інші органи (посадові особи); адміністративна відповідальність менш сувора, ніж кримінальна. Вона не створює тяжких правових наслідків для правопорушника (наприклад, не тягне для особи стану судимості або звільнення з роботи, не передбачає позбавлення волі з ізоляцією від суспільства тощо); порядок притягнення до адміністративної відповідальності врегульований адміністративно-процесуальними нормами, що містяться в КУпАП; порядок притягнення до адміністративної відповідальності має більш складний характер у порівнянні з порядком притягнення до дисциплінарної відповідальності, а в порівнянні з кримінальним процесом відрізняється меншою складністю і більшою оперативністю; оскарження дій і рішень органів (посадових осіб) щодо притягнення до адміністративної відповідальності здійснюється в судовому або адміністративному порядку; застосування заходів адміністративної відповідальності тягне для правопорушника настання специфічних несприятливих правових наслідків у вигляді перебігу строку погашення призначеного йому адміністративного стягнення. Особа вважається такою, що притягалася до адміністративної відповідальності протягом одного року з дня виконання постанови про накладення адміністративного стягнення.

Наразі Кодексом України про адміністративні правопорушення передбачено адміністративну відповідальність за два склади проступків у сфері обігу дорогоцінних металів і каміння, а саме:

- за порушення порядку видобутку, виробництва, використання та реалізації дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння (ст. 189-1);
- за незаконне виготовлення, збут або використання державного пробірного клейма (ст. 189-3).

Водночас проведений аналіз чинного адміністративно-деліктного законодавства та практики його реалізації, свідчить те, що спектр правопорушень у названій сфері доволі значний та не обмежується двома складами проступків, визначених КУпАП. З урахуванням вищевикладеного, пропонуємо, адміністративні проступки у сфері обігу дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння класифікувати залежно від того, які норми, правила та стандарти порушуються. За предметом посягання адміністративні правопорушення в «дорогоцінній» галузі можна поділити на такі групи:

- порушення порядку виготовлення і реалізації ювелірних та побутових виробів з дорогоцінних металів (ст. 189-1 КУпАП);

- порушення порядку провадження господарської діяльності (ст. 164, 166-8 КУпАП);
- порушення правил охорони надр (ст.ст. 57, 58 КУпАП);
- порушення правил виготовлення, збуту або використання державного пробірною клейма (ст. 189-3 КУпАП).

Наразі спостерігається ситуація, коли певні склади адміністративних проступків і санкції за їх учинення, а також порядок застосування адміністративних стягнень встановлюються різними нормативними актами, оминаючи основний кодифікований акт – Кодекс України про адміністративні правопорушення. Тим самим втрачається значення кодифікованого правового акта, який у цьому випадку повинен містити усі склади адміністративних правопорушень у сфері обігу дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, а також вичерпний перелік правових норм, які регулюють провадження у справах про такі адміністративні правопорушення.

Проведений аналіз чинного адміністративно-деліктного законодавства засвідчив, що не усі суспільні відносини, які виникають під час обігу дорогоцінних металів і каміння, піддано правовій охороні. Деякі види правопорушень, визначені Законом України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» [9], не знайшли свого місця в КУпАП. Зокрема, не передбачено відповідальності за:

- незаконний обіг дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння (збут, перевезення або пересилку);
- порушення порядку випробування і клеймування виробів з дорогоцінних металів;
- невідповідність зазначених виробів державним стандартам;
- шкоду, заподіяну особам органами, які здійснюють державний пробірний контроль, невідповідністю зазначених виробів державним стандартам;
- невиконання законних вимог посадових осіб центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного пробірною контролю, спрямованих на усунення порушень законодавства України, що регулює порядок здійснення операцій з дорогоцінними металами, дорогоцінним камінням та виробами з них, або створення перешкод для діяльності посадових осіб цього органу;
- торгівлю на території України ювелірними та побутовими виробами з дорогоцінних металів, які не мають відбитка державного пробірною клейма або мають відбиток підробленого державного пробірною клейма;
- здійснення діяльності щодо операцій з дорогоцінними металами, дорогоцінним камінням та виробами з них без обов'язкової реєстрації в центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного пробірною контролю, тощо.

Крім цього, слушною є пропозиція К.М. Семенюк про доцільність запровадження адміністративної відповідальності суб'єктів підприємництва за незаконне чи неправомірне використання своїх іменників у розмірі 50 % від

вартості маркованих таким чином виробів, що знаходяться в продажу та обігу, тобто на рівні, що відповідає сумі митних платежів, зборів і податків, що мали бути сплачені при ввезенні ювелірної продукції на територію України, та для повної компенсації витрат бюджетних коштів на здійснення заходів державного нагляду шляхом внесення відповідних змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення. При цьому при систематичному порушенні норм закону вчена пропонує запровадити кримінальну відповідальність [10, с. 49].

З огляду на це доцільним вважаємо внесення змін і доповнень до Особливої частини КУпАП у вигляді норм, які б передбачали відповідні заходи відповідальності за правопорушення у сфері обігу дорогоцінних металів і каміння в Україні.

Висновок. Таким чином, важливим та дієвим інструментом забезпечення належного обігу дорогоцінних металів та каміння, підтримання правопорядку, дисципліни та законності в розглянутій сфері є адміністративна відповідальність, підстави та порядок застосування якої наразі потребує вдосконалення, насамперед, у частині: приведення у відповідність до законодавства, яким регульовано суспільні відносини в «ювелірній» галузі, забезпечення його якнайшвидшої уніфікації, повного закріплення в кодифікованому акті усіх складів адміністративних проступків, чіткого визначення суб'єктів, уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення в названій сфері, механізму притягнення до адміністративної відповідальності юридичних осіб, розширення сфери застосування такого адміністративного стягнення як позбавлення спеціального права, підвищення ефективності адміністративних стягнень як засобу запобігання вчинення суб'єктами господарювання порушень правил обігу дорогоцінних металів та каміння тощо.

Внесення таких змін до чинних правових актів усуне існуючу невідповідність між нормативно-правовим забезпеченням і фактичним порядком притягнення винних до адміністративної відповідальності за порушення законодавства у сфері обігу дорогоцінних металів та каміння.

Бібліографічні посилання

1. Єфремова К.В. Особливості правового регулювання господарської діяльності на ринку виробів із дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Єфремова Катерина Вікторівна. – Х., 2009. – 213 с.
2. Маліченко О.М. Адміністративно-правове регулювання сфери обігу дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Маліченко Олександра Миколаївна. – К., 2012. – 211 с.
3. Адміністративне судочинство України : підручник / Армаш Н.О., Ващенко С.В., Коломоець Т.О. та ін. ; за заг. ред. Т. О. Коломоець. – К. : Істина, 2008. – 457 с.
4. Гуржій Т. О. Державна політика безпеки дорожнього руху : теоретико-правові та організаційні засади : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07 / Гуржій Тарас Олександрович. – Дніпропетровськ, 2011. – 553 с.
5. Григорьева И. В. Теория государства и права : учебное пособие / Григорьева И. В. – Тамбов : Изд-во ТГТУ, 2009. – 304 с.
6. Гончарук С. Т. Адміністративна відповідальність за законодавством України. Ад-

міністративно-юрисдикційні повноваження органів внутрішніх справ : навч. посіб. / С. Т. Гончарук. – К. : КМУЦА, 1995. – 78 с.

7. Авер'янов В.Б. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2-х т. / ред. колегія : В. Б. Авер'янов (гол.). – К. : Юрид. думка, 2004. – Т. 1: Загальна частина. – 584 с.

8. Студеникина М.С. Советское административное право : учеб. для сред. спец. учеб. заведений / отв. ред. В.И. Попова, М.С. Студеникина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрид. лит., 1988. – 319 с.

9. Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними : Закон України від 18 листопада 1997 року № 637/97-ВР // Урядовий кур'єр. – 1997. – № 230–231.

10. Семенюк К.М. Механізми державного регулювання розвитку ювелірної галузі в Україні : дис. ... канд. наук держ. управл. : 25.00.02 / Семенюк Катерина Миколаївна. – К., 2015. – 214 с.

Романов В.П. Особенности административной ответственности за нарушения законодательства в сфере оборота драгоценных металлов и камней. Освещены состояние и основные недостатки отечественной системы административно-деликтного обеспечения сферы оборота драгоценных металлов и драгоценных камней, причины и предпосылки тенезации ювелирной отрасли, а также предложены на этой основе конкретные правовые и организационные меры, направленные на совершенствование такой системы.

Ключевые слова: оборот, драгоценный металл, драгоценные камни, административная ответственность, административное правонарушение, пробирный контроль, ювелирная отрасль.

Romanov V.P. Particularities of administrative liability for violation of legislation in turnover of precious metals and stones. The article deals with the state and main shortcomings of the national system of administrative-tort of maintenance of sphere of circulation of precious metals and precious stones. The turnover of these items is a lot the public of the risks of different degrees, which occur during extraction, production, use and sale of precious metals and stones, carrying out economic activities with them, illegal manufacture, sale or use of state assay mark, and the like. All this convinces us of the necessity of introducing adequate measures to combat the shadow turnover of precious metals and stones, legal protection of social relations that occur during their treatment.

One of the mechanisms for maintaining law and order in social relations that are formed during the circulation of precious metals and stones, which is the administrative responsibility of participants of these relations for the offences they have committed in this region.

The essence of administrative responsibility is that it represents a legal obligation of a person to suffer certain adverse consequences for the violation of the protected legal and administrative norms the rules of behavior established in the society.

Characteristic features of administrative responsibility as a means of ensuring proper circulation of precious metals and stones, as well as the kinds of state coercion.

Administrative liability is recognized as an important and effective tool to ensure the appropriate treatment of precious metals and stones, maintenance of law and order, discipline and legality in this sphere. The grounds and procedure of its application are currently in need of improvement, primarily in parts: harmonization of legislation, which regulated social relations in the "jewelry" of the industry, ensuring its speedy unification, well established in the codified act of all compositions of administrative offences, a clear definition of entities authorized to consider cases on administrative offences in the sphere of the mechanism of bringing to administrative responsibility of legal entities, the extension of the scope of such administrative penalty as the deprivation of special rights, improve the effectiveness of administrative sanctions as a means to prevent the commission of economic agents violations of the rules of circulation of

precious metals and stones and the like.

Keywords: *appeal, precious metal, precious stones, administrative responsibility, administrative offence, assay control, the jewelry industry.*

Надійшла до редакції 19.01.2017

Церковний О.В.

здобувач

*(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)*

УДК 347.73

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ НЕРЕЗИДЕНТІВ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Здійснено поглиблене науково-практичне дослідження проблеми визначення особливостей оподаткування доходів комітентів-нерезидентів за чинним законодавством України. Доведено, що не підлягають обов'язковому продажу на міжбанківському валютному ринку України надходження в іноземній валюті, зокрема, на користь резидентів-посередників за договорами комісії, доручення, консигнації або за агентськими угодами, що підлягають подальшому перерахуванню власникам коштів. Визначено, що чинним законодавством прямо передбачена ситуація, коли на рахунки резидентів-посередників за договорами, зокрема, комісії зараховуються кошти, що підлягають подальшому перерахуванню власникам коштів. У зв'язку із чим резидент-посередник (комісіонер) не визнається власником таких коштів. Зроблено висновок про те, що доходи комітента-нерезидента, отримані ним за надані послуги за межами митної території України замовнику-нерезиденту через комісіонера-резидента за договорами комісії, не є доходами із джерелом їх походження з України.

Ключові слова: *оподаткування, доходи, комітент-нерезидент, замовник-нерезидент, договір комісії, комісіонер-резидент, митна територія України, господарська діяльність, джерело походження доходів.*

Постановка проблеми. Принциповим при з'ясуванні особливостей оподаткування доходів нерезидентів у режимі договорів комісії є з'ясування того, чи є доходи комітента-нерезидента за межами митної території України замовнику-нерезиденту через комісіонера-резидента за договорами комісії доходами із джерелом їх походження з України. Якщо на виконання умов договорів комісії комісіонер-резидент отримує від нерезидентів-замовників валютні кошти на власні рахунки (відкриті в уповноважених українських банках, з яких у подальшому проводить розрахунки з комітентами-нерезидентами), то необхідно з'ясувати – чи вважаються ці грошові кошти (валютна виручка), отримані нерезидентами-комітентами, їх доходом з джерел походження з України.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання, пов'язані із визначенням особливостей оподаткування доходів комітентів-нерезидентів за чинним законодавством України розглядалися у наукових дослідженнях Л. В. Бринцевої, М. Д. Гнатюка, Т. П. Данько, Д. Д. Косе, М. П. Кучерявенка, Т. А. Латковської, С. Г. Пепеляєва, В. С. Та-

расенка, А. М. Тимченка, О. Ю. Щербакової та ін. Проте, незважаючи на наявність змістовних наукових здобутків з цієї тематики, багато аспектів залишаються нез'ясованими.

Мета. Завданням нашого дослідження є здійснення, на основі норм діючого податкового, митного, цивільного законодавства України поглибленого науково-практичного аналізу проблем, пов'язаних з особливостями оподаткування доходів комітентів-нерезидентів.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до підп. 14.1.54 п. 14.1. ст. 14 Податкового кодексу України, дохід з джерелом їх походження з України – це будь-який дохід, отриманий резидентами або нерезидентами, у тому числі від будь-яких видів їх діяльності, на території України (включаючи виплату (нарахування) винагороди іноземними роботодавцями), її континентальному шельфі, у виключній (морській) економічній зоні, у тому числі, але не виключно, доходи у вигляді: а) процентів, дивідендів, роялті та будь-яких інших пасивних (інвестиційних) доходів, сплачених резидентами України; б) доходів від надання резидентам або нерезидентам в оренду (користування) майна, розташованого в Україні, включаючи рухомий склад транспорту, приписаного до розташованих в Україні портів; в) доходів від продажу рухомого та нерухомого майна, доходів від відчуження корпоративних прав, цінних паперів, у тому числі акцій українських емітентів; г) доходів, отриманих у вигляді внесків та премій на страхування і перестраховування ризиків на території України; г) доходів страховиків-резидентів від страхування ризиків страхувальників-резидентів за межами України; д) інших доходів від діяльності, у тому числі пов'язаних з повною або частковою переуступкою прав та обов'язків за угодами про розподіл продукції на митній території України або на територіях, що перебувають під контролем контролюючих органів (у зонах митного контролю, на спеціалізованих ліцензійних митних складах тощо); е) спадщини, подарунків, виграшів, призів; є) заробітної плати, інших виплат та винагород, виплачених відповідно до умов трудового та цивільно-правового договору; ж) доходів від зайняття підприємницькою та незалежною професійною діяльністю. Таким чином, підп. 14.1.54 п. 14.1. ст. 14 Податкового кодексу України пов'язує дохід з джерелом їх походження з України із доходом, отриманим резидентами або нерезидентами, із діяльністю на території України, її континентальному шельфі та у виключній (морській) економічній зоні.

Згідно із підп. 14.1.55 п. 14.1. ст. 14 Податкового кодексу України, дохід, отриманий з джерел за межами України, – будь-який дохід, отриманий резидентами, у тому числі від будь-яких видів їх діяльності за межами митної території України, включаючи проценти, дивіденди, роялті та будь-які інші види пасивних доходів, спадщину, подарунки, виграші, призи, доходи від виконання робіт (надання послуг) за цивільно-правовими та трудовими договорами, від надання резидентам в оренду (користування) майна, розташованого за межами України, включаючи рухомий склад транспорту, приписаного до розташованих за межами України портів, доходи від продажу майна, розта-

шованого за межами України, дохід від відчуження інвестиційних активів, у тому числі корпоративних прав, цінних паперів тощо; інші доходи від будь-яких видів діяльності за межами митної території України або територій, непідконтрольних контролюючим органам. Отже, за змістом підп. 14.1.55 п. 14.1. ст. 14 Податкового кодексу України, до доходу, отриманому з джерел за межами України, належить дохід, що отриманий резидентами від провадження їх діяльності за межами митної території України.

Порядок оподаткування нерезидентів податком на прибуток підприємств регламентовано ст. 160 Податкового кодексу України. Пунктом 160.1 ст. 160 Податкового кодексу України закріплено, що будь-які доходи, отримані нерезидентом із джерелом їх походження з України, оподатковуються в порядку і за ставками, визначеними цією статтею. Для цілей цього пункту під доходами, отриманими нерезидентом із джерелом їх походження з України, розуміються: а) проценти, дисконтні доходи, що сплачуються на користь нерезидента, у тому числі проценти за позиками та борговими зобов'язаннями, випущеними (виданими) резидентом; б) дивіденди, які сплачуються резидентом; в) роялті; г) фрахт та доходи від інжинірингу; ґ) лізингова/орендна плата, що сплачується резидентами або постійними представництвами на користь нерезидента – лізингодавця/орендодавця за договорами оперативного лізингу/оренди; д) доходи від продажу нерухомого майна, розташованого на території України, яке належить нерезиденту, у тому числі майна постійного представництва нерезидента; е) прибуток від здійснення операцій із торгівлі цінними паперами, деривативами або іншими корпоративними правами, визначено відповідно до норм цього розділу; є) доходи, отримані від провадження спільної діяльності на території України, доходи від здійснення довгострокових контрактів на території України; ж) винагорода за провадження нерезидентами або уповноваженими ними особами культурної, освітньої, релігійної, спортивної, розважальної діяльності на території України; з) брокерська, комісійна або агентська винагорода, отримана від резидентів або постійних представництв інших нерезидентів стосовно брокерських, комісійних або агентських послуг, наданих нерезидентом або його постійним представництвом на території України на користь резидентів; и) внески та премії на страхування або перестрахування ризиків в Україні (у тому числі страхування ризиків життя) або страхування резидентів від ризиків за межами України; і) доходи, одержані від діяльності у сфері розваг (крім діяльності з проведення державної грошової лотереї); ї) доходи у вигляді благодійних внесків та пожертв на користь нерезидентів; й) інші доходи від провадження нерезидентом (постійним представництвом цього або іншого нерезидента) господарської діяльності на території України, за винятком доходів у вигляді виручки або інших видів компенсації вартості товарів/виконаних робіт/наданих послуг, переданих/виконаних/наданих резиденту від такого нерезидента (постійного представництва), у тому числі вартості послуг із міжнародного зв'язку чи міжнародного інформаційного забезпечення.

Абзац «й» п. 160.1 ст. 160 Податкового кодексу України пов'язує ви-

значення доходів, отриманих нерезидентом, із джерелом їх походження з України, саме із місцем провадження господарської діяльності – території України». У разі відсутності провадження господарської діяльності на території України, такі доходи не є доходами із джерелом їх походження з України. В той же час, відповідно до ст.ст. 1011 та 1018 Цивільного кодексу України, за договором комісії одна сторона (комісіонер) зобов'язується за дорученням другої сторони (комітента) за плату вчинити один або кілька правочинів від свого імені, але за рахунок комітента. Майно, придбане комісіонером за рахунок комітента, є власністю комітента.

Згідно із ст.ст. 190 та 177 Цивільного кодексу України майном, як особливим об'єктом, вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага. Таким чином, за змістом ст.ст. 190 та 177 Цивільного кодексу України гроші визнаються як майно (окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки). Це дозволяє зробити висновок, що комісіонер-резидент не набуває права на грошові кошти – надходження в іноземній валюті, які отримані від замовника-нерезидента, що підлягають перерахуванню комітенту-нерезиденту за договором комісії.

Регулювання відносин, що виникають під час відкриття банками, їх відокремленими підрозділами, які здійснюють банківську діяльність від імені банку, та філіями іноземних банків в Україні поточних і вкладних (депозитних) рахунків у національній та іноземних валютах суб'єктам господарювання, фізичним особам, іноземним представництвам, нерезидентам-інвесторам, ініціативній групі з проведення Всеукраїнського референдуму здійснюється Інструкцією про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах, затвердженою постановою Правління Національного банку України від 12.11.2003 р. № 492.

Відповідно до п. п. 5.3 та 5.4 Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах, на поточні рахунки в іноземній валюті юридичних осіб-резидентів зараховуються кошти через розподільні рахунки, зокрема, перераховані з-за кордону нерезидентами за зовнішньоекономічними контрактами (договорами, угодами) та інші надходження на користь резидента – власника рахунку, що не суперечать законодавству України. З поточного рахунку в іноземній валюті юридичних осіб-резидентів за розпорядженням власника рахунку здійснюються операції, зокрема, перерахування на користь нерезидента за межі України за зовнішньоекономічними договорами (контрактами, угодами) та інші перерахування, що не суперечать законодавству України.

Однак не підлягають обов'язковому продажу на міжбанківському валютному ринку України надходження в іноземній валюті, зокрема, на користь резидентів-посередників за договорами комісії, доручення, консигнації або за агентськими угодами, що підлягають подальшому перерахуванню вла-

сникам коштів. Уповноважені банки, які обслуговують власників цих коштів, здійснюють обов'язковий продаж надходжень в іноземній валюті відповідно до вимог цього пункту. Чинним законодавством прямо передбачена ситуація, коли на рахунки резидентів-посередників за договорами, зокрема, комісії зараховуються кошти, що підлягають подальшому перерахуванню власникам коштів. У зв'язку із цим резидент-посередник (комісіонер) не визнається власником таких коштів.

Згідно із ч. 1 ст. 9 Митного кодексу України, територія України, зайнята сушею, територіальне море, внутрішні води і повітряний простір, а також території вільних митних зон, штучні острови, установки і споруди, створені у виключній (морській) економічній зоні України, на які поширюється виключна юрисдикція України, становлять митну територію України. Господарська діяльність нерезидента-комітента щодо надання послуг з розробки проектної документації за межами митної території України для замовника-нерезидента для будівництва об'єктів нерухомості за межами митної території України (у країні замовника) на підставі контракту, укладеного через комісіонера-резидента, який діє за рахунок комітента-нерезидента, не є провадженням господарської діяльності на території України, а є провадженням господарської діяльності у країні замовника-нерезидента.

Висновки. Отже, доходи комітента-нерезидента, отримані ним за надані послуги (розробку проектної, науково-технічної документації) за межами митної території України замовнику-нерезиденту через комісіонера-резидента за договорами комісії не є доходами із джерелом їх походження з України. Якщо на виконання умов договорів комісії комісіонер-резидент отримує від нерезидентів-замовників іноземну валюту на власні рахунки, відкриті в уповноважених українських банках, з яких в подальшому проводить розрахунки з комітентами-нерезидентами, то ця іноземна валюта не є доходом комітентів-нерезидентів з джерел його походження з України.

Бібліографічні посилання

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
3. Про затвердження Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах : постанова Правління Національного банку України від 12.11. 2003 р. № 492 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1172-03>
4. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>

Церковный А. В. Актуальные вопросы налогообложения доходов нерезидентов: правовые аспекты. Проведено углубленное научно-практическое исследование проблемы определения особенностей налогообложения доходов комитентов-нерезидентов по действующему законодательству Украины. Доказано, что не подлежат обязательной продаже на межбанковском валютном рынке Украины поступления в иностранной валюте, в

частности, в пользу резидентов-посредников по договорам комиссии, поручения, консигнации или по агентским соглашениям, которые подлежат дальнейшему перечислению владельцам средств. Определено, что действующим законодательством прямо предусмотрена ситуация, когда на счета резидентов-посредников по договорам, в частности, комиссии зачисляются средства, которые подлежат дальнейшему перечислению владельцам средств. В связи с чем резидент-посредник (комиссионер) не признается владельцем таких средств. Сделан вывод о том, что доходы комитента-нерезидента, полученные им за оказанные услуги за пределами таможенной территории Украины заказчику-нерезиденту через комиссионера-резидента по договорам комиссии, не являются доходами с источником их происхождения из Украины.

Ключевые слова: налогообложение, доходы, комитент-нерезидент, заказчик-нерезидент, договор комиссии, комиссионер-резидент, таможенная территория Украины, хозяйственная деятельность, источник происхождения доходов.

Tserkovnyy O. V. Key aspects of nonresident taxation: legal aspects. The article conducts an in-depth scientific and practical study of the problem of determining the specifics of taxation of income of the principal non-resident outside the customs territory of Ukraine for the customer-middleman-resident through the resident under contracts of Commission income with source of origin from Ukraine. The author draws attention to the fact that the principal in clarifying the specifics of taxation of income of non-residents in the treatment of contracts of the Commission is to determine whether the income of the principal non-resident outside the customs territory of Ukraine for the customer-middleman-resident through the resident under contracts of Commission income with source of origin from Ukraine. If the performing contracts of the Commission, the Commissioner-resident receives from non-resident customers foreign currency on own accounts (opened in authorized Ukrainian banks, which makes calculations with clients-non-residents), we need to figure out whether these are considered to be cash (currency proceeds) received by non-residents – clients of their income from the source of origin from Ukraine. Proven that are not subject to compulsory sale on the interbank currency market of Ukraine of proceeds in foreign currency, in particular, in favor of residents-intermediaries on Commission contracts, orders, consignment or Agency agreements, which are subject to further transfer to owners of funds. It is determined that the current legislation expressly provided for the situation when the accounts of residents-intermediaries under the contracts, in particular, the Commission credited the funds that are subject to further transfer to owners of funds. In this connection, the resident intermediary (the Commission agent) is not recognized by the owner of such funds. It is concluded that the income of the principal non-resident, received for services rendered (elaboration of design, technical and scientific documentation) outside of the customs territory of Ukraine for the customer-middleman-resident through the resident under contracts of Commission are not the income with source of origin from Ukraine. If pursuant to the terms of contracts of the Commission, the Commissioner-resident receives from non-resident customers foreign currency on own accounts opened in authorized Ukrainian banks, which makes calculations with clients-non-residents, the foreign currency is not the income of clients-non-residents from the sources of its origin from Ukraine.

Keywords: taxation, income, the principal non-resident customer non-resident, the Commission contract, the Commission agent of the resident customs territory of Ukraine, economic activity, source of income.

Надійшла до редакції 16.01.2017

Чуриков Д.С.

викладач

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 351.75/74

ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ "ДОЗВІЛЬНА СИСТЕМА" У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Висвітлено генезис поняття "дозвільна система" в Україні. Виокремлено історичні періоди зазначеного процесу, а також надано їх характеристику та виділено особливості кожного періоду.

Ключові слова: дозвільна система; генезис формування поняття "дозвільна система", законодавство про зброю, зброя, засоби самооборони.

Постановка проблеми. У ч. 3 ст. 27 Конституції України зазначено, що кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань [1]. Для реалізації цього права громадяни можуть купувати, зберігати, носити та застосовувати спеціальні засоби самооборони (газові пістолети і револьвери, аерозолі, заряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії та патрони до них).

Однак, як зазначає О.С. Фролов: "За умов викривлення суспільної правосвідомості, зневаги до норм закону та моралі, прав і законних інтересів інших людей, ідея володіння предметами озброєння та їхнього використання стала привабливою" [12; с. 6]. Саме тому необхідне існування певних обмежень у обігу зброї.

Отримання Україною незалежності і формування власного законодавства призвели до формування поняття "дозвільна система". Як визначено у постанові Кабінету Міністрів України № 576 "Про затвердження Положення про дозвільну систему", дозвільна система – це особливий порядок виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, обліку і використання спеціально визначених предметів, матеріалів і речовин, а також відкриття та функціонування окремих підприємств, майстерень і лабораторій з метою охорони інтересів держави та безпеки громадян [4].

На нашу думку, для висвітлення формування поняття "дозвільна система" в законодавстві України, необхідно звернутися до історії законодавчого регулювання обігу зброї з урахуванням загальноприйнятої періодизації. Так як розвиток правової бази регулювання сфери обігу зброї, а отже і законодавче визначення дозвільної системи, аналізувати розпочнемо із появи вогнепальної зброї в Російській імперії, далі – Радянському Союзі та незалеж-

ній Україні. Саме у цих етапах можна виокремити особливості, що вплинули на розвиток законодавства і на формування поняття "дозвільна система".

Таким чином, логічним є виділення трьох періодів формування поняття "дозвільна система": 1) період царської Росії; 2) період Радянського Союзу; 3) період сучасної України.

Про актуальність даної теми свідчить й наявна статистика: у Дніпропетровській області лише в 2015 році кількість зареєстрованої газової зброї становило 21648 одиниць, що свідчить про те, що у громадян усе більше у власності знаходиться газової зброї. Але в період з 2014 по 2015 рік за порушення порядку придбання, зберігання, реєстрації або обліку газових пістолетів і револьверів та патронів до них (ст. 195-2 КУпАП) ^[10] складено 3797 протоколів, що свідчить про збільшення кількості порушень, які вчинюються у вказаній сфері. Підтвердженням актуальності даної теми також слугують результати діяльності підрозділів МВС України у 2015 році. Так, газової та пневматичної зброї у 2014 році вилучено – 76 одиниць, у 2015 році – 95 одиниць, що свідчить про збільшення кількості незареєстрованої зброї в обігу.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. На формування основних положень та висновків, що викладені у даній статті, вплинули роботи О.М. Бандурки, Д.М. Бахраха, В.А. Гуменюка, А.Т. Комзюка, С.В. Лихачова, С.О. Невського, С.Д. Подлінева, О.В. Харитонова, О.С. Фролова, О.Д. Шелковнікової [6-9; 11; 12; 13; 16; 23; 24]. Втім, питання генези поняття "дозвільна система" у працях цих вчених розглянуто фрагментарно або в рамках більш ширшої проблематики.

Мета даної статті полягає у визначенні особливостей формування поняття "дозвільна система" у законодавстві України протягом його історичного розвитку.

Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких завдань: 1) висвітлення формування поняття "дозвільна система" у царській Росії (приблизно із кінця XIV ст. по 1917 рік); 2) встановлення особливостей формування поняття "дозвільна система" у Радянському Союзі (приблизно із 1917 року по 1991 рік); 3) висвітлення особливостей формування поняття "дозвільна система" в сучасній Україні (із 1991 року по теперішній час).

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, проводити аналіз законодавства щодо регулювання обігу зброї необхідно із урахуванням положень: 1) в той час не існувало інших предметів, крім вогнепальної зброї, які зараз віднесені до об'єктів "дозвільної системи"; 2) врахуванням правової основи та нормативних актів, які регулювали дозвільну систему; 3) визначення предметів, що відносилися до дозвільної системи; 4) визначення суб'єктів контролю за дотриманням правил дозвільної системи.

Відповідно до логіки викладення матеріалу акцентуємо увагу на періоді, коли вогнепальна зброя тільки з'являється на теренах тоді царської Росії. Адже саме початок розвитку даного поняття привертає велику увагу у зв'язку із тим, що встановлені первинні норми, які регулювали обіг зброї, мали великий вплив на подальше становлення дозвільної системи. Як зазна-

чає у своєму дослідженні С.О. Невський, норми, які регламентували обіг зброї, а отже і первинна "дозвільна система", тобто певні дозволи та заборони на обіг зброї, виникає водночас із розповсюдженням вогнепальної зброї [13; с. 16].

Як, зазначає у своєму дослідженні О.Д. Шелковнікова, перші згадки вогнепальної зброї містяться у Голіцинському літописі вже у 1389 році і майже одночасно виникли і певні правила обігу зброї [24; с. 24].

Можна зробити узагальнення про те, що із початком обігу зброї держава враховувала можливість використання її як проти себе, так і для вчинення протиправних діянь. У цілому ж використання вогнепальної зброї для вчинення протиправних діянь мало би негативний вплив на публічний порядок та безпеку у державі, виходячи з цього державні органи ввели певні обмеження з метою усунення можливості використання зброї із протиправною метою.

Як, зазначає С.О. Невський, у главі 3 Соборного Уложення 1649 року містяться норми щодо обмеження поведження зі зброєю при царському дворі [13; с. 16]. Також Указом від 14 лютого 1700 року з метою підтримання правопорядку та попередження злочинів заборонялося носіння гостроконечних ножів [15], 25 червня 1782 року було затверджене Положення Тульського зброярського заводу, за яким на заводського пристава було покладено такі обов'язки: 1) щорічне обрахування та перевірка зброї; 2) перевірка виробленої зброї щодо відповідності зразків та проб; 3) перевірка наявності та цілісності зброї і яку у встановленому законом порядку реалізовано [17; 13, с. 18]. Також особам з міста Тула, які займалися виготовленням гвинтівок, необхідно було надавати зброю для "проби і клейма" до Збройової Контори, при цьому визначалося, що "без свідоцтва в пробі і без клейма Збройової Контори, щоб ні посадники, ні самі майстри ні в якому разі ніякої рушниці не продавали" [14]. Так, у 1782 році був прийнятий перший законодавчий акт, який мав загальнообов'язкові приписи про носіння зброї – Статут Благочестя, або Поліцейський [18]. Важливим є те, що у ст. 213 вказаного Статуту визначено, що "підтверджується заборона усім та кожному носити зброю, кому закон цього не дозволяє чи не обов'язує" [13, с. 18].

На нашу думку, виходячи із аналізу вищезазначених положень, законодавцем здійснювалося регулювання права носіння зброї, але не йшлося про право придбання та володіння зброєю. Отже, первинне регулювання обігу зброї пов'язане із суспільно-політичним устроєм і спрямоване було на часткове регулювання сфери обігу зброї, але для більшої кількості осіб, що, в свою чергу, свідчить про підвищення вимог до обігу зброї – заборонялося носити зброю усім, хто не мав відповідного дозволу. Враховуючи розвиток держави, логічним є подальше підвищення жорсткості норм щодо обігу зброї.

Необхідно зазначити, що особливістю даного періоду є те, що держава вперше стикається із суспільними відносинами у сфері обігу зброї і відповідно починає здійснювати правове регулювання такого обігу шляхом прийнят-

тя нормативно-правових актів. Тобто необхідно акцентувати увагу на положеннях законодавства, що здійснювало регулювання обігу зброї (предмети, що підпадали під таке регулювання; мета володіння зброєю; мета застосування зброї; суб'єкти, що контролювали обіг зброї; обмеження щодо обігу зброї тощо).

У своєму дослідженні О.Д. Шелковнікова зазначає, що "озброєння поліції мало на меті *самооборону* або ж у *крайніх випадках захист громадян від загрози насильства або насильства, що почалося вже*." Право "царської поліції" і жандармерії удаватися до зброї з належною повнотою було розроблене лише в кінці минулого сторіччя і закріплювалося у Законі від 10 жовтня 1879 року [24, с. 25].

Тобто можна зазначити, що вже у той час до застосування зброї ставилися як до крайнього заходу. А метою застосування зброї була оборона чи самооборона, виконання "царською поліцією" завдання.

В подальшому О.Д. Шелковнікова зазначає, що обмеження прав громадян на зброю на той час було можливим у трьох випадках: 1) масові заворушення, повстання; 2) особливий суб'єкт – малолітні, неповнолітні, божевільні, ворожо налаштовані, або які воюють; 3) минулі факти необережного або протизаконного використання зброї, що підтвержені судом або іншим способом [24, с. 26].

Таким чином, у період царської Росії право на зброю було невід'ємним правом кожного законослухняного громадянина.

Психічно здоровим і законослухняним громадянам дозвіл на придбання "нестройових" видів вогнепальної зброї (за винятком мисливської) видавав генерал-губернатор, губернатор або градоначальник. Ці самі особи за наявності "надзвичайних обставин" (конкретні факти "необережного або зловмисного використання зброї", хвилювання, обурення народу) могли позбавити російського підданого права на зброю. Без отримання дозволу можна було придбати в збройових магазинах тільки гладкоствольні мисливські рушниці, патрони і всілякі запаси до них і деякі моделі пістолетів" [24, с. 27].

Тож підводячи підсумок розгляду першого історичного періоду формування поняття "дозвільна система" можна зазначити, що із появою першої вогнепальної зброї на теренах тоді царської Росії виникли і перші обмеження, які в подальшому лише посилювалися. Характерним для цього історичного періоду формування поняття "дозвільна система" є таке: 1) введення обмежень щодо обігу зброї – визначення кола осіб, які можуть володіти зброєю; 2) створення системи контролю за обігом зброї – введення клейма, проби; 3) законодавче закріплення обов'язку "царської поліції" по контролю за обігом зброї; 4) законодавче визначення мети застосування зброї – відповідно до вищезазначених нормативно-правових актів царської Росії метою застосування зброї була самооборона. Тобто після виникнення вогнепальної зброї та широкого її розповсюдження було надано повноваження та покладено обов'язки на співробітників "царської поліції", щодо контролю за обігом зброї. Тодішній обіг, за яким здійснювався державний контроль "царською поліцією", включав в себе

етапи: виготовлення, продаж, придбання, зберігання.

Отже, визначивши особливості формування поняття "дозвільна система", які були властиві історичному періоду царської Росії, перейдемо до другого історичного періоду формування поняття "дозвільна система" – період існування Радянського Союзу.

Так, Декрет РНК РРФСР від 12 липня 1920 р. «Про видачу і зберігання вогнепальної зброї і поводження з нею» та Декрет РНК РРФСР від 17 жовтня 1921 р. «Про порядок ревізії і конфіскації майна приватних осіб і товариств» передбачали спеціальний порядок видання та зберігання вогнепальної зброї [19], а також визначали, що вогнепальна зброя та вибухові речовини «за відсутності належного дозволу на їх зберігання підлягають обов'язковому безоплатному здаванню державі» [20]. Виходячи із викладеного можна зазначити, що так було юридично закріплено можливість вилучення зброї у громадян, а також посилено обмеження щодо обігу зброї та контроль за правилами обігу зброї. Необхідно акцентувати увагу на тому, що дістала подальшого розвитку позиція щодо нормативного закріплення позбавлення громадян на право вільного придбання будь-якої зброї.

У часи Радянського Союзу під терміном "дозвільна система" частіше за все розумілася саме діяльність "радянської міліції" по регулюванню обігу зброї чи інших предметів, на які поширювалася дозвільна система. Як зазначає у своєму дослідженні В.А. Гуменюк: "Термін "дозвільна система" було введено в обіг Постановою ЦВК та РНК СРСР від 12 грудня 1924 р. "Про порядок виробництва, торгівлі, зберігання, обліку зброї, вогнепальних запасів, розривних снарядів і вибухових речовин" [19], якою було встановлено дозвільний порядок на здійснення усіх зазначених операцій, проте деякі окремі вимоги було визначено в законодавстві РРФСР ще раніше [9, с. 17]. Аналізуючи вищезазначені нормативно-правові акти, можна зазначити, що держава стає "монополістом" у сфері розповсюдження зброї, на створену "радянську міліцію" покладається усе більше обов'язків і надається повноважень щодо контролю за обігом зброї.

Отже, аналізуючи вищевикладене, можливо виділити такі особливості формування поняття "дозвільна система" в період існування Радянського Союзу: 1) подальше посилення контролю за обігом зброї з боку влади; 2) підвищення вимог до володільців зброї; 3) збільшення нормативно-правових актів, які регулювали обіг зброї; 4) нормативне урегулювання діяльності органів влади по контролю за обігом зброї; 5) збільшення кількості предметів, що стали відноситися до "дозвільної системи": зброя, вогнепальні запаси, розривні снаряди і вибухові речовини.

Виходячи із вищевикладеного аналізу досліджень обігу зброї можна зазначити, що поняття "дозвільна система" ототожнюється із діяльністю "радянської міліції" по регулюванню обігу зброї, а метою такої діяльності є забезпечення громадського порядку та безпеки. Але необхідно зазначити, що вже у зазначений період часу було прийнято систему законодавчих актів, які регулювали обіг зброї, а також порядок застосування зброї "радянськими правоо-

хоронцями", що, у свою чергу, свідчить про визнання владою необхідності обмеження обігу зброї, яка призначена для ведення бойових дій, та дозволялося володіти зброєю, що призначена для полювання та самооборони.

Визначивши два умовні періоди формування поняття "дозвільна система", постає потреба звернутися до формування поняття "дозвільна система" у сучасний період.

Слід погодитися з позицією А.Т. Комзюка, що дозвільну систему можна розглядати у широкому та вузькому розумінні. У першому випадку мова йде про особливий порядок вчинення різними суб'єктами будь-яких дій, на що потрібно одержати спеціальний дозвіл, у другому – лише про дії, вказані в Положенні про дозвільну систему, затвердженому постановою КМУ № 576 [6, с. 112].

На підтвердження того, що дозвільну систему можна розглядати у двох аспектах – широку та вузькому, також слугують дослідження О.В. Харитонова [23, с. 42], С.Д. Подлінева [16, с. 4], Д.М. Бахрах [7, с. 38].

На нашу думку, необхідно зауважити і ставлення В.А. Гуменюка до дозвільної системи в широкому розумінні. Він визначає дозвільну систему як об'єктивно існуючу і наділену певними якісними характеристиками сукупність правових відносин, які виникають між фізичними і юридичними особами, з одного боку, а також суб'єктами державного управління й іншими контрагентами – з іншого, і спрямовані на реалізацію суб'єктивних прав з приводу здійснення відносно дозволених законом дій щодо предметів, утворень чи процесів у природі або суспільстві, нерегульоване використання або функціонування яких може завдати шкоди державним або суспільним інтересам [9, с. 25].

Із зазначеною точкою зору В.А. Гуменюка не погоджується О.В. Харитонов і зазначає, що тлумачення суб'єктів, уповноважених видавати дозволи, а також застосування в контексті визначення терміна "інші контрагенти" є не зовсім вдалим, оскільки припускає існування невизначеного кола суб'єктів, що, в свою чергу, створює труднощі при відмежуванні відносин, які складаються у сфері дії дозвільної системи, від інших правових явищ, що мають схожі ознаки [23, с. 34].

Ми підтримує точку зору О.В. Харитонова на це питання, адже здійснення такої діяльності, яка пов'язана із обмеженням прав людини, потребує чіткості і визначеності, так як відсутність конкретизації може призвести до неправильних дій державних службовців і відповідно до порушення прав громадянина.

Слід також звернути увагу на Закон України "Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності" [2], у ст. 1 якого визначено, що дозвільна система у сфері господарської діяльності – це сукупність урегульованих законодавством відносин, які виникають між дозвільними органами, адміністраторами та суб'єктами господарювання у зв'язку з видачею документів дозвільного характеру [2]. Законодавець вказує, що дозвільна система у сфері господарської діяльності є лише частиною дозвільної системи, так як він

прямо визначив сферу такої діяльності, а саме: діяльність уповноважених органів із видачі документів дозвільного характеру.

Тобто виходячи із вищезазначеного тлумачення дозвільної системи, логічним стає те твердження, що законодавець прямо зазначив, що операції зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими матеріалами і речовинами, сильнотоксичними отруйними речовинами; дозвільна діяльність у сфері використання ядерної енергії; дозвільна діяльність у сфері господарської діяльності є лише частинами дозвільної системи, що є підтвердженням тези про те, що дозвільну систему можна розглядати у широкому та вузькому розумінні.

Щодо аналізу законодавства України у сфері обігу зброї, то тут, по-перше, відсутній законодавчий акт, який регулює суспільні відносини у сфері обігу зброї, по-друге, право громадян на володіння вогнепальною зброєю та спеціальних засобів самооборони визначено Постановою ВРУ "Про право власності на окремі види майна" від 1992 року № 2471-ХІІ [3], тобто підзаконним нормативно-правовим актом. Регулювання обігу зброї здійснюється Постановою КМУ № 576 "Про затвердження Положення про дозвільну систему" [4], а організація діяльності поліції щодо контролю та нагляду за обігом зброї та критерії, за якими здійснюється контроль та нагляд за обігом об'єктів дозвільної системи, регулюється відомчим нормативно-правовим актом: наказом МВС України № 622 та Законом України "Про Національну поліцію" [5, с. 26].

Також в Україні продовжуються спроби прийняття закону, який би урегулював сферу дозвільної системи, а саме: обігу зброї. Про це свідчить проєкт Концепції реформування системи органів Міністерства внутрішніх справ України, де визначено необхідність прийняття Закону України "Про зброю" та діяльність у законодавчому органі, а саме: проєкт закону України № 2105 від 20 лютого 2008 року "Про обіг зброї невійськового призначення", а також проєкт закону України "Про зброю" № 3069 від 21 серпня 2008 року та проєкт закону України "Про вогнепальну зброю цивільного призначення" № 1135 від 01 грудня 2014 року [25].

Підсумовуючи вищезазначене можна зробити такі узагальнення, дозвільна система є складним поняттям і її можливо тлумачити як у широкому, так і вузькому розумінні. Розглянувши поняття "дозвільна система" у широкому розумінні, на нашу думку, необхідно дослідити поняття "дозвільна система" у вузькому розумінні і розглянути історичні процеси, які мали безпосередній вплив на неї.

Аналізуючи вищевикладене можна зазначити, що для незалежної України, і для третього періоду формування поняття "дозвільна система", характерним є таке: 1) посилення вимог щодо контролю за обігом зброї із врахування новітніх досягнень у техніці (створення електронних обліків); 2) чітке врегулювання діяльності поліції у сфері обігу зброї; 3) збільшення змісту поняття "дозвільна система", тепер дозвільна система існує в широкому та вузькому розумінні; 4) доповнення переліку необхідних вихідних даних для придбання зброї новим положенням – мета придбання зброї.

Висновки. Отже, підводячи підсумок, можна зазначити, що кожному з періодів притаманні свої особливості, та в результаті узагальнення висвітлено напрямки, в яких проходив розвиток поняття "дозвільна система", а саме:

I. Для першого періоду (1389–1917 рр.) характерно: 1) введення обмежень щодо обігу зброї – визначення кола осіб, які можуть володіти зброєю; 2) створення системи контролю за обігом зброї – введення клейма, проби; 3) законодавче закріплення обов'язку "царської поліції" по контролю за обігом зброї; 4) законодавчого визначення мети застосування зброї – відповідно до зазначених нормативно-правових актів метою застосування зброї була самооборона;

II. Для другого періоду (1917–1991 рр.) характерно: 1) подальше посилення контролю за обігом зброї з боку влади; 2) підвищення вимог до володільців зброї; 3) збільшення нормативно-правових актів, які регулювали обіг зброї; 4) нормативне урегулювання діяльності органів влади по контролю за обігом зброї; 5) збільшення кількості предметів, що стали відноситися до "дозвільної системи": зброя, вогнепальні запаси, розривні снаряди і вибухові речовини.

III. Для періоду незалежної України (з 1991 року до теперішнього часу) характерно: 1) посилення вимог щодо контролю за обігом зброї із врахування новітніх досягнень у техніці (створення електронних обліків); 2) чітке врегулювання діяльності поліції у сфері обігу зброї; 3) збільшення змісту поняття "дозвільна система", тепер дозвільна система існує в широкому та вузькому розумінні; 4) доповнення переліку необхідних вихідних даних для придбання зброї новим положенням – мета придбання зброї.

Бібліографічні посилання

1. Конституція України від 28.06.1996 р. // ВВР України. – № 30. – Ст. 141.
2. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності : Закон України // ВВР України. – 2005. – № 48. – Ст. 483.
3. Про право власності на окремі види майна : Постанова Верховної Ради України від 17.06.1992 року № 2471-ХІІ // ВВР України. – 1992. – № 35. – Ст. 517 (з наступними змінами та доп.).
4. Про затвердження Положення про дозвільну систему : постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 1992 року № 576 // Іменем закону. – 1992. – № 44.
5. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів : наказ МВС України від 21 серпня 1998 року № 622.
6. Адміністративна діяльність. Частина особлива : підручник / за заг. ред. О.М. Бандурки. – Х., 2000. – С. 194.
7. Бахрах Д.Н. Административное право : учебник для вузов. – М., 2000. – С. 375.
8. Гуменюк В.А. Адміністративно-правове регулювання здійснення органами внутрішніх справ дозвільної системи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / В. А. Гуменюк. – Х., 1999.
9. Гуменюк В.А. Адміністративно-правове регулювання здійснення органами вну-

трішніх справ дозвільної системи : дис... канд. юрид. наук / В.А. Гуменюк. – Х., 1999.

10. Довідка ВДС УГБ УМВС України в Дніпропетровській області від 15.01.2008 року № 10/3-72.

11. Лихачов С.В. Дозвільне провадження в адміністративному процесі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / С.В. Лихачов. – Х., 2001.

12. Корінець А.В. Організація соціальних систем обігу зброї / Корінець А.В., Фролов О.С. – Запоріжжя, 2007. – С. 184.

13. Невский С.О. Криминологические и уголовно-правовые проблемы борьбы с незаконным оборотом оружия : дисс... докт. юрид. наук / С.О. Невский. – Краснодар, 2001.

14. Об устройстве Тульского оружейного завода; об отпуске оружейным мастерам стали по казенной цене; об освобождении от оружейных работ дряхлых и увечных мастеров; о запрещении Тульским посадским людям продавать ружья без клейма; об отводе мастерам земель под строение; о непродаже оных посторонним людям; о бытии у заготовления угля Валдмейстеру и трем Дворянам; о невзыскивании подушных денег с мастеров до указа и о постановлении постоянной цены за делание ружей и пистолетов : Указ от 3 октября 1739 г. // Полное собрание законов Российской империи. Т. X (1737–1739). – СПб., 1830. – № 7916.

15. О ношении остроконечных ножей, и о непродаже оных в рядах : Указ от 14 февраля 1700 г. // Полное собрание законов Российской империи. Т. IV (1700–1712). – СПб., 1830. – С. 11–12.

16. Подлінев С.Д. Діяльність міліції по здійсненню дозвільної системи в умовах формування ринкових відносин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / С.Д. Подлінев. – Одеса, 1996.

17. Положение Тульского оружейного завода // Полное собрание законов Российской империи. Т. XXI (1781–1783). – СПб., 1830. – № 15442.

18. Российское законодательство X–XX веков : в 9-ти т. – Т. 5. Законодательство периода расцвета абсолютизма. – М., 1987. – С. 323.

19. СЗ СССР. – 1924. – № 29. – Ст. 314.

20. Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1952 гг. – М., 1953.

21. Соборное Уложение. Текст. Комментарии. – Л., 1987. – С. 22.

22. Устав Благодичия, или Полицейский 1782 г. // Полное собрание законов Российской империи. Т. XXI. (1781–1783). – СПб., 1830. – № 15379.

23. Харитонов О.В. Дозвільна система в Україні : дис... канд. юрид. наук / О.В. Харитонов. – Х., 2004.

24. Шелковникова О.Д. Теоретические основы и проблемы совершенствования деятельности органов внутренних дел в области контроля за оборотом оружия : дисс... докт. юрид. наук / О.Д. Шелковникова. – М., 1999.

25. Про обіг зброї невійськового призначення № 2105 від 20 лютого 2008 р.; проект Закону України «Про зброю» № 3069 від 22 серпня 2008 р. та Проект Закону про вогнепальну зброю цивільного призначення № 1135 від 01.12.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52560/

26. Про Національну поліцію : Закон України // ВВР України. – 2015. – № 40-41. – Ст. 379.

Чуриков Д.С. Формирование понятия «разрешительная система» в законодательстве Украины. Отражен генезис понятия "разрешительная система" в Украине. Выделены исторические периоды отмеченного процесса, а также предоставлена их характеристика и выделены особенности каждого периода.

Ключевые слова: разрешительная система; генезис формирования понятия "разре-

---

шительная система", законодательство об оружии, оружие, средства самообороны.

Churikov D.S. Genesis of the concept "licencing system" in Ukrainian legislation. This article analyzes the genesis of the concept of "licencing system" in Ukraine, as well as regulations that form the basis of legal regulation in the sphere of arms. Yes, in part 3 of Article 27 of the Constitution of Ukraine states that everyone has the right to protect his life and health, life and health of others from unlawful encroachments. To implement this law citizens can buy, store, carry and use special means of self-defense (gas pistols and revolvers, aerosols, charged substances tear and irritating action and ammunition to it). Accordingly, the state must regulate the aforementioned areas.

Also, in this article analyzes the process of formation of the concept of "permit system" since Ukraine's independence and the formation of its own laws, which generally resulted in a concept of "permit system" which we now know: as defined in the Cabinet of Ministers of Ukraine № 576 "on approval of the licensing system" licensing system - a special procedure for the manufacture, purchase, storage, transportation, registration and use of specifically identified items, materials and substances, as well as the opening and operation of individual businesses, workshops and laboratories in order to protect the interests of the state and security of citizens.

Later becoming considered the term "permit system" in different historical periods. To do this, you must apply to the legislative history of the regulation of conventional weapons based division of historical periods. Since the development of the legal framework of regulation of arms trafficking, and consequently the legal definition of the licensing system, analyze begin with the appearance of firearms in the Russian Empire, then the Soviet Union and Ukraine gained independence. It is in these stages can highlight features that influenced the development of legislation on the formation of the concept of "permit system".

In this regard aim of this paper is to determine the characteristics of the formation of the concept of "permit system" in the legislation of Ukraine during its historical development.

Achieving this goal involves the following tasks: 1) coverage forming the concept of "permit system" in the period from about the end of the fourteenth century. to 1917; 2) establishing features of formation of the concept of "permit system" in the period from about 1917 to 1991; 3) highlight features of formation of the concept of "permit system" from 1991 to the present.

Keywords: *licencing system; genesis of forming of concept is the "permit system", legislation about a weapon, weapon, facilities of self-defense.*

Надійшла до редакції 15.12.2016

ПРАВОВЕ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Козаченко О.І.

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
(*Національна академія внутрішніх справ*)

УДК 343.98

НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ КОНФІДЕНЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Визначено правове регулювання використання правоохоронними органами конфіденційного співробітництва під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій з іншими особами та надання рекомендацій щодо окремих напрямків удосконалення чинного законодавства. Визначено, що основою побудови таких відносин є дотримання прав та свобод громадян, неможливість здійснення ними будь-яких негласних слідчих (розшукових) дій та потреба у стимулюванні їх позитивної активності для забезпечення завдань кримінального провадження, а також система умов і причин, які обумовлюють ефективність використання допомоги громадян у зазначених діях.

Ключові слова: конфіденційне співробітництво, оперативні підрозділи Національної поліції України, правова основа.

Постановка проблеми. Ефективність права є результируючою характеристикою його дії, про що свідчить здатність закону вирішувати певні соціально-правові проблеми. Ефективність дії законодавства визначається складним комплексом факторів, характеризуючи соціально-економічну, політичну, правову, моральну ситуацію в країні. До основних правових елементів самого законодавства належать його правова якість, ефективність правозастосовчої діяльності, рівень правосвідомості правозастосовувача й населення у цілому [1, с. 499].

Тривалий час діяльність оперативних підрозділів взагалі не регламентувалася. З розвитком суспільних відносин поступово виникала потреба правового регулювання тих чи інших сфер діяльності. Оскільки оперативно-розшукова діяльність та її основна складова частина – конфіденційне співробітництво, як зазначалося раніше, є державною діяльністю, то правова регламентація її здійснювалася за вимогами, що ставилися до неї. Якщо окремі напрями ОРД так чи інакше відображалися в окремих правових актах, то конфіденційне співробітництво, як цілком таємна, прихована від суспільства діяльність, не згадувалося [2, с. 51].

Оперативно-розшукова діяльність та її основна складова – конфіденційне співробітництво – посіла чинне місце в державній соціальній діяльності лише з прийняттям 18 лютого 1992 р. Верховною Радою Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність". Цей Закон вивів його з таємної, закритої діяльності та поставив у ряд інших сфер діяльності держави.

Конфіденційне співробітництво є складною, різнобічною формою діяльності у сфері протидії злочинності, зміст якої становлять дії, що, по суті, охоплюють різноманітні за своєю природою правовідносини (державно-правові, адміністративно-правові, організаційно-управлінські, трудові, фінансові, соціально-правового захисту, у сфері інформаційної діяльності тощо) та заходи, спрямовані на створення умов, надання допомоги у виконанні завдань боротьби зі злочинністю, забезпечення ефективності роботи осіб, які співробітничать на конфіденційній основі, та використання отриманих від них відомостей у правоохоронній діяльності, а також дотримання законності та забезпечення безпеки осіб, які залучаються до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності [3, с. 67–68]. Розгляд досліджуваної проблеми потрібно здійснювати тільки у взаємозв'язку з висвітленням принципів позицій, що розкривають різні аспекти правової основи оперативно-розшукової діяльності НП України. Саме цим колом проблем і зумовлюється актуальність даної статті.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Вагомий внесок у наукову розробку правових основ конфіденційного співробітництва НП України внесли відомі вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема А.І. Алексєєв, В.М. Аتماжитов, О.М. Бандурка, В.Б. Вишня, А.Ф. Возний, Д.В. Гребельський, О.Ф. Долженков, А.Ф. Думко, Л.Н. Калинкович, І.П. Козаченко, О.Г. Лекарь, В.А. Лукашова, Д.Й. Никифорчук, М.А. Погорецький, В.М. Рудик, І.В. Сервецький, Г.К. Сінілов, А.Ю. Шумілов, І.Р. Шинкаренко та багато інших.

Метою статті є аналіз нормативно-правових документів, що регулюють використання конфіденційного співробітництва при здійсненні негласних слідчих (розшукових) дій, а також висвітлення проблем щодо правового і соціального захисту осіб, які співпрацюють на конфіденційній основі.

Виклад основного матеріалу. Законодавче визначення конфіденційного співробітництва – явище досить нове у кримінальному провадженні, тому потрібна детальна розробка таких негласних відносин. Сприяння громадян правоохоронним органам, які здійснюють негласні слідчі (розшукові) дії, характеризується низкою проблем, наявність яких потребує глибокого осмислення [4, с. 100].

Правова основа – це правовий базис, фундамент, на основі якого розбудовується уся оперативно-розшукова діяльність, у межах якої можуть і повинні діяти органи державного управління, до яких належать і правоохоронні органи. Оскільки конфіденційне співробітництво є складовою частиною оперативно-розшукової діяльності, то для нього правовою основою, безумовно, є ті самі положення, що стосуються оперативно-розшукової діяльності в ціло-

му [2, с. 57].

Діяльність оперативних підрозділів Національної поліції України регламентується великою кількістю нормативно-правових актів, серед яких: Конституція України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Закони України «Про ОРД», «Про прокуратуру», «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів», відомчі накази тощо.

Правова основа співробітництва громадян з оперативними підрозділами НП України є складовою частиною правової основи оперативно-розшукової діяльності НП України у цілому. Дану обставину зумовлює той факт, що багато положень, що належать до суті і змісту останньої, значною мірою стосуються і правової основи конфіденційного співробітництва.

Забезпечення належної законодавчої регламентації оперативно-розшукової діяльності НП України залишається актуальним завданням, що потребує постійної уваги наукових та практичних працівників, зважаючи на особливі завдання та специфічні форми цього виду діяльності НП України, який повинен ґрунтуватися на чітко визначеній законодавчій базі.

Нині оперативно-розшукова діяльність ґрунтується на широкій правовій базі, в якій головне місце належить спеціальному галузевому (оперативно-розшуковому) законодавству, яке не лише вперше проголосило ОРД державною правоохоронною діяльністю, але й закріпило принципи цієї діяльності; підстави її здійснення, обов'язки та права суб'єктів; гарантії законності та інші елементи [5, с. 39].

Слід зазначити, що погляди вчених щодо правових основ ОРД не є однаковими. Зокрема, одні дослідники під правовою основою оперативно-розшукової діяльності НП України розуміють сукупність трьох компонентів: а) Конституції і відповідних законів України; б) нормативно-правових актів міністерств і відомств та судових органів; в) міжнародно-правових актів (договорів), учасником яких є Україна [6, с. 62].

І. Р. Шинкаренко у своїй науковій доповіді пропонує такий поділ правових основ ОРД: а) законодавчі акти; б) нормативні акти; в) міжнародно-правові договори.

До законодавчих актів вчений відносить три групи актів, що визначають: а) правові засади діяльності усіх органів державної влади; б) сутність оперативно-розшукової діяльності; в) правові основи за окремими напрямками боротьби зі злочинністю.

Нормативні акти І.Р. Шинкаренко поділяються на акти, що визначають: а) загальні положення оперативно-розшукової діяльності в НП України; б) завдання та компетенцію оперативних підрозділів щодо протидії злочинності; в) регламентацію проведення окремих оперативно-розшукових заходів [7, с. 24].

Дещо інші критерії поділу структури правової основи ОРД застосував М.А. Погорецький, а саме: а) Конституція України; б) міжнародно-правові угоди і договори, учасником яких є Україна; в) закони України за функціональним призначенням; г) закони України стосовно суб'єктів здійснення і на-

гляду; д) інші законодавчі, підзаконні та відомчі нормативні акти [8, с. 11].

Іншу, дещо спрощену класифікацію складових правової основи оперативно-розшукової діяльності НП України пропонують О.Ф. Долженков, А.Ф. Думко та І.П. Козаченко. Зокрема, вони поділяють її на три групи: а) закони; б) підзаконні правові акти; в) відомчі акти Міністерства внутрішніх справ України та інших правоохоронних органів [9, с. 31].

Якщо провести порівняння вказаних класифікацій правової основи із критеріями російських науковців, можна помітити дещо інший підхід, який більшою мірою базується на вагомості нормативно-правових актів саме в оперативно-розшуковій діяльності. Наприклад, В.М. Аتماжитов розподіляє їх на три групи:

– нормативно-правові акти, які безпосередньо не регулюють оперативно-розшукову діяльність, але слугують підставою для вирішення різних правових, організаційних і тактичних аспектів її здійснення;

– нормативно-правові акти, що містять вказівки про необхідність застосування оперативно-розшукових заходів, однак не регламентують їх використання;

– нормативно-правові акти, які безпосередньо регулюють оперативно-розшукову діяльність. Вони містяться у ряді законів і підзаконних нормативно-правових актах, що регламентують правові, організаційні і тактичні питання застосування оперативно-розшукових сил, засобів, заходів, методів і форм [10, с. 25–26].

Залежно від значимості, кола розв'язуваних питань, використовуваних сил, засобів та методів, усі нормативно-правові акти можна згрупувати у такий спосіб:

- загального характеру, що визначають основні цілі, завдання й аспекти оперативно-розшукової та наглядової діяльності;

- регламентують застосування гласних та негласних оперативно-розшукових сил та суб'єктів, які можуть проводити нагляд за додержанням законів при її здійсненні;

- встановлюють порядок застосування специфічних засобів наглядової діяльності;

- передбачають застосування конкретних форм і методів наглядової діяльності;

- зобов'язують працівників Генеральної прокуратури України та підпорядкованих їм прокурорів проводити наглядову діяльність за додержанням законів при здійсненні ОРД;

- регламентують порядок нагромадження, систематизації і використання отриманої інформації [11, с. 7–8].

Однією з принципів новачій Кримінального процесуального кодексу України може по праву вважатися норма, що регламентує конфіденційне співробітництво, яке до прийняття цього нормативно-правового акта мало легальне підґрунтя лише в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» [12, с. 145].

Так, згідно зі ст. 275 КПК, під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, передбачених кодексом [13].

Така допомога може мати різний характер та виявлятися в інформаційному сприянні забезпечення проведення негласних слідчих (розшукових) дій, тобто наданні певних відомостей, порад та консультацій тощо. Також особи, що співпрацюють з органами досудового розслідування на конфіденційній основі, можуть допомагати у створенні умов для безпосереднього проведення негласних слідчих (розшукових) дій, або ж брати особисту участь у їх здійсненні (ст. ст. 271, 272 КПК України) [14].

Відповідно, до ст. 8 п. 14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності за наявності передбачених статтею 6 цього Закону підстав надається право використовувати конфіденційне співробітництво згідно з положеннями статті 275 Кримінального процесуального кодексу України [15].

Згідно зі ст. 11 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», органи державної влади, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності зобов'язані сприяти оперативним підрозділам у вирішенні завдань оперативно-розшукової діяльності. За бажанням осіб їх співробітництво з оперативним підрозділом може бути оформлено письмовою угодою з гарантуванням конфіденційності співробітництва. Угоду про сприяння оперативним підрозділам в оперативно-розшуковій діяльності може бути укладено з дієздатною особою. Порядок укладання угоди визначається Кабінетом Міністрів України.

Правовий і соціальний захист, який поширюється на осіб, які співпрацюють за угодою, повинен розповсюджуватися і на тих осіб, що сприяють оперативним підрозділам НП України. Таку позицію також поділяють інші вчені.

Вважаємо, що необхідно внести доповнення до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», а саме: не акцентувати увагу тільки на співпраці, яка ґрунтується на угоді, або запровадити певні правила оформлення співробітництва.

Особи, які залучаються до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, зобов'язані зберігати таємницю, що стала їм відома. Розголошення цієї таємниці тягне за собою відповідальність за чинним законодавством, крім випадків розголошення інформації про незаконні дії, що порушують права людини [15].

Одним із законів, який також регламентує таку діяльність, є Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю». Відповідно до ч. 1 ст. 13 цього Закону, при здійсненні боротьби з організованою злочинністю спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою

злочинністю органів внутрішніх справ і Служби безпеки України мають право, якщо інших заходів для розкриття організованої злочинності та притягнення винних до відповідальності недостатньо, використовувати штатних і нештатних негласних співробітників, які вводяться під легендою прикриття в організовані злочинні угруповання. Питання діяльності негласних співробітників, соціальні та інші гарантії для них регулюються Положенням про негласного співробітника спеціального підрозділу по боротьбі з організованою злочинністю, яке затверджується Кабінетом Міністрів України [16].

Згідно зі ст. 14 «Використання учасників організованих злочинних угруповань у боротьбі з організованою злочинністю», надається право для здійснення заходів боротьби з організованою злочинністю учасники організованих злочинних угруповань можуть залучатися до співробітництва в порядку, визначеному Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» та Кримінальним процесуальним кодексом України. Учасник організованого злочинного угруповання може бути частково або повністю звільнений від кримінальної відповідальності та покарання у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України, якщо він у процесі оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування чи судового провадження сприяє викриттю організованих злочинних угруповань та вчинених ними злочинів, притягненню винних до відповідальності, відшкодуванню шкоди фізичним чи юридичним особам або державі [17].

Із залученою до негласного співробітництва особою укладається договір (контракт), у правах такої особи прирівнюються до співробітників правоохоронних органів (в т.ч. права соціальні). В усіх випадках залучені «інші особи» не повинні належати до «антисоціальних елементів» [16].

Ще одним доречним законом, що врегульовує правовідносини у цій сфері, є Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», а саме: згідно зі ст. 2, право на забезпечення безпеки шляхом застосування заходів надається особі, яка заявила до правоохоронного органу про кримінальне правопорушення або в іншій формі брала участь чи сприяла виявленню, попередженню, припиненню або розкриттю кримінальних правопорушень.

Згідно зі ст. 3 цього Закону, рішення про застосування заходів безпеки приймається слідчим, прокурором, судом, у провадженні яких знаходяться кримінальні провадження щодо кримінальних правопорушень, у розслідуванні чи судовому розгляді яких брали або беруть участь особи, зазначені у статті 2 цього Закону, а також органом (підрозділом), що здійснює оперативно-розшукову діяльність, щодо осіб, які брали участь або сприяли виявленню, попередженню, припиненню злочинів [18].

Також згідно зі спільним наказом Генеральної прокуратури України, МВС України, СБ України, Міністерства фінансів України, Адміністрації ДПС України та Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» №

114/1042/516/1199/936/1681/51 від 16 листопада 2012, під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий, уповноважений оперативний підрозділ, який виконує доручення слідчого, прокурора, має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом (ст. 275 КПК України) [19].

Підводячи підсумок розглянутих питань можна констатувати, що конфіденційне співробітництво безпосередньо регулюється ст. 275 КПК України, ст. 8 п. 14, ст. 13, 14 Закону України «Про ОРД» та іншими відомчими наказами. Тому на даний час в Україні в цілому склалася достатня правова база, яка дозволяє забезпечити вказану роботу на належній правовій основі. Однак це не означає, що сучасні нормативно-правові акти не містять недоліків. Цілком реально, що вони потребують удосконалення і будуть розвиватися разом із українським суспільством.

Висновок. Окреслені проблемні питання впровадження нового кримінального процесуального законодавства у практичну діяльність, забезпечення їх ефективного функціонування в нових умовах вимагають проведення подальших наукових досліджень, доопрацювання введених та розроблення й впровадження низки відомчих нормативних актів і методичних рекомендацій.

Узагальнення нормативних актів засвідчило, що повноваження оперативного працівника НП України в частині здійснення конфіденційного співробітництва визначено у ряді законів і відомчих нормативно-правових актів, що безпосередньо пов'язано з цілями і завданнями у цій сфері. Насамперед, вони стосуються забезпечення законності при проведенні оперативно-розшукової діяльності, додержання порядку проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій, оскільки така діяльність здійснюється за чітко передбаченими законами підставами. Водночас із прийняттям КПК України усі нормативно-правові акти зазнали низки кардинальних змін, що потребують поступового напрацювання механізмів їх реалізації. Проте сьогодні поза межами правової площини залишаються критерії оцінки ефективності здійснення конфіденційного співробітництва при проведенні оперативно-розшукової діяльності та негласних слідчих (розшукових) дій. Однак норми, які містяться у них, конкурують між собою, що не дозволяє оперативним працівникам НП України повною мірою здійснювати конфіденційне співробітництво при проведенні оперативно-розшукової діяльності органами Національної поліції України.

Бібліографічні посилання

1. Проблемы общей теории права и государства / под общ. ред. В.С. Нерсесянца. – М., 1999.
2. Усенко Б. Ф. Використання конфіденційної допомоги громадян у боротьбі зі злочинами: погляд сьогодення : монографія / В. Ф. Усенко, В. А. Некрасов, В. Я. Мацюк. – К. : КНТ, 2007.
3. Корчовий М. Проблеми правовідносин у процесі конфіденційного співробітництва

тва оперативних підрозділів ОВС з громадянами / М. Корчовий, К. Ольшевський // Вісник Академії управління МВС. – № 1–2. – 2008. – С. 66–73.

4. Гольдберг Н. Проблеми регулювання конфіденційного співробітництва при здійсненні негласних слідчих (розшукових) дій / Н. Гольдберг // Национальный юридический журнал: теория и практика. – 2016. – С. 100–103.

5. Основы оперативно-розыскной деятельности в Украине (понятие, принципы, правовое обеспечение) : учеб. пособие / Э.А. Дидоренко, Б.И. Бараненко, В.А. Глазков и др. ; под ред. Э.В. Виленской. – Луганск : РИО ЛАВД, 2006. – Ч. 1.

6. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність : підручник / О.М. Бандурка. – Ч. 1. – Х., 2002.

7. Шинкаренко И.Р. История, современное состояние и перспективы усовершенствования правового регулирования оперативно-розыскной деятельности в Украине : научный доклад / И.Р. Шинкаренко // Оперативно-розыскная деятельность полиции и неотложные правоприменительные меры: взгляды по обе стороны Атлантики (научно-практ. конф. Иллинойского ун-та, 11–12 марта 2005 г.). – Днепропетровск : Юридическая академия МВД Украины, 2005.

8. Погорецький М.А. Оперативно-розшукова діяльність: правові основи (структурно-логічні схеми) : навч. посібник ; за ред. Ю.М. Грошевого / М.А. Погорецький. – Х, 2003.

9. Долженков О. Ф. Оперативно-розшукова діяльність як правоохоронна функція кримінальної міліції / О.Ф. Долженков, А.Ф. Думко, І.П. Козаченко. – Одеса, 2000.

10. Аتماжитов В.М. Правовая основа и принципы оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел : учебник / В.М. Аتماжитов. – М. : Академия МВД СССР, 1991.

11. Наливайченко О.М. Совершенствовать правовое регулирование оперативно-розыскной профилактики // Проблемы совершенствования деятельности оперативных аппаратов ИТУ по повышению эффективности исполнения уголовных наказаний : матер. Всесоюзной научно-практ. конф. (12–13 октября 1988 г.). – Рязань : РВШ МВД СССР, 1989. – С. 6–10.

12. Єськов С. В. Імунітет носіїв професійної таємниці відносно залучення до конфіденційного співробітництва під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій: доцільність запровадження й перспективи розвитку / С. В. Єськов // Юрист України. – 2013. – № 2 (23) – С. 144–150.

13. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI // ВВР України. – 2013. – №№ 9–10, 11–12, 13. – Ст. 88.

14. Кримінальний процес : підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, В.П. Пшонка та ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки. – Х. : Право, 2013.

15. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України // ВВР України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

16. Лотоцький М. В. Залучення «інших» осіб до участі у негласних слідчих (розшукових) діях / М. В. Лотоцький [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.stateyki.org.ua/articles/zaluchennya-inshih-osib-do-uchasti-u-neglasnih-slidchih-rozshukovih-diyah/>.

17. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3342-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3342-12>.

18. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України // ВВР України. – 1994. – № 11. – Ст. 51; Офіційний вісник України. – 2003. – № 9. – Ст. 384.

19. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : спільний

наказ Генеральної прокуратури України, МВС України, СБ України, Міністерства фінансів України, Адміністрації ДПС України та Міністерства юстиції України № 114/1042/516/1199/936/1681/51 від 16 лист. 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.

Козаченко А.И. Нормативно-правовой аспект конфиденциального сотрудничества. Определено правовое регулирование использования правоохранительными органами конфиденциального сотрудничества при проведении негласных следственных (розыскных) действий с другими лицами и предоставление рекомендаций по отдельным направлениям совершенствования действующего законодательства. Определено, что основой построения таких отношений является соблюдение прав и свобод граждан, невозможность осуществления ними любых негласных следственных (розыскных) действий и потребность в стимулировании их положительной активности для обеспечения задач уголовного судопроизводства, а также система условий и причин, обуславливающих эффективность использования помощи граждан в указанных действиях.

Ключевые слова: *конфиденциальное сотрудничество, оперативные подразделения Национальной полиции Украины, правовая основа.*

Kozachenko O.I. Legal aspect of confidential collaboration. Legal definition of confidential cooperation is a fairly new phenomenon in the criminal proceedings, as required detailed design of covert relations. Promoting public law enforcement agencies that carry out covert investigative (detective) an act characterized by a number of problems, which can require a deep understanding.

The system of regulation of covert investigative (detective) actions constitute legislative and subordinate legislation interdepartmental and departmental level. In such circumstances has repeatedly appealed attention in the scientific literature that regulation covert investigative (detective) actions "carried out by means of laws and regulations." The following feature inherent secret investigative (detective) actions, both should take into account that its existence is fully justified. The objective reason is that the NSRD no clear statutory procedural form, details of fact and methods of conducting a state secret, because they simply can not fully settle in law.

The object of attention of experts immediately after the introduction of the system of pre-trial investigation institution covert investigative (detective) actions made by their state of legal software. Specifics of legal regulation of covert investigative (detective) actions is considerable detail the manner of their organization and rules of criminal procedural law, and that the basis of their regulation make regulations varying legal force. Around the same time, as the analysis, a significant depth of legal regulation, established by the Criminal Procedure Code of Ukraine, the existence of regulations detailing procedures for covert investigative (detective) action at law level, did not prevent the occurrence of significant problems in the practical application of relevant legislation. The foregoing necessitates conducting research on the given direction.

This is dedicated to definition of legal regulation of confidential cooperation application by law enforcement during performance of covert investigating (search) activities with others and providing recommendations on specific areas of improvement of current legislation. Determined that basis for building such relations is to respect rights and freedoms of citizens, inability to exercise of any covert investigation (search) action and need to stimulate their positive activity for tasks of criminal proceedings, as well as system conditions and reasons that lead to efficiency help citizens in these actions.

Keywords: *confidential co-operative units of the National Police of Ukraine, the legal basis.*

Надійшла до редакції 06.12.2016

Єфімов В.В.кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.98 : 343.373

ОСОБЛИВОСТІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВИКРАДАНЬ В АПК УКРАЇНИ

Розглянуто сучасні проблеми та особливості оперативно-розшукового забезпечення доказування під час розслідування викрадань в АПК України. Наголошено, що однією з умов ефективної діяльності щодо оперативно-розшукового забезпечення доказування під час розслідування викрадань в АПК України є визначення і глибоке вивчення об'єктів злочинного посягання. Стосовно планування пошукових заходів існує проблема, пов'язана з недостатньою кількістю емпіричних досліджень, які дають матеріал для узагальнення характеристик особи злочинця. Це необхідно для визначення переліку осіб, які повинні перебувати на профілактичному обліку. При встановленні такого переліку потрібно мати на увазі: вік (вікові групи) осіб, які вчиняли корисливі злочини; їх минулу та сьогоденну поведінку (наявність судимості, вид занять, зайнятість і характер зайнятості у вільний від роботи час), відносини в родині й у колективі тощо.

Ключові слова: ознаки викрадань у сфері АПК України; ознаки приховування злочинних дій; характеристика моделі викрадання; типові ознаки викрадань; особливості побудови версій.

Постановка проблеми. Важливе значення в забезпеченні економічної безпеки АПК відводиться органам Національної поліції. Проте реорганізація Міністерства внутрішніх справ, що проводиться упродовж останніх років, призвела до ряду проблем, що відбилися на забезпеченні однієї з функцій органів Національної поліції – захисту економіки, а саме: протидії економічній злочинності.

Аналіз ситуації, що складається у сфері АПК, показує, що криміногенні чинники значною мірою визначають не лише його сьогоденний стан, але і перспективи розвитку. Підтвердженням процесу активної криміналізації є кількість злочинів економічної спрямованості, що вчинюються в АПК, а також суми заподіяного матеріального збитку.

Статистичні дані свідчать, що у 2015 році в АПК викрито більше 600 розкрадань і привласнення майна посадовими особами суб'єктів господарювання [1].

За дев'ять місяців 2016 року в АПК викрито майже 593 факта викрадання¹.

¹ Аналітична довідка Департаменту захисту економіки Національної поліції України. – К., 2016.

Виходячи з цих обставин, а також з метою підвищення ефективності діяльності підрозділів захисту економіки Національної поліції виникла необхідність у концептуальному розгляді комплексу організаційних заходів, спрямованих на оперативно-розшукове забезпечення доказування під час розслідування викрадань в АПК.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Правові засади особливостей та організації викриття економічних злочинів, особливо здійснення цієї діяльності стосовно до окремих галузей економіки, у спеціальній літературі говориться досить докладно, зокрема в роботах: К.В. Антонова, А.І. Берлача, В.І. Василичука, В.Я. Горбачевського, Е.О. Дідоренка, О.Ф. Долженкова, В.П. Захарова, Я.Ю. Кондратьєва, В.С. Кубарева, М.І. Камлика, І.П. Козаченка, А.І. Капітанського, В.В. Матвійчука, Д.Й. Никифорчука, В.Л. Ортинського, В.І. Литвиненка, В.І. Лебеденка, К.М. Ольшевського, І.В. Сервецького, М.М. Перепелиці, В.Д. Пчолкіна; О.О. Савченка, О.П. Снігерьова, А.І. Федчака та ін.

Незважаючи на велику кількість публікацій з викриття економічних злочинів, а також низку досліджень з даного питання, наукове і практичне рішення названої проблеми представляє певну складність. Уважний аналіз опублікованих робіт свідчить, що по багатьох важливих питаннях вона дискусійна і вимагає подальшого дослідження, більшість питань, пов'язаних із організацією викриття економічних злочинів не тільки в АПК, а й об'єктів господарювання в цілому потребує комплексної системи вивчення та впливу з боку вчених та практиків.

Мета даної статті – проаналізувати окремі аспекти особливостей, що пов'язані з викраданнями на підприємствах АПК України, а також закономірностей виявлення, розслідування злочинів, вказаної категорії.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі дослідниками дуже часто приділяється увага організаційно-управлінським та правовим обставинам і чинникам, які сприяють вчиненню злочинів у сфері АПК України.

Процес перетворення економічних стосунків у нашій країні характеризується значними труднощами, реформи мають не завжди послідовний, а іноді і суперечливий характер. На тлі певного поліпшення економічної обстановки виразно простежується нерівномірність розвитку окремих галузей економіки. До числа тих, що відстають по темпах розвитку, належить агропромисловий комплекс. Відсутність чіткої державної політики в даній сфері, земельне питання, що тривалий час не вирішувалося, одночасна дія безлічі нормативних актів, що часто не узгоджуються один з одним, значною мірою негативно впливають на результати реформування та правових перетворень у сільському господарстві [4].

Загальне зростання злочинів у сфері економіки визначає досить високу криміногенну зараженість цієї галузі виробництва. Причиною такого положення є перш за все те, що за останні роки правоохоронними органами значною мірою втрачені оперативні позиції на багатьох сільськогосподарських об'єктах. Це обумовлено пануючою в суспільстві думкою, що втручання

держави у справі господарюючих суб'єктів має бути мінімальним, та що контроль з боку держави за діяльністю приватного підприємства суперечить принципу свободи економічної діяльності¹.

Для успішного оперативно-розшукового забезпечення доказування під час розслідування викрадань в АПК України оперативним працівникам необхідно поставити перед собою такі завдання:

- сформувати уявлення про модель злочинної діяльності по привласненню або розтраті на підприємствах сільського господарства;

- вивчати матеріали слідчої і судової практики з метою формування уявлення про помилки, які були допущені оперативними працівниками на стадіях заведення і провадження за оперативно-розшуковими справами, і на стадії досудового розслідування;

- досліджувати базу даних за допомогою статистичних методів аналізу з метою виявлення кореляційних взаємозв'язків між ознаками механізму злочинної діяльності викрадачів на підприємствах сільського господарства і інтерпретувати отримані результати;

- володіти алгоритмом дій з виявлення викрадань на підприємствах сільського господарства на основі типових версій по цій категорії злочинів;

- знати перелік обставин, що підлягають встановленню і подальшому доказуванню обставин для відкриття кримінального провадження і рекомендації по виконанню перевірочних дій;

- мати в розпорядженні знання, пов'язані з виконанням окремих слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, а також використанням різних форм спеціальних знань при розслідуванні викрадань на підприємствах АПК України.

Стосовно формування уявлення про модель злочинної діяльності необхідно вказати, що першим етапом вивчення злочинної діяльності викрадачів на підприємствах сільського господарства є формування блоку відомостей про модель її механізму. Формування моделі механізму злочинної діяльності припускає виділення системотворного чинника і визначення ознак кожного елемента моделі. Для даного виду механізму злочинної діяльності першочерговим є суб'єкт злочину. Ознаки суб'єкта викрадання мають визначальне значення для вибору напряму розслідування і визначення тактики окремих слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, також вони зумовлюють вибір способу викрадання у рамках злочинної діяльності. З безлічі ознак суб'єкта злочинної діяльності, на наш погляд, основною є ознака, що визначає посадове положення особи. Саме посада має основне значення в системі механізму злочинної діяльності викрадачів. Тому ознака посади повинна виступати системотворною ознакою.

Виявлення і розслідування викрадань у сфері сільського господарства в

¹ На вказані факти звертають увагу більшість дослідників [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sergeikuchkov.edu.kh.ua/Files/downloads/%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B5%20%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8F%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf>

переважній більшості випадків здійснюється від особи до злочину. Це вимагає відображення взаємозв'язків, передусім, між посадою й іншими ознаками, особливо способом злочину. І хоча посада суб'єкта не є єдиною зумовлюючою особливістю цього виду злочинної діяльності, постановка цієї ознаки в основу системи дозволяє раціональніше підійти до її дослідження, враховуючи мету використання його результатів.

Для якісного дослідження механізму злочинної діяльності викрадачів у сфері сільського господарства оперативним працівникам необхідно ретельно вивчати архівні матеріали: як кримінальні провадження, так і оперативно-розшукові матеріали. Тільки так у достатній мірі можна добитися повної і конкретної інформації про механізм викрадань.

Що стосується характеристики суб'єкта викрадань на підприємствах сільського господарства, то первинною є посада, оскільки вона відображає характерні для цього виду злочинної діяльності посади, які заміщають викрадачі. Місце в ієрархії посад визначає коло прав суб'єктів по управлінню нижчестоячими співробітниками і за розпорядженням матеріальними цінностями, що належать підприємству, що, на нашу думку, є основним чинником, що визначає вибір суб'єктом конкретних предметів злочинного посягання і його способів.

Найбільший обсяг прав має в розпорядженні директор (голова) господарства, а, відповідно, найменший – рядові робітники: водії, трактористи, комбайнери, скотарі і т. п., які в деяких випадках можуть виконувати функції матеріально відповідальних осіб. У досліджуваній структурі деякі версії про посадове положення суб'єкта включають припущення про декілька конкретних посад. Це до певної міри знижує пошукову значущість версії, проте, це об'єднання окремих ознак продиктоване необхідністю реалізації принципу виділення даних статистичної вибірки, воно зроблене обгрунтовано і не виступає за рамки допустимого.

Відомості про стать, вік, сімейний стан і освіту суб'єкта не вимагають пояснення, оскільки відображають традиційні ознаки суб'єкта будь-якої злочинної діяльності.

Відомості про наявність безпосереднього доступу до об'єкта посягання вказує на можливість суб'єкта безпосередньо, без участі третіх осіб, здійснити дії з вилучення майна. Така можливість виникає у разі, коли майно знаходиться у безпосередньому володінні особи, передане йому на зберігання або для транспортування. Ці відомості дозволяють значно звужити коло можливих викрадачів або припустити, яке майно, можливо, стало предметом викрадання.

Відомості про термін роботи дозволяє нам перевірити дві гіпотези про взаємозв'язок часу роботи на певній посаді і часу роботи на підприємстві з іншими ознаками механізму викрадання. У цьому випадку йдеться про посаду, яку займав суб'єкт на момент вчинення злочину.

Відомості про роль суб'єкта у злочинній групі при вчиненні злочину в співучасті передбачають наявність можливого взаємозв'язку між цією озна-

кою і посадою суб'єкта, а так само діями з підготовки, здійснення і приховування злочину.

Відомості про можливі дії суб'єкта з пошуку покупців викраденого відображають характерну ознаку способу окремих викрадань, при якому злочинці, з метою забезпечення швидкої реалізації майна, що викрадається, на стадії підготовки підшують покупців з числа місцевих жителів або приїжджих осіб. При цьому вони пропонують громадянам придбати корми, тварин та ін. і заздалегідь обговорюють вартість і об'єм товарів, що продаються. Значущість цих відомостей полягає в тому, що на їх основі можливе формування напрямів з пошуку можливих свідків злочинної діяльності і місця їх знаходження, а так само про місце знаходження викраденого майна.

Виявлення викрадань на підприємствах сільського господарства пов'язане із здійсненням цілеспрямованої діяльності правоохоронних органів з пошуку ознак злочинної діяльності у відповідній сфері виробництва [2, с. 103].

Привласнення або розтрата належать до так званих латентних злочинів. Проблема виявлення латентних викрадань нерозривно пов'язана з можливістю подолання латентності, що, у свою чергу, стає можливим лише в результаті виділення з іншого злочинного середовища інтелектуальних "відбитків" викрадань. Вочевидь, що вирішення усієї проблеми має на увазі рішення, щонайменше, двох пов'язаних аспектів: перший, "відбитки" нас цікавитимуть як результат, а другий, як процес, оскільки в якості результату «відбитки» злочинів можуть за своєю формою бути аналогічними багатьом видам злочинів. Процеси ж їх виникнення, існування, зміни можуть не співпадати. Це може бути реалізовано шляхом використання знань про типові слідові картини викрадань (результаті злочинної діяльності) і їх кореляційні взаємозв'язки з іншими ознаками злочинної діяльності, що дозволяє виділити викрадання в числі інших схожих злочинів.

Розглянемо типові ознаки викрадань на підприємствах сільського господарства. Під ознаками привласнення або розтрати традиційно розуміються «сліди-відображення» дій матеріально відповідальних і інших осіб в певній ситуації конкретним чином, яким створюються невраховані надлишки, робиться їх вилучення і збут. Домінує думка, і це підтверджують дослідження архівних матеріалів, що розглядати ознаки викрадань необхідно ширше за рахунок включення в них тих «слідів», що вказують на наявність ознак кримінальної події. Тут необхідно розглядати сукупність об'єктивних ознак економічного, технологічного, документального й іншого характеру, значущість яких для розвитку злочинної діяльності викрадачів встановлена в результаті дослідження механізму привласнення або розтрати.

Викрадання на сільськогосподарських підприємствах, в переважній більшості, виявляються в результаті [1, с. 67–72]:

а) здійснення цілеспрямованих оперативно-розшукових заходів по виявленню відповідних злочинів оперативними підрозділами;

б) здійснення перевірочних заходів за заявами керівників або інших осіб підприємств про вчинений злочин;

в) здійснення перевірочних заходів за фактами наявності надлишків або недостачі товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів у окремих матеріально відповідальних осіб, що встановлено у рамках ревізійної діяльності на підприємстві;

г) перевірки фактів затримання співробітниками патрульної поліції транспортних засобів, що перевозять майно без супровідних документів.

Вочевидь, що основна важкість роботи з виявлення замаскованих викрадань покладається, передусім, на оперативні підрозділи захисту економіки Національної поліції.

Цілеспрямована діяльність з виявлення викрадань може здійснюватися за напрямками "від особи до злочину" і "від окремих ознак злочинної діяльності до її суб'єкта". В даному випадку напрям "від особи до злочину" розуміється як здійснення комплексу заходів стосовно окремих осіб, які запідозрені у скоюванні відповідних злочинів. В основі цих дій можуть лежати відомості, наприклад, про те, що спосіб життя деяких працівників сільськогосподарських підприємств явно не відповідає їх офіційним джерелам доходів [5, с. 147].

Під напрямом діяльності "від окремих ознак злочинної діяльності до її суб'єкта" розуміється встановлення способу викрадань, сліди якого були виявлені, і особи, що вчинила цей злочин. Так само перевіряються повідомлення про вчинений злочин і інформація про виявлені факти недостачі або надлишків майна, а так само про транспортування майна без супровідних документів [5, с. 148].

Спільне планування слідчим і оперативним співробітником розслідування по привласненню або розтраті на підприємствах сільського господарства повинно бути підпорядковано ряду загальних і спеціальних вимог. До загальних вимог належать обов'язковість і конкретність планування, а також облік прямої залежності між складним характером механізму злочинної діяльності викрадачів і складністю змістовної сторони планування розслідування привласнення або розтрати. В першу чергу розгорнутий і багаторівневий план потрібен у справах про групові викрадання і викрадання, що вчинені у великих розмірах.

Ще однією особливістю побудови версій є специфіка формування фактичної бази версій. Висуненню версій у справах про викрадання найчастіше передують не процесуальна діяльність слідчого, що проводиться у рамках первинних дій, а оперативно-розшукова робота підрозділів захисту економіки Національної поліції, або офіційні перевірки контролюючих або наглядових органів. Саме ці дані (оперативні і перевірочні) складають фактичну базу версій.

Специфічна риса процесу побудови версій в розслідуванні викрадань полягає в тому, що побудова версій відбувається до відкриття кримінального провадження. При цьому, якщо фактична база версій формується за допомогою оперативних даних підрозділів захисту економіки Національної поліції, то період часу, що відділяє етап висунення версій від етапу початку розслі-

дування, як правило, значніший, ніж при офіційних перевірках матеріалів. Це викликано, по-перше, обмеженням процесуальних термінів для виконання гласних перевірочних дій і, по-друге, великими пошуковими можливостями оперативних підрозділів, конспіративним характером їх проведення [6, с. 110].

Деякі типові версії, що висувуються на самому початку розслідування викрадання, зберігають своє значення і на подальших етапах. Виявляючи ті або інші ознаки злочинів, слідчий підходить до їх оцінки з позицій основних типових версій [9, с. 133].

Випадки, що зустрічаються серед типових ситуацій у справах про викрадання, особливо багатоепізодні, значно вище, ніж при розслідуванні інших злочинів. Це обумовлює важливу роль і здебільшого універсальний, "наскрізний" характер типових версій, що дозволяє правоохоронним органам виконувати пошукові функції на усіх етапах оперативної і слідчої роботи.

Висновок. Однією з умов ефективної діяльності щодо оперативно-розшукового забезпечення доказування під час розслідування викрадань в АПК України є визначення і глибоке вивчення об'єктів злочинного посягання. Стосовно планування пошукових заходів існує проблема, пов'язана з недостатньою кількістю емпіричних досліджень, які дають матеріал для узагальнення характеристик особи злочинця. Це необхідно для визначення переліку осіб, які повинні перебувати на профілактичному обліку. При встановленні такого переліку потрібно мати на увазі: вік (вікові групи) осіб, які вчиняли корисливі злочини; їх минулу та сьогоденну поведінку (наявність судимості, вид занять, зайнятість і характер зайнятості у вільний від роботи час); відносини в родині й у колективі тощо.

Бібліографічні посилання

1. Єфімов В.В. Особливості виявлення і викриття економічних злочинів в АПК України / В.В. Єфімов // Науковий вісник ДДУВС. – № 4. – 2015. – С. 64–74.
2. Пчолкін В. Д. Особливості профілактики злочинів на підприємствах харчової промисловості / В. Д. Пчолкін // Науковий вісник Юридичної академії МВС України. – 2004. – № 1 (14). – С. 100–106.
3. Пчолкін В. Д. Слідчі версії як основа планування при розкритті злочинів у харчовій промисловості / В. Д. Пчолкін // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – 2004. – № 3. – С. 92–100.
4. Сюравич В.Г. Запобігання корисливим злочинам в аграрному секторі економіки України : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук : спец. 12.00.08 – кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право. – Київ, 2007.
5. Пчолкін В. Д. Особливості розслідування розкрадань, що вчинюються у сфері харчового виробництва // Вісник ХНУВС. – № 4 (55). – 2011. – С. 143–152.
6. Пчолкін В. Д. Слідчі версії та особливості планування розслідування злочинів у сфері виробництва продовольчих товарів / В. Д. Пчолкін, К.В. Аріт // Вісник ХНУВС. – № 3 (62). – 2012. – С. 107–113.
7. Кікінчук В. В. Способи вчинення злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі / В. В. Кікінчук // Науковий вісник Львівського держ. ун-ту внутр. справ. – Серія юридична. – 2013. – Вип. 3 (3). – С. 317–326.
8. Кікінчук В. В. Типові сліди злочинів, пов'язаних із використанням бюджетних

коштів в агропромисловому комплексі / В. В. Кікінчук // Право і безпека. – 2013. – № 1 (48). – С. 109–113.

9. Кікінчук В. В. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування викрадень бюджетних коштів в агропромисловому комплексі / В. В. Кікінчук // Право і безпека. – 2013. – № 2 (49). – С. 131–136.

Ефимов В.В. Особенности оперативно-розыскного обеспечения доказывания при расследовании хищений в АПК Украины. Розглянуто сучасні проблеми та особливості оперативно-розшукового забезпечення доказування під час розслідування викрадань в АПК України. Наголошено, що однією з умов ефективної діяльності щодо оперативно-розшукового забезпечення доказування під час розслідування викрадань в АПК України є визначення і глибоке вивчення об'єктів злочинного посягання. Стосовно планування пошукових заходів існує проблема, пов'язана з недостатньою кількістю емпіричних досліджень, які дають матеріал для узагальнення характеристик особи злочинця. Це необхідно для визначення переліку осіб, які повинні перебувати на профілактичному обліку. При встановленні такого переліку потрібно мати на увазі: вік (вікові групи) осіб, які вчиняли корисливі злочини; їх минулу та сьогоденну поведінку (наявність судимості, вид занять, зайнятість і характер зайнятості у вільний від роботи час), відносини в родині й у колективі тощо.

Ключові слова: ознаки викрадань у сфері АПК України; ознаки приховування злочинних дій; характеристика моделі викрадання; типові ознаки викрадань; особливості побудови версій.

Yefimov V.V. Features of operational-search support of proving during investigation of thefts on agro-industrial complex of Ukraine. In the article modern problems and features of the operational search providing of finishing telling are considered during investigation of thefts in the agroindustrial complex of Ukraine. It is marked that one of terms of effective activity in relation to the operational search providing of finishing telling during investigation of thefts there are determination and deep study of objects of criminal trespass in the agroindustrial complex of Ukraine. In relation to planning of searching measures there is the problem, related to the insufficient amount of empiric researches that give material for generalization of descriptions of face of criminal. It is necessary for determination of list of persons that must be on a prophylactic account. At establishment of such list it is needed to bear in a mind: eyelids (age-related groups) of persons, that accomplished mercenary crimes; them past and today's behavior (a presence of previous conviction, type of employments, employment and character of employment, is in spare from work time), relations in family and in a collective and others like that.

Keywords: signs of thefts are in the sphere of agroindustrial complex of Ukraine; sign of concealment of criminal acts; description of model of theft; typical signs of thefts; feature of construction of versions.

Надійшла до редакції 12.12.2016

Ігнатюк О.В.

кандидат юридичних наук
(Апеляційний суд Київської області)

УДК 343.14

СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ ТА НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У ПРОЦЕСІ ДОКАЗУВАННЯ

На основі чинного законодавства, останніх досліджень і публікацій розкрито співвідношення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій. Зроблено висновок, що оперативно-розшукові заходи та негласні (розшукові) дії розрізняються між собою за метою, завданням, підставами, правовим статусом, характером правовідносин, формами і методами, сферами здійснення, формами і методами відомчого контролю та прокурорського нагляду. Проаналізовано підходи до визначення результатів оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій. Акцентовано увагу на проблемних питаннях, пов'язаних з використанням результатів оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій у процесі доказування.

Ключові слова: доказування, результати, використання, сутність, оперативно-розшукові заходи, негласні слідчі (розшукові) дії.

Постановка проблеми. Доказування є фундаментальною науковою і правовою категорією кримінального процесу, яка визначає його основний зміст, функціонування усіх його інститутів та впливає на організацію і діяльність правоохоронних, правозахисних і судових органів, які здійснюють кримінальне провадження, а також на організацію і діяльність усіх інституцій, які забезпечують здійснення цього провадження [1, с. 63].

Теорія доказів, за справедливим твердженням відомого правознавця В. Д. Спасовича, «становить центральний вузол усієї системи судочинства, душу усього кримінального процесу, початок, що його рухає, утворює його сутність, яка обумовлює і судоустрій, і усі головні форми судочинства» [2, с. 7].

Основним засобом негласного отримання доказів на стадіях кримінального процесу є негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи, завдяки яким розкриваються та розслідуються понад 85 % тяжких й особливо тяжких злочинів, а вчинених в умовах неочевидності, організованими злочинними угрупованнями, проти основ національної безпеки – 100 %. Проте негласні слідчі (розшукові) дії, як і оперативно-розшукові заходи, що проводяться з метою отримання доказів, відповідно до результатів аналізу зарубіжної та вітчизняної оперативно-розшукової, слідчої та судової практики, можуть бути не лише ефективним засобом отримання доказів у кримінальному судочинстві, а й засобом грубого порушення прав, свобод і законних інтересів осіб, які потрапляють до його сфери. Тому застосування таких засобів у кримінальному процесі потребує як постійного вдосконалення їх опе-

ративності, так і процесуальних гарантій законності [3, с. 271].

Із запровадженням інституту НСРД інститут оперативно-розшукового супроводження кримінального судочинства фактично було ліквідовано. Нині оперативні підрозділи забезпечують доказування до початку досудового розслідування у межах ОРД, а під час кримінального провадження – у межах виконання доручень слідчого, прокурора на проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема негласних. При цьому використання отриманих ними фактичних даних як доказів у кримінальному процесі можливе лише після оцінки та перевірки суб'єктами доказування – слідчим, прокурором. Однією з головних умов надання означеним фактичним даним статусу доказів у кримінальному процесі є встановлена законом форма їх джерел. Документи, що оформлюються оперативними підрозділами за результатами ОРЗ та слідчих (розшукових) дій, зокрема негласних, і є такими джерелами, а їх форма має важливе значення для забезпечення ефективності процесу доказування [4, с. 44].

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблемі питання використання результатів проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій у ході доказування приділяли значну увагу такі вчені: К. В. Антонов, Д. О. Бабічев, Ю. М. Грошевий, А.В. Белоусов, О.Я. Баєв, В.П. Бахін, О.В. Грибовський, В.В. Гевко, В.А. Глазков, А.П. Глушко, В.Я. Дорохов, О.Ф. Долженков, О.М. Джужа, М.П. Климчук, І.І. Козаченко, С.Є. Кучерина, С.С. Кудінов, Є. Д. Лук'янчиков, Д. Й. Никифорчук, Ю.Ю. Орлов, М.А. Погорецький, В.Д. Пчолкін, Д.Б. Сергєєва, С.В. Слінько, О.П. Снігер'єв, Л. Д. Удалова, В.В. Шендрік, М.І. Шепітько, Д.І. Никифорчук, О.О. Юхно, М.Є. Шумило. Однак на сьогодні необхідно констатувати практично відсутність наукових розробок щодо сутності результатів проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій, напрямів їх використання у кримінальному судочинстві, хоча проблем у практичній діяльності є більш ніж достатньо [5, с. 98].

З урахуванням викладеного **метою** статті є аналіз кримінального процесуального й оперативно-розшукового законодавства з точки зору сутності та значення використання результатів проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій у процесі доказування.

Виклад основного матеріалу. Проблеми використання матеріалів ОРД у кримінальному процесі включають широке коло досліджуваних аспектів: проблеми взаємодії слідчого з працівниками оперативного підрозділу, проблеми дотримання прав людини та громадянина під час проведення оперативно-розшукових заходів та використання оперативних даних на стадіях кримінального процесу.

З прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України нібито усі питання повинні бути знятими, а проблеми належності та допустимості цих доказів – вирішеними [6].

Однак у кримінальному процесуальному законодавстві щодо використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій зазначено лише, що

протоколи проведення негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо- або відео-записи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування (ч. 1 ст. 255 КПК України) [7]. Також закон передбачає можливість допиту осіб, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії, в якості свідків (ч. 2 ст. 256 КПК України) та осіб, з приводу дій або контактів яких проводилися такі дії (ч. 3 ст. 256 КПК України). Статтею 257 КПК України передбачено випадок використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій в іншому кримінальному провадженні [7].

Питання, пов'язані з використанням результатів негласних слідчих (розшукових) дій, є досить дискусійними. Вважається дискусійним положення ч. 2 ст. 256 КПК «Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у доказуванні», що передбачає можливість допиту як свідків осіб, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення (допит може відбуватися із збереженням у таємниці відомостей про цих осіб та із застосуванням до них відповідних заходів безпеки, передбачених законом). Однак, відповідно до ч. 7 ст. 97 КПК України «Показання з чужих слів», закріплено, що у будь-якому разі не можуть бути визнані допустимим доказом показання з чужих слів, якщо вони даються слідчим, прокурором, співробітником оперативного підрозділу або іншою особою стосовно пояснень осіб, наданих слідчому, прокурору або співробітнику оперативного підрозділу під час здійснення ними кримінального провадження. Відтак, незрозуміло, чи вважається проведення співробітником оперативного підрозділу негласної слідчої (розшукової) дії здійсненням кримінального провадження з огляду на повноваження, визначені ст. 41 КПК України. Враховуючи, що Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні [8] не усуває прогалини КПК України щодо процесуальної регламентації провадження негласних слідчих (розшукових) дій, на наш погляд, нині до внесення відповідних змін і доповнень до чинного КПК України, доцільно прийняти міжвідомчі правові акти, які б докладніше врегулювали питання провадження окремих негласних слідчих (розшукових) дій.

Невирішеним залишається питання допустимості доказів, одержаних під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Згідно зі ст. 246 КПК, такі дії проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів (окрім зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем чи не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту – ч. 2 ст. 264 КПК та установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу – ст. 268 КПК України). Практиці відомі ситуації, коли на початку досудового розслідування “вбачалися” ознаки тяжкого злочину, а після проведення негласних слідчих (розшукових) дій – такі діяння

перекваліфіковувалися на менш тяжкі. Відтак, виникає питання допустимості у даному кримінальному провадженні отриманих доказів – протоколів негласних слідчих (розшукових) дій, якими зафіксовано обставини кримінального правопорушення середньої тяжкості. На наш погляд, правильним у цій ситуації рішенням буде не враховувати результати негласних слідчих (розшукових) дій при прийнятті рішення у кримінальному провадженні. Адже згідно зі ст. 86 КПК України, недопустимий доказ, який отриманий не у порядку, встановленому законом, не може бути прийнятий при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посылатися суд при ухваленні судового рішення. Результати аналізу практики свідчать про недосконалість процесуальної форми окремих засобів отримання доказів, зокрема, негласних слідчих (розшукових) дій, які є однією з причин невизнання судом доказів, отриманих за результатами їх провадження, що негативно впливає на ефективність доказування у кримінальному судочинстві та виконанні його завдань [9, с. 61].

Результати проведеного дослідження Д.Б. Сергєєвої свідчать про те, що такі досить стислі за змістом правові конструкції щодо використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій не повною мірою забезпечують ефективне використання результатів негласних засобів отримання інформації про злочин у кримінальному процесі, не створюють ефективної моделі вирішення проблеми їх використання у прикладній площині, про що зазначають 18 % опитаних слідчих НП (ОВС) та СБ України [5, с. 97].

Використання матеріалів ОРД в інтересах кримінального судочинства продовжує залишатися актуальним і за новою формою кримінального процесу. При цьому орган досудового розслідування уповноважений додатково на застосування негласних засобів пізнання злочину – провадження негласних (розшукових) слідчих дій, які не є оперативно-розшуковими. Для розуміння співвідношення негласних слідчих (розшукових) дій з ОРД необхідно встановити їх співвідношення із подібними за сутністю засобами ОРД – відповідними оперативно-розшуковими заходами, передбаченими чинним законодавством про ОРД [10, с. 139].

Так, згідно зі ст. 246 КПК України, негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України. У ст. 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» вказано: «Оперативно-розшукова діяльність – це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів». Тобто законодавство відмежовує ці дві категорії та по-різному визначає їх зміст [11].

Свою позицію стосовно порівняльного аналізу негласних слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів висловили чимало вітчизняних теоретиків та практиків.

Так, досліджуючи теоретичні та практичні проблеми розшукової діяльності слідчого Н.В. Гуменна, здійснивши аналіз статей 260–264, 267–275 КПК України і ч. 1 пунктів 2, 4, 7, 8–12, 17, 20 ст. 8 Закону України «Про

оперативно-розшукову діяльність», в яких визначається, відповідно, порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів, які реалізуються в процесі оперативно-розшукової діяльності, дійшла висновку, що зазначені дії і заходи є тотожними, хоча й мають різну назву [11, с. 184].

У свою чергу, О.В. Грибовський вважає, що оперативно-розшукові заходи та негласні слідчі (розшукові) дії є однорідними за організаційно-правовим критерієм і різняться за своєю організаційною сутністю, правовим статусом, змістом проваджуваних дій, суб'єктивним складом [12, с. 188].

Аналізуючи наукову літературу, С.І. Спільник та О.Б. Комарницька дійшли висновку, що негласна діяльність слідчого через запозичення функцій в оперативників не означає регулювання процесуальної діяльності оперативно-розшуковими нормами, навпаки, техніко-юридичні прийоми, правові категорії, які до цього використовувалися тільки в оперативно-розшуковій діяльності, набувають певних особливих, відмінних рис, що дозволяє їх використовувати у кримінальному процесі й слідчими [13, с. 18].

Слушною з цього приводу є думка М.А. Погорецького та Д.Б. Сергєєвої, які, здійснивши порівняльний аналіз сутності негласних оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій, дійшли висновку, що вони суттєво розрізняються між собою за метою та завданнями проведення; фактичними й юридичними (правовими) підставами проведення; за правовим статусом суб'єктів їх здійснення й, відповідно, за характером правовідносин, що виникають у ході їх здійснення; сферами здійснення; за процесуальним значенням отриманих результатів; за об'єктом, формами і методами відомчого контролю та прокурорського нагляду за їх здійсненням, що обумовлює їх відокремленість [10, с. 140].

Для того щоб достеменно з'ясувати сутність та значення використання результатів проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій як доказів у ході судового провадження, необхідно звернутися до відповідних наукових розробок із тлумачення вказаних термінів [5, с. 100].

Слід зазначити, що в сучасній теорії оперативно-розшукової діяльності, як і кримінально-процесуальній науці, єдності у підходах до визначення результатів оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій немає.

Так, сама категорія «результати оперативно-розшукової діяльності» розглядається науковцями як інформація, отримана оперативними підрозділами в установленому законом порядку: щодо ознак вчиненого злочину, або злочину, що готується; щодо осіб, які вчинили, вчиняють або готують правопорушення, переховуються від органів слідства, суду, ухиляються від відбування кримінального покарання, та осіб, які зникли безвісти [14, с. 61]. Результати оперативно-розшукової діяльності можуть містити: фактичні дані (відомості), що безпосередньо вказують на ознаки злочину, які можуть мати значення для встановлення обставин, що підлягають доказуванню (наприклад, про наявність та місця зберігання знарядь злочину, ви-

крадених цінностей, грошей, предметів, що зберегли сліди злочину, тощо); дані, що мають допоміжний характер (про особу підозрюваного, способи маскування злочинної діяльності тощо) та можуть бути орієнтиром для вибору слідчим організаційних та тактичних прийомів проведення розшукових заходів [11, с. 186–187].

Результати оперативно-розшукової діяльності використовуються у випадках: коли їх дійсність та об'єктивність можна довести і перевірити у ході інших слідчих і судових дій на стадіях досудового розслідування та судового розгляду, а також під час проведення відповідної судової експертизи, а також у ході доказування у кримінальному провадженні відповідно до положень кримінального процесуального законодавства, що регламентують збирання, перевірку та оцінку доказів. Аналіз наукової літератури та нормативних актів з цього питання дозволяє зробити висновок, що матеріали, отримані під час проведення оперативно-розшукових заходів, можуть використовуватися з метою формування доказів у кримінальному провадженні або в розшукових цілях (для встановлення: підбурювачів, організаторів і виконавців злочину, тих, хто сприяв вчиненню злочину; мотиву, мети, об'єкта, наслідків, часу, способу, місця та додаткових фактичних даних; місця знаходження злочинців, трупів потерпілих, знарядь вчинення злочину, інших речових доказів та викраденого майна; свідків та висунення і перевірки версій, взаємного інформування оперативних підрозділів та інших правоохоронних органів, а також інформування державних органів відповідно до їх компетенції тощо). Отже, використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності допомагає слідчим визначити найбільш доцільний напрям розшукової діяльності з розкриття злочину, пошуку злочинця, визначити особу, яка володіє відповідною інформацією і зможе її надати [11, с. 186-188].

Проведений аналіз законодавства свідчить, що воно не містить визначення способів використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні, їх переліку, а визначає лише окремі напрями, зазначені у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність». Кінцевим результатом визначення способів використання таких матеріалів у кримінальному провадженні може бути складання плану використання таких матеріалів або плану реалізації конкретної оперативно-розшукової справи.

Безпосереднє використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності передбачає собою практичну реалізацію слідчим планів щодо визначених способів використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності, зокрема, використання оперативної інформації під час проведення слідчих (розшукових) дій, прийняття процесуальних рішень та ін.

Збирання доказів та їхніх джерел є суто процесуальною, врегульованою нормами КПК України, діяльністю. Проте практика свідчить, що й ОРЗ, які проводяться відповідно до чинного законодавства про ОРД, дозволяють виявити носіїв доказової інформації, визначити конкретні способи її одержання тощо, тобто забезпечують оперативно-розшуковим шляхом розкриття і розслідування злочинів, особливо під час досудового розслідування [15, с. 171].

Значення доказів для виконання завдань кримінального провадження, що зазначені у ст. 2 КПК України, провідне, оскільки саме докази – єдиний засіб, за допомогою якого слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд встановлюють істину у кримінальному провадженні [11, с. 188].

В юридичній літературі точилося багато дискусій навколо поняття "розшукове доказування" в оперативно-розшуковому та кримінальному процесі (у цьому самому розумінні застосовуються також поняття «оперативне доказування», «доказування кримінально-розшукове», «доказування оперативно-розшукове», «оперативно-розшукове документування» й т.п.) [6].

Згідно зі ст. 84 КПК України, доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Поняття доказів структуровано і як елементи включає в себе будь-які фактичні дані, що мають значення у кримінальному провадженні (зміст); процесуальну форму їх закріплення (спосіб існування у матеріалах кримінального провадження) та носій відомостей (зовнішній вираз). Усі зазначені елементи перебувають у взаємозв'язку та у своїй єдності утворюють поняття доказів [16, с. 46–47].

Під «фактичними даними» слід розуміти не самі факти, а відомості (інформацію) про них. Факти – це події, явища дійсності, які не можна приєднати до справи. Через те при доказуванні по кримінальному провадженню слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд та інші особи, які беруть участь у процесі, оперують відомостями про події та явища дійсності, що утворюють зміст показань допитаних осіб, документів та інших видів доказів. Навіть при безпосередньому сприйнятті слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом обставин події злочину у ході провадження слідчих (розшукових) дій (огляд, освідування тощо) вони оперують як доказами не цими фактами, а тільки відомостями (інформацією) про них, зафіксованими у встановленому законом порядку в протоколах слідчих (розшукових) дій. Використана законодавцем юридична конструкція на визначення доказу «фактичні дані» має тлумачитися обмежено і означати, що лише інформація, що перевіряється (тобто потенційно спростовна), може утворювати його зміст [17, с. 314].

У процесі розслідування слідчий оперує відомостями про факти, які отримує з різноманітних джерел, в першу чергу передбачених КПК України. Цим зумовлюються особливості пізнавальної діяльності у процесі розслідування, оскільки воно відбувається у формі процесуального доказування. Тобто законодавець встановлює, яка інформація (відомості) може бути визнана доказами, з яких джерел і якими засобами вона має бути отримана [18, с. 335].

Цікавою у цьому випадку є позиція М. П. Климчука, який вважає, що використання результатів оперативно-розшукової діяльності для підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій – це їх фактична реалізація, що передбачає такі елементи: надання результатів оперативно-розшукової діяльно-

сті слідчим підрозділам; отримання наданих результатів; перевірка можливості використання у процесуальних цілях даних, отриманих у результаті оперативно-розшукової діяльності; аналізування та оцінювання слідчими підрозділами результатів оперативно-розшукової діяльності; встановлення значення результатів оперативно-розшукової діяльності у плануванні використання їх у процесі підготовки або проведення слідчих (розшукових) дій; прийняття рішення про використання результатів оперативно-розшукової діяльності для підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій; реалізація прийнятого рішення; попередження помилок у процесі реалізації прийнятого рішення [19, с. 137–149].

Також слід зазначити, що в сучасній кримінально-процесуальній науці єдності у підходах до визначення результатів негласних слідчих (розшукових) дій немає.

Так, С.С. Кудінов пропонує під використанням результатів НСРД розуміти діяльність уповноважених суб'єктів (слідчого, прокурора, слідчого судді) щодо залучення до процесу досудового розслідування відомостей (предметів, документів), отриманих під час їх проведення, з метою вирішення завдань кримінального провадження [20, с. 81].

У свою чергу, колективом авторів навчально-практичного підручника [21, с. 219]. в загальному плані під використанням результатів негласних слідчих (розшукових) дій слід розуміти діяльність уповноважених суб'єктів (прокурора, слідчого, слідчого судді) по залученню до процесу досудового розслідування відомостей (предметів, документів), отриманих під час проведення НС(Р)Д, з метою вирішення завдань кримінального провадження [21, с. 219].

Зокрема, М. В. Багрій та В. В. Луцик під результатами негласних слідчих (розшукових) дій пропонують розуміти відомості, одержані суб'єктами, уповноваженими на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, та зафіксовані у процесуально визначеній формі (протоколи, додатку до нього), а також предмети, речовини, документи, вилучені під час їх проведення, які можуть мати значення для встановлення обставин кримінального провадження або правильного та ефективного проведення розслідування [22].

Висвітлюючи це питання, видається доцільним підтримати думку Д.Б. Сергєєвої, яка зазначає, що під результатами негласних слідчих (розшукових) дій слід розуміти матеріально фіксовані джерела, що виникають (отримуються) у процесі проведення негласних слідчих (розшукових) дій, змістом яких є відповідна інформація, дані, здобуті відповідно до мети конкретної негласної слідчої (розшукової) дії уповноваженим суб'єктом.

Ми повністю розділяємо думку автора, особливо в тому, що з метою уніфікації термінології чинного кримінального процесуального законодавства, положення ч. 1 ст. 254 КПК України слід викласти у такій редакції: «1. Відомості про факт та методи проведення негласних слідчих (розшукових) дій, осіб, які їх проводять, а також результати їх проведення, не підлягають розголошенню особами, яким це стало відомо в результаті ознайомлення з

матеріалами в порядку, передбаченому статтею 290 цього Кодексу».

У ч. ч. 1, 4, 5 ст. 255 КПК України слова «відомості, речі та документи, отримані в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій» замінити на «результати негласних слідчих (розшукових) дій».

Частину 1 ст. 256 КПК України слід викласти у такій редакції «1. Результати негласних слідчих (розшукових) дій можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування» [5, с. 104].

Висновки. Розуміємо, що викладені міркування не позбавлені зауважень або потребують більш детального осмислення, у зв'язку з чим сподіваємося на широке їх обговорення між практиками, науковцями та іншими фахівцями даної теми дослідження.

Бібліографічні посилання

1. Погорецький М.А. Нова концепція кримінального процесуального доказування / М.А. Погорецький // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 3 – С. 63–79.
2. Спасович В. Д. О теории судебно-уголовных доказательств в связи с судоустройством и судопроизводством / В. Д. Спасович. – СПб., 1861.
3. Погорецький М.А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні / М.А. Погорецький // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1 – С. 27–276.
4. Грібов М.Л. Забезпечення оперативними підрозділами кримінального процесуального доказування як наукова категорія / М.Л. Грібов // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 3. – С. 40–48.
5. Сергєєва Д.Б. Результати негласних слідчих (розшукових) дій: проблемні аспекти визначення / Д.Б. Сергєєва // Право і громадянське суспільство. – 2014. – № 1. – С. 97–104.
6. Бабіков О. Використання у кримінальному провадженні як доказів матеріалів, отриманих оперативними підрозділами у здійсненні ОРД / Бабіков О., Соколкін В. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://khar.gov.ua/ua/intervu_ta_komentari?_m=publications&_t=rec&id=148562.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1471032049376/pravo/slidchiy_eksperiment.
8. Практика застосування нового Кримінального процесуального кодексу України в 2013 році / Генеральна прокуратура України. – К., 2014.
9. Рогатюк І.В. Правові та організаційні засади проведення негласних слідчих (розшукових) дій / І.В. Рогатюк // Юридичний часопис НАВС. – 2015. – № 1. – С. 52–63.
10. Погорецький М.А. Негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи: поняття, сутність і співвідношення / М.А. Погорецький, Д.Б. Сергєєва // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2014. – № 3 – С. 137–141.
11. Гуменна Н.В. Теоретичні та практичні проблеми розшукової діяльності слідчого : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Гуменна Надія Володимирівна. – Львів., 2015.
12. Грибовський О.В. Оперативно-розшукові заходи та негласні слідчі (розшукові) дії під час виявлення й фіксації одержання неправомірної вигоди / О.В. Грибовський // Юридичний часопис НАВС. – 2015. – № 1. – С. 180–190.
13. Спільник С.І. Слідчий як суб'єкт проведення негласних слідчих (розшукових) дій: за і проти / С.І. Спільник, О.Б. Комарницька // Судова апеляція. – 2015. – № 1 (38). – С. 15–20.
14. Никифорчук Д. Й. До питання використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному судочинстві / Д.Й. Никифорчук // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2009. – № 22. – С. 61–65.

15. Коваленко Е. Д. Легалізація результатів ОРД в кримінальному судочинстві // Проблеми правознавства і правоохоронної діяльності : зб. наук. праць. – Донецьк, 2006. – № 1. – С. 168–179.

16. Дубинский А. Я. Производство предварительного расследования органами внутренних дел / А. Я. Дубинский. – К. : НИИРИО КВШ МВД СССР, 1987. – С. 46–47.

17. Александров А. С. Новая теория доказательств / А. С. Александров [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.luaj.net/hode/406; Гмирко В. П. Доказування у кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СТД-репрезентація / В. П. Гмирко. – Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2010. – С. 314.

18. Недобор І.В. Використання оперативно-розшукової інформації в процесі доказування за новим Кримінально-процесуальним кодексом України / І.В. Недобор // Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В. И. Вернадского Серия «Юрид. науки». – Том 26 (65). – 2013. – № 2–1 (Ч. 2). – С. 334–341.

19. Климчук М. П. Використання результатів оперативно-розшукової діяльності під час проведення слідчих дій / М. П. Климчук // Науковий вісник Нац. акад. внутр. справ. – 2012. – № 2. – С. 135–150.

20. Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні : навчально-практичний посібник / С.С. Кудінов, Р.М. Шехавцов, О.М. Дроздов, С.О. Гриненко. – Х. : Оберіг, 2013.

21. Бараненко Б.І. Негласні слідчі (розшукові) дії та особливості їх проведення оперативними підрозділами органів внутрішніх справ : навчально-практичний посібник / Б.І. Бараненко, О.В. Бочковий, К.А. Гусева та ін. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2014.

22. Багрій М. В. Негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні : монографія / М. В. Багрій, В. В. Луцик. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014.

Игнатюк О.В. Сущность и значение использования результатов проведения оперативно-розыскных мероприятий и негласных следственных (розыскных) действий в процессе доказывания. На основе действующего законодательства, последних исследований и публикаций раскрыто соотношение оперативно-розыскных мероприятий и негласных следственных (розыскных) действий. Сделан вывод, что оперативно-розыскные мероприятия и негласные (розыскные) действия различаются между собой целями, задачами, основаниями, правовым статусом, характером правоотношений, формами и методами, сферами осуществления, формами и методами ведомственного контроля и прокурорского надзора. Проанализированы подходы к определению результатов оперативно-розыскных мероприятий и негласных следственных (розыскных) действий. Акцентировано внимание на проблемных вопросах, связанных с использованием результатов оперативно-розыскных мероприятий и негласных следственных (розыскных) действий в процессе доказывания.

Ключевые слова: доказывание, результаты, использование, сущность, оперативно-розыскные мероприятия, негласные следственные (розыскные) действия.

Ihnatyuk O.V. Essence and meaning of the use of results of operational-search measures and covert investigatory (search) actions during proving. On the basis of current legislation of recent research and publications disclosed value of search operations and covert investigative (detective) action. It is concluded that the ODA and secret (search) action differ for the purpose, objectives, grounds, legal status, character relationships, forms and methods, areas of implementation, forms and methods of internal control and Public Prosecutions. The approaches to the determination of the results of operational search activities and covert investigative (detective) action. The attention on the problematic issues associated with the use of the results of operational search activities and covert investigative (detective) actions in the proof.

Keywords: proof results, use nature, investigative operations, covert investigative (detective) actions.

Коваленко А.В.

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.85 + 351.741

ПОНЯТТЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ В УКРАЇНІ

Проаналізовано існуючі поняття кримінологічної політики держави в діяльності поліції, а також визначення її принципів та ролі в діяльності сучасної української поліції. Це дослідження є досить важливим, оскільки з часів проголошення незалежності і до сьогодні в державі існує посилений інтерес до широкого кола питань, пов'язаних зі здійсненням цілеспрямованої діяльності різних соціальних суб'єктів щодо зміцнення законності та правопорядку в державі.

Кримінологічна політика держави в діяльності поліції є своєрідною ідеологією, під впливом якої, з одного боку, розробляються форми, завдання, зміст, принципи діяльності держави у сфері нерепресивного напряму боротьби зі злочинністю, а з іншого – використовується найбільш обґрунтована із соціально-політичних позицій наявна або розробляється відповідно до неї нова теорія запобігання злочинності.

Ключові слова: поліція, політика, держава, кримінологічна політика, злочинність.

Постановка проблеми. Як показує світова історія, злочинність, як соціальне явище, існувала відтоді, відколи існує людина, при цьому людина завжди шукала різні способи, за допомогою яких можна було б подолати злочинність. З тих пір, коли людство почало існувати як особлива форма організації буття, а точніше сказати, як політико-територіальна організація, тобто як держава, постійно проходить активна робота щодо розробки та застосування необхідних ресурсів, за допомогою яких здійснюватиметься діяльність щодо протидії злочинності.

Україна у цьому плані не є винятком. З часів проголошення незалежності і до сьогодні в державі існує посилений інтерес до широкого кола питань, пов'язаних зі здійсненням цілеспрямованої діяльності різних соціальних суб'єктів щодо зміцнення законності та правопорядку в державі.

Мета статті полягає в дослідженні поняття кримінологічної політики держави в діяльності поліції, а також визначення її принципів та ролі в діяльності сучасної української поліції.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Кримінологічна політика держави у діяльності поліції постійно знаходиться в науковому полі зору і розглядалася такими науковцями: В.В. Голіна, Н.А. Орловська, М. П. Чубинський, В. С. Зеленецький, С. С. Босхолов, О. М. Литвак, П. Л. Фріс, М. М. Бабаєв, А. Ф. Зелінський, В. В. Василевич.

Виклад основного матеріалу. Запропонована тема є досить спірною се-

ред науковців, оскільки кримінологічна політика держави в діяльності поліції розглядається під різними кутами “наукового зору”. То її вважають складовою частиною кримінально-правової політики, то як самостійний, тісно поєднаний із соціально-економічною та правовою політикою запобіжний напрям.

Із впевненістю можна сказати, що кримінологічна політика держави в діяльності поліції має свою сутність, засади, принципи, доктринальні приписи, реальний і можливий запобіжний ресурс та інші вихідні дані.

Перш ніж аналізувати роль кримінологічної політики держави в діяльності поліції, варто розглянути саме значення «політика», що дасть можливість краще зрозуміти сутність та перспективи розвитку та здійснення кримінологічної політики в нашій державі в цілому та в діяльності поліції зокрема.

Тож термін політика (від гр. *politike*) з давніх часів використовувався для позначення мистецтва управління державою, як ідейний напрям і методи діяльності державної влади у середині своєї держави і поза нею. Політика – це свідома, планова, багатоаспектна діяльність державної влади щодо створення сприятливих умов для її збереження й укріплення [4].

Термін «кримінологічна політика» досить недавно став поєднуватися з кримінологічною теорією і практикою керованого державного запобігання злочинності.

Так, наприклад, А. А. Піонтковський вважав, що вказаний термін можна розглядати як галузь науки кримінального права, яка має своїм предметом вивчення засобів боротьби зі злочинністю, а завданням – цілеспрямовану побудову цих засобів [7, с. 64].

Ф. фон Ліст визначав його як сукупність підстав, що спираються на наукове дослідження причин злочинності та дії, що здійснює покарання, – підстав, відповідно до яких держава за допомогою покарання та споріднених з ним інститутів повинна боротися зі злочинністю [5, с. 51].

І. Е. Звечаровський вважав, що це вироблений державою і заснований на об’єктивних законах розвитку суспільства напрям діяльності спеціально уповноважених на те державних органів і організацій по охороні прав і свобод людини і громадянина, суспільства і держави в цілому від злочинних посягань шляхом застосування покарання й інших заходів кримінально-правового характеру до осіб, що їх вчинили, а також за допомогою правового виховання, загрози застосування кримінального покарання і заходів профілактики індивідуального і спеціально-кримінологічного характеру» [6, с. 74].

М. І. Ковальов і Ю. О. Воронін вважали, що це «напрямок ... державної діяльності по здійсненню соціально-політичних, економічних заходів і виробленню оптимальних кримінально-правових засобів з метою ліквідації злочинності в нашій країні» [8, с. 8].

Отже, можна зробити висновок, що планомірна протидія злочинності з метою її поступового скорочення і витіснення з людського буття як дальня перспектива пов’язується не стільки з кримінально-правовою, скільки з кримінальною політикою запобігання злочинності. На відміну від кримінально-правової, кримінологічна політика не передбачає видання і застосування

кримінальних законів, хоча і намагається підвищити їх запобіжну функцію.

Кримінологічну політику, виходячи зі сказаного, можна вважати своєрідною ідеологією, під впливом якої, з одного боку, розробляються форми, завдання, зміст, принципи діяльності держави у сфері нерепресивного напряму боротьби зі злочинністю, а з іншого – використовується найбільш обґрунтована з соціально-політичних позицій наявна або розробляється відповідно до неї нова теорія запобігання злочинності. Таким чином, кримінологічна політика – це складова частина державної внутрішньої соціально-економічної і правової політики, яка на основі Конституції України, теорії кримінології та інтегрованих нею знань і світового досвіду визначає методологічні засади і шляхи, якими керується держава при здійсненні нерепресивної протидії злочинності та її проявам [4].

Кримінологічна політика держави у своєму контексті має ряд сутнісних ознак, які характеризують її в реальній сфері державної та суспільної діяльності. Однією із таких ознак є принципи, які: 1) об'єктивно формуються самою цією діяльністю; 2) містять у собі теоретико-пізнавальну складову цього процесу (зокрема в доктринальних положеннях кримінологічної політики та у процесі їх реалізації у кримінологічній практиці); 3) допомагають розрізняти і визначати те, що лежить в основі кримінальної дійсності, у тому числі її кримінальної активності, а також в основі антикримінальної діяльності держави і суспільства в якості антикримінальної активності; 4) визначають необхідність розгортання антикримінальної активності, як виправданий і бажаний для суспільства закон руху і як логічний вираз пізнання прямого та зворотного зв'язків, в якому принцип є центральним поняттям, основоположною ідеєю, яка пронизує усі рівні кримінологічної політики (доктринальний, правовий, у тому числі правозастосовний, спеціально-кримінологічний та організаційно-управлінський); 5) окреслюють систему логічно пов'язаних між собою структурних компонентів антикримінальної юстиції, а також прямих і зворотних зв'язків між елементами цієї системи і впливають певним чином одне на одного в єдиній функціональній структурі специфічних суспільних відносин [9].

У теорії під принципами кримінологічної діяльності держави прийнято вважати основні положення, керівні ідеї, які лежать в основі боротьби зі злочинністю.

У теоретично-змістовному плані доктринальна модель кримінологічної політики держави має виходити з принципів взаємозв'язку явищ кримінальної дійсності та антикримінальної діяльності як універсального способу їхнього існування, тому ці явища і процеси не є випадковим нагромодженням ізольованих одна від одної сутностей, а становлять єдине ціле, що існує на основі загального зв'язку явищ у різних рівнях організації соціального життя; взаємодія цих явищ, яка за своїм конкретно-предметним змістом різноманітна, виступає умовою процесу виникнення явищ та системи явищ, як їхнього відносно сталого, певним чином упорядкованого зв'язку, а також загального розвитку.

Отже, до основних принципів слід віднести такі: принцип динамічного розвитку, який орієнтується на побудову теоретичної складової, набуття та виникнення нової якості в поступальному процесі змін від нижчого до вищого, від простого до складного – сутнісного стану кримінологічної політики як системи взаємопов'язаних понять (категорій), які розвиваються і відображають закономірності розвитку кримінальної активності і антикримінальної активності та її пізнання, з урахуванням того, що обидві системи (кримінальна та антикримінальна) знаходяться у стані розвитку та динаміки; принцип науковості і обґрунтованості забезпечує реальну та об'єктивну оцінку відповідності логічного та історичного процесів пізнання дійсності та характеристику справжнього стану кримінологічної ситуації в країні, а також фактичного стану ефективності запобігання злочинності на усіх рівнях антикримінальної діяльності державі і суспільства; принцип системного підходу формування та реалізації державної кримінологічної політики полягає в тому, що спосіб теоретичного та практичного пізнання має бути спрямований у двох головних напрямках: пізнання злочинності та пізнання антикримінальної системи, її компонентів, цілей, завдань, функцій і напрямів діяльності; принцип єдності теорії і практики, що орієнтує на творчий підхід вирішення теоретичних і практичних проблем у цій сфері діяльності, спираючись на світоглядно-методологічну основу законів творення нового; принцип гуманізму – це система ідей і поглядів на людину як найвищу цінність, що відображає спрямованість ідеології й моралі суспільства, це певний світогляд, заснований на принципах рівності, справедливості, людських відносин, проникнутих повагою до людської гідності, турботою про благо людей; принцип верховенства права у кримінологічній політиці слід сприйняти як усвідомлено визнану та виважену установчу і регулятивну концепцію юридичного аналізу в рамках теорії та юридичної практики [9].

Тож маючи у своєму складі усі вказані вище ознаки, кримінологічна політика держави в діяльності поліції є тим ключовим інструментом, за допомогою якого держава підтримує правопорядок, тим самим забезпечує захист законних прав, свобод та інтересів своїх громадян.

Адже злочинність, як глобальна цивілізаційна проблема, вимагає значних зусиль щодо організації діяльності з її запобігання. При цьому запобігання кримінальності не може розглядатися як ізольоване питання, що може бути розв'язане простими методами, які дають швидкий результат. Спрощеність та непослідовність інструментарію, використання усталених підходів, чия ефективність є, скоріше, даниною традиціям та наслідком міфологізації уявлень про впливи на соціальні процеси призводять до погіршення кримінальної ситуації, збільшення шкідливості наслідків злочинності, поглиблення соціальної напруги. Сучасна злочинність обумовлює нагальну необхідність розробки систематичних стратегій та диференційованих концепцій запобігання, які б урахували цілу низку складових, зокрема, надзвичайно складний детермінаційний комплекс наявних форм та видів кримінальності, тенденцію її транснаціоналізації, міжнародно-правові стандарти запобігання кримінальній

делінквентності та поводження з правопорушниками тощо [2; с. 2].

На сучасному етапі розвитку України стратегічним напрямом запобігання злочинності, які розробляються відповідними органами держави, також відпадає і реформаторська кримінологічна політика, яка гармонічно поєднує соціально-економічну політику країни, її культурні традиції, політичний режим, панівну ідеологію, ресурсні можливості та ін., за національною системою впливу на злочинний потенціал соціуму. Саме він генерує кримінальну готовність і трансформацію останньої у різні злочинні прояви [3, с. 166–175].

Можна також стверджувати, що запобігання злочинності завжди має активний, наступальний, випереджальний характер, але орієнтується не на репресію, а на скорочення сфери застосування примусових заходів [4].

Кримінологічна політика держави в діяльності поліції у переважній більшості, як правило, має бути письмово зафіксована у певних документах, в яких повинні міститися перспективні і поточні шляхи, способи запобігання злочинності. Але як показує вітчизняна практика, зазначені документи, здебільшого мають підзаконний характер, що є одним із найбільших недоліків.

Слід погодитися з думкою В.В. Голіни, який стверджує, що кримінологічна політика держави у діяльності поліції повинна бути затверджена Законом України, а не розпорядженням як щось другорядне [1, с. 55–60].

Висновок. Отже, кримінологічна політика держави в діяльності поліції є складовим елементом внутрішньої політики держави, яка виражається у відповідних нормативних актах. Це конкретна діяльність держави, усіх гілок влади та державних органів щодо протидії криміногенним явищам, які існують у суспільстві і створюють усі необхідні та сприятливі умови для зростання злочинності серед населення. Кримінологічна діяльність держави в діяльності поліції є вольовою дією, складною за своїм характером, вона є безперервною та сталою діяльністю держави щодо протидії кримінальним фактам.

Також необхідно зазначити, що без розвитку та ефективного виконання кримінологічної політики держави ефективна діяльність поліції неможлива, оскільки правоохоронні органи зараз знаходяться в досить складній стадії реформування і потребують всілякої підтримки з боку держави.

Бібліографічні посилання

1. Голіна В. В. Кримінологічна політика України: сутність та передумови її формування / В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. праць / редкол.: В. І. Борисов та ін. – Х. : Право, 2012. – Вип. 23. – С. 53–63.
2. Актуальні проблеми кримінологічної системи України / Н. А. Орловська // Часопис Нац. ун-ту «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2(8) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13onaksu.pdf>.
3. Голіна В. В. Криміногенний потенціал суспільства: поняття, зміст, форми реалізації / В. В. Голіна // Проблеми законності : зб. наук. праць. – Х. : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2012. – Вип. 119. – С. 166–176.
4. Голіна В.В. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : навч. посібник / Голіна В.В., Головкін Б.М. – Х. : Право, 2014. – 513 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lib-net.com/content/9627_Kriminologichna_politika_ponyattya_zmist_znachennya.html

5. Франц фон Лист. Задачи уголовной политики. Преступление как социально-патологическое явление / Ф. Ф. Лист. – М. : Инфра-М., 2004. – 110 с.
6. Звечаровский И. Э. Современное и уголовное право России: понятие, принципы, политика / И. Э. Звечаровский. – СПб., 2001. – 312 с.
7. Пионтковский А. А. Наука уголовного права, ее предмет, задачи, содержание и значение / А. А. Пионтковский // Российский криминологический взгляд. – 2007. – № 4. – С. 61–68.
8. Ковалев М. И. Криминология и уголовная политика / М. И. Ковалев, Ю. А. Воронин. – Свердловск : Изд-во УрГУ, 1980. – 57 с.
9. Василевич В.В. Щодо основних принципів кримінологічної політики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.naiu.kiev.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-zaxodi/zbirnuki/zbir-tez-kriminol.pdf>

Коваленко А.В. Понятие криминологической политики государства в деятельности полиции Украины. Проанализированы существующие понятия криминологической политики государства в деятельности полиции, а также определены ее принципы и роль в деятельности современной украинской полиции. Это исследование является достаточно важным, поскольку со времен провозглашения независимости и до сих пор в государстве существует усиленный интерес к широкому кругу вопросов, связанных с осуществлением целевой деятельности разных социальных субъектов относительно укрепления законности и правопорядка в государстве.

Криминологическая политика государства в деятельности полиции является своеобразной идеологией, под воздействием которой, с одной стороны, разрабатываются формы, задания, содержание, принципы деятельности государства в сфере нерепрессивного направления борьбы с преступностью, а с другой – используется наиболее обоснованная с социально-политических позиций имеющаяся или разрабатывается в соответствии с ней новая теория предотвращения преступности.

Ключевые слова: *полиция, политика, государство, криминологическая политика, преступность.*

Kovalenko A.V. Concept of state criminology policy in Ukrainian police's activities. The article deals with analysis of existent concepts of politics of criminology of the state in activity of police, and also decision of its principles and role in activity of the modern Ukrainian police. This research is important enough, as times of proclamation of independence and until now in the state there is an increase interest in the wide circle of the questions related to realization of purposeful activity of different social subjects in relation to strengthening of legality and law and order in the state.

Politics of criminology of the state in activity of police is original ideology under act of that, from one side, forms, tasks, maintenance, principles of activity of the state, are developed in the field of unrepressive direction of fight against criminality, and from the second – the most reasonable is used from socio-political positions present or developed in accordance with its new theory of prevention of criminality.

It is necessary to mark that without development and effective implementation of politics of criminology of the state, effective activity of police is not possible, as law-enforcement authorities now are in the difficult enough stage of reformation and need various support from the side of the state.

On the modern stage of development of Ukraine, to strategic directions preventions of criminality, that is developed by the corresponding organs of the state, reformative politics of criminology, that combines socio-economic politics of country harmonically, answers also, her cultural traditions, political mode, dominating ideology, resource possibilities and other, after the national system of influence on criminal potential of society. Exactly he generates criminal readiness and transformation of the last in different criminal displays.

Keywords: *police, politics, state, politics of criminology, criminality.*

Надійшла до редакції 11.01.2017

Курта Є.О.

кандидат юридичних наук, доцент
(Запорізький національний
технічний університет)

Поливанюк В.Д.

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.985

ВИДИ ПРИВАТНИХ ДЕТЕКТИВНИХ ПОСЛУГ, ЩО МОЖУТЬ НАДАВАТИСЬ В УКРАЇНІ: ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ З УРАХУВАННЯМ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

Розглянуто перспективи правової регламентації надання приватних детективних послуг в Україні з урахуванням міжнародного досвіду. Проведено порівняльно-правовий аналіз видів детективних послуг, передбачених у проекті Закону України «Про приватну детективну (розшукову) діяльність» № 3726 від 28.12.2015 (прийнятого за основу постановою ВРУ № 1112-VIII від 19.04.2016), та аналогічних послуг, можливих для надання в інших розвинутих державах світу.

Ключові слова: детективні послуги, приватна детективна діяльність, приватний детектив, приватні детективні агентства.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку України одним з найважливіших завдань держави є забезпечення життя, здоров'я та недоторканності людини, захист її законних прав та інтересів, особистого життя. Розглядаючи світовий досвід забезпечення безпеки людини, можна спостерігати тенденції, пов'язані з орієнтацією в розвинених країнах світу не тільки на державні правоохоронні органи, але й на приватні організації (детективні бюро, приватні охоронні служби тощо). В більшості країн світу такий вид діяльності визнаний на державному рівні й достатньо врегульований національним законодавством. На жаль, питання надання приватних детективних послуг в Україні на сучасному етапі законодавчо не врегульовано, воно перебуває на етапі становлення та потребує системного дослідження з урахуванням міжнародного досвіду провідних країн світу.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідження проблем правової регламентації приватної детективної (розшукової) діяльності в Україні проводились К.Л. Бугайчуком, А.В. Крисінім, В.О. Черковим та іншими науковцями.

Мета статті полягає у визначенні та внесенні пропозицій щодо удосконалення переліку видів детективних послуг, що можуть надаватись в Україні, з урахуванням міжнародного досвіду.

Виклад основного матеріалу. В багатьох зарубіжних країнах (Сполучених Штатах Америки, Великобританії, Франції, Італії тощо) приватна детективна (розшукова) діяльність використовується з метою збільшення можливостей громадян (юридичних осіб) у захисті своїх законних прав та інтересів та регулюється нормами національного законодавства.

Так, у Сполучених Штатах Америки виділяють три основних види приватних правоохоронних організацій: розшукові бюро, охоронні агентства, служби безпеки в різних промислових та комерційних структурах. Питання правової регламентації діяльності недержавних служб безпеки належить до юрисдикції штатів, і, виходячи з цього, в США немає єдиного федерального закону про приватну детективну діяльність, тобто її нормативно-правове регулювання здійснюється у кожному штаті окремо (у переважній більшості штатів для здійснення детективних функцій необхідна спеціальна ліцензія, яка видається органами влади певного штату і за умов наявності якої детектив має право займатися охоронно-розшуковою діяльністю (залежно від класу ліцензії) тільки на території того штату, де він отримав ліцензію) [1, с. 33].

До основних видів діяльності приватних розшукових бюро у США відносяться:

- збирання інформації про злочини або погрози стосовно уряду США й окремих штатів;

- встановлення біографічних та інших даних про окремих громадян, організації, підприємства тощо;

- розшук зниклих осіб, загубленого або викраденого майна;

- пошук свідків і збирання доказів для правоохоронних і судових органів. [2, с. 8; 3; 4].

У Великій Британії, починаючи з 1990-х років, уряд країни неодноразово ставив питання перед парламентом про необхідність введення обов'язкової реєстрації приватних детективів зі спеціальною перевіркою за обліками поліції. Парламентом було підготовлено ряд законопроектів про обов'язкову реєстрацію кваліфікованих приватних детективів. У 2001 році був ухвалений закон, який ввів обов'язкове ліцензування приватної детективної діяльності і, відповідно, реєстрацію приватних детективів. Із прийняттям цього закону був створений спеціальний орган, який здійснює ліцензування та перевірку приватної детективної діяльності, – Орган індустріальної безпеки Великобританії [5, с. 252; 6], який із травня 2015 року почав діяти в структурі британського Міністерства внутрішніх справ.

Детективні агентства Великобританії мають право надавати такі послуги, як:

- розробка заходів безпеки за контрактами з урядовими органами;

- ведення переговорів з терористами, які захопили заручників;

- виконання завдань клієнтів щодо спостереження за їхніми близькими родичами;

- виявлення факторів подружньої зради;

- встановлення фінансового становища і кредитоспроможності майбут-

ніх партнерів у бізнесі [2, с. 9].

Приватний детектив у Великобританії має достатньо широкий вибір технічних засобів для здійснення своєї діяльності. Крім того, детективу доступна навіть криміналістична лабораторія поліції Лондона. Особи, які пройшли перевірку в державних органах на добропорядність і професійну придатність, мають право доступу до центрального національного поліцейського комп'ютера, за допомогою якого щоденно видається до 120 тисяч довідок за запитами про правопорушників.

Крім того, приватний детектив у цей час може легко, не порушуючи закону, отримати відомості щодо підданих країни. Наприклад, є термінали, через які на цілком законних підставах можна отримати доступ щонайменше до 100 баз даних, у тому числі й до комп'ютеризованого довідника компанії «British Telecom», а також до повного поіменного списку британських виборців і судових досьє. Також звернемо увагу на те, що близько 70% англійських приватних детективів раніше працювали в поліції.

Це, у свою чергу, обумовлює той факт, що у Великобританії підтримується дуже тісне інформаційне співробітництво між приватними детективними агентствами та державними правоохоронними органами (поліцією) під час розслідування злочинів та захисту прав і свобод громадян [5, с. 253].

В Італії приватна детективна діяльність регулюється розділом IV (ст. 133-141) Кодексу законів про громадську безпеку 1931 року. Державні органи, юридичні та приватні особи в Італії мають право звертатися з метою здійснення розслідування або отримання будь-якої інформації, що їх цікавить, у приватні детективні бюро (служби, агентства) [2, с. 11; 5, с. 257; 7].

Основними напрямками діяльності приватних детективів Італії є такі:

- розслідування у приватному секторі (захист честі та гідності особи, збір доказів);
- розслідування у сфері комерційної діяльності компаній (щодо підробок товарних знаків, патентів, продукції, розповсюдження комерційної таємниці);
- розслідування у сфері торговельної діяльності (недостачі, порушення бухгалтерської звітності);
- розслідування у страховій сфері (шахрайство щодо страхових випадків, дорожньо-транспортних пригод тощо);
- розслідування у кримінальній сфері (збір інформації та доказів у рамках захисту особи у кримінальному провадженні);
- розслідування у сфері обігу комерційної інформації (оцінка ризиків, кредитоспроможності, кандидатів на роботу за умови дотримання принципів недоторканності приватного життя особи) [2, с. 11; 8].

Діяльність приватних детективів у Франції регулює закон "Про організацію професії приватного детектива" ("Organisant la profession de détective privé") від 19 липня 1991 року, з останніми доповненнями та змінами, що набрали чинності у 2006 році [5, с. 254; 9].

Основними видами діяльності приватних детективів у Франції є такі:

- вирішення сімейних конфліктів (справи про зраду, насилля в сім'ї);

- вирішення трудових спорів (незаконне звільнення, розкриття комерційної таємниці, недобросовісна конкуренція);
- вирішення економічних справ (бізнес-ризик, вивчення кандидатів на роботу, контроль персоналу);
- вирішення фінансових питань у приватному секторі (кредитні історії клієнтів, справи про спадщину);
- вирішення організаційних бізнес-питань (вивчення конкурентів, здійснення заходів безпеки бізнес-структури, правова підтримка підприємницької діяльності);
- вирішення страхових справ;
- збір інформації в інтересах клієнта у кримінальних справах [2, с. 254-255; 9].

В Україні, починаючи з 2000 року, існувала достатньо велика кількість спроб законодавчого регулювання детективної діяльності приватними структурами. На розгляд Верховної Ради України в різні часи вносились проекти Законів України «Про приватну детективну діяльність», зокрема такі: проект Закону України № 5237 від 05 квітня 2000 р. (автор – народний депутат Ю. Кармазін); проект Закону України № 5380 від 7 квітня 2004 р. (автори – народні депутати В. Кафарський, О. Бандурка та В. Мойсик), проект Закону України № 5380-1 від 1 липня 2004 р. (автори – народні депутати Ю. Кармазін, В. Онопенко та М. Оніщук); проект Закону України № 2120 від 25 лютого 2008 р. (автор – народний депутат В. Мойсик), проект Закону України № 1093 від 13 грудня 2012 р. (автори – народні депутати В. Швець, В. Малишев). Проте жоден із вказаних законопроектів не знайшов підтримки у Верховній Раді України і не був прийнятий.

Прогресивним кроком для законодавчого врегулювання можливості здійснення в Україні приватної детективної діяльності є внесення на розгляд Верховної Ради України проекту Закону України «Про приватну детективну (розшукову) діяльність» № 3726 від 28.12.2015 (автори – народні депутати України М. Паламарчук, А. Кожем'якін, О. Продан, А. Тетерук) та прийняття його за основу у першому читанні (Постанова ВРУ від 19.04.2016 № 1112-VIII) з рекомендаціями доопрацювання вказаного законопроекту та внесення його на розгляд Верховної Ради України у другому читанні.

Проект Закону України № 3726 від 28.12.2015 «Про приватну детективну (розшукову) діяльність» визначає загальні правові засади організації приватної детективної (розшукової) діяльності в Україні і передбачає перелік послуг, які можуть надаватись відповідними суб'єктами цієї діяльності. У ст. 11 вказаного законопроекту надається можливість приватним детективам, детективним підприємствам (агентствам) надання таких видів послуг:

- 1) збирання, фіксування та дослідження відомостей, необхідних для розгляду справ у цивільному, господарському та адміністративному судочинстві, на договірній основі із сторонами судового процесу;
- 2) вивчення ринку, пошук і збір інформації із відкритих джерел з метою підготовки ділових переговорів клієнта, з'ясування фінансової платоспромо-

жності, майнового стану та благонадійності потенційних ділових партнерів;

3) з'ясування біографічних та інших даних, що характеризують особу, стосовно окремих громадян (за їх письмової згоди) при укладенні ними трудових та інших договорів із замовником (клієнтом) приватних детективних (розшукових) послуг (зайняття в нього відповідної вакантної посади), виявлення їхніх ділових зв'язків, у тому числі із конкурентами клієнта в регіонах і за кордоном;

4) пошук осіб, місцезнаходження яких невідоме, з'ясування причин і обставин зникнення, можливостей і умов їх повернення, розшук осіб, які втрапили родинні та дружні зв'язки;

5) розшук зниклого (втраченого або викраденого) майна, предметів та тварин;

6) пошук, збирання та фіксація відомостей у кримінальному провадженні на договірній основі зі стороною кримінального провадження;

7) реалізація заходів щодо відтворення втраченої (зниклої) інформації з питань законних прав та інтересів клієнтів;

8) пошук і збір даних, які можуть бути приводом або підставою для звернення замовником приватних детективних (розшукових) послуг до правоохоронних органів або до суду, з метою захисту законних прав та інтересів такого замовника;

9) виявлення фактів незаконного (несанкціонованого) збирання з метою використання відомостей, що становлять комерційну таємницю замовника або її розголошення, а також фактів незаконного (несанкціонованого) збирання стосовно фізичних осіб конфіденційної інформації;

10) пошук, виявлення та фіксація фактів незаконного використання прав інтелектуальної власності, що належать клієнту, а також випадків недобросовісної конкуренції;

11) пошук боржників та осіб, які ухиляються від виконання своїх договірних обов'язків, вирішення в порядку, встановленому законодавством України, питань щодо повернення боргів та виконання договірних обов'язків;

12) забезпечення захисту інформації з обмеженим доступом (комерційної, промислової, професійної таємниці) замовника приватних детективних (розшукових) послуг.

Висновки. Порівняльно-правовий аналіз видів приватних детективних послуг, що можуть надаватись в Україні (після прийняття ВРУ вказаного проекту Закону), та переліку послуг, дозволених для надання суб'єктами приватної детективної діяльності в інших провідних країнах світу, дозволяє визначити, що в нашій країні є перспективи надання права приватним детективам вирішувати достатньо широке коло питань. Основною метою здійснення детективної діяльності приватними детективами, приватними підприємствами (агентствами) є додаткове забезпечення конституційних гарантій людини та громадянина на захист своїх законних прав та інтересів. Зазначеним переліком видів приватних детективних послуг охоплюється більшість можливих для надання приватних детективних послуг у розвинутих зарубіж-

них країнах, що свідчить про спробу зробити черговий крок до підвищення міжнародного іміджу України як країни, в якій створені всі необхідні умови для реального захисту прав людини.

Бібліографічні посилання

1. Крысин А.В. Безопасность предпринимательской деятельности / А. В. Крысин. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 384 с.
2. Бугайчук К. Л. Інститут приватних детективів за кордоном: порівняльно-правовий аналіз / К. Л. Бугайчук // Право і Безпека. – 2016. – № 1. – С. 7-12.
3. How to Become a Private Investigator [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lowkeypi.com/how-to-become-a-private-investigator>.
4. A State by State Guide on How to Become a Private Investigator [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://privateinvestigatoredu.org>.
5. Черков В. О. Приватна детективна діяльність в розвинутих країнах світу / В. О. Черков, П. О. Попов // Вісник Луганського державн. університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2010. – Вип. 2. – С. 248-259.
6. Regulation of Private Investigations [Електронний ресурс] // Security Industry Authority [сайт]. – Режим доступу : <http://www.sia.homeoffice.gov.uk/Pages/licensing-private-investigations.aspx>.
7. Vademecum operativo : Disposizioni operative per l'attuazione del Decreto Ministeriale 1.12.2010, nr. 269, in materia di capacita tecnica e qualita dei servizi degli istituti di vigilanza ed investigazione privata [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://img.poliziadistato.it/docs/VADEMECUM%20OPERATIVO%20definitivo.pdf>.
8. Investigatore privato (ordinamento italiano) // Wikipedia : l'enciclopedia libera [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [https://it.wikipedia.org/wiki/Investigatore_privato_\(ordinamento_italiano\)](https://it.wikipedia.org/wiki/Investigatore_privato_(ordinamento_italiano)).
9. Закон Франції Про організацію професії приватного детектива" ("Organisant La profession de détective privé"). – Ст. 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vigilis.be/upload/documents/wetPrivDecFR.pdf>.
10. La profession en 53 points essentiels [Електронний ресурс] // Centre d'information sur les détectives et enquêteurs privés [сайт]. – Режим доступу : <http://ufedp.online.fr/detectiv>.

Курта Е.А., Поливаниук В.Д. Виды частных детективных услуг, предоставляемых в Украине: перспективы правового регулирования на основе международного опыта. Рассмотрены перспективы правового регулирования предоставления частных детективных услуг в Украине с учетом международного опыта. Проведен сравнительно-правовой анализ видов детективных услуг, предусмотренных в проекте Закона Украины «О частной (детективной) деятельности» № 3726 от 28.12.2015 (принятом за основу постановлением ВРУ № 1112-VIII от 19.04.2016), и аналогичных услуг, возможных для предоставления в других развитых странах мира.

Ключевые слова: *детективные услуги, частная детективная деятельность, частный детектив, частные детективные агентства.*

Kurta E.O., Polyvaniuk V.D. Types of private detective services rendered in Ukraine: perspectives of legal regulation on the basis of international experience. The article deals with the prospects of legal regulation providing private detective services in Ukraine on international experience.

It was found that in Ukraine, since 2000 there was a large enough number of attempts to legislative regulation of private detective agencies and the Verkhovna Rada of Ukraine in different times were introduced draft laws of Ukraine "On private detective activity". Determined that a progressive step for the exercise of legislative regulation in Ukraine private

detective activity is submission to the Verkhovna Rada of Ukraine the draft Law of Ukraine "On private detective (detective) activity" Number 3726 of 28/12/2015 (authors - deputies of Ukraine M. Palamarchuk, A. Kozhemyakin, O. Prodan, A. Teteruk) and taking it as a basis in the first reading (Parliament Resolution of 19.04.2016 № 1112-VIII) recommendations finalizing the bill and submitting it to the Verkhovna Rada of Ukraine in the second reading.

A comparative legal analysis of the types of detective services provided in said draft law of Ukraine and similar services possible to provide in other developed countries.

Determined that in Ukraine there are prospects for the right to private detectives to solve quite a wide range of issues. The main purpose of detective work by private detectives, private businesses (agencies) are additional constitutional guarantees of human and citizens to protect their legitimate rights and interests. The list of species covered by private detective services possible to provide most private detective services in developed foreign countries, indicating that the attempt to make another step towards improving the international image of Ukraine as a country in which all necessary conditions for real human rights.

Keywords: *detective services, private detective work, private detective, private detective agency.*

Надійшла до редакції 18.01.2017

Антонюк О.В.

здобувач

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

УДК 343.98/593/344

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ДЛЯ ВИЛУЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ З МАТЕРІАЛЬНИХ ВІДОБРАЖЕНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ХУЛІГАНСТВА, ВЧИНЕНОГО З ВИКОРИСТАННЯМ ВОГНЕПАЛЬНОЇ АБО ХОЛОДНОЇ ЗБРОЇ

Висвітлено особливості розслідування хуліганства, вчиненого з використанням вогнепальної або холодної зброї чи предметів, спеціально пристосованих для нанесення тілесних ушкоджень. Розглянуто особливості проведення слідчих (розшукових) дій для вилучення інформації з матеріальних відображень при розслідуванні хуліганства, вчиненого з використанням вогнепальної або холодної зброї, для більш швидкого розслідування кримінального правопорушення.

Ключові слова: *хуліганство, слідчі (розшукові) дії, огляд, обшук.*

Антонюк Е.В. Особенности проведения следственных (розыскных) действий для извлечения информации с материальных отражений при расследовании хулиганства, совершенного с использованием огнестрельного или холодного. Освещены особенности расследования хулиганства, совершенного с использованием огнестрельного или холодного оружия, а также иных предметов, специально приспособленных для нанесения телесных повреждений. Рассмотрены особенности проведения следственных (розыскных) действий для более быстрого и эффективного расследования преступления.

Ключевые слова: *хулиганство, следственные (розыскные) действия, осмотр, обыск.*

Постановка проблеми. Розслідування будь-якого кримінального правопорушення вимагає від працівників Національної поліції швидкого та ефективного реагування на ситуації, що склалися у його ході. Проведення за фактами хуліганства, вчиненого з використанням вогнепальної або холодної зброї, теж повинно відповідати зазначеним вимогам. В той же час на початковому етапі важлива роль відводиться проведенню слідчих (розшукових) дій. Це пояснюється тим, що у ході їх проведення збирається орієнтуюча інформація для висунення версій, розшуку злочинців, визначення напрямків подальшого розслідування. Тому не дарма в окремих методиках розслідування злочинів розглядаються особливості проведення слідчих (розшукових) дій початкового етапу.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідженню організації розслідування приділяли свою увагу такі вчені-криміналісти, як В.П. Бахін, Р.С. Белкін, І.Ш. Жорданія, Г.Г. Зуйков, В.С. Кузьмічов, В.К. Лисиченко, Є.Д. Лук'янчиков, М.І. Порубов, М.В. Салтевський та ін. Дослідженню хуліганства присвятили свої праці М.С. Бушкевич, Ю.А. Віленський, В.П. Власов, М.М. Єфімов, В.І. Захаревський, Н.О. Кононенко, А.О. Крикунов, М.А. Очеретяний та інші. Але наше дослідження показало деякі відмінності динаміки особливостей проведення слідчих (розшукових) дій для вилучення інформації з матеріальних відображень при розслідуванні хуліганства, вчиненого з використанням вогнепальної або холодної зброї, від тих, що були вказані в дослідженнях зазначених авторів.

Метою даної статті є дослідження особливостей проведення слідчих (розшукових) дій для вилучення інформації з матеріальних відображень при розслідуванні хуліганства, вчиненого з використанням вогнепальної або холодної зброї.

Виклад основного матеріалу. Свого часу М.І. Ніколайчик виокремлював такі слідчі дії початкового етапу розслідування хуліганства: огляд місця події, затримання підозрюваного, обшук, освідування, допит потерпілого [9, с. 5-15]. Водночас В.П. Власов виділяв такі початкові дії: затримання та особистий обшук підозрюваного, огляд місця події, огляд і вилучення предметів, освідування потерпілого, обшук, допит потерпілих та свідків [1, с. 121-130]. У свою чергу, серед означених дій М.М. Єфімов розглядає: огляд, освідування, допит потерпілих та свідків [5, с. 104].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень, розпочатих за ч. 4 ст. 296 КК України, дав змогу встановити, що на початковому етапі розслідування хуліганства, вчиненого з використанням вогнепальної або холодної зброї, зазвичай проводяться такі слідчі (розшукові) дії: огляд місця події – 61%, освідування – 79%, обшук – 23 %. З огляду на зазначене, нами було вирішено серед числа слідчих (розшукових) дій для вилучення інформації з матеріальних відображень, що можуть бути проведені при розслідуванні хуліганства, вчиненого з використанням вогнепальної або холодної зброї, виділити такі:

- 1) огляд місця події;
- 2) освідування;

3) обшук.

Щодо поняття огляду місця події, то О.М. Васильєва вказує, що «це слідча дія, яка полягає в безпосередньому сприйнятті, дослідженні і фіксації слідчим чи дізнавачем обстановки місця події, а також у виявленні, фіксації, вилученні слідів і речових доказів для встановлення в можливих межах характеру й обставин події і винних осіб» [7, с. 253]. Ми погоджуємося з думкою М.П. Хилобока, який розглядає його як невідкладну слідчу дію, що полягає в безпосередньому сприйнятті слідчим місця події з метою вивчення, фіксації, вилучення й дослідження слідів злочину та інших речових доказів, висунення й перевірки версій про подію злочину, його механізм, учасників, а також для вирішення питань, що можуть мати значення для справи [13, с. 251].

Водночас, на думку працівників правоохоронних органів, огляд місця події не є важливою слідчою (розшуковою) дією при розслідуванні хуліганства, вчиненого з використанням вогнепальної або холодної зброї. Адже лише 23% з них визначили його як найбільш ефективну слідчу (розшукову) дію в досліджуваних кримінальних провадженнях. Але саме при проведенні даної слідчої (розшукової) дії слідчий безпосередньо сприймає об'єкти з метою виявлення слідів кримінального правопорушення. Крім того він з'ясовує обставини події, що мають значення в окремому провадженні.

Огляд місця події, як зазначає А.О. Крикунов, «...набуває особливого значення при розслідуванні хуліганських дій, що в будь-якому випадку залишили певні сліди на матеріальних об'єктах: пошкодження телефонів-автоматів, розбиття скла на вікнах та вітринах, глум над пам'ятниками, написання нецензурних написів на парканах та стінах будівель тощо» [6, с. 20].

При розслідуванні хуліганства, вчиненого з використанням вогнепальної або холодної зброї, важливо визначити об'єкти огляду. Адже перед слідчим постає завдання встановити, які предмети, речі, сліди належать до даного злочину і можуть мати доказове значення. На думку А.А. Леві, ці об'єкти окреслюють перебіг вирішення завдань огляду [10, с. 165], основними з яких у досліджуваних кримінальних провадженнях є:

- встановлення часу вчинення передбачуваного злочину, часу, протягом якого злочинець перебував на місці події;
- визначення місця вчинення злочину;
- встановлення потерпілого, даних, що характеризують його особу;
- встановлення осіб, які вчинили хуліганство;
- визначення мотивів і цілей злочину;
- встановлення способу і знарядь вчинення хуліганства;
- встановлення предметів, що зникли (які віднесли злочинці);
- виявлення шляху підходу й відходу злочинців з місця події;
- виявлення шляхів підходу потерпілого;
- встановлення можливих слідів, що могли залишитися на злочинцях.

Також важливим аспектом огляду місця події при розслідуванні хуліганства, вчиненого з використанням вогнепальної або холодної зброї, є визна-

чення його тактики. Наприклад, М. В. Салтевський запропонував класифікацію методів огляду за послідовністю, залежно від використовуваних засобів дослідження, яка містила лише рекомендації щодо способів пересування під час огляду: ексцентричний спосіб – рух по спіралі від центра до периферії; концентричний – рух від периферії до центра; фронтальний – дослідження об'єктів, розташованих на одній лінії; секторний – вивчення території по секторах; вузловий – об'єкт поділяється на ділянки, вузли, квадрати [11, с. 236-237]. А вже І.Н. Якимов переконував, що оглядати обстановку місця події варто від периферії до центра, передусім треба оглянути і вивчити оточення (місцевість, приміщення), шляхи до нього, входи й виходи, а вже потім переходити до головного предмета огляду [14, с. 79]. Протилежну пропозицію, відповідно до якої огляд місця події необхідно робити від центра до периферії, висловлював С. О. Голунський [3, с. 165]. На нашу думку, огляд місця вчинення хуліганських дій необхідно проводити від периферії до центру.

Отже, огляд місця події є важливою слідчою (розшуковою) дією під час розслідування хуліганства, вчиненого з використанням вогнепальної або холодної зброї. Своєчасність та ретельність його проведення забезпечує подальший етап розслідування великою кількістю доказової інформації.

Освідування при розслідуванні хуліганства, вчиненого з використанням вогнепальної або холодної зброї, проводилося в 69% вивчених кримінальних проваджень, за якими підозрювані були затримані на місці вчинення суспільно небезпечного діяння. Крім того, освідуванню підлягали і потерпілі (32%), адже в ході вчинення хуліганських дій, як зазначалось вище, часто мають місце випадки заподіяння тілесних ушкоджень.

Доречно звернутися до роботи С.О. Сафронова, який зазначив, що «...під час розслідування кримінальних справ про тілесні ушкодження завжди рекомендується проводити освідування підозрюваного, потерпілого, а в окремих випадках – свідків-очевидців. Це пояснюється тим, що у процесі розслідування імовірність необхідності встановлення факту бійки, необхідної оборони для даної категорії справ є великою» [12, с. 14]. Наведені С.О. Сафроновим моменти тісно переплітаються з розслідуванням хуліганства, вчиненого з використанням вогнепальної або холодної зброї. Адже ознаки слідів на тілі з часом змінюються, можуть бути самоушкодження підозрюваних з різних мотивів, і взагалі – в деяких випадках неможливо встановити, хто із задіяних осіб є хуліганом, що вказує на необхідність термінового проведення освідування на початковому етапі розслідування.

Однією з особливостей проведення освідування є те, що це одна з тих СРД, які проводяться за допомогою спеціаліста. Саме тому для участі в освідуванні доцільно запросити лікаря. Освідування допомагає вирішити питання про необхідність призначення судово-медичної експертизи. Як вже зазначалось, одночасно з освідуванням доцільно провести огляд одягу та взуття підозрюваних, тому що на них іноді залишаються плями крові, сліди бруду, сліди знарядь, які застосовувались хуліганом при скоєнні злочину. Лікар-спеціаліст, про що зазначають В.В. Войченко, М.Д. Мішалов, К.М. Пантелєєв,

надає допомогу у виявленні, закріпленні та вилученні доказів, звертає увагу слідчого на обставини, пов'язані з виявленням, закріпленням та вилученням доказів, дає пояснення з приводу виконуваних ним дій [2, с. 51].

Значення обшуків у розслідуванні хуліганства зумовлене тим, що нерідко їх результати містять початкові відомості, які доводять причетність осіб до хуліганських дій і можуть бути основою висунення криміналістичних версій та планування розслідування злочинів. Крім того, усі виявлені під час обшуку матеріальні сліди злочину можна порівняти з інформацією, отриманою під час проведення оглядів. Взагалі, обшук, як стверджує О.О. Ексархопуло, – це слідча дія, що полягає в примусовому обстеженні ділянок місцевості, приміщень, транспортних засобів чи осіб з метою виявлення та вилучення знарядь злочину, предметів і цінностей, здобутих злочинним шляхом, інших об'єктів, що мають значення для справи, а також розшукуваних осіб і трупів [15, с. 207]. Мета обшуку при розслідуванні хуліганства – відшукати та вилучити предмети, які можуть мати доказове значення у кримінальному провадженні, предмети, вилучені з цивільного обігу, тощо.

У свою чергу, О.В. Дулов та П.Д. Нестеренко розрізняють кілька видів обшуку: 1) особистий; 2) обшук у приміщенні; 3) обшук на місцевості. Зрозуміло, що кожен з перелічених видів обшуку матиме свою специфіку та особливості тактики проведення. Разом з тим, звичайно, є загальні правила для проведення будь-яких видів обшуку. До них зазначені автори відносять: а) несподіваність обшуку; б) планомірність та послідовність проведення обшуку; в) використання при обшуку засобів криміналістичної техніки. Слідчий та інші особи, що проводять обшук, в усіх випадках повинні бути ввічливими та коректними з обшукуваними [4, с. 142-143].

За кримінальними провадженнями за ч. 4 ст. 296 КК України може виникати необхідність у проведенні обшуку за місцем проживання підозрюваного. Під час розслідування хуліганства, вчиненого з використанням вогнепальної або холодної зброї, обшуки за місцем проживання підозрюваного проводяться відразу після його затримання, що дозволяє виявити і вилучити знаряддя злочину, речі і цінності, здобуті злочинним шляхом, та інші предмети й документи, які мають значення для справи. Відповідно до ст. 235 КПК України обшук житла або іншого володіння особи проводиться тільки за ухвалою слідчого судді.

Обшук сприяє виявленню ознак, які проливають світло на події, що відбулися. Це може бути й поява у справі нових підозрюваних та свідків, побудова версій, визначення нових напрямків організації пошукових заходів, і розслідування кримінальної справи та ін. Вивченням кримінальних проваджень за досліджуваною категорією злочинів нами встановлено, що серед загальної їх кількості обшук за місцем мешкання підозрюваного проводився лише у 9% випадків. На думку В.А. Кузьміна, достатність підстав для провадження обшуку визначається внутрішнім переконанням слідчого і судді, яке формується на підставі закону, життєвого і професіонального досвіду [8, с. 44]. Таким чином, рішення про проведення обшуку в усіх випадках має ґрунтуватися на ма-

теріалах кримінального провадження та оцінці їх слідчим в усій сукупності.

Отримана інформація у сукупності з іншими доказами може сприяти слідчому у встановленні істини у справі. Незважаючи на вищевикладене, можемо констатувати недостатній рівень використання даної слідчої (розшукової) дії при розслідуванні злочинів, кваліфікованих за ч. 4 ст. 296 КК України.

У справах про хуліганство, вчинене з використанням вогнепальної або холодної зброї, в ході обшуку підлягають відшукуванню об'єкти, які:

1) доводять факт учинення хуліганства. До них можна віднести, наприклад, предмети, що належали потерпілим і підібрані хуліганом, розірваний і забруднений кров'ю одяг потерпілого, зброя або предмети, якими були заподіяні тілесні ушкодження;

2) свідчать про постійний характер антисуспільної поведінки хулігана: наявність вогнепальної чи холодної зброї або предметів, спеціально пристосованих для нанесення тілесних ушкоджень;

3) свідчать про те, що особи, які вчинили хуліганство, причетні й до інших злочинів;

4) розкривають характер взаємовідносин хулігана з потерпілим або свідком.

На думку В.П. Власова, під час розслідування хуліганства також можна залучати до проведення обшуку кінолога. Адже застосування службово-розшукового собаки надає можливість досягти одразу кількох цілей: по-перше, це є можливістю відшукати предмети зі специфічним запахом; по-друге, можливістю легалізувати відомості, здобуті оперативним шляхом [1, с. 121]. Крім того, даний захід можна здійснювати як під час обшуку, так і до його початку.

Висновок. Підсумовуючи, необхідно зазначити, що до слідчих (розшукових) дій для вилучення інформації з матеріальних відображень під час розслідування хуліганства, вчиненого з використанням вогнепальної або холодної зброї, необхідно віднести огляд місця події, освідування та обшук. Вірно обрана тактика цих слідчих (розшукових) дій надає можливість ефективно збирати доказову інформацію, що матиме значення на подальшому етапі розслідування.

Бібліографічні посилання

1. Власов В. П. Расследование хулиганства / В. П. Власов // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1967. – Вып. 5. – С. 116-131.

2. Войченко В. В. Судово-медична експертиза живих осіб та трупів у кримінальних справах : навчально-практичний посібник / В. В. Войченко, М. Д. Мішалов, К. М. Пантелєєв, А. Г. Шиян. – Дніпропетровськ : Дніпропетр. державний університет внутрішніх справ, 2008. – 296 с.

3. Голунский С. А. Криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений : учебник для юристов. – М. : Юрид. Изд-во НКЮ СССР, 1939.

4. Дулов А. В. Тактика следственных действий / А. В. Дулов, П. Д. Нестеренко. – Мн. : Вышэйш. школа, 1971. – 272 с.

5. Єфімов М. М. Методика розслідування хуліганства : монографія / Микола Миколайович Єфімов. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. – 212 с.

6. Крикунов А. О. Расследование хулиганства : лекция / Крикунов А. О. – Киев :

НИ и РИО Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1978. – 44 с.

7. Криминалистика : учебник / под ред. А. Н. Васильева. – М. : Изд-во МГУ, 1980.
8. Кузьмин В. А. Досмотр и обыск: основания и порядок проведения, права граждан, порядок обжалования // Сам себе адвокат. Выпуск № 32. – М. : Юрайт-Издат, 2007. – 44 с.
9. Николайчик Н. И. Методика расследования хулиганства : лекция. – Минск, 1985. – 28 с.
10. Осмотр места происшествия : справочник следователя / рук. авт. кол. А. А. Леви. – М. : Юрид. лит., 1979.
11. Салтевский М. В. Тактические основы организации и производства следственных действий и получение информации от вещей // Специализированный курс криминалистики : учебник / отв. ред. М. В. Салтевский. – К. : НИиРИО КВШ МВД СССР, 1987. – С. 236-237.
12. Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжкого і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук (12.00.09). – Київ, 1999. – 20 с.
13. Хилобок М. П. Следственный осмотр. Криминалистика : учебник / под ред. Б. А. Викторова и Р. С. Белкина. – М. : Юрид. лит., 1976.
14. Якимов И. Н. Криминалистика. Уголовная тактика : практич. пособие. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : НКВД РСФСР, 1929.
15. Эксархопуло А. А. Криминалистика в схемах и иллюстрациях : учебное пособие / А. А. Эксархопуло. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 450 с.

Антонюк Е.В. Особенности проведения следственных (розыскных) действий для извлечения информации с материальных отражений при расследовании хулиганства, совершенного с использованием огнестрельного или холодного. Освещены особенности расследования хулиганства, совершенного с использованием огнестрельного или холодного оружия, а также иных предметов, специально приспособленных для нанесения телесных повреждений. Рассмотрены особенности проведения следственных (розыскных) действий для более быстрого и эффективного расследования преступления.

Ключевые слова: хулиганство, следственные (розыскные) действия, осмотр, обыск.

Antonyuk O.V. Particularities of conducting investigatory (search) actions for seizure information from material reflections during investigation of hooliganism committed with the use of firearms or cold weapon. The article deals with particularities of investigation of hooliganism committed with the use of firearms or cold weapon as well as other items specially fit for causing bodily harm. The author has considered features of conducting investigatory (search) actions for more rapid and affective investigation of crime.

Keywords: hooliganism, investigatory (search) actions, examination, search.

Надійшла до редакції 28.12.2016

Базір С.С.

здобувач

(*Національна академія внутрішніх справ*)

УДК 343.352/162

СУДДІ ЯК СПЕЦІАЛЬНІ СУБ'ЄКТИ ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ

Розкрито сутність проблематики законного й обґрунтованого притягнення суддів як спеціальних суб'єктів злочину до кримінальної відповідальності.

Ключові слова: одержання, неправомірна вигода, судді, документування, виявлення, спеціальний суб'єкт, правовий статус суддів, взаємодія, негласні слідчі (розшукові) дії.

Постановка проблеми. Дослідження проблематики законного й обґрунтованого притягнення спеціальних суб'єктів злочину до кримінальної відповідальності завжди було актуальним. Цього вимагає реалізація конституційних принципів побудови демократичної держави [1, с. 1]. Вивчення суб'єкта є невід'ємною проблемою будь-якої науки про суспільство. Як первісне філософське поняття суб'єкт завжди означав носія властивостей, станів і дій, так само як і безліч його подальших дефініцій, зокрема як індивіда або соціальної групи, що активно діє та пізнає, володіє свідомістю і волею [2, с. 256].

Злочин неможливий без особи, яка його вчинила, і тому суб'єкт злочину є обов'язковим елементом складу злочину. Згідно з ч. 1 ст. 18 КК України суб'єктом злочину є фізична, осудна особа, яка його вчинила у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність [3].

Отже, відповідно до формулювання диспозиції вказаної статті суб'єктом злочину може бути: 1) особа фізична; 2) особа осудна; 3) особа, яка досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність за вчинене нею суспільно небезпечне діяння. Ці три ознаки є загальними юридичними ознаками суб'єкта злочину. Вони є обов'язковими ознаками будь-якого складу злочину, і відсутність однієї з них означає відсутність у діянні особи складу злочину [4].

У деяких випадках кримінальна відповідальність встановлюється особливою частиною КК України лише для осіб, які володіють допоміжними ознаками. Наприклад, за одержання неправомірної вигоди може нести відповідальність тільки службова особа, а за дезертирство – тільки військовослужбовець. Ці спеціальні ознаки також встановлюються в число обов'язкових ознак, які характеризують суб'єкта конкретного злочину.

Таким чином, особу, яка відповідає таким спеціальним ознакам, що передбачено відповідною кримінально-правовою нормою, прийнято називати спеціальним суб'єктом. Згідно з ч. 2 ст. 18 КК України спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа [3].

Ознаки спеціального суб'єкта за своїм змістом є дуже різноманітними. На думку Г.Н. Борзенкова, всі ознаки спеціального суб'єкта можна класифікувати на три великі групи : 1) ознаки, що характеризують соціальну роль і правове становище суб'єкта; 2) фізичні властивості суб'єкта; 3) взаємовідносини суб'єкта з потерпілим [5].

Специфіка ознак спеціального суб'єкта виражається в тому, що вони: а) виступають конструктивною ознакою складу злочину, без яких даний склад злочину відсутній (наприклад, відсутність у суб'єкта злочину ознак службової особи виключає його відповідальність за одержання неправомірної вигоди); б) виступає кваліфікуючою ознакою, утворюючи склад злочину за обтяжуючих обставин (наприклад, судді, прокуратура, слідчі). Також необхідно визнати, що спеціальний суб'єкт злочину – це суб'єкт злочину, який має додаткові ознаки, які передбачені у статтях КК України та інших нормативних актах, притаманні суб'єкту на момент вчинення злочину і визначають його як особу, яка несе кримінальну відповідальність за той злочин, який може вчинити тільки ця особа. Наприклад, у статтях 364-370 (крім ст. 369) КК України вказано, що суб'єктом злочину може бути лише службова особа [6, с. 7].

У розділі XVII КК України, де регламентовані злочини у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, спеціальний суб'єкт окремих видів злочинів має певний правовий статус, що обумовлює специфічну сферу його злочинної діяльності. Саме з цих позицій використовуємо термін «одержання неправомірної вигоди службовими особами, які займають відповідальне становище».

Завдяки такому підходу виокремлення спеціальних суб'єктів, що займають відповідальне становище, дозволить об'єктивно пізнати суть даної проблеми, розглянути особливості їх правового та соціального статусу, проаналізувати специфічність вказаного злочину, визначити основні напрямки превенції цього негативного явища [7, с. 60].

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Слід зазначити, що дослідженням службових осіб як спеціальних суб'єктів злочинів у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, займалися такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як: И. Алешин, Г.Н. Борзенков, О.Ф. Бантишев, Д.В. Бараненко, І.В. Бабій, В.А. Владимиров, Л. Виноградова, О.О. Дудоров, Т.С. Демедюк, Н. Егорова, О. Крючкова, О. Ільковець, П.І. Кононов, М.В. Кравчук, Г.А. Левицький, М.І. Матузов, М.І. Мельник, Д.Й. Никифорчук, В.С. Орлов, С.В. Прилуцький, С.О. Пащенко, А.В. Пащенко, А.В. Савченко, В.І. Терентьев, М.І. Хавронюк та інші. Однак щодо поняття спеціального суб'єкта злочину у вчених погляди розходяться.

Так, В.С. Орлов вважає, що спеціальними суб'єктами злочину іменуються суб'єкти, які володіють не тільки загальними властивостями всіх суб'єктів злочину, але й характеризуються допоміжними особливостями та притаманними лише їм ознаками [8, с. 138].

Слушною з цього приводу є думка П.І. Кононова, який виокремлює посадових осіб, наділених державно-розпорядницькими повноваженнями (голова адміністрації), та посадових осіб, наділених державно-охоронними повноваженнями (судді, прокурори, працівники МВС тощо) [9, с. 16].

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи дане питання, слід вказати, що, окрім категорій, ст. 26 вказаного закону встановлює і ранги для державних службовців. Так, службовими особами, які займають відповідальне становище, за КК України можуть бути присвоєні ранги 7, 6 і 5 службовцям, які займають посади, віднесені до третьої категорії; службовцям, які займають посади, віднесені до четвертої категорії, можуть бути присвоєні 9, 8 і 7 ранги; службовцям, які займають посади, віднесені до п'ятої категорії, можуть бути присвоєні 11, 10 і 9 ранги; службовцям, які займають посади, віднесені до шостої категорії, можуть бути присвоєні 13, 12 і 11 ранги [10].

Встановлення категорій і рангів державних службовців дає змогу дійти двох методологічно важливих висновків. По-перше, змістом праці державних службовців є їх діяльність з виконання державних функцій, відповідно до яких сформовано державні структури установ (підприємств, організацій). Загальна функція, предмет певної сфери державної діяльності визначає напрямок діяльності відповідної структури та утворює окремий вид цієї діяльності. Логічно, що посади, передбачені в державних установах окремого виду діяльності, будуть включати притаманні цьому виду діяльності ознаки, відмінні від ознак інших видів службово-трудової діяльності. По-друге, в межах окремих видів діяльності характер обов'язків і повноважень службовців, який зумовлений розподілом праці в державних структурах, визначає подальшу класифікацію посад за категоріями.

Таким чином, класифікація державних службовців набуває особливого значення під час визначення їх правового статусу [11, с. 328]. Перш ніж перейти до розгляду правового статусу, слід зазначити, що коло службових осіб, які займають відповідальне становище, визначене нами вище, є досить широким, але враховуючи вимоги щодо обсягу, які висуваються до цієї категорії робіт, у межах нашого дослідження ми зупинимося на розгляді таких суб'єктів, як судді. Вибір саме цих суб'єктів було зроблено виходячи із даних анкетування оперативних та слідчих працівників, за результатами якого 87,9% опитаних вказало, що корумпованість вказаної категорії службових осіб, які займають відповідальне становище, визначає саме їх правовий статус, оскільки наділення їх певними правами створює проблеми під час документування їх злочинної діяльності та сприяє безкарності на уникнення відповідальності.

Це можна пояснити тим, що особливо загрозливих масштабів корупційні прояви в Україні набувають у середовищі службових осіб, правоохоронних і судових органів, де замість захисту прав і законних інтересів громадян службовці сприяють уникненню відповідальності небезпечними злочинцями.

Погоджуючись у цілому із запропонованою структурою, зауважимо, що її було б доцільно доповнити гарантіями реалізації повноважень, відповіда-

льності і, нарешті, юридичними обмеженнями, встановленими Конституцією і законами України.

Отже, набуття певного статусу призводить до отримання певних прав та обов'язків, перелік яких встановлюється законодавством України. З огляду на це є сенс говорити про правовий статус державного службовця. Правовим він називається тому, що стан особи в суспільстві визначається юридичними нормами, які опосередковують багаторічні зв'язки людини з соціальним середовищем. У широкому сенсі слова під правовим статусом особистості розуміється юридично закріплений стан людини в суспільстві, її права і свободи, обов'язки і відповідальність, встановлені законодавством й гарантовані державою.

Щодо правового статусу суддів, то деякі автори вважають, що судді всіх ланок судів деякою мірою не є державними службовцями, хоча перебувають на службі у держави; суди здійснюють лише правосуддя, професійні судді не можуть належати до політичних партій та профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності і при здійсненні правосуддя є незалежними і підкоряються лише закону [11, с. 99-100]. Праця суддів є надзвичайно специфічним і відповідальним різновидом трудової діяльності, що визначає й особливе правове становище суддів серед інших категорій працівників.

Правовий статус суддів – це сукупність їх прав та обов'язків, закріплених та гарантованих законом. Правосуддя в Україні здійснюють професійні судді, а в окремих випадках, передбачених законом, – присяжні та народні засідателі. Однак розгляд справ в апеляційному та касаційному порядку здійснюють лише професійні судді, які є носіями судової влади в Україні.

У Новому тлумачному словнику української мови під терміном «суддя» розглядається службова особа в органах суду, яка виносить вирок у судовій справі [12, с. 473].

Справедливий, незалежний і гуманний суд є необхідною умовою дотримання основних прав і свобод людини у демократичному суспільстві. Особлива роль у цьому відводиться суддям. Отже, на протигагу іншим видам державної влади, судова влада надається судді особисто.

Основні положення статусу судді передбачені ст. 124-131 Конституції України [13] та законами України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 [14], «Про Вищу раду юстиції» від 15.01.1998 [15], Кримінальним процесуальним кодексом [16].

Характеризуючи особливий статус суддів, яких можна віднести до осіб, що посідають відповідальне становище та в силу своїх обов'язків наділені додатковими гарантіями, різні автори вживають різноманітні терміни: імунітет, привілеї, пільги. У статті 47 ЗУ „Про судоустрій і статус суддів” чітко зазначено, що незалежність судді забезпечується недоторканністю та імунітетом [14]. Ми вважаємо, що цей аспект доцільно дослідити, щоб створити сприятливе підґрунтя для розгляду подальших питань.

В юридичній літературі дається смислова характеристика поняття «незалежність суддів», яка заслуговує на увагу. Наприклад, І.Л. Фойницький поді-

ляв незалежність суду на зовнішню і внутрішню. І якщо внутрішня незалежність, на його думку, є суто процесуальним принципом, «властивістю, яка перш за все і більше всього залежить від самих суддів», то «зовнішня незалежність – це та частина загальноправового принципу поділу влади, яка безпосередньо втручається в кримінальне судочинство, утворюючи тут низку процесуальних норм» [17, с. 194-195].

Дещо ширше розумів незалежність суддів В.А. Терьохін. Він звертає увагу на те, що це поняття охоплює декілька елементів: 1) незалежність суддів як носіїв судової влади лише в межах здійснення правосуддя; 2) зовнішню незалежність суддів (незалежність від зовнішніх факторів), тобто неможливість впливу на них з боку будь-якої гілки влади; 3) внутрішню незалежність (незалежність від різних факторів у середині судової системи), за якої судді є процесуально незалежними від інших суддів, їх керівників тощо; 4) особисту (морально-психологічну) незалежність, коли справедливий і об'єктивний розгляд провадження залежить від моральних якостей суддів, спроможності останніх протистояти неправомірному втручанням в їх процесуальну діяльність; 5) підзаконний характер діяльності суддів [18, с. 44].

Слід зауважити, що ми не випадково розглядаємо правовий статус судів крізь призму незалежності суддів, адже суддя відіграє значну роль у кримінальному судочинстві. І можна стверджувати, що судова реформа фактично почалася тоді, коли постало питання про необхідність самостійної судової влади, яка звичайно ж, неможлива без незалежних суддів. Судді, виступаючи, наприклад, арбітрами у конфліктах між виконавчою владою і громадянином, у суперечках господарюючих суб'єктів з державними органами чи між собою, постійно перебувають під певним тиском. Підтримуючи думку І.В. Бабій, вважаємо, що в таких ситуаціях суддя, який виніс принципове рішення, повинен бути захищений від можливих безпідставних зазіхань з боку місцевих органів влади, від незаконного звільнення з посади.

Але в той же час суддя не повинен допускати вчинків і будь-яких дій, що ганьблять звання судді і можуть викликати сумніви в його об'єктивності, неупередженості і незалежності. Суддя не вправі використовувати своє посадове становище в особистих інтересах чи інтересах інших осіб.

Гарантією незалежності є те, що судді наділені недоторканістю. Так, ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» розкриває такі елементи поняття недоторканості суддів: 1) суддя є недоторканим; суддя не може бути без згоди Верховної Ради затриманий чи заарештований до винесення судом обвинувального вироку; 2) суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлено кримінальну чи адміністративну відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи; суддя не може бути підданий приводу чи примусово доставлений до будь-якого органу чи установи, крім суду; 3) судді може бути повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення лише Генеральним прокурором України або його заступником; 4) відсторонення судді від посади, у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності, здійснюється Вищою кваліфікаційною

комісією судів України на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора України 5) проникнення в житло або в інше володіння судді чи його службове приміщення, особистий чи службовий транспорт, проведення там огляду, обшуку чи виїмки, прослуховування його телефонних розмов, особистий обшук судді, а так само огляд, виїмка його кореспонденції, речей і документів можуть провадитися лише за судовим рішенням; 6) кримінальне провадження щодо обвинувачення судді у вчиненні кримінального правопорушення не може здійснюватися тим судом, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді.

Наділення визначеного кола осіб додатковими правами та звільнення від деяких процесуальних обов'язків може входити до поняття „імунітет”, яке походить від латинського слова „immunitas” („immunitatis”) – звільнення від повинності, недоторканність [19, с. 668], яке в свою чергу складається з двох частин: „im”, що означає відмову (заперечення), і „munus” – обов'язок, повинність. Цей термін означає „виключне право не підкорятися деяким загальним законам, яке надається особам, які займають особливе положення в державі, наприклад дипломатичному корпусу, депутатам парламенту, робітникам судових та правоохоронних органів тощо” [20, с. 271].

За С.І. Ожоговим, імунітет є самостійним правовим засобом держави, завдяки якому вона надає виключне право особам, які займають особливе положення у міждержавних, державних та суспільних відносинах, не підкорятися деяким загальним законам [21, с. 250].

Разом з тим О.В. Малько зазначає, що правовий імунітет: 1) створює особливий юридичний режим, що дозволяє полегшувати положення відповідних суб'єктів, розширює можливості із задоволення тих або інших інтересів; 2) покликаний бути правостимулюючим засобом, спонукаючи до певної поведінки і позначаючи позитивну правову мотивацію; 3) є гарантією соціально корисної діяльності, сприяє здійсненню тих або інших обов'язків; 4) полягає у своєрідних правомірних винятках, встановлених у спеціальних юридичних нормах.

Слід зауважити, що метою імунітету є забезпечення виконання міжнародних, державних і суспільних функцій, службових обов'язків. В літературі існує думка, що поняття «імунітет» є ширшим за поняття «недоторканість».

Таким чином, суддя покликаний здійснювати свої повноваження незалежно від будь-яких уподобань і стороннього впливу. З цією метою законодавство України закріплює спеціальні вимоги до кандидатів на посаду судді та особливий порядок їх призначення, гарантує незмінність, незалежність і недоторканість суддів. Наявність такої регламентації на конституційному рівні відрізняє правовий статус суддів від правового статусу громадян і посадових осіб. Тим самим забезпечується автономність судової влади [22, с. 90], використання якої повинно здійснюватись виключно у професійній діяльності суддів, а не для задоволення власних корумпованих інтересів.

Таким чином, необхідно зазначити, що в Україні склалася непроста ситуація із притягненням суддів до кримінальної відповідальності за прийняття

пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди через їх недоторканість. З цього приводу О. Маркєєва зауважує, що в Україні не вживаються заходи, спрямовані на вдосконалення законодавства, які дозволили б спростити процедури проведення окремих слідчих (розшукових) дій щодо суддів. Як наслідок виникають проблеми притягнення їх до кримінальної відповідальності.

Слушною є думка Л. Виноградової, що проблема відповідальності суддів тісно пов'язана з вирішенням питання про імунітет судді, тому тут необхідним є додаткове правове регулювання, засноване на вивченні іноземної і міжнародної юридичної практики. У деяких країнах імунітет не поширюється на суддів, якщо вони затримані безпосередньо під час вчинення злочину (Угорщина, Росія, Іспанія), або якщо йдеться про покарання, за яке можуть засудити до тривалого строку ув'язнення (Італія, Туреччина).

На нашу думку, доцільно погодитись з І.В. Бабій та Л.Д. Удаловою, які звертають увагу на те, що імунітети, пов'язані зі звільненням конкретно встановлених у нормах міжнародного права, Конституції України та законах осіб від певних обов'язків і відповідальності, покликані забезпечувати виконання покладених на них функцій. Тому цілком зрозуміло, що імунітет в жодному разі не повинен мати абсолютного характеру і в низці випадків повинен скасовуватися, обмежуватися, аби особа в силу власного усвідомлення могла від нього відмовитися. В першу чергу, це стосується тієї ситуації, коли мова заходить про відповідальність [23, с. 85].

У даному випадку міжнародний досвід США показує, що боротьба з корупцією полегшується тим, що в цій країні фактично немає імунітетів, які б дозволяли посадовим особам уникнути покарання за корупційне правопорушення. Будь-яка посадова особа, включаючи президента країни, може бути притягнута до кримінальної відповідальності, однак в особливому порядку – після відсторонення її від посади [196].

Викладене дає підставі зазначити, що *службових осіб, які посідають відповідальне становище*, законодавець наділяє особливим правовим статусом та встановлює особливі процедури, а також наділяє їх додатковими гарантіями недоторканності з розрахунком тієї ролі, яку вони відіграють у державі і суспільстві.

Дослідження питання правового статусу та притягнення до кримінальної відповідальності суддів дозволяє дійти таких висновків: у розділі XVII КК України, де регламентовано злочини у сфері службової діяльності, спеціальний суб'єкт окремих видів злочинів має певний правовий статус, що обумовлює специфічну сферу його злочинної діяльності; частина положень, які закріплюють правовий статус суддів, є відхиленням від конституційного принципу рівності усіх громадян перед законом; порівняльний аналіз міжнародного законодавства засвідчує, що протидія неправомірній діяльності полегшується тим, що фактично немає імунітетів, що дозволяють посадовим особам уникнути покарання за корупційне поведінку.

Бібліографічні посилання

1. Терентьев В. И. Відповідальність спеціального суб'єкта злочину за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук (12.00.08) / Терентьев В. И. / Одеська нац. юрид. академія. – Одеса, 2003. – 20 с.
2. Трайнин А. Н. Уголовное право РСФСР: Часть особенная / Трайнин А. Н. – Л., 1925. – 256 с.
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (зі змінами, внесеними згідно із Законом № 5288-17 від 01.01.2013).
4. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. – 2-ге вид. перероб. та доп., станом на вересень 2011 р. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 320 с.
5. Курс уголовного права. Общая часть. Том 1: Учение о преступлении : учебник для вузов / под ред. д.ю.н., проф. Н.Ф. Кузнецовой и к.ю.н., доцента И. М. Тяжковой. – М. : Зерцало, 2002. – С. 292-293.
6. Бараненко Д. В. Спеціальний суб'єкт злочину: кримінально-правовий аналіз : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Д. В. Бараненко. – Київ, 2009. – 19 с.
7. Мартиненко О., Ігнатов О. Феномен правопорушення серед працівників міліції: питання кримінально-правової дефініції / О. Мартиненко, О. Ігнатов // Право України. – 2005. – № 1. – С. 60-63.
8. Орлов В. С. Субъект преступления / Орлов В. С. – М., 1958.
9. Кононов П. И. Административная ответственность должностных лиц : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / П. И. Кононов. – М., 1994. – 27 с.
10. Про державну службу : Закон України : від 16.12.1993, № 3723-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 52. – Ст. 490.
11. Іншин М. І. Правове регулювання службово-трудової діяльності державних службовців як особливої категорії зайнятого населення України : навч. посіб. / М. І. Іншин. – Харків : Вид-во «ФІНН», 2010. – 672 с.
12. Новий тлумачний словник української мови : у 4-х т. / уклад. : В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. – К. : Аконіт, 1999.
13. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
14. Про судоустрій і статус суддів : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41-42, 43, 44-45. – Ст. 529.
15. Про Вищу раду юстиції : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 25. – Ст. 146.
16. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13. – Ст. 88.
17. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства : в 2-х т. / отв. ред. А. В. Смирнова / И. Я. Фойницкий. – СПб. : Альфа, 1997. – 552 с.
18. Теререхин В. А. Самостоятельность судебной власти и независимость судей как гарантия прав граждан / В. А. Теререхин // Государство и право. – 2001. – № 8. – С. 36-42.
19. Імунітет // Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. Ю. С. Шемшученко. – Т. 2 : Д-Й-К, 1998. – 860 с.
20. Баш Л. М., Боброва А. В. и др. Современный словарь иностранных слов: толкование, словоупотребление, словообразование, этимология. – М. : Цитадель-трейд; Рипол Классик, 2003.
21. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М., 1992.
22. Стефанюк В. С. Суддівська незалежність не є особистим привілеєм суддів, а є спо-

собом захисту публічних інтересів / Стефанюк В. С. // Адвокат. – 1996. – № 2. – С. 90-92.

23. Удалова Л. Д., Бабій І. В. Досудове провадження у кримінальних справах щодо окремих службових осіб, які обіймають особливо відповідальне становище : монографія. – К. : КНТ, 2010. – 192 с.

Базир С.С. Судьи как специальные субъекты получения неправомерной выгоды. Раскрыта сущность проблематики законного и обоснованного привлечения судей как специальных субъектов к уголовной ответственности.

Ключевые слова: получение, неправомерная выгода, судьи, документирование, выявление, специальный субъект, правовой статус судьи, взаимодействие, негласные следственные (розыскные) действия.

Bazir S.S. Judges as special subjects of receiving illegal benefit. The author has disclosed the essence of the problem of legal and reasoned bringing of judges as special subjects to criminal liability.

Keywords: receiving, illegal benefit, judges, documenting, detecting, special subject, judge's legal status, interaction, covert investigatory (search) actions.

Надійшла до редакції 12.12.2016

Береза Ю.М.

здобувач

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 351.741

РОЛЬ ТАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПІДРОЗДІЛІВ ОСОБЛИВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

З'ясовано місце тактичної підготовки серед інших невід'ємних складових професіоналізму працівників підрозділів поліції особливого призначення. Доведено, що саме тактична підготовка поліцейських забезпечує їх комплексне навчання професійно злагодженим діям під час виконання оперативно-службових та службово-бойових завдань в умовах, максимально наближених до реальних.

Ключові слова: тактична підготовка, професійна підготовка, поліція, підрозділи поліції особливого призначення, службово-бойові завдання, екстремальна ситуація.

Вступ. Розбудова незалежної України, відродження української нації спонукали до нового бачення професійної підготовки майбутніх фахівців поліцейської справи, спрямування її на потреби людини й держави. Принципово нова політична, економічна й соціальна ситуація в Україні, пов'язана із різким зростанням злочинності, криміналізацією найбільш важливих сфер життєдіяльності держави і суспільства, підвищенням ступеня небезпеки злочинних дій та ескалації насильства, жорстокості, агресивності, озброєності та організованості злочинців, появою нових видів злочинів, що викликають ве-

ликий суспільний резонанс: захоплення великої кількості заручників, тероризм, великі банківські шахрайства, кримінальний політичний екстремізм, корумпованість державного апарату, в тому числі і правоохоронних органів; збільшенням числа різного роду зловживань і порушень законності працівниками правоохоронних органів, а також падінням довіри людей у здатність держави ефективно забезпечити захист їх інтересів від злочинних посягань, потребує суттєвих змін у професійній підготовці поліцейських кадрів.

Глибокі соціально-економічні трансформації суспільства, розвиток економіки на ринкових засадах, поява ринку праці і зростання сектора освітніх послуг вимагає якісних змін у концептуальних засадах професійної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації поліцейських кадрів. Реалізація завдань до професійної підготовки майбутніх фахівців поліції потребує плекання особистості, здатної до плідної професійної праці у сучасних умовах, готової до професійної діяльності, яка володіє не тільки системою спеціальних знань, професійних дій і соціальних відносин, а й сформованістю і зрілістю професійно значущих якостей, відповідною кваліфікацією. Все це вимагає нових підходів до розробки змісту, форм і методів професійної підготовки правоохоронців нової формації, впровадження у навчально-виховний процес вищих навчальних закладів сучасних інформаційних технологій тощо.

Проблематика створення в Україні якісно нового професійно підготовленого поліцейського корпусу є одним з найактуальніших завдань як юридичної науки, так і практики. Попри те, що професійна підготовленість поліцейських кадрів ставала об'єктом досліджень М.І. Ануфрієва, К.С. Бельського, Д.М. Бахраха, О.М. Бандурки, А.І. Берлача, В.Т. Білоуса, М.М. Биргеу, Ю.П. Битяка, І.І. Веремеєнка, В.В. Галуцька, І.П. Голосніченка, С.Т. Гончарука, С.Д. Гусарєва, Є.В. Додіна, М.М. Дорогих, М.І. Єропкина, В.О. Заросила, В.Ф. Захарова, Д.П. Калаянова, Р.А. Калюжного, А.П. Ключніченка, Т.О. Коломоєць, В.В. Конопльова, В.К. Колпакова, А.Т. Комзюка, Я.Ю. Кондратьєва, О.В. Кузьменко, В.І. Курила, М.В. Лошицького, В.М. Манохіна, О.Г. Мурашина, Н.Р. Нижник, В.І. Олефіра, О.І. Остапенка, С.В. Петкова, Л.Л. Попова, Д.В. Приймаченка, Т.О. Проценка, Ю.І. Римаренка, О.П. Рябченко, С.Г. Стеценка, А.О. Собакаря, Ю.С. Шемшученка, О.П. Шергіна, О.С. Юніна, О.М. Якуби, Х.П. Ярмачі та інших вчених, питання спеціальної тактики як складової професійної підготовки працівників підрозділів поліції особливого призначення розглядаються побічно, без глибокого вивчення їх особливостей.

Публікацією власної розвідки маємо на меті з'ясування місця та ролі тактичної підготовки у професійній діяльності поліцейських підрозділів особливого призначення.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах одним з основних напрямків розвитку системи МВС України є орієнтація на висококваліфіковані кадри, що відповідають вимогам нових соціальних умов суспільного розвитку та передовим світовим стандартам. Як зазначає О.М. Бандурка, цілес-

прямована діяльність міліції (поліції) на виконання поставлених завдань можлива тільки за забезпечення ефективного управління та високого професіоналізму її працівників [1, с. 51]. «Чим вищими є громадянська зрілість, професіоналізм, майстерність працівника, – додає В.М. Плішкін, – тим ефективніші наслідки його праці, тим вищий його культурний рівень» [2, с. 613].

Доречно також погодитись із вченими, які наголошують, що сьогодні необхідно не лише на високому професійному рівні вміти розкривати злочини, а ще й працювати з громадськістю, встановлювати партнерські відносини з органами місцевого самоврядування, державними й приватними органами та організаціями, громадськими організаціями, місцевими жителями, засобами масової інформації тощо [3, с. 405].

Професіоналізм працівників поліції багато в чому залежить і від рівня їх відповідної професійної підготовки. Метою останньої є формування високопрофесійного кадрового корпусу правоохоронних органів, здатного якісно виконувати поставлені перед ними завдання, функції та обов'язки, реалізовувати надані права, забезпечення стабільності службово-трудова відносин персоналу та оптимальної збалансованості його чисельності, раціональне використання коштів державного бюджету, що виділяються на таку підготовку [4, с. 84]. Ця мета формується ззовні системи освіти, вона обумовлена потребами суспільства та особистості й являє собою «замовлення» на підготовку спеціалістів. До того ж професійна підготовка повинна віддзеркалювати не лише сучасний стан науки, техніки, виробництва, суспільних відношень, а й перспективи їх розвитку. Формування мети професійної підготовки має починатися з визначення вимог практичної діяльності та трансформації їх в педагогічні цілі [5, с. 148].

У цілому професійна підготовка – це: а) сукупність спеціальних знань, умінь та навичок, якостей, трудового досвіду та норм поведінки, які забезпечують можливість успішної роботи у певній професії; б) процес оволодіння знаннями, вмінням та навичками, згідно з професійними та кваліфікаційними вимогами посад органів, служб та підрозділів, необхідними для успішного виконання оперативно-службових завдань [6, с. 12].

З іншого боку, О.В. Басай професійну підготовку розглядає як підготовку саме до трудової діяльності будь-якої організаційно-правової форми, а відтак відносини з професійного навчання можна розглядати як такі, що пов'язані із працевлаштуванням і створюють умови для набуття трудової зайнятості безробітних. Крім того, будучи орієнтованою на подальший пошук роботи згідно з отриманою професією, вона створює реальні шанси на успіх набуття саме ефективної трудової зайнятості [7, с. 103]. Що стосується безпосередньо правоохоронних органів, то О.М. Музичук професійну підготовку визначає як нормативно врегульований, організований, безперервний і цілеспрямований процес оволодіння спеціальними знаннями, вміннями і навичками, необхідними для успішного виконання покладених на осіб рядового та начальницького складу оперативно-службових завдань, функцій та

обов'язків, а також реалізації наданих їм прав [8, с. 129].

Професійна діяльність визначається як активність, спрямована на задоволення потреб, соціально обумовлена за цілями [9, с. 250], і завжди включає в себе певний комплекс робіт, які правом не регламентовані, але необхідні для досягнення соціальних, в тому числі і закріплених у праві, цілей [5, с. 17-18].

Професійна поліцейська підготовка – це процес передачі та отримання приватних знань і вмінь (навиків), необхідних для поліцейської роботи, яка не веде до отримання будь-якого дипломованого ступеня, але може закінчитися отриманням сертифіката в певній формі. Як правило, поліцейські освітні програми є короткостроковими, але спрямованими на підготовку якісних поліцейських кадрів [10].

У широкому розумінні під професійною підготовкою розуміється сукупність спеціальних знань, умінь та навичок, якостей, трудового досвіду й норм поведінки, які забезпечують можливість успішної роботи в певній галузі, а також процес доведення тим, хто навчається, відповідних знань та вмінь. До основних завдань професійної підготовки відносять такі: 1) підготовку кваліфікованих фахівців правоохоронної діяльності, здатних на належному рівні забезпечувати охорону громадського порядку, проводити заходи з боротьби зі злочинністю та захисту законних прав, свобод людини і громадянина, передбачених Конституцією України; 2) набуття працівниками знань і спеціальних навичок, необхідних для успішного виконання оперативно-службових завдань, та постійне їх удосконалення; 3) зміцнення зв'язків із населенням, забезпечення працівниками поліції прав людини та громадянина під час виконання ними службових обов'язків; 4) розвиток у працівників поліції особистих моральних якостей, почуття відповідальності за власні дії, прагнення до постійного вдосконалення свого професійного та загальнокультурного рівня [11, с. 415].

Отже, невід'ємною ознакою професіоналізму працівника поліції, крім професійної правосвідомості та професійної культури, є його обов'язкова професійна підготовленість [11, с. 414].

Високий рівень професійної підготовки поліцейських кадрів складається з нерозривно пов'язаних між собою видів:

– загальної фізпідготовки, яка є підґрунтям для спеціальної фізичної підготовки (впевнене володіння навичками боротьби та силового затримання, а також застосування спецзасобів);

– вогневої підготовки (розвинені навички ведення вогню з табельної вогнепальної зброї в несприятливих умовах, з різних положень);

– правової підготовки (тверде знання правових підстав застосування фізичної сили, спецзасобів і вогнепальної зброї);

– тактичної (відпрацювання тактичних прийомів затримання, само- і взаємострахування в ситуаціях силового протистояння зі злочинцем, навички конвоювання і доставляння правопорушників до поліції);

– медичної (надання першої допомоги затриманим правопорушникам або злочинцям і громадянам, які постраждали від рук злочинців);

– психологічної підготовки.

Оснoву професійної складової поліцейських кадрів беззаперечно складає їх тактична підготовка, що найбільш повно забезпечує комплексне навчання поліцейських професійно злагодженим діям під час виконання оперативно-службових та службово-бойових завдань в умовах, максимально наближених до реальних, де виробляється висока професійна майстерність, морально-психологічна стриманість, нормативна підготовленість тощо.

У процесі повсякденної діяльності працівники поліції регулярно стикаються з екстремальними ситуаціями (спроби заволодіння вогнепальною зброєю, збройний опір і напад, масові заворушення тощо), при яких необхідно оперативно її оцінити та намітити таку послідовність дій, за якої буде досягнуто максимальний позитивний результат з мінімальними негативними наслідками. Для поліцейських вміння раціонально використовувати свої знання, вміння і навички є ключем до успішного виконання завдань у різноманітних ситуаціях оперативно-службової діяльності. Іншими словами, кожному працівнику поліції потрібно розвивати і вдосконалювати тактичну грамотність стосовно дій в екстремальних ситуаціях.

Згідно з Положенням про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України, затвердженим наказом МВС України від 26 січня 2016 року № 50, тактична підготовка – це комплекс заходів, спрямований на набуття і вдосконалення поліцейським навичок практичного застосування теоретичних знань щодо правильного оцінювання конкретних подій з подальшим прийняттям правомірних рішень та психологічної готовності до дій у ситуаціях різних ступенів ризику [12].

У загальному розумінні, тактика – це сукупність методів і прийомів, застосовуваних для досягнення наміченої мети. Тактика – найдинамічніша галузь службово-бойової діяльності поліцейських підрозділів. Причому зміни в тактиці відбуваються все швидше, з прискоренням технічного прогресу, а також удосконаленням засобів збройної боротьби, морально-бойових якостей особового складу поліцейських кадрів. Тактика максимально наближена до практичної діяльності підрозділів поліції. Рівень її розвитку, якість тактичної підготовки командирів і начальників багато в чому визначають успіх оперативно-бойових заходів. Коло завдань, що вирішується в межах тактико-спеціальної підготовки, є великим. Він визначається рівнем розвитку озброєння, бойової та спеціальної техніки, поглядами стратегії на характер майбутніх спецоперацій, способами їх ведення і конкретними завданнями, які стоять перед підрозділами поліції особливого призначення.

Тактична підготовка працівників підрозділів поліції особливого призначення, у нашому розумінні, являє собою безперервний процес навчання, спрямований на підвищення професійних знань, формування умінь і навичок, необхідних для визначення лінії поведінки і методів дій у складних ситуаціях оперативно-службової діяльності. Ця підготовка є найважливішим компонентом професійної майстерності працівників поліції і набуває особливої значущості під час виникнення екстремальних ситуацій. Вона являє собою процес

навчання способам та порядку виконання спеціальних дій з використанням сил, засобів і можливостей поліцейських підрозділів для вирішення оперативно-службових та службово-бойових завдань у повсякденній діяльності та під час надзвичайних ситуацій. Володіння спеціальною тактикою вирішення специфічних завдань становить необхідну межу професіоналізму працівників поліції [13, с. 433].

Під час тактичної підготовки формується професійна свідомість, почуття відповідальності за свої дії, прагнення до постійного вдосконалення своєї професійної майстерності з урахуванням специфіки діяльності в конкретних підрозділах органів внутрішніх справ [14, с. 46].

Саме тактична підготовленість поліцейського дає можливість уникнути надзвичайних подій, які призводять до фізичного травматизму та загибелі працівників поліції під час виконання службових обов'язків. До речі, основними тактичними помилками працівників поліції в екстремальних ситуаціях є: помилки, які виникають з незнання правил особистої безпеки під час виконання службових обов'язків; хибна тактика поведінки; дії без підтримки (чи здійсненої недостатньо ретельно); невикористання наручників; розрахування на власні сили (працівник поліції не повідомляє керівництво про подію, що відбувається, та не викликає допомогу); відсутність зброї напоготові; тримання пальця на спусковому гачку зброї, яка приведена у бойову готовність, під час ведення рукопашного двобою зі злочинцем; невдале виконання запланованих дій; невміння передбачити можливі наслідки власних дій; неправильне оцінювання обстановки, що виникла; неправильне оцінювання психофізичного стану та зовнішнього вигляду правопорушника; неадекватний вибір прийомів фізичного впливу; внутрішня невіра працівника поліції в те, що він може потрапити в екстремальну ситуацію, пов'язану з раптовим нападом [15, с. 103].

Основними чинниками, які визначають ефективність дій поліцейського в екстремальних ситуаціях, є знання психології злочинця, вміння прогнозувати його можливі дії та найшвидше застосовувати адекватні засоби для його нейтралізації, затримання і знешкодження, висока психологічна загартованість працівника міліції, вміння володіння особистою табельною зброєю, впевнене тактичне та фізичне застосування прийомів фізичного впливу в обставинах, що швидко змінюються [15, с. 103-104].

Належна тактична підготовка є запорукою швидкого осмислення працівником поліції оперативної ситуації, що дає можливість враховувати ним такі складові: загальну характеристику ситуації (місце події, період доби, кількість злочинців та ін.), поведінку злочинця (злочинне діяння, стан, дії на момент зустрічі, використання тактичних прийомів та хитрощів тощо), дії правоохоронців (час з моменту побаченого до початку першої дії, психологічний стан, перевага у зоровому випередженні та ін.) [16, с. 17-18].

Для успішного виконання службово-бойових завдань у складній оперативній обстановці працівники підрозділів поліції особливого призначення повинні використовувати певні алгоритми дій, знання та правильне застосу-

вання яких є невід'ємною частиною підготовки висококваліфікованих фахівців для правоохоронних структур.

Професійна спрямованість навчання в основному досягається широким розповсюдженням практичного навчання, що виражається у використанні активних методів навчання, відтворенні на заняттях ситуацій, які часто виникають у поліцейській діяльності, а також у проведенні занять у практичних органах. Основними принципами організації тактичного навчання можна назвати: модульність, професійно-практичну орієнтованість, моделювання професійних ситуацій у навчальній діяльності, врахування особливостей навчання працівників, застосування активних методів навчання.

Важливість відпрацювання алгоритмів тактичних дій на практичних заняттях зумовлюється їх складністю, адже у реальних умовах оперативно-службової діяльності постійно невідомими є прийоми та дії правопорушника, якими він буде користуватися для досягнення своєї мети, та момент їх початку. В екстремальних ситуаціях оперативно-службової діяльності складність тактичних дій визначається: невизначеністю ситуації та можливих наслідків; відсутністю дійової підтримки (допомоги) з боку оточення; труднощами сприйняття, прийняття рішення і реалізації дій через їх велику різноманітність; дефіцитом часу; обмеженістю простору; недостатністю інформації; маскуванням своїх дійсних намірів правопорушником; несподіваністю виникнення небезпеки; невизначеністю моменту початку активних дій правопорушником та інших; відсутністю гарантій соціального (у тому числі правового) захисту.

У цілому тактична підготовка поліцейських кадрів повинна бути заснована на глибокому вивченні теоретичних питань, розвитку оперативного мислення, виробленню уміння щодо виявлення можливої зміни характеру дій злочинця. Для вдосконалення якості підготовки обов'язково потрібно враховувати досвід практичної діяльності поліцейських підрозділів, використовувати передові теоретичні розробки та дослідження у цій сфері. Спираючись на досвід підготовки працівників правоохоронних органів до тактичних дій в екстремальних умовах, необхідно відзначити важливість моделювання ситуацій оперативно-службової діяльності. Працюючи у складній обстановці, працівник поліції повинен використовувати звичний для нього алгоритм дій. Ці навички напрацьовуються з допомогою систематичного вдосконалення технічних дій і стійкого оперативного мислення в рамках моделювання ситуацій. У процесі підготовки працівники повинні набути навичок тактичних дій, характерних для тієї чи іншої екстремальної ситуації. Відпрацювання дій при моделюванні оперативної обстановки зводить до мінімуму можливість негативних наслідків і формує пильну, безпечну поведінку працівника поліції. Не можна забувати, що практичне виконання оперативно-службових завдань в екстремальних ситуаціях завжди пов'язане з внутрішнім емоційним та психологічним напруженням. У зв'язку з цим тактична підготовка працівника поліції повинна бути нерозривно пов'язана з психологічною підготовкою, яка допомагає успішно долати психологічні труднощі при вирішенні

поставлених завдань в екстремальних ситуаціях. Такий процес комплексної підготовки обов'язково буде мати позитивний результат при використанні методу моделювання. В рамках практичних занять необхідно створювати навчальну обстановку, яка викликає в учнів певний психічний стан, схожий з тим, що спостерігається у реальній ситуації.

Надзвичайно важливим є набуття поліцейським навичок застосування заходів фізичного впливу, які обов'язково мають бути напрацьовані у змодельованих ситуаціях службової діяльності (стосовно місця, часу події, кількості суб'єктів протидії, їх позиційного розташування, наявності і характеру перешкод, засобів нападу, характеру нападаючих дій тощо). За відсутністю такого підходу та через брак вмінь діяти у складних умовах навички, сформовані у стандартних умовах спортивного залу або стрілецького тирю, можуть руйнуватися або не використовуватися взагалі.

Висновок. Таким чином, невід'ємною складовою професіоналізму працівників підрозділів поліції особливого призначення є їх тактична підготовленість, що найбільш повно забезпечує комплексне навчання поліцейських професійно злагодженим діям під час виконання оперативно-службових та службово-бойових завдань в умовах, максимально наближених до реальних, завдяки чому досягається набуття та вдосконалення поліцейськими навичок щодо: збирання, узагальнення та аналізу інформації про оперативну обстановку, прогнозування розвитку подій, прийняття раціональних управлінських рішень; формування морально-психологічної стійкості до виконання службових завдань в особливих умовах; перевірки документів у підозрілих осіб, доставляння правопорушників до підрозділу поліції, зупинки та огляду транспортного засобу; огляду місць можливого перебування осіб, які переховуються від слідства і суду, ухиляються від виконання кримінального покарання; дій при виявленні вибухових пристроїв та речовин (у тому числі наркотичних); припинення групових порушень публічного (громадського) порядку та масових заворушень; затримання правопорушників (у тому числі озброєних, у будинках та на місцевості) як особисто, так і в складі наряду з правомірним застосуванням поліцейських заходів примусу; припинення протиправних дій за допомогою вогнепальної зброї, застосування та використання зброї в службовій діяльності (прийняття рішення про застосування та використання вогнепальної зброї, вибір цілі для знешкодження); володіння прийомами особистої безпеки в типових та екстремальних ситуаціях, у разі силового припинення протиправних проявів, а також у разі аварій, катастроф та інших надзвичайних ситуацій; ефективного застосування основних різновидів спеціальних засобів, які перебувають на оснащенні в органах поліції, та дотримання правил їх експлуатації тощо.

Бібліографічні посилання

1. Бандурка О. М. Теорія і практика управління органами внутрішніх справ України / О. М. Бандурка. – Х. : Основа, 2004. – 780 с.
2. Теорія управління органами внутрішніх справ : підручник / В. М. Плішкін ; за ред. Ю. Ф. Кравченка. – К. : НАВСУ, 1999. – 702 с.

3. Поволоцький О. В. Професіоналізм міліції: сучасний стан та нові вимоги / О.В. Поволоцький // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2004. – № 28. – С. 396-405.

4. Збірник наукових праць науково-дослідної лабораторії з розроблення законодавчих та інших нормативно-правових актів навчально-наукового інституту психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій ХНУВС за 2007-2009 роки. – Т. 1 «Проекти нормативно-правових актів» / за заг. ред. А.Т. Комзюка, М. І. Іншина, О. М. Музичука. – Харків : Основа, 2010. – 250 с.

5. Шопіна І. М. Правові та організаційні засади підвищення ефективності професійної діяльності слідчих органів внутрішніх справ України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / І. М. Шопіна. – Харків, 2004. – 192 с.

6. Посметний В. В. Організаційно-правові аспекти початкової професійної підготовки персоналу ОВС України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / В. В. Посметний. – Харків, 2003. – 18 с.

7. Басай О. В. Правове забезпечення соціального захисту безробітних в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 / О. В. Басай. – Харків, 2005. – 199 с.

8. Музичук О. М. Сутність професійної підготовки персоналу ОВС / О. М. Музичук // Форум права. – 2007. – № 1. – С. 125-130.

9. Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В. Юридическая психология : учебник. – Харьков : Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2001. – 640 с.

10. Каштанова Е. А. Подготовка, переподготовка и повышение квалификации сотрудников полиции зарубежных стран [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/podgotovka-perepodgotovka-i-povyshenie-kvalifikatsii-sotrudnikov-politsii-zarubezhnyh-stran.pdf>.

11. Коруля І.В. Поняття професіоналізму працівників міліції як необхідної умови їх професійної діяльності // Актуальні проблеми держави і права. – 2014. – Вип. 72. – С. 412-417.

12. Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України : наказ МВС України від 26 січня 2016 року № 50 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/0-16>.

13. Юридическая педагогика : учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности 021100 «Юриспруденция» / под ред. проф. В. Я. Кикотя, проф. А. М. Столяренко. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2004. – 895 с.

14. Невмovenко А. А., Устинов А. А. Роль тактико-специальной подготовки сотрудников ОВД в формировании их профессиональной направленности // Проблемы правоохранительной деятельности. – 2014. – № 4. – С. 41-52.

15. Бутов С. Є., Решко С. М., Ємчук О. І. Теоретичні та практичні аспекти тактичної підготовки працівників міліції до застосування заходів фізичного впливу та вогнепальної зброї в екстремальних ситуаціях під час виконання службових обов'язків // Юридична психологія та педагогіка. – 2013. – № 2. – С. 103-114.

16. Пліско В. І. Визначення критеріїв оцінки проявів небезпеки в екстремальних ситуаціях працівниками органів внутрішніх справ : посіб. / В. І. Пліско, С. Є. Бутов. – К. : КНУВС, 2008. – 36 с.

Береза Ю.Н. Роль тактической подготовки в профессиональной деятельности полицейских подразделений особого назначения. Выяснено место тактической подготовки среди других неотъемлемых составляющих профессионализма сотрудников подразделений полиции особого назначения. Доказано, что именно тактическая подготовка полицейских обеспечивает их комплексное обучение профессионально сложным действиям при выполнении оперативно-служебных и служебно-боевых задач в условиях, максимально приближенных к реальным.

Ключевые слова: тактическая подготовка, профессиональная подготовка, полиция, подразделения полиции особого назначения, служебно-боевые задачи, экстремальная ситуация.

Bereza Yu.M. Role of tactic training in professional activities of special task police forces. The article clarified the place of tactical training among other essential components of the professionalism of the police special forces. It has been proved that the tactical training of police officers provides them with comprehensive training of professionally coordinated actions in the implementation of operational service and service-combat tasks in conditions as close to real.

Tactical training of officers of special police is a continuous learning process, aimed at improving the professional knowledge, formation of skills necessary to identify patterns of behavior and methods of action in complex situations, operational activities. This training is a critical component of the professional skills of police and is of particular importance in time of emergency.

Thanks to the tactical training is achieved by the acquisition and improvement of police skills: collection, consolidation and analysis of information, forecasting of events, making rational management decisions; formation of moral and psychological stability to perform their tasks in the special conditions; checking the documents of suspicious persons, and of bringing the offenders to the police, stopping and inspection of vehicles; inspection of places of possible location of the fugitives from the investigation and court, evading from execution of criminal penalties; action at detection of explosive devices and substances (including narcotics); the cessation group violations of public (social) order and mass riots; detention of offenders (including the military, in homes and on location), both personally and as part of the dress with the lawful use of police coercive measures; suppression of unlawful actions with firearms, and use weapons in service activities (the decision on the application and use of firearms, the selection of targets for disposal); possession of receptions of personal safety in typical and extreme situations, in the case of the violent suppression of unlawful manifestations, and also in case of accidents, disasters and other emergency situations; effective application of the basic varieties of special funds, consisting of equipping the police force, and compliance with the rules of their operation, and the like.

Keywords: tactical training, training, police, police unit of special purpose, combat missions, extreme situation.

Надійшла до редакції 24.01.2017

Воропай Є.А.

студент

(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.712

ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО АНАЛІЗУ ГРАБЕЖІВ

Висвітлено деякі аспекти кримінально-правового аналізу вчинення грабeжів, а також з'ясовано зміст даного суспільно небезпечного діяння, його наслідків та способу вчинення.

Ключові слова: кримінально-правова характеристика; злочин; склад злочину; кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки злочину; покарання.

Постановка проблеми. Боротьба з грабежами залишається у числі пріоритетних завдань у діяльності підрозділів Національної поліції України. Результати вивчення статистичних даних доводять, що ефективність попередження та рівень розкриття грабежів перебувають на недостатньому рівні. Існує низка питань у практичній діяльності оперативних підрозділів, що потребують ретельного вивчення як на науковому, так і на правовому рівнях. Отже, потреби практики зумовлюють необхідність дослідження сучасного стану, динаміки та структури грабежів, осіб, які їх вчиняють, причин та умов, що детермінують такі злочини, а також сучасних чинників, що впливають на їх попередження та розкриття.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідженню окремих аспектів вказаної проблематики присвятили свої праці вітчизняні вчені Є. О. Дідоренко, О. М. Джужа, О. П. Дубовий, В. Ф. Єрмолович, Ю. Л. Заросинський, А. Ф. Зелінський, А. В. Іщенко, М. В. Капустіна, О. І. Козаченко, В. В. Матвійчук, В. Ф. Оболенцев, В. В. Петров, В. О. Сілюков, Е. В. Рижков та інші дослідники.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Кримінального кодексу України грабіж – це «відкрите викрадення чужого майна (ст. 186 КК), зроблене без насильства, або поєднане з насильством, яке не є небезпечним для життя і здоров'я потерпілого» [1]. Відкритим вважається таке викрадення, що відбувається в присутності потерпілої особи, або у веденні чи під охороною якої перебуває майно, або в присутності сторонніх, коли особа, яка робить розкрадання, усвідомлює, що присутні розуміють характер її дій, але ігнорує дану обставину. При цьому питання про відкритий характер розкрадання майна зважується на підставі суб'єктивного критерію, тобто виходячи із суб'єктивного сприйняття обстановки потерпілими і винним.

Особливість, яка лежить в основі виділення грабежу в самостійний склад злочину, полягає у відкритому способі вилучення майна. Відкритим вважається таке вилучення, яке здійснюється в присутності потерпілого або осіб, у веденні чи охороною яких знаходиться майно, або в присутності сторонніх, коли особа, яка здійснює викрадення, знає, що присутні розуміють характер її дій, але ігнорує ці обставини. Виходячи з роз'яснення Верховного Суду СРСР, наданого в 1986 р., «викрадення є відкритим (грабежем), якщо винний усвідомлює, що скоює його у присутності потерпілих або інших осіб і що вони розуміють характер його дій» [2, с. 3].

За сформованою правовою традицією грабежем вважається вилучення майна не тільки в присутності власника чи особи, що відає майном, але й у присутності сторонніх. До числа сторонніх не відносяться співучасники грабіжника, що є присутнім на місці злочину, а також його близькі (родичі, приятелі), з боку яких винний не очікує якої-небудь протидії.

Для притягнення особи до кримінальної відповідальності і визнання її винною необхідно встановити, що у вчинених нею діях мається склад визначеного злочину, а це за кримінальним правом є єдиною підставою кримінальної відповідальності.

Грабіж є злочином, що може зазіхати на два різні об'єкти. З одного боку, безпосереднім об'єктом грабежу є чужа власність. Другий об'єкт грабежу наявний, якщо грабіж відбувається з насильством над особою. При здійсненні грабежу з насильством (ч. 2 ст. 186 КК України) об'єктом злочину є не тільки власність, але й особа (тілесна недоторканність, свобода особи).

Насильство при грабежі є засобом заволодіння чужим майном. Саме в силу самого насильницького способу заволодіння чужим майном грабіж з насильством являє собою підвищену суспільну небезпеку порівняно з грабежем без насильства, що і враховується законодавцем, яке розглядає поєднаний з насильством грабіж як розкрадання, вчинене за обтяжуючих обставин.

Однак основним при здійсненні грабежу з насильством є не саме насильство, а прагнення винного за допомогою насильства заволодіти чужим майном. Тому законодавець, виходячи з мети цього злочину – заволодіння чужим майном, визначив відповідальність за грабіж у главі Кримінального кодексу – злочини проти власності.

Таким чином, безпосереднім об'єктом грабежу може бути чужа власність, а при здійсненні грабежу з насильством безпосереднім об'єктом цього злочину є, крім власності, ще й особа (тілесна недоторканність, свобода особи).

У постанові Пленуму Верховного Суду України від 25 грудня 1992 р. № 12 «Про судову практику у справах про корисливі злочини проти приватної власності» (п. 2) роз'яснюється, що предметом посягання є майно, яке належить громадянам: житлові будинки, квартири, предмети домашнього господарства, продуктивна і робоча худоба, насадження на земельній ділянці, засоби виробництва, виготовлена продукція, транспортні засоби, гроші, акції, інші цінні папери, а також інше майно споживчого і виробничого призначення [4, с. 119].

Характерною рисою об'єктивної сторони складу грабежу є спосіб його здійснення. Об'єктивна сторона грабежу – це зовнішнє вираження, об'єктивне втілення усвідомленого суб'єктом наміру відкрито вилучити і захопити чуже майно з метою користування ним як своїм власним.

Будучи однією з форм злочинної поведінки, грабіжницька дія становить протиправний акт, сутність якого полягає у відкритому фізичному впливі на предмети зовнішньої дійсності (чуже майно, гроші), що полягають у їхньому переміщенні, вилученні. Якщо йдеться про насильницький грабіж, то впливу на предмети зовнішньої дійсності передують (супроводжує його чи здійснюється з метою утримання захоплених предметів) дія, сутність якої полягає у фізичному чи психічному впливі на особистість людини (потерпілого). Вона може виражатися у формі загрозливих слів, жестів, рухів (наприклад, при погрозі), поштовхів, ударів, позбавлення волі потерпілого і т.д.

Для заволодіння чужим майном особа повинна подолати реальний або можливий опір з боку потерпілого. Засобом досягнення мети грабежу, за допомогою якого винний або долає опір потерпілого, або позбавляє його можливості чи бажання протидіяти незаконному заволодінню майном, є насильство. Під насильством у загальному значенні слова розуміється неправомірне

застосування фізичної сили до будь-кого [5, с. 185].

Відносно висока суспільна небезпека грабежу визначається, в першу чергу, змістом і характером протиправних дій винного, способом здійснення зазіхання на відносини власності. Вчиняючи відкрите викрадення, захоплюючи протиправним шляхом майно, свідомо на очах осіб, що відають цим майном, що охороняють його чи володіють ним, або в присутності сторонніх осіб, що усвідомлять злочинний характер дій винного і здатних перешкодити йому, грабіжник тим самим виявляє особливу зухвалість, що викликає демонстративну зневагу не тільки до потерпілого й очевидців, але і до встановленого в суспільстві правопорядку.

Відкрите викрадення, навіть ненасильницьке, містить потенційну небезпеку застосування насильства до потерпілого або присутніх, у яких грабіжник може бачити перешкоду заволодінню майном. Відкрито, але без застосування фізичного чи психологічного насильства, вилучаючи майно, грабіжник, на відміну від злодія, покладається не на відсутність потерпілих чи свідків, а й на інші обставини – раптовість, зухвалість своїх дій, розгубленість і замішання потерпілого і його побоювання піддатися ймовірному насильству.

Найбільшу небезпеку становить грабіж насильницький, тобто таке відкрите викрадення, при здійсненні якого винний, як засіб вилучення і заволодіння майном, використовує насильство, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або загрожує застосувати таке насильство.

Необхідно враховувати, що, хоча відмінність між фізичним і психічним насильством не має значення для кваліфікації інкримінованих дій як грабежу, вона є важливою тому, що за інших рівних умов застосування фізичного насильства становить більшу суспільну небезпеку злочинця [6, с. 172].

Як засіб заволодіння чужим майном фізичне насильство або погроза його застосування можуть бути спрямовані не лише проти власника чи володаря майна, але й проти інших осіб, які не мають ніякого відношення до майна, що викрадається, але які є певною перешкодою для заволодіння чужим майном. Наприклад, у квартирі під час вчинення грабежу перебувають гості або сусіди. Інколи насильство застосовується до дитини, жінки, осіб похилого віку, щоб вплинути таким чином на власника чи володаря майна. Погроза розправою з дитиною потерпілого здатна справити на дорослого не менший вплив, ніж погроза застосувати фізичне насильство до нього самого. У подібних випадках, незалежно від того, фізичне або психічне насильство було застосовано до особи, яка не є власником чи володарем майна, йдеться про психічне насильство стосовно особи, яка володіє будь-якою правомочністю стосовно речей, що викрадаються.

Відповідно до закону і правил судово-медичної експертизи визначення шкоди здоров'ю насильством, яке не є небезпечним для життя і здоров'я потерпілого, містить у собі нанесення потерпілому побоїв чи здійснення інших насильницьких дій, що заподіяли фізичний біль, але які не призвели до наслідків у виді короточасного розладу здоров'я чи незначної стійкої втрати загальної працездатності.

Вирішальне значення для правильної кваліфікації дій винного, що застосує для заволодіння чужим майном фізичне насильство, має ступінь його небезпеки для потерпілого в момент здійснення злочину, що є надзвичайно важливим для відокремлення грабежу від розбою.

В окремих випадках фізичне насильство, характерне для грабежу, може використовуватися винним для приведення потерпілого в несвідомий, безпорадний стан за допомогою різного роду одурманюючих речовин. В юридичній літературі по-різному розкривалися питання кваліфікації дій особи, що викрадає чуже майно зазначеним чином.

Також необхідно враховувати і відповідальність особи, що споює потерпілого з метою заволодіння його майном, у тих випадках, коли потерпілий добровільно вживає спиртні напої, у результаті чого впадає в несвідомий стан. Якщо потерпілого змушують із застосуванням фізичного чи психічного насильства, характерного для грабежу або розбою, прийняти одурманюючі речовини чи спиртні напої і, скориставшись його несвідомим станом, викрадають чуже майно, то тільки в цьому випадку дії винного залежно від наслідків повинні кваліфікуватися як розбій чи грабіж.

Під психічним насильством при грабежі необхідно розуміти застосування винним до потерпілого погроз нанесення йому ударів і побоїв, позбавлення волі (наприклад, зв'язування) чи ж здійснення інших дій, які не виходять за рамки фізичного насильства, характерного для грабежу. При цьому не обов'язково, щоб психічне насильство виражалось у формі словесної погрози, оскільки воно може виражатися жестами, мімікою та іншими діями.

Для встановлення наявності психічного насильства при грабежі достатньо встановити обставину, що злочинець, вимагаючи передати йому гроші чи майно, створив або використовував таку обстановку здійснення злочину, що свідомо для винного дає потерпілому підставу побоюватися, що у випадку опору до нього буде застосоване насильство.

Як фізичне, так і психічне насильство при грабежі є засобом викрадення чужого майна. Воно може застосовуватись як до осіб, яким майно було передано у ведення чи розпорядження під охорону, так і стосовно власника чи особи, що безпосередньо володіє майном (при зазіханні на фізичних осіб).

Грабіж є таким злочином, при здійсненні якого провина злочинця виражається тільки у формі прямого наміру і корисливої мети. Керуючись корисливим мотивом, він має на меті незаконну наживу за рахунок чужого майна. Учиняючи грабіж, винний усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій, спрямованих на відкрите викрадення чужого майна, на яке він не має законного права, передбачає суспільно небезпечні наслідки цих дій і бажає настання збитку для власника майна.

Намір при грабежі включає усвідомлення, що майно, яке викрадається, належить на праві власності державі чи організаціям, громадянам. Вольовий елемент наміру винного при грабежі, що полягає в бажанні заволодіти чужим майном, визначає і мету його дій.

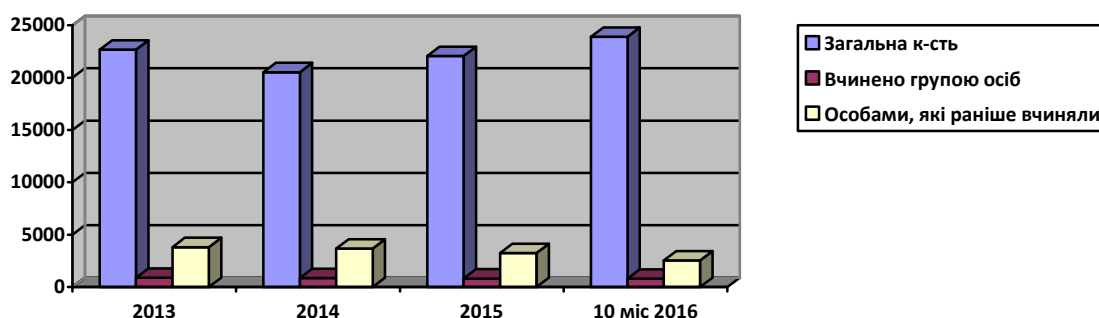
Користь, як прагнення до отримання матеріальної вигоди, є обов'язко-

вою ознакою будь-якого розкрадання, у тому числі і грабежу. Тому в тих випадках, коли винний відкрито прагне вилучити чи вилучає чуже майно, не переслідуючи при цьому корисливої мети, а робить це, наприклад, із бешкетництва, із хуліганських спонукань, в його діях немає складу грабежу.

Крім мети вчинення злочину закон вимагає також встановлення конкретних мотивів. Встановлення мети і мотиву злочину має важливе значення як для виявлення причин й умов, що сприяють здійсненню злочину, так і для розробки конкретних заходів для їх усунення.

Слід зазначити, що мотив передуює виникненню наміру, тобто рішенням досягти наміченої мети злочинним шляхом. Мотив – це спонукання, переломлене у свідомості людини, забарвлене її особистими, суб'єктивними почуттями і переживаннями. Корисливий мотив, що сформувався у свідомості особи, викликає і постановку відповідних цілей. Якщо корисливий мотив – спонукання до дії, то метою здійснення цих дій є задоволення бажання, що виникло, шляхом відкритого вилучення і заволодіння чужим майном для використання його у своїх особистих інтересах, для розпорядження їм як своїм власним.

Щодо вчинення грабежу за попередньою змовою групою осіб, то такий злочин підвищує суспільну небезпеку злочину порівняно зі здійсненням грабежу однією особою. Це виражається в тому, що попередня змова підсилює рішучість учасників групи на здійснення злочину, створює великі можливості як для його здійснення, так і для його приховання внаслідок узгодженості дій і допомоги винних один одному. Також важливим є те, що вчинення грабежу за попередньою змовою групою осіб дозволяє злочинцям заподіяти більш значну шкоду власності, допомагає їм швидше перебороти опір потерпілого, що виник чи може виникнути. Невипадково тому багато з вчинених грабежів є груповими, про що свідчать дані офіційної статистики [7]:

Здійснення злочину за попередньою змовою групою осіб є однією з форм співучасті. У зв'язку з цим з'ясування поняття “група з попередньою змовою” має велике теоретичне і практичне значення, тому що дозволяє відмежувати цю форму співучасті від інших форм співучасті і правильно кваліфікувати випадки грабежу, вчиненого кількома людьми.

Саме тому, коли йдеться про організованість учасників такої групи, досягнутої ними в процесі попередньої змови, то передбачається не тільки зви-

чайна попередня домовленість декількох осіб про вчинення злочину, але і заздалегідь спільно розроблений, хоча б частково, план здійснення злочину, відповідно до якого обумовлюється час, місце, спосіб його здійснення, розподіл ролей.

При насильницькому грабежі виконавцем злочину є не тільки той, хто застосовує до потерпілого насильство, але і той, хто в тій чи іншій формі бере участь у діях, спрямованих на заволодіння чужим майном (наприклад, дає зрозуміти потерпілим, що опір марний, обшукує потерпілого тощо).

Оскільки співучасть завжди передбачає намір усіх учасників злочину та їх спільні дії, спрямовані на досягнення визначеного злочинного результату, то при ексцесі виконавця співучасники відповідають тільки за ті злочини, на здійснення яких вони давали свою згоду і які охоплювали їхнє передбачення.

Висновок. Підсумовуючи, слід зазначити, що забезпечення правильної кваліфікації грабежу необхідне для повного та всебічного вивчення злочину, удосконалення підстав кримінальної відповідальності за його вчинення, а також правильного тлумачення ознак складу злочину, призначення покарання, застосування заохочувальних кримінально-правових норм.

Бібліографічні посилання

1. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Из истории кафедры уголовного права Петербургского-Ленинградского университета // Вести. – 1969. – № 5.
3. Сборник документов из истории уголовного законодательства СССР. – Казань : Изд-во Казанского университета, 1970.
4. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 12 від 25.12.1992 «Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності» // Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних та цивільних справах. – К. : Юрінком, 1995. – С. 111-123.
5. Матышевский П. С. Преступления против собственности и смежные с ними преступления / Матышевский П. С. – К. : Юрінком, 1996. – 240 с.
6. Козаченко О. І. Індивідуальні оперативно-профілактичні заходи органів внутрішніх справ щодо попередження грабежів / Козаченко О. І. // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2004. – № 2. – С. 169-173.
7. Генеральна прокуратура України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=104402.

Воропай Е.А. Некоторые аспекты уголовно-правового анализа грабежей. *Рассмотрены некоторые аспекты уголовно-правового анализа совершения грабежей, а также выяснены содержание, последствия и способы совершения грабежей.*

Ключевые слова: *уголовно-правовая характеристика; преступление; состав преступления; квалифицирующие и особо квалифицирующие признаки преступления; наказание.*

Voropay Ye.A. Some aspects of criminal-legal analysis of robberies. *The article covers some aspects criminal legal analysis robbery and elucidated maintenance of public dangerous act consequences modus and robbery.*

Keywords: *criminally-legal characteristic; a crime; Corpus delictis; qualifying and particularly qualifying signs of a crime; punishment.*

Надійшла до редакції 20.12.2016

Д'яковський Г.Л.

здобувач

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.712.3/98

СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ ОРГАНІЗОВАНОЮ ГРУПОЮ НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ТА ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Висвітлено деякі аспекти розслідування незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого групою осіб. Розглянуто зміст та структуру способів вчинення цього правопорушення для більш швидкого його розслідування.

Ключові слова: незаконне позбавлення волі, викрадення людини, криміналістична характеристика, слідчі (розшукові) дії, спосіб, тактика.

Постановка проблеми. Чітка побудова методики розслідування окремого кримінального правопорушення є необхідною з метою надання найбільш ефективних методичних рекомендацій для працівників практичних підрозділів Національної поліції України. У свою чергу, одним з її важливих елементів є криміналістична характеристика. Центральним елементом цієї наукової категорії є спосіб вчинення злочину. Адже розслідування незаконного позбавлення волі та викрадення людини, вчиненого організованою групою, зазвичай характеризується детальними заходами щодо його підготовки, безпосереднього вчинення та приховування. Тому на початковому етапі розслідування важливим моментом є визначення можливих місць знаходження інформації і, взагалі, розуміння характеру відомостей про це правопорушення. У зв'язку з цим питання способів вчинення організованою групою незаконного позбавлення волі та викрадення людини потребує детального дослідження.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідженням змісту та структури способів вчинення злочинів займалися такі відомі вчені, як В.П. Бахін, Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, Л.Г. Відонов, І.О. Возгрін, І.Ф. Герасимов, В.Ф. Єрмолович, О.Н. Колесніченко, С.П. Митричев, В.О. Образцов, І.Ф. Пантелєєв, М.В. Салтевський, М.О. Селіванов, Л.О. Сергєєв, В.Г. Танасевич, О.Г. Філіпов, М.П. Яблоков та інші. Проте в їх роботах не було приділено достатньої уваги змісту та структурі способів вчинення організованою групою незаконного позбавлення волі та викрадення людини.

Метою даної статті є дослідження змісту і структури способів вчинення організованою групою незаконного позбавлення волі та викрадення людини.

Виклад основного матеріалу. Дослідження способу вчинення злочину має важливий характер при розслідуванні кримінальних правопорушень,

адже зазначений елемент механізму злочину в структурі будь-якої криміналістичної характеристики посідає важливе місце. Не є винятком і розслідування незаконного позбавлення волі та викрадення людини, що вчинене організованою групою. Багатоманітність способів вчинення зазначеного кримінального правопорушення дає можливість виокремити певні кореляційні зв'язки між ними та іншими елементами криміналістичної характеристики: особою злочинця, слідовою картиною, обстановкою вчинення тощо.

За даними Генеральної прокуратури України, у 2013 р. вчинено 283 факти незаконного позбавлення волі та викрадення людини, за якими у 126 випадках було складено обвинувальні акти, у 2014 р. – 1974, за якими обвинувальний акт було складено лише у 103 кримінальних провадженнях, а у 2015 р. – 873, обвинувальний акт – у 139, а у 2016 р. – 576, обвинувальний акт – у 118 кримінальних провадженнях.

Крім того, необхідно зазначити, що з досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, за якими провадження направлені до суду, близько 50 % вчинювались групами осіб. Розглядаючи зміст та структуру способів вчинення організованою групою незаконного позбавлення волі та викрадення людини, одразу слід вказати на те, що вони є досить необхідними для ефективного та швидкого їх розслідування.

Стосовно поняття способу вчинення злочину, то, наприклад, М.В. Салтевський визначав його як «...явище об'єктивної дійсності, його правове і наукове поняття є предметом досліджень ряду правових наук. У науці кримінального права склалося уявлення про спосіб вчинення злочину як про неодмінну частину кожного злочину» [12, с. 424]. Зі свого боку, Г.Г. Зуйков розглядав досліджувану наукову категорію як систему дій під час підготовки, вчинення та приховування злочину, детермінованих умовами зовнішнього середовища та психофізичними властивостями особи, що можуть бути пов'язані з вибором використання відповідних знарядь або засобів та умов, місця і часу [4, с. 12].

Як слушно зазначає М.В. Салтевський, встановлення структурних способів, що мали місце у розслідуваному злочині, дозволяє слідчому найбільш повно виявляти його сліди, прогнозувати взаємозв'язок між ними, що нерідко веде до розкриття злочину [12, с. 425]. У зв'язку з цим у теорії криміналістики прийнято розрізняти дії з підготовки, вчинення і приховування злочину. Крім того, для розслідування окремих суспільно небезпечних діянь найбільше значення мають повноструктурні способи.

Зі свого боку, О.Н. Колесніченко запропонував розрізняти в методиці розслідування способи підготовки до вчинення злочину, спосіб самого вчинення злочину і спосіб його приховування. Адже, на його думку, зазначені дії можуть бути скоєні в різний час, різними особами й мати різне кримінально-правове значення [5, с. 9-11]. З цього приводу О.Л. Мусієнко зазначає, що структуру способу злочину утворюють дії з підготовки, вчинення і приховування злочину, що становлять взаємозалежний комплекс дій [9, с. 151].

З іншого боку, В.П. Колмаков, досліджуючи проблеми розкриття злочи-

нів проти життя, розрізняв спосіб вчинення злочину і спосіб його приховування, де останнє він розглядав як дії злочинця, спрямовані на маскування факту злочину і ліквідацію його [6, с. 193-201].

У цілому, спосіб учинення злочину має велике значення, оскільки, на думку Ю.В. Гавриліна, йому притаманні індивідуальна визначеність, відносна стійкість та відображення в навколишньому середовищі у вигляді слідів. Це дозволяє ідентифікувати злочинця за ознаками способу вчинення злочину [2, с. 28].

Отже, виходячи із зазначених позицій, будемо розглядати способи підготовки, вчинення і приховування організованою групою незаконного позбавлення волі та викрадення людини.

Розглядаючи підготовку до вчинення організованою групою незаконного позбавлення волі та викрадення людини, зазначимо, що у результаті вивчення кримінальних проваджень за ст. 146 КК України нами встановлено, що у 86 % від їх загальної кількості злочинцями здійснювалися заходи щодо підготовки до вчинення злочину.

Зокрема, підготовчі дії полягали у: плануванні злочину (93% злочинців); виборі об'єкта посягання (91%); відшукуванні пристосування і підготовці знарядь злочину (73%); підборі співучасників (82%); розподілі ролей між співучасниками (79%).

Дослідження способу вчинення будь-якого кримінального правопорушення є досить важливою складовою в системі криміналістичної характеристики. Так, Г. Грос зазначав, що «...найважливіша ознака для виявлення і викриття злочинців – це ті дрібні технічні прийоми, які вони засвоюють і потім з неминучою точністю та постійністю застосовують у справі» [3, с. 46].

Досліджуване кримінальне правопорушення може бути вчинено у двох формах: як незаконне позбавлення волі людини; як викрадення людини.

Незаконним позбавлення волі є у всіх випадках, коли воно здійснюється не відповідно до Конституції, законів України, а також чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Жодна людина не може бути позбавлена волі інакше, ніж відповідно до процедури, встановленої законом, зокрема у таких випадках, як:

- законне ув'язнення людини після її засудження компетентним судом;
- законний арешт або затримання людини для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, передбаченого законом;
- законний арешт або затримання людини з метою забезпечення її присутності перед компетентним державним органом на підставі обґрунтованої підозри у вчиненні злочину або якщо обґрунтовано визнається за необхідне запобігти вчиненню нею злочину чи зникненню її після його вчинення;
- затримання неповнолітньої людини на підставі законного розпорядження з метою виховного нагляду або законне затримання неповнолітньої людини з метою забезпечення її присутності перед компетентним державним органом;
- законний арешт або затримання людини, здійснені з метою запобіган-

ня її незаконному в'їзду до країни, або людини, стосовно якої вживаються заходи з метою депортації або екстрадиції [8, с. 321].

Позбавлення волі може полягати у триманні особи в місці, де вона взагалі не бажає або більше не бажає перебувати, або в помещенні її в місце, яке вона не має змоги вільно залишити, хоча бажає цього. Відтак, обов'язковою ознакою складу злочину у його першій формі є місце. Ним можуть бути як приміщення (кімната, камера, погріб тощо) чи комплекси приміщень (підвал багатопверхового будинку, лікарня), так й інші місця (дах багатопверхового будинку, транспортний засіб) чи місцевості (скала, острів тощо).

Способами незаконного позбавлення волі можуть бути: обман; зловживання довірою; відібрання засобів пересування; відібрання ключів чи інших необхідних засобів тощо.

Незаконне позбавлення волі є триваючим злочином. Тому дії з утримання потерпілого у стані позбавлення волі, до яких винний приєднався після початку злочину і до його закінчення, є співвиконавством у цьому злочині. Викрадення людини передбачає:

– відкрите заволодіння нею (коли остання або інші, треті особи, у присутності яких здійснюється викрадення, завідомо для винного розуміють значення вчинюваних ним злочинних дій. Таке заволодіння може відбутися, скажімо, шляхом грабежу чи розбійного нападу);

– таємне заволодіння (вчинене за відсутності інших осіб щодо людини, яка не розуміє значення вчинюваних з нею дій у зв'язку з малоліттям, знаходженням у безпорадному стані тощо);

– заволодіння людиною, вчинене шляхом обману чи зловживання довірою (скажімо, винна особа забирає людину із притулку для старих на підставі підроблених документів);

– заволодіння людиною в результаті вимушено-добровільної передачі її винному під погрозою насильства над її батьком, усиновителем, опікуном, піклувальником, вихователем тощо, або під погрозою насильства над особами, близькими для останніх, або розголошення відомостей, що їх ганьблять, пошкодження чи знищення їхнього майна [7, с. 411].

Спосіб приховування злочину, як наголошував М.В. Салтевський, «...має місце у тих випадках, коли: а) дії щодо приховування умисного злочину здійснюються після повної реалізації злочинного задуму і не є заздалегідь передбаченим продовженням дій з приховування, виконаних у період вчинення злочину; б) дії щодо приховування умисно вчинених імпульсивних чи вербальних злочинів (образа, наклеп), приховування яких у період вчинення неможливе і здійснюється пізніше; в) при приховуванні злочинів, учинених з необережності» [12, ст. 426].

А вже Б.Б. Рибников визначає його як діяльність особи, спрямовану на утаювання відомих їй фактів та обставин скоєного злочину [11, с. 67].

На нашу думку, найбільш правильним і повним є визначення, запропоноване Р.С. Белкіним, який спосіб приховування визначає як злочинну діяльність (елемент злочинної діяльності), спрямовану на перешкоджання розслі-

дуванню шляхом утаювання, знищення, маскування і фальсифікації слідів злочину і злочинця [1, с. 364].

Вивченням кримінальних проваджень за ст. 146 КК України нами встановлено, що:

- зникнення з місця злочину мало місце у 100% випадків, у тому числі з використанням автотранспорту – 78%;
- використання одягу одного фасону, кольору, а також однотипних знарядь – 32%;
- знищення знарядь злочину – 72%;
- знищення одягу, взуття – 91%;
- неправдиві свідчення, в тому числі алібі – 82%;
- відмова від дачі показань – 54%.

Як бачимо, найбільш розповсюдженими способами приховування організованою групою незаконного позбавлення волі та викрадення людини є зникнення з місця події та неправдиві свідчення. З огляду на проведене нами дослідження, утаювання інформації не є єдиним способом, тому наведене формулювання не можна визнати вичерпним. Так, Г.М. Мудьюгін називає спосіб приховування комплексом дій злочинця, які той виконує з метою ухилення від відповідальності за вчинене [10, с. 31].

Відповідальність за незаконне позбавлення волі виключається, коли особі, наприклад, забороняється покидати межі населеного пункту або відвідувати певні місцевості тощо. Закінченим злочином викрадення людини є з моменту заволодіння нею і фактичного початку обмеження її волі.

Висновки. Констатуючи наведене, зазначимо, що підготовка до вчинення організованою групою незаконного позбавлення волі та викрадення людини полягала у розробці плану злочину; виборі об'єкта посягання; відшукуванні пристосування і підготовці знарядь злочину; розподілі ролей між співучасниками; підборі співучасників.

Серед способів вчинення злочинів розглядуваної категорії найбільш часто мали місце: обман; зловживання довірою; відібрання засобів пересування; відібрання ключів чи інших необхідних засобів тощо; відкрите заволодіння людиною (коли остання або інші, треті особи, у присутності яких здійснюється викрадення, завідомо для винного розуміють значення вчинюваних ними злочинних дій); таємне заволодіння (вчинене за відсутності інших осіб щодо людини, яка не розуміє значення вчинюваних з нею дій у зв'язку з малоліттям, знаходженням у безпорадному стані тощо); заволодіння людиною, вчинене шляхом обману чи зловживання довірою; заволодіння людиною в результаті вимушено-добровільної передачі її винному під погрозою насильства над її батьком, усиновителем, опікуном, піклувальником, вихователем тощо або під погрозою насильства над особами, близькими для останніх, або розголошення відомостей, що їх ганьблять, пошкодження чи знищення їхнього майна.

Серед дій, спрямованих на приховування злочину, відзначаємо зникнення з місця злочину (100%), в тому числі з використанням автотранспорту (78%); використання одягу одного фасону, кольору, а також однотипних знарядь

(32%); знищення знярядь злочину (72%); знищення одягу, взуття (91%); неправдиві свідчення, в тому числі алібі (82%); відмова від дачі показань (54%).

У результаті проведеного дослідження доходимо висновку, що злочин, кваліфікований за ст. 146 КК України та вчинений організованою групою, має повноструктурний склад, адже в більшості випадків мають місце моменти підготовки та приховання діяння.

Бібліографічні посилання

1. Белкин Р.С. Курс криминалистики в 3-х томах. – Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации / Белкин Р.С. – М. : Юрист, 1997. – 568 с.
2. Гаврилин Ю.В. Расследование преступлений против личности и собственности : учебное пособие / Ю. В. Гаврилин. – М. : Ось-89, 2006. – 384 с.
3. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики / Гросс Г. – СПб., 1908. – 870 с.
4. Зуйков Г.Г. Криминологическое учение о способе совершения преступления : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук / Зуйков Г.Г. – М., 1970. – 41 с.
5. Колесниченко А.Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений : текст лекции / Колесниченко А. Н. – Харьков : Харьк. юрид. ин-т, 1976.
6. Колмаков В.П. Значение для расследования точного установления способов совершения и сокрытия преступлений против жизни / В. П. Колмаков // Тр. Харьк. гос. мед. ин-та. – 1956. – № 5. – С. 193-201.
7. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-е вид., доп. – Х. : Одісей, 2008. – 1208 с.
8. Кримінальне право України: Загальна частина : підруч. / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – 456 с.
9. Мусієнко О.Л. Спосіб шахрайства як структурний елемент криміналістичної характеристики / О.Л. Мусієнко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2013. – № 4, т. 2. – С. 151-153.
10. Планирование расследования преступлений / А.Н. Васильев, Г.Н. Мудьюгин, Н.А. Якубович. – М. : Госюриздат, 1957. – 199 с.
11. Рыбников Б.Б. Проблема сокрытия преступлений и ее место в советской криминалистике / Б.Б. Рыбников // Криминалистический сборник. – Рига, 1972. – С. 67.
12. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник / М.В. Салтевський. – К. : Кондор, 2005. – 588 с.

Дьяковский Г.Л. Способы совершения организованной группой незаконного лишения свободы и похищения человека как элемент криминалистической характеристики. Освещены некоторые аспекты расследования незаконного лишения свободы и похищения человека, совершенного группой лиц. Рассмотрены содержание и структура способов совершения этого преступления для более быстрого и эффективного его расследования.

Ключевые слова: *незаконное лишение свободы, похищение человека, криминалистическая характеристика, следственные (розыскные) действия, способ, тактика.*

Dyakovsky G.L. Ways of commitment by organized group of illegal imprisonment and kidnapping as element of forensic description. The scientific article is devoted of some aspects of unlawful imprisonment and kidnapping committed by group of persons. The features of the interaction of the content and structure ways of committing the offense for faster its investigation are devoted too.

Key words: *unlawful imprisonment, kidnapping, criminalistic characteristic, investigation (investigative) actions, means the offense, tactic.*

Запорожець Р.А.

аспірант

(*Національна академія внутрішніх справ*)

УДК 343.721

ШАХРАЙСТВО У СФЕРІ ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ

Висвітлено основні аспекти шахрайства, що вчиняється у сфері іпотечного кредитування в Україні. Частково проведено аналіз причин та умов, що сприяють вчиненню шахрайств у сфері іпотечного кредитування, а також запропоновано шляхи протидії цим видам злочинів.

Ключові слова: шахрайство, іпотека, кредитування, нерухомість.

Постановка проблеми. Питання забезпечення житлом є сьогодні як ніколи важливим. Відсутність власної оселі для громадян України в сучасних умовах – чи не найболючіша і найбільш складна проблема, особливо серед молоді: саме житлові труднощі є причиною багатьох розлучень і зниження народжуваності у молодих сім'ях. Право громадян України на житло закріплено у ст. 47 Конституції України, для його реалізації держава впроваджує різні механізми, зокрема ринок іпотечного кредитування, який на території України виник зовсім нещодавно – наприкінці ХХ століття. Іпотечне кредитування є одним з найбільш актуальних завдань для України, адже, беручи до уваги те, в якому становищі країна опинилася внаслідок російської військової агресії на Південному Сході України, в ході якої відбулось значне переміщення населення із зони конфлікту углиб країни, питання власного житла вийшло на перший план у значної частини населення. Враховуючи актуальність даної проблеми, запобігання шахрайству у сфері іпотечного кредитування набуває глобального масштабу.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питаннями запобігання шахрайству у сфері іпотечного кредитування займалось багато вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких В. Ю. Абрамов, А. І. Долгова, Б. В. Волженкін, Л. Д. Гаухман, С. Е. Каіржанова, В. Д. Ларічев, О. М. Литвак, С. В. Максимова, А. І. Ольшаний, В. М. Попович, В. П. Ревін, Л. М. Стрельбицька, Г. А. Тосунян, В. В. Черней, С. С. Чернявський, П. С. Яні тощо.

Метою статті є дослідження шахрайства, що вчиняється у сфері іпотечного кредитування в Україні. Досягнення поставленого завдання можливе шляхом проведення аналізу шахрайства у сфері іпотечного кредитування та його основних видів.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що в умовах фінансової нестабільності, яка охопила економіку України в останні роки, сьогодні відбувається певна стабілізація ринку нерухомості. На фінансовому ринку також спостерігається тенденція до розширення, що пов'язано зі збільшенням

числа цивільно-правових угод стосовно об'єктів нерухомості. Цей процес характеризується не тільки позитивними властивостями, які пов'язані з шансом для населення легально розв'язувати свої житлові та земельні проблеми відповідно до наявних фінансових можливостей, але й є одним з факторів, який зумовлює злочинну спеціалізацію в даній сфері. Адже кількість і вартість нерухомості, яка знаходиться у приватній власності, законодавцем не обмежується, і власники нерухомості мають право на різні форми її відчуження, а саме продавати, дарувати, заповідати, укладати інші угоди, не заборонені законом. Крім того, якщо виникає можливість придбати чи обміняти нерухомість, практично ніхто не застрахований від можливих шахрайських посягань на право власності на нерухоме майно.

Разом з тим зі зміною соціально-економічного становища в державі злочинна діяльність також змінюється, удосконалюється та набуває нових форм. Для шахрайства, вчиненого у сфері іпотечного кредитування, характерними є ознаки, які відрізняють його від інших видів злочину – в першу чергу, це вчинення даного виду злочинів у кредитно-фінансовій сфері, що певною мірою зумовлює значні суми заподіяних збитків. Способи вчинення шахрайства з фінансовими ресурсами є досить різноманітними – від простих, які полягають у звичайному перекрученні наданої інформації і розтраті грошових коштів на не передбачені кредитним договором цілі, до складних, які характеризуються довгостроковим етапом підготовки, створенням підставних фірм, розподілом ролей серед злочинців, пошуком спільників у кредитно-фінансових установах і державних органах влади, розробленням складних схем переказу грошей, в тому числі на рахунки в іноземних банках [1, с. 278]. Для шахрайства з фінансовими ресурсами характерним є використання великої кількості різних документів – бухгалтерських, банківських, господарських та інших, що значно ускладнює процес розслідування. Нерідко злочин вчиняється в обстановці недостатньо організованої перевірки позичальника, недбалого ставлення працівників кредитно-фінансової установи до своїх обов'язків, а іноді й прямої участі банківських працівників у злочині.

Термін “іпотека” (“*hypothek*”) має греко-латинське походження й у перекладі означає “підставка”, “опора”. Іпотека є “стародавнім інститутом традиційного господарства – різновидом майнової застави, яка слугує забезпеченню виконання основного грошового зобов'язання боржником-заставаодавцем перед кредитором-застапоутримувачем, який набуває право у випадку невиконання боржником забезпечення заставою основного зобов'язання отримати задоволення за рахунок заставленого нерухомого майна, власником (володільцем) якого залишається заставаодавач” [2, с. 112].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про іпотеку» під іпотекою розуміється вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право в разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника [3].

Є різні моделі іпотечних ринків, пов'язані з існуванням різноманітних систем іпотечного кредитування. Кожна з країн має власну модель іпотечного кредитування. Але в цілому ці моделі можуть бути згруповані у дві основні системи: однорівневу та дворівневу [4, с. 83-103].

Однорівнева система іпотечного кредитування, як правило, не передбачає продаж та перепродаж іпотечних кредитів на вторинний ринок. Найбільшого розвитку однорівневі системи іпотечного кредитування набули в країнах Західної Європи, Азії, Латинської Америки та Африки.

Дворівнева система іпотечного кредитування є більш складною. Використання дворівневої системи іпотечного кредитування у США, Канаді та інших країнах не виключає можливостей паралельного застосування і однорівневої системи такого кредитування. Навпаки, в цих країнах вказані системи ефективно доповнюють одна одну. В той же час слід зазначити, що дворівнева система іпотечного кредитування досить важко приживається в Європі.

Слід зауважити, що основні системи іпотечного кредитування пов'язані з існуванням таких понять, як “первинний іпотечний ринок житла” і “вторинний іпотечний ринок житла” [5, с. 8]. Проте не слід плутати ці поняття з поняттями “первинний” і “вторинний” ринок житла.

Однорівнева система іпотечного кредитування лежить в основі первинного іпотечного ринку житла; дворівнева передбачає функціонування як первинного, так і вторинного іпотечного ринків житла. В окремих виданнях йдеться про первинний і вторинний ринки іпотечного кредитування [6, с. 11-28; 4, с. 104, 329, 340].

Первинний іпотечний ринок являє собою систему інститутів та інструментів, а також систему відносин щодо формування фінансових активів, необхідних для надання іпотечних кредитів. Є різні схеми надання іпотечних кредитів на первинному ринку. Застосовуються також і різні інструменти, за допомогою яких здійснюється іпотечне кредитування на первинному ринку. На первинному іпотечному ринку частина іпотечних кредитів також рефінансується.

На первинному ринку використовуються форми іпотечного кредитування (зокрема ті, які реалізуються кредитними спілками), державні іпотечні програми тощо. Важливим джерелом фінансування іпотечних кредитів на первинному ринку є випуск банками, у тому числі іпотечними, спеціальних облігацій (іпотечних облігацій, заставних листів), за рахунок яких вони мобілізують необхідні фінансові ресурси для іпотечного кредитування. Банки використовують й інші форми рефінансування кредитів на первинному ринку, тобто в рамках попереднього іпотечного кредитування надають нові іпотечні кредити на більш тривалий термін.

Основними елементами іпотечного ринку житла є: попит на житло, який відображає структуру суспільних потреб на нього, що обмежений купівельною спроможністю громадян; пропозиція, що являє собою виставлене для продажу як житло вторинного ринку, так і новозбудоване житло первинного ринку, а також запроектоване до будівництва житло відповідно до укладених

контрактів. Елементом іпотечного ринку житла є також ціна, яка виступає відображенням кон'юнктури на цьому ринку, співвідношення попиту та пропозиції. На ціну житла, що складається на іпотечному ринку, впливає не тільки попит і пропозиція, а й інші чинники як короткострокового, так і довгострокового характеру.

Сьогодні кількість способів, за допомогою яких шахраї повертають афери у сфері іпотечного кредитування, неймовірно велика. Основну кількість подібних афер було зафіксовано в роки будівельного буму, коли спостерігалася тенденція зростання ринку нерухомості. У цьому шахрайстві недобросовісні банківські працівники, нотаріуси та ріелтори діяли спільно, за чітко спланованою схемою. Найчастіше банківські установи вміло нав'язували неухажним клієнтам свої умови кредитування. Клієнти автоматично ставили свій підпис у договорі, не звертаючи уваги на інформацію, яка подавалась дрібним шрифтом, і яка, між іншим, була найбільш «цікавою» і гарантувала надалі клієнтам серйозні неприємності. Сьогодні банківські установи посилили вимоги до позичальника, що дозволяє значним чином знизити ймовірність шахрайських дій. Тим не менш, експерти радять у першу чергу уважно вивчати інформацію, яка надається дрібним шрифтом [7].

Аналіз кримінологічної ситуації на ринку іпотечного кредитування дозволяє зауважити, що ця сфера суспільних правовідносин потребує особливої кримінально-правової охорони як в силу недостатньої правової визначеності об'єкта кримінально-правової охорони, так і через недосконалість законодавства України про кримінальну відповідальність. Важливо зауважити, що найбільш небезпечними є майнові злочини, які посягають на самі об'єкти нерухомості – точніше, на пов'язані з ними майнові права чи на грошовий еквівалент їх вартості. Водночас непокоїть тенденція «правової недбалості», неосвіченості, недостатньої відповідальності суб'єктів правовідносин на ринку нерухомості. Діставши в законодавчому порядку можливість укладати різні цивільно-правові угоди з нерухомістю, її власники, а також їх контрагенти виявились, по-перше, не готові діяти як активні й відповідальні учасники цього процесу і, по-друге, не були забезпечені ефективними засобами державного захисту і рекомендацій щодо самозахисту своїх інтересів від злочинних посягань на нерухоме майно і пов'язаних з ним правовідносин.

Слід зазначити, що практика застосування кримінально-правових заходів охорони прав власності нерухомого майна висуває низку питань. Виникає потреба у глибокому аналізі проблем застосування ст. 190 КК України, покликаної забезпечувати охорону прав добросовісних учасників ринку нерухомості шляхом використання іпотечного кредитування від злочинних посягань. Така постановка проблеми пов'язана з відсутністю в Кодексі норми, яка прямо передбачала б відповідальність за неправомірне заволодіння чужим нерухомим майном, а точніше з отриманням у результаті шахрайської дії.

Наразі у Кримінальному кодексі України не міститься окремої норми, яка адекватно відповідала б завданням захисту майнових прав добросовісних учасників операцій з нерухомим майном у сфері іпотечного кредитування.

Судова та слідча практика наводить достатню кількість прикладів злочинних посягань на право власності та інші майнові права добросовісних учасників ринку нерухомого майна, кваліфікація яких ускладнена з використанням чинного кримінального законодавства. Результатом злочинних дій є незаконне отримання шляхом шахрайських дій права власності та інших визначених цивільним законодавством майнових прав на нерухоме майно.

Негативним моментом, на нашу думку, є відсутність в законодавстві України про кримінальну відповідальність виокремлення нерухомого майна як особливого об'єкта злочинного посягання. Тобто нерухоме майно фактично прирівнюється до рухомого, що на практиці викликає складності при вирішенні питання щодо кваліфікації злочинів, ставить під сумнів повноту та ефективність заходів кримінально-правового захисту прав громадянина, дисонує з більш прогресивними заходами адміністративно-правової і цивільно-правової охорони ринку нерухомості. Адже суспільна небезпечність вчиненого злочину проти власності відноситься та ставиться у залежність від вартості предмета посягання. Вартість у цьому випадку розуміється насамперед як важлива група суспільних відносин, що є дуже актуальним при об'єктивній оцінці такого складу злочину, як шахрайство, що посягає не тільки на майно (предмет матеріального світу), але й на комплекс майнових прав.

Проводячи аналіз її з позиції ефективності захисту нерухомого майна і пов'язаних з нею правовідносин, слід нагадати, що згідно з диспозицією ст. 190 КК України шахрайство – це заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою. Заволодіння правом на майно на практиці являє собою юридичне оформлення необхідних документів, в результаті якого винний набуває права володіння, користування і розпорядження конкретним майном. Безпосередньо про право на майно як предмет заволодіння йдеться в диспозиції ч. 1 ст. 190 КК України «шахрайство», при цьому вид майна (рухоме чи нерухоме) не визначається. Таке формулювання викликає певні сумніви, закладені законодавцем у такій нормі, як «придбання права на майно», адже шахрайство в цілому являє собою форму заволодіння та обернення чужого майна на користь винного чи інших осіб. Вітчизняне кримінальне право до об'єкта злочину відносить кримінально-охоронювані відносини, що склалися в суспільстві внаслідок тих чи інших явищ, за допомогою яких реалізуються інтереси особи, суспільства і держави.

Родовим об'єктом шахрайства у сфері іпотечного кредитування безсумнівно визнаються відносини з приводу власності як специфічна правова тріада володіння, розпорядження і користування майном (в її цивільно-правовому розумінні). Родовий об'єкт – це сукупність однорідних суспільних відносин, на які посягають злочини, передбачені нормами однієї глави КК України. У даному випадку – це власність, незалежно від форми чи відносин власності, тому що суспільні відносини є первинними до таких понять, як «право власності», «правовідносини, пов'язані з власністю» і порушуються злочином у кінцевому підсумку, тим часом як зазначені поняття є вторинни-

ми й порушуються «попутно» [8, с. 18].

Звернення до специфіки безпосереднього об'єкта злочину у разі шахрайського посягання у сфері іпотечного кредитування на нерухоме майно зумовлене необхідністю юридичного аналізу всієї сукупності відносин власності. Виділення шахрайства при іпотечному кредитуванні із загальної маси предметів злочинного посягання, вчиненого шляхом обману чи зловживання довірою (шахрайства), має своє підґрунтя. Власність як юридична категорія являє собою вираження і закріплення суспільних відносин щодо виробництва, розподілу, обміну і використання матеріальних благ у вигляді встановлення належності їх (матеріальних благ) відповідним суб'єктам. При вчиненні злочинів проти будь-якого виду власності, у тому числі нерухомого майна, виявляється, що порушено як нормальне функціонування суспільних відносин, так і самі суспільні відносини щодо функціонування і реалізації права власності. Власність розглядається як об'єкт певного виду злочинів, а також виступає і як економічна, і як юридична категорія, оскільки відносини власності ніколи не виходять за межі своєї правової оболонки, і зовнішнього виразу вони набувають саме як право власності [9].

Деяка специфіка розглянутого злочину, порівняно з іншими формами заволодіння чужим майном, полягає в тому, що шахрайством у сфері іпотечного кредитування вважається не тільки заволодіння чужим майном, а й придбання права на чуже майно шляхом обману. Цей тезис потребує більш чіткого визначення предмета злочинного посягання. Предмет злочину – чуже майно – є обов'язковою ознакою всіх без винятку злочинів проти власності [10, с. 23].

Слід зазначити, що вчинення шахрайства у сфері іпотечного кредитування відбувається із зазіханням на такі види об'єктів:

- основний – безпосередній об'єкт, тобто блага, цінності, яким заподіюється шкода або які ставляться під загрозу заподіяння такої шкоди (життя, здоров'я, майнові права);
- додатковий – безпосередній об'єкт (у даному випадку йдеться про майнові права громадян на нерухомість).

Невід'ємними ознаками об'єктивної сторони складів шахрайств у сфері іпотечного кредитування є наявність: суспільно небезпечного діяння; суспільно небезпечного наслідку; причинного зв'язку між діянням і наслідками; місця; часу; обстановки; знарядь; коштів; способу здійснення злочину.

Структура шахрайських злочинів у сфері іпотечного кредитування поділяється на два види: перший – злочини, що вчиняються самими іпотекодавцями (підробка документів), другий – злочини, що вчиняються стосовно іпотекодержателя (кредитні спілки).

Слід наголосити, що шахрайським злочинам у сфері іпотечного кредитування притаманна висока латентність, оскільки після виявлення шахрайських дій нерідко проходить багато часу, і шахраї встигають «замести» сліди та втекти від слідства. Так, сьогодні існує велика кількість різноманітних схем із вчинення шахрайства з використанням фінансового інструмента іпотечно-

го кредитування для заволодіння нерухомим майном, а також власного збагачення. Серед них, наприклад, схема, коли людина заклала у банку квартиру: або за своїм іпотечним кредитом, або за позикою близької людини виступила спочатку поручителем, а після того, як вирішила більше не погашати кредит, подає судовий позов з приводу оскарження в суді договору застави, тим самим виводячи житло з-під іпотечної застави. За виданим судовим рішенням відбувалося внесення змін до держреєстру, і квартира ставала обтяженою. Але тільки на деякий час – доти, поки банк не починав оскаржувати рішення суду першої інстанції. Однак власники нерухомості в таких ситуаціях не зволікали і швидко її продавали, причому навіть по декілька разів – щоб заплутати сліди. Для ускладнення ситуації квартиру на якийсь час могли переоформити на юридичну особу – компанію, яка готується до ліквідації, щоб банку було важче судитися. Але наприкінці цього ланцюжка часто стояв інший, «добросовісний набувач», покупець, який часто навіть не знав, скільки переоформлень проходило це житло. Він, зрештою, і страждав від складної ситуації – банк все таки оскаржував перше рішення суду і вимагав від нового власника або закінчити погашення кредиту, або повернути йому закладену нерухомість.

У ході проведеного дослідження було встановлено, що шахрайський бізнес зосереджений переважно у регіональних (обласних) центрах, курортних зонах, де ціни на квартири є найвищими. Випадки вчинення шахрайства у сфері іпотечного кредитування в інших містах, а тим більше селищах, є одиничними.

Проведеним аналізом було встановлено, що найчастіше шахрайство у сфері іпотечного кредитування вчиняється через:

1) приватизацію квартири наймача, що належить до групи ризику, добровільно або під загрозою життю, здоров'ю; одержання генерального доручення від власника (або виготовлення цього документа без його відома) для ведення операцій з цією квартирою; здійснення угоди з привласненням отриманого за генеральним дорученням у свою користь; надання потерпілим поганих житлових умов або ненадання їх зовсім;

2) злочинну змову з посадовими особами банків, кредитних спілок, нотаріусами: приватизація, оформлення документів та укладення угоди здійснюються поза волею власника, який про це й не знає; на підставі фіктивних документів відбувається одержання грошей за власника за угодою. Таких угод може бути декілька. Потерпілими стають також особи, які уклали незаконну угоду зі шахраєм;

3) злочинне порушення інтересів інших власників житла (складання від їхнього імені фіктивних документів або їх фізичне усунення – наймання убивць, залишення в небезпечному для життя стані тощо);

4) порушення зобов'язань перед власником житла (договору довічного утримання); здійснення угоди з житлом власника, який знаходиться на примусовому лікуванні, в місцях позбавлення волі, безвісно відсутнього, привласнення злочинцем доходів від угоди тощо.

Висновки. Підсумовуючи, слід наголосити, що ринок іпотечного кредитування в Україні перебуває на стадії розвитку, що створює сприятливі умови для вчинення шахрайства у цій сфері. Заволодіння чужим нерухомим майном або правом на нього, з використанням іпотечних кредитів, сприяє виникненню нових загроз на шляху до стабільного розвитку ринку нерухомості та суспільних відносин, що виникають у ньому. Держава зобов'язана охороняти один з важелів, який формує економіку країни, а саме: вдосконалювати законодавство в аспектах боротьби з шахрайством у сфері іпотечного кредитування. Тому лише на засадах консолідації зусиль правоохоронних органів, підвищення поінформованості страхувальників можна якщо не подолати проблему шахрайства в сфері іпотечного кредитування, то принаймні зменшити його рівень до середньоєвропейського і тим самим підняти імідж України на міжнародних ринках.

Бібліографічні посилання

1. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики : монографія / кол. авторів: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. – Х. : Право, 2006. – 624 с.
2. Смолянников А. Ипотека: теория сквозь призму законотворчества // Вопросы экономики. – 1997. – № 7. – С. 112-123.
3. Про іпотеку : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/898-15>.
4. Цылина Г. А. Ипотека: жилье в кредит. – М. : Экономика, 2001. – 358 с.
5. Кравченко В. І., Паливода К. В. Проблеми становлення іпотечного ринку в Україні // Наукові праці НДФІ. – 2001. – № 1 (13). – С. 3-12.
6. Ужегов А. Н. Квартира в кредит: ипотечная сделка. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с.
7. Афери з іпотеками, депозитами і картами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pozuka.in.ua/aferi-z-ipotekami-depozitami-i-kartami>.
8. Гаухман Л. Д. Ответственность за преступления против собственности / Л. Д. Гаухман, С. В. Максимов. – 2-е изд., испр. – М. : АО «ЮрИнфоР», 2001. – 315 с.
9. Чупринський Б. О. Кримінально-правова характеристика шахрайства з нерухомістю / Б. О. Чупринський // Вісник Академії адвокатури України. – 2011. – № 2. – С. 119-126 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2011_2_19.
10. Фролов Е. А. Объект уголовно-правовой охраны и его роль в организации борьбы с посягательствами на собственность : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. : 12.00.08. – Свердловск, 2001. – 48 с.

Запорожец Р.А. Мошенничество в сфере ипотечного кредитования: понятие и виды. Рассмотрены основные аспекты мошенничества, совершаемого в сфере ипотечного кредитования в Украине. Частично проведён анализ причин и условий, способствующих совершению мошенничества в сфере ипотечного кредитования, а также предложены пути противодействия этим видам преступлений.

Ключевые слова: *мошенничество, ипотека, кредитование, недвижимость.*

Zaporozhets' R.A. Fraud in mortgage lending area: concept and types. The article discusses the main aspects of the fraud committed in the mortgage lending area in Ukraine. Partially conducted analysis of the causes and conditions that facilitate the commission of fraud in mortgage lending, as well as the ways of combating these types of crimes.

Keywords: *fraud, mortgage lending, real estate.*

Надійшла до редакції 05.12.2016

Іванчишин І. І.

здобувач кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.985/132.1

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ ЗЛОЧИННИМИ УГРУПОВАННЯМИ

Висвітлено актуальні проблемні питання організаційно-тактичного забезпечення проведення слідчого огляду при розслідування злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями. Проаналізовано наявні в юридичній літературі точки зору щодо цього питання, запропоновано організаційні заходи і тактичні прийоми проведення слідчої (розшукової) дії.

Ключові слова: слідчий огляд, організація, тактика, тактичні прийоми, організаційне забезпечення.

Постановка проблеми. Зміна характеру та структури злочинності, значне зростання кількості злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями, складність їх розкриття й розслідування, ускладнення зв'язку між їхніми членами та лідерами зумовлює необхідність детальної розробки і реалізації тактичних прийомів проведення окремих слідчих (розшукових дій) при розслідуванні організованої злочинної діяльності. Розслідування вказаних злочинів обґрунтовано належить до одного зі специфічних й складних видів слідчої діяльності. Особливе місце серед слідчих (розшукових) дій, спрямованих на отримання доказової інформації з матеріальних джерел, належить огляду. Значення слідчого огляду під час досудового розслідування важко переоцінити. Вказана слідча (розшукова) дія дозволяє слідчому безпосередньо сприймати місце події, об'єкти з метою виявлення слідів злочину та з'ясування обставин події, що має значення для кримінального провадження; скласти уявлення про механізм злочину і особу злочинця (членів кримінального угруповання та їхнього лідера); встановити причини та умови, що сприяли вчиненню злочину; висунути оперативно-розшукові та слідчі версії і правильно визначити напрями подальшого розслідування. Від своєчасності й якості проведення огляду у багатьох випадках залежить успіх у розслідуванні зазначених злочинів, забезпечення викриття злочинного угруповання та притягнення його лідера (організатора конкретного злочину) до кримінальної відповідальності.

Огляд є досить складною слідчою (розшуковою) дією, що вимагає високої кваліфікації працівників, що беруть у ньому участь (слідчих, працівників оперативних підрозділів і патрульної поліції та ін.). Огляду характерна бага-

томанітність об'єктів, що підлягають дослідженню. Зважаючи на це, ефективно проведення цієї слідчої (розшукової) дії багато у чому залежить від правильного й ефективного володіння та оперування слідчими тактичними прийомами (комбінаціями) і застосування їх у правоохоронній практиці.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Загальна організація і тактика огляду досить повно висвітлені вченими в юридичній літературі. Вагомий внесок у розробку наукових основ проведення огляду зробили відомі вчені-криміналісти та процесуалісти, зокрема В.П. Бахін, Р.С. Белкін, І.Є. Биховський, Г.І. Грамович, С.П. Єфімичев, В.П. Колмаков, В.С. Кузьмічов, Н.І. Кулагін, Г.А. Матусовський, В.І. Попов, М.В. Салтевський, В.М. Тертишник, Ю.Д. Федоров, К.О. Чаплинський, В.Ю. Шепітько, І.М. Якімов, М.П. Яблоков, О.Ю. Ямпольський та багато інших. Значущість проведених наукових досліджень безсумнівна і досить велика, оскільки ця слідча (розшукова) дія досить широко застосовується у правоохоронній практиці і є досить розповсюдженим способом збирання фактичних даних. Однак детальнішого висвітлення потребують питання організації і тактики проведення огляду з урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики.

Отже, метою цієї статті є висвітлення особливостей організаційно-тактичного забезпечення проведення огляду з урахуванням сучасних потреб слідчої практики.

Виклад основного матеріалу. Огляд належить до числа початкових, неповторних та незамінних слідчих (розшукових) дій. Практика свідчить, що дану процесуальну дію не можна замінити іншими слідчими (розшуковими) діями, зокрема допитами лідерів групи, осіб, які є очевидцями злочинної події, оскільки жоден свідок не в змозі дати у своїх показаннях необхідного обсягу інформації, яку може виявити слідчий безпосередньо під час проведення огляду місця події, застосовуючи засоби криміналістичної техніки та допомогу спеціалістів. Під час огляду місця події оглядають усі об'єкти, які можуть мати відношення до злочину, залежно від конкретної слідчої ситуації, за внутрішнім переконанням слідчого. Тому інформативність огляду є набагато вищою, ніж, наприклад, обшуку чи слідчого експерименту.

Огляд є однією з першочергових та невідкладних слідчих (розшукових) дій та полягає у безпосередньому сприйнятті об'єктів з метою виявлення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясування обставин події, а також обставин, що мають значення у кримінальному провадженні [1, с. 217].

Криміналістикою і слідчою практикою вироблено такі загальні вимоги, які стосуються усіх видів оглядів:

а) єдине керівництво оглядом: оглядом завжди керує слідчий, а інші учасники надають йому допомогу, що сприяє планомірності та погодженості у діях. Вказівки слідчого з приводу огляду є обов'язковими для усіх учасників слідчої (розшукової) дії;

б) невідкладність огляду: огляд повинен здійснюватися негайно після отримання повідомлення про злочин, що забезпечує отримання всебічної ін-

формації про подію й оперативність у здійсненні розшукових заходів. Огляд може бути відкладений у зв'язку з несприятливими умовами, але з обов'язковим забезпеченням охорони місця події. Між одержанням вихідної інформації про учинення злочину і початком проведення огляду повинен проходити мінімальний проміжок часу. Необґрунтоване зволікання огляду призводить до негативних наслідків, зокрема зміни обстановки на місці події та знищення слідів злочину і речових доказів;

в) повнота огляду: усі ділянки й об'єкти, які пов'язані із механізмом злочину і несуть будь-яку інформацію, що має значення для справи, повинні бути виявлені, зафіксовані та досліджені. Поверхневий огляд не сприяє розслідуванню, а навпаки – створює певні труднощі та безладдя на місці злочину;

г) застосування науково-технічних засобів, без чого виявлення, фіксація і вилучення слідів злочину є неможливим. Лідери кримінальних угруповань нерідко застосовують спеціальні заходи щодо знищення слідів злочину. У кожному конкретному випадку сліди є нечисленими, тому необхідно проводити ретельний огляд із застосуванням усіх криміналістичних можливостей;

д) використання оперативно-розшукової інформації, що дозволяє отримати додаткові відомості про характер події, осіб, причетних до злочинів, місцезнаходження й ознаки об'єктів, які мають значення у провадженні;

е) взаємодія слідчого з іншими суб'єктами правоохоронної діяльності, що дозволяє більш ефективно проводити дану слідчу (розшукову) дію [5; 6].

Однією з умов ефективного проведення огляду є ретельна й всебічна його підготовка. Відсутність підготовчих заходів призводить до поверховості і неповноти оглядів. Після проведення підготовчих заходів слідчий переходить до робочого етапу, який складається з низки тактичних заходів, що передують самому огляду та супроводжують його. Під тактикою огляду слід розуміти комплекс найбільш ефективних способів дій, або найбільш доцільну лінію поведінки слідчого, що забезпечує виявлення максимальної кількості слідів злочину та речових доказів, інформації про досліджувану подію. Загалом, до основних організаційно-тактичних заходів огляду можна віднести: правильне визначення меж огляду; розстановку сил та засобів; обрання найдоцільнішого порядку пересування місцем події під час огляду; визначення методу огляду обстановки місця події та окремих її елементів. При розслідуванні організованої злочинної діяльності основною особливістю огляду є специфіка визначення його меж. Як свідчить слідча практика, помилки у визначенні меж огляду допускалися саме у випадках механічного фіксування слідів і обстановки на місці події, без їх осмислення. Але саме характер події і обстановка визначають у кожному конкретному випадку межі території, яка повинна оглядатися. Через необґрунтоване звуження меж залишаються без огляду ті ділянки місцевості, на яких можуть знаходитися об'єкти, які безпосередньо пов'язані зі злочином. Тактика огляду має певні особливості, які залежать від конкретної слідчої ситуації, або від того, що оглядається: місце учинення злочинів чи місце події [5; 6].

При огляді важливе значення має послідовність його проведення, яка

обумовлюється обставинами кожного конкретного випадку. Проте, будучи обраною слідчим на початку огляду, вона повинна витримуватися до кінця і забезпечити огляд усіх об'єктів, що мають значення для провадження.

Методи огляду умовно можна класифікувати за різними підставами:

1) за глибиною дослідження: а) загальний (слідчий, не змінюючи обстановки, обходить територію місця події, отримуючи уявлення про характер події, встановлює положення предметів і явищ, аналізуючи їх взаємозв'язок. Після чого визначає межі огляду, розстановку сил та засобів, порядок руху учасників огляду та методи дослідження обстановки в цілому та окремих її елементів); б) детальний (ретельне дослідження слідів злочину та речових об'єктів. Огляд проводиться коли обстановка місця події зафіксована у протоколі або за допомогою відеозапису);

2) за повнотою дослідження: а) суб'єктивний метод огляду передбачає дослідження обстановки тільки у місцях розташування слідів та інших речових об'єктів, визначених відповідно до механізму злочину; б) об'єктивний метод полягає у всебічному дослідженні всієї обстановки в цілому;

3) за характером дослідження: а) статичний метод (огляд місця події без порушення обстановки і механічного переміщення у просторі окремих слідів злочину та інших речових доказів з місця виявлення); б) динамічний метод (дозволяє досліджувати об'єкти пізнання у динаміці – їх можна пересувати, описувати, вимірювати, моделювати, всебічно досліджувати їх ознаки);

4) за послідовністю застосування: а) концентричний метод (огляд проводиться від периферії до центру. Метод застосовується, коли немає чітко визначеного центру місця події, і проведення огляду пов'язане із виявленням слідів прибуття й відходу злочинців з місця злочину, засідки або очікування об'єкту злочину); б) ексцентричний метод (огляд проводиться від центру місця події до периферії. Метод використовується для огляду місця події, яке має певний центр; в) фронтальний метод – являє собою огляд значних за площею ділянок місцевості. Цей метод застосовується із залученням допоміжної групи, яка розміщується у лінію і рухається фронтально; г) секторний метод (дослідження території за секторами): слідчий, перебуваючи у центрі досліджуваної території, за компасом визначає напрямок магнітного меридіану і за ходом годинної стрілки відкладає сектор, наприклад, з кутом у 30° . Оглянувши територію одного сектора, він відкладає другий, після його дослідження – третій і так далі, поки не дослідить усю територію в цілому [5, с. 146].

Методи огляду місця події можуть бути й комбінованими, залежно від слідчої ситуації, що склалася під час проведення слідчої (розшукової) дії. Так, при огляді ділянки місцевості зі значними розмірами слідчий розбиває усю територію на квадрати, кожний з яких оглядає концентричним, ексцентричним або фронтальним методами залежно від слідчої картини злочину. Методи огляду у конкретній слідчій (розшуковій) дії виступають як тактичні прийоми дослідження. Питання про послідовність огляду місця події повинне вирішуватися слідчим залежно від обставин, умов й обстановки огляду та слідчої ситуації, що склалася на певному етапі розслідування.

Огляд необхідно поєднувати з комплексом оперативно-розшукових заходів. Оперативно-розшукові заходи, що застосовуються у розслідуванні організованої злочинної діяльності, можна поділити на три групи: а) загороджувальні (патрулювання, охорона, оточення території, організація засідок, блокування місцевості); б) попереджувальні (оповіщення населення про злочин та усі територіальні органи з метою організації спільних заходів); в) допоміжні (застосування службових собак, переслідування злочинців за «гарячими» слідами, використання пошукових систем) [3, с. 545; 4, с. 160].

Огляд можна вважати закінченим, якщо на усі питання, що впливають з події злочину, одержано повну інформацію, зокрема про механізм і спосіб учинення злочину; встановлено лідера угруповання та активних його членів тощо.

Заключний етап огляду полягає в узагальненні, аналізі й оцінці зібраної інформації та фіксації його результатів. Про проведення огляду слідчий складає протокол. До додаткових засобів фіксації можна віднести фотозйомку, відеозапис, складання планів, схем, графіків, креслень та ін.

Підсумовуючи, слід зазначити, що від повноти й об'єктивності огляду багато у чому залежить доказове значення цієї слідчої (розшукової) дії. Неуважне та поверхневе проведення слідчого огляду тягне за собою втрату речових доказів, які дозволяють довести провину членів злочинних угруповань (особливо їхніх організаторів, лідерів), і, як наслідок, «зупинення» кримінального провадження.

Висновок. Досягнення мети огляду можливе лише за умови своєчасного його проведення, використання різноманітних тактичних прийомів (комбінацій) та методів. Для визначення послідовності проведення огляду необхідно враховувати слідчу ситуацію, що склалася, і використовувати наявну інформацію про учинений злочин, визначаючи найбільш ймовірні місця знаходження слідів злочину та інших речових доказів. Слідчий огляд можна вважати позитивним, якщо досягнуто кінцеву мету даної слідчої (розшукової) дії – виявлено сліди злочину, встановлено лідера злочинного угруповання й активних його членів, є достатня інформація для висунення загальних і окремих слідчих й оперативно-розшукових версій, отримано достатні відомості для організації розшуку й затримання злочинців та викраденого майна, встановлення свідків та ін.

Бібліографічні посилання

1. Криміналістика : підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / Глібко В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. А. та ін. / за ред. В. Ю. Шепітька. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 684 с.
2. Салтевський М. В. Криміналістика : підручник у 2-х ч. – Ч. 2 / М. В. Салтевський. – Харків : Консум, 2001. – 528 с.
3. Синєокий О. В. Планування та організація розслідування кримінальних справ про умисні вбивства, які скоєні в умовах неочевидності : науково-практичне видання для прокурорів, слідчих та оперативних працівників карного розшуку / О. В. Синєокий. – Запоріжжя : Дике Поле, 1999.
4. Жогин Н. В., Фаткуллин Ф. Н. Предварительное следствие в советском уголовном

процессе / Жогин Н. В., Фаткуллин Ф. Н. – М. : Юрид. лит., 1965.

5. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань : монографія / Чаплинський К. О. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. – 304 с.

6. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. / Чаплинський К. О. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. – 496 с.

Иванчишин И.И. Организационно-тактическое обеспечение проведения осмотра при расследовании преступлений, совершенных организованными группировками. Рассмотрены актуальные проблемные вопросы организационно-тактического обеспечения проведения следственного осмотра при расследовании преступлений, совершенных организованными преступными группировками. Проанализированы имеющиеся в юридической литературе мнения по этому вопросу, предложены организационные меры и тактические приемы проведения следственного (розыскного) действия.

Ключевые слова: следственный осмотр, организация, тактика, тактические приемы, организационное обеспечение.

Ivanchyshyn I.I. Organizational-tactic support of conducting crime scene examination during investigation of crimes committed by organized groups. This scientific article is about treatment of the actual problem questions of carrying out of investigatory inspection.

The author have analyzed the points of view available in the legal literature on these questions and offered the tactical method of carrying out of investigatory actions.

Keywords: investigatory inspection, interrogation, tactics, tactical method, tactical security.

Надійшла до редакції 26.12.2016

Каторкін Р.А.

ад'юнкт

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.343.5

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИЗОВУ НА СТРОКОВУ ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ, ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ЗА ПРИЗОВОМ ОСІБ ОФІЦЕРСЬКОГО СКЛАДУ В УКРАЇНІ У XX СТОЛІТТІ

Розглянуто розвиток на землях сучасної України кримінально-правових норм, що регулювали відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу у XX столітті, проаналізовано їх основні недоліки та переваги.

Ключові слова: ухилення, призов, строкова військова служба, злочин, покарання, офіцерський склад, Кримінальний кодекс.

Постановка проблеми. У 1991 році наша країна здобула незалежність, однак, як показують останні події на Донбасі та в АР Крим, даний здобуток треба відстоювати кожен день, оскільки демократичний проєвропейський шлях України подобається далеко не всім «сусідам». Щоденна війна, що точиться на теренах нашої Батьківщини, в черговий раз демонструє нам важливість сильної та дисциплінованої армії. Проблеми в її комплектації підбивають боєздатність держави, ставлячи тим самим під загрозу життя, здоров'я та свободу мільйонів громадян. У зв'язку із цим будь-які правопорушення у цій сфері набувають особливого значення.

Дослідження кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу в історико-правовому аспекті має допомогти виявити основні помилки та здобутки кримінального права в цій галузі, допоможе удосконалити чинне законодавство в цій галузі знань, якщо воно буде необхідним. Крім того, як слушно зазначають М.І. Панов та Н.О. Гуторова, історико-правовий метод дослідження дає можливість показати генезис проблем кримінальної відповідальності за окремі види злочинів на базі аналізу кримінального законодавства минулих років і практики його застосування, виявити тенденції розвитку законодавства, прослідкувати його взаємозв'язок із соціально-економічними умовами життя суспільства і держави, а також розвитком інших галузей права [1, с. 303].

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблеми кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу досліджували різні вчені, серед яких особливий внесок становлять праці М.І. Бажанова, О.М. Бандурки, В.О. Глушкова, С.П. Кучевської, О.М. Литвинова, І.І. Митрофанова, М.І. Мельника, М.І. Панова, В.Я. Тація, М.І. Хавронюка, В.В. Шаблистого та ін. Незважаючи на це, дослідження кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу в історико-правовому аспекті не проводились, що й виступило додатковим аргументом при обранні теми цієї наукової статті.

Мета статті – дослідити розвиток норм про кримінальну відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу в ХХ столітті, виявити основні недоліки і переваги.

Виклад основного матеріалу. Першим нормативно-правовим актом ХХ століття в Російській імперії, що встановлював кримінальну відповідальність за ухилення від строкової військової служби, військової служби за призовом осіб офіцерського складу, було «Уложення про покарання кримінальні та виправні» (далі – Уложення) 1903 року. Цій проблемі присвячувалась Глава восьма «Про порушення постанов щодо військової та земської повинності».

Особливу увагу при розгляді Глави восьмої Уложення 1903 року слід приділити статті 183, що встановлювала: «Офіцер або чиновник запасу армії

чи флоту, винний:

1) у недоставленні чи несвоєчасному доставленні відомостей про себе, що потребувалися для обліку запасу;

2) у неприйнятті, в разі тимчасової відлучки з міста, постійного місця проживання, необхідного для своєчасного отримання заходів, в місці тимчасового перебування, розпоряджень уряду щодо призову на військову службу, – карається грошовою пенею не більше ста рублів» [2, с. 111].

Як бачимо, неприйняття розпоряджень уряду щодо призову на військову службу автоматично вважалось ухиленням від нього. Така стаття була однією з перших норм, що прямо встановлювала кримінальну відповідальність за ухилення від призову на службу осіб офіцерського складу на території Російської імперії. На нашу думку, санкція даної статті була досить м'якою, тому що офіцер, на відміну від рядового солдата, мав за своїми плечима певну військову школу, багаж знань, тому становив більшу цінність для армії.

Стаття 188 встановлювала: «Особа, яка підлягає відбуттю військової повинності в армії чи флоті, або козацьких військах або яка перебуває в запасі армії чи флоту або в ополченні, винна:

1) у заподіянні собі, особисто або опосередковано через іншу особу, з метою ухилення від виконання військової повинності, тілесного ушкодження, що перешкоджає прийому на військову службу чи її відбуванню;

2) в обмані з метою звільнення від військової повинності або присвоєнні ненаданої законом пільги за цією повинністю, чи отриманні відстрочки з її виконання без законного на те права;

3) у самовільному залишенні Батьківщини чи неповерненні на неї з метою ухилення від військової повинності, – карається заточенням у в'язницю на строк не менше шести місяців.

Особі, яка підлягає відбуванню військової повинності в армії, флоті чи козацьких військах, винній у злочинному діянні, передбаченому в пункті першому, або другому чи третьому, в разі, якщо вона здатна служити і була знайдена раніше досягнення нею тридцяти чотирьох років, зазначене покарання, після зарахування на військову службу, замінюється для неї одиночним ув'язненням у військовій в'язниці на строк від трьох до чотирьох місяців» [2, с. 111-112].

Як бачимо, рядових солдат-ухилянтів карали більш жорстко, ніж офіцерів, що було недоречно та неправильно. Великим недоліком статті 188 також була відсутність різних покарань за різні способи ухилення. Законодавець не визначав більш небезпечні та менш небезпечні способи ухилення від призову на строкову службу.

Отже, Уложення 1903 року мало ряд недоліків в нормах, що встановлювали кримінальну відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, однак ідея розподілу злочинів у сфері ухилення від призову на військову службу на ті, що вчиняються звичайними призовниками, та ті, які вчиняються призовниками-офіцерами, а також виділення різних способів ухилення від

такого призову була досить актуальною.

Розпад Російської імперії і подальше утворення СРСР започаткували новий етап розвитку українських земель – радянський. Він запам'ятовується, серед всього іншого, прийняттям цілої низки кримінально-правових актів.

Так, у 1922 р. на території більшості земель сучасної України введено в дію Кримінальний кодекс УСРР.

На статті, що встановлювали кримінальну відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, у Кримінальному кодексі УСРР 1922 року окремої глави не виділялося – вони відносились до розділу другого «Про злочини проти порядку управління» глави першої «Державні злочини». Стаття 81³ безпосередньо встановлювала кримінальну відповідальність за ухилення від призову на обов'язкову військову службу та передбачала за дане діяння такі санкції: за наявності пом'якшуючих обставин або «малої політичної свідомості» – конфіскація частини майна на суму не менш ніж 300 рублів, з направленням у військову частину для проходження військової служби; за відсутності пом'якшуючих обставин – позбавлення волі на строк від шести місяців з обов'язковою конфіскацією частини майна і поверненням після відбування покарання у військову частину для проходження встановленого строку військової служби [3, с. 30].

Вважаємо, що основним недоліком цієї статті була нечітка визначеність санкції, яка встановлювала нижчий поріг покарання, але не регулювала вищий. Окрім того, законодавець ввів не зовсім зрозуміле поняття «мала політична свідомість».

Стаття 81⁴ передбачала: «Ухилення від призову на обов'язкову військову службу шляхом заподіяння собі ушкодження в здоров'ї, підроблення документів, підкупу посадових осіб, зміна власного прізвища або звання, так само під приводом релігійних переконань чи шляхом інших хитрощів, карається позбавленням волі на строк не менше одного року з обов'язковою конфіскацією частини майна» [3, с. 30]. Дана стаття мала такі ж недоліки, як і попередня. Окрім того, диспозиції статей 81³ та 81⁴ відрізнялися лише тим, що в останній перелічувалися способи ухилення.

Такий підхід у встановленні кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу є, м'яко кажучи, не досить зрозумілим. Можна припустити, що перелічені способи ухилення є обтяжуючими обставинами скоєння злочину, передбаченого ст. 81³, однак тоді постає питання у доцільності використання в статті 81⁴ словосполучення «чи шляхом інших хитрощів», адже в разі ухилення від строкової військової служби будь-яким іншим, не передбаченим законом способом, постає питання, за якою статтею мають притягувати до кримінальної відповідальності винну особу. виправити таку колізію необхідно було або шляхом поєднання двох статей в одну з видаленням словосполучення «чи шляхом інших хитрощів» (в такому разі частина друга статті виступала б кваліфікуючою ознакою), або за допомогою вилу-

чення з Кодексу статті 81³ (в такому разі необхідно було б понизити нижній ступінь покарання у ст. 81⁴ до того, що був зазначений у ст. 81³).

Отже, Кримінальний кодекс УСРР 1922 року мав ряд недоліків в статтях, що передбачали кримінальну відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу. Крім того, даний нормативно-правовий акт не містив окремо норм, які б встановлювали кримінальну відповідальність за ухилення від призову на військову службу осіб офіцерського складу. На нашу думку, дані недоліки пояснюються дуже легко – після революції та хаосу, що панували на території колишньої Російської імперії, нова радянська влада прагнула якнайшвидше вивести із обігу все, що було створено при цареві, в усіх сферах життя (в тому числі в юридичній площині). Саме тому Кодекс 1922 року було створено «на швидку руку» з низкою недоліків.

Кримінальний Кодекс УСРР 1922 року проіснував недовго – до 1927 року, коли на зміну йому було видано новий Кримінальний кодекс. Основним завданням даного нормативно-правового акта, згідно зі ст. 1, була судово-правова охорона Радянської Соціалістичної Держави і встановленого в ній правопорядку від суспільно небезпечних діянь (злочинів) шляхом застосування до винних вказаних в даному Кодексі засобів соціального захисту [4, с. 5].

Отже, виходячи з визначення завдання, даний нормативно-правовий акт ставив на перше місце захист інтересів держави. Це можна пояснити тим, що у країні панував тоталітарний режим, для якого найвищою цінністю була не людина, а існуючий суспільний устрій.

На відміну від попереднього Кодексу, в Кримінальному кодексі 1927 року кримінальна відповідальність за ухилення від призову на військову строкову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу закріплювалася лише в одній статті – 56¹², що відносилася до частини «А» глави другої «Злочини проти порядку управління». Згідно зі ст. 55 злочин проти порядку управління – це скоєне без контрреволюційної мети діяння, що порушує правильну діяльність органів управління чи народного господарства, або таке, що послаблює силу і авторитет влади і поєднане з опором органам, владі, перешкоджанням їх діяльності чи невиконанням законів [4, с. 26].

Стаття 56¹² складалася з двох частин. У першій передбачалася кримінальна відповідальність за «відмову або ухилення» від призову на строкову військову службу. Дане діяння каралося позбавленням волі на строк до шести місяців з відправленням після відбуття покарання в частини військ для проходження встановленого строку служби, а за пом'якшуючих обставин – дисциплінарним стягненням, що накладалося військовим керівництвом частини, куди направлялася особа, що ухилялася від служби [4, с. 27-28].

Вважаємо, в даній нормі недоречним було використання термінів «відмова або ухилення», адже в даному контексті «відмова» – це і є різновид ухилення від призову на строкову військову службу.

Частина друга вказаної статті зазначала: «Ті самі дії за обтяжуючих обставин, і в тому числі при ухиленні шляхом ушкодження здоров'я, фальсифікації документів, підкупу посадових осіб і т. ін., а також під приводом релі-

гійних вподобань, тягнуть за собою позбавлення волі на строк до п'яти років з наслідками, вказаними в частині першій даної статті» [4, с. 28].

Як бачимо, в даній статті було виправлено колізію в законі, що існувала в статтях 81³ та 81⁴ Кримінального кодексу 1922 року, шляхом об'єднання двох статей в одну з подальшим її поділом на дві частини. Окрім того, встановлювалася верхня межа покарання. На нашу думку, завдяки таким корективам даний нормативно-правовий акт в частині кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу був значно вдалішим, набагато прозорішим, зменшував можливості суб'єктивного винесення покарання.

В 1930 році до зазначеної статті було внесено зміни. Частина перша була наведена в такій редакції: «За ухилення від чергового призову на дійсну військову службу застосовуються виправно-трудова робота на строк до одного року». Отже, законодавець більш вдало, на нашу думку, сформував диспозицію та пом'якшив покарання. Що стосується другої частини статті 56¹², то тут також було внесено невелику зміну: додано такий спосіб ухилення від призову на строкову військову службу, як симуляція хвороби [5, с. 21].

Вважаємо, що такі зміни в статті в цілому робили її більш досконалою з юридичної точки зору, однак її недоліком була однорідність способів ухилення. Законодавець не встановлював, які з перелічених способів вчинення даного злочину є більш небезпечними та мають тягнути більш суворе покарання, а які – менш небезпечні і мають каратися більш м'яко. Окрім того, недоліком Кримінального кодексу 1927 року була відсутність спеціальної норми, яка б регулювала кримінальну відповідальність за ухилення від призову на службу осіб офіцерського складу.

У 1960 році в УРСР було видано новий Кримінальний кодекс, який діяв навіть після розпаду Радянського Союзу – аж до 2001 року. Кримінальна відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу передбачалася статтею 72, що так і називалася – «Ухилення від призову на строкову військову службу». Зазначена стаття відносилася до глави першої Особливої частини «Злочини проти держави» і суттєво відрізнялася від ст. 56¹² Кримінального кодексу УСРР 1927 р. Законодавець в новому Кодексі не розписував способи ухилення, а лише встановлював кримінальну відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк до трьох років [6].

На нашу думку, такий підхід був дуже непрофесійним. Складається враження, що дану статтю було написано «на швидку руку», аби просто встановити кримінальну відповідальність, а далі передати повноваження щодо вирішення справи суду, який на власний розсуд мав встановити ступінь суспільної небезпеки діяння та, зокрема, способу його вчинення. Окрім того, в ньому не регулювалося питання кримінальної відповідальності за ухилення від призову на службу осіб офіцерського складу. Отже, з точки зору встановлення кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, Кримінальний кодекс 1960 р. містив ряд недоліків та був менш вдалим, ніж

кодекси 1922 та 1927 років.

Висновки. Першим нормативно-правовим актом, виданим у ХХ столітті, що встановлював кримінальну відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу у Російській імперії (до складу якої входила більша частина сучасної України), було «Уложення про покарання кримінальні і виправні» 1903 року. Даний законодавчий акт, попри ряд недоліків, поділяв вищезазначені злочини залежно від способу ухилення. Крім того, в Уложенні встановлювалися різні покарання за ухилення від призову на військову службу для звичайних призовників та призовників-офіцерів.

Подальші кримінально-правові закони, що змінювали один одного, все менше торкалися проблеми кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу. В результаті Кримінальний кодекс 1960 року взагалі розкривав вказаний злочин поверхнево, що негативно відображалось на правовому забезпеченні комплектації армії.

З огляду на зовнішню військову загрозу, що нависла над нашою державою, на нашу думку, чинний Кримінальний кодекс України 2001 року слід також удосконалити в частині кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу. Для вирішення цього завдання доцільно скористатися власним історичним досвідом. Саме тому перспективним напрямком подальших досліджень вважаємо розгляд та аналіз чинних кримінально-правових норм, що регулюють відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу.

Бібліографічні посилання

1. Панов М. І. Методологічні засади дослідження проблем особливої частини кримінального права / М. І. Панов, Н. О. Гуторова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/12338/1/100_29.pdf.
2. Волковъ Н. Т. Новое Уголовное уложение / Н. Т. Волковъ // Склад изданий П.Т. Волкова в Москве. – М., 1906 г. – 416 с.
3. Уголовный кодекс УССР, с измен. и дополнениями по 1 ноября 1924 г. и алфав. указателем / Юридическое издательство Наркомюста УССР. – Х., 1924. – 74 с.
4. Уголовный кодекс УССР в редакции 1927 г. (с изменениями по 1 июня 1928 г.) / 4-е офиц. Издание; Юридическое издательство Наркомюста УССР. – Х., 1928. – 79 с.
5. Кримінальний кодекс УРСР, затверджений Центральним Виконавчим Комітетом Української РСР 8 червня 1927 р. / Офіц. текст із змінами і доповненнями на 1 листопада 1949 р., з постатейними матеріалами і додатками. – Київ, 1950. – 168 с.
6. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2001-05/page>.

Каторкин Р.А. Уголовно-правовое обеспечение призыва на срочную военную службу, военную службу по призыву лиц офицерского состава в Украине в ХХ веке. Рассматривается развитие на землях современной Украины уголовно-правовых норм, регулирующих ответственность за уклонение от призыва на срочную военную службу, военную службу по призыву лиц офицерского состава в ХХ веке, анализируются их основ-

ные недостатки и преимущества.

Ключевые слова: уклонение, призыв, срочная военная служба, преступление, наказание, офицерский состав, Уголовный кодекс.

Katorkin R.A. Criminal-legal support of conscription for term military service, military service after conscription of individual officers in Ukraine in XX century. In 1991 our country has gained its independence, but regarding the latest events in Donbass and in The Autonomy Republic of Crimea this achievement must be defended every day thus the democratic pro-european way which Ukraine has chosen for itself is not shared by not all its “neighbours”. The daily war that waged on the territory of our Motherland once again demonstrates us the importance of strong and disciplined army. Problems in its configuration undermine the fighting capacity of the state, thus putting at risk the life, health and freedom of million of citizens. In this regard any violations in this area got particular meaning.

Problems of criminal liability for draft evasion have been researched by different scholars however despite this the study of criminal liability for draft evasion in historical-legal aspect have not been made.

The purpose of this research is to trace the evolution of criminal-legal liability for draft evasion, to disclose basic shortcomings and advantages.

The author has considered the development on today Ukrainian lands of criminal-legal rules that regulated liability for draft evasion in XX century, and has analyzed its basic shortcomings and advantages. In particular he has paid attention to such laws as “Article on criminal and correctional punishments” of 1903, Criminal Codes of The Ukrainian Soviet Socialist Republic of 1922, 1927, and 1960.

The prospective direction of further research is considered the convey and analysis of criminal-legal provisions in force regulating liability for draft evasion.

Keywords: evasion, conscription, term military service, crime, punishment, officer staff, Criminal Code.

Надійшла до редакції 19.01.2017

Кіцелюк В.М.

здобувач

(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.98 : 343.34

МОЖЛИВОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕНЬ ВСТАНОВЛЕНИХ ЗАКОНОДАВСТВОМ ВИМОГ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ

Розглянуто основні види судових експертиз, які призначаються під час розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки. Розкрито можливості таких експертних досліджень, а також вивчено питання послідовності та моменту їх призначення. На основі аналізу наукових джерел обґрунтовано необхідність проведення комплексних експертних досліджень для ефективного розслідування означених порушень.

Ключові слова: *судова експертиза, розслідування порушень вимог пожежної безпеки, порядок призначення, комплексний характер, завдання експертних досліджень, пожежно-технічна експертиза.*

Постановка проблеми. Пожежа – це складне фізико-хімічне явище неконтрольованого горіння, яке супроводжується утворенням специфічної слідової картини. Тому розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки вимагає застосування різноманітних спеціальних знань на різних його етапах. Однією з форм використання спеціальних знань є призначення та проведення судових експертиз. Судова експертиза дозволяє використовувати під час розслідування злочинів можливості сучасних науково-технічних засобів, розширюючи тим самим пізнавальні межі слідства та суду, нерідко є ефективним та результативним способом встановлення важливих обставин провадження.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблеми використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, пов'язаних з виникненням пожежі, вивчали Л. Б. Барон, В. Д. Безвесільний та О. Ф. Дьяченко, О. Н. Євтушенко, М. С. Жук, С. І. Зернов, Г. М. Казаков, М. М. Кривих, Е. В. Лантух, В. Л. Москаленко, С. О. Назаров, А. Н. Оркін, С. І. Соболевська, М. М. Степанов, А. І. Федотов, М. Л. Цимбал, Г. П. Шамаєв та інші вчені.

Метою даної статті є розкриття можливостей та особливостей призначення судових експертиз під час розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Різноманітність об'єктів, виявлених на місці пожежі, що вимагають експертного дослідження, обумовлює можливість та необхідність проведення різних видів судових експертиз. Так, під час розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки можуть призначатися з класу інженерно-технічних експертиз: пожежно-технічна, електротехнічна, будівельно-технічна, інженерно-технологічна; з класу криміналістичних експертиз: експертиза матеріалів, речовин та виробів (лакофарбових матеріалів і покриттів; полімерних матеріалів; волокнистих матеріалів; нафтопродуктів і паливно-мастильних матеріалів; скла, кераміки; металів і сплавів; наявності шкідливих речовин у навколишньому середовищі; речовин хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин), вибухотехнічна, трасологічна, технічна експертиза документів, почеркознавча, балістична експертиза; з класу товарознавчих експертиз: машин, обладнання, сировини та товарів народного споживання; автотоварознавча; транспортно-товарознавча; військового майна, техніки та озброєння та інші види експертних досліджень залежно від конкретних обставин провадження.

З огляду на таке різноманіття експертних досліджень, що можуть призначатися при розслідуванні означеної категорії правопорушень, хотілося б акцентувати на тому, що для ефективного використання можливостей судових експертиз слідчий повинен правильно диференціювати міжгалузеві функції експертних спеціальностей для правильної та коректної постановки питань, підготовки достатньої кількості та якості матеріалів для проведення експертизи, а також розуміння послідовності їх призначення.

Так, на важливості вибору правильного часу призначення експертиз наголошує С. І. Соболевська. Авторка, зокрема, зауважує, що хімічні експертизи, пов'язані з виявленням решток легкозаймистих та паливно-мастильних речовин, повинні призначатися одразу після проведення огляду місця події та вилучення зразків для дослідження, оскільки, по-перше, більшість з таких речовин можуть за неправильного упакування дуже швидко випаровуватися; по-друге, чим швидше вдасться вирішити питання, що потребують спеціальних знань, тим раціональніше слідчий зможе вести подальше розслідування. Водночас призначення в усіх випадках пожежно-технічної експертизи одразу після слідчого огляду, на думку вченого, є неправильним, оскільки до цього моменту зібрано ще досить мало даних про подію злочину, слідчим не висунуто і не підтверджено найбільш ймовірні версії, тому експертиза може виявитися досить поверхневою. З іншого боку, вважає С. І. Соболевська, і затягувати з призначенням пожежно-технічної експертизи не варто, оскільки обстановка після пожежі може змінитися під впливом атмосферних явищ чи інших факторів. Якщо до того ж і первісний огляд був проведений неякісно, то для проведення пожежно-технічної експертизи може виявитися недостатньо матеріалів, що може спричинити неможливість вирішити питання, поставлені перед експертом [1, с. 135-136].

Цілком погоджуючись з висловленою позицією С. І. Соболевської стосовно призначення хімічної експертизи, не повністю поділяємо її думку щодо моменту призначення пожежно-технічної експертизи. Вважаємо, що в деяких випадках зволікати з її призначенням не слід, більше того, дотримуємося думки, що найбільш ефективним проведенням експертних досліджень є безпосередньо на місці пожежі.

Підтвердження нашої позиції знаходимо й у роботах інших вчених. Зокрема, М.В. Безуглов вважає, що специфіка пожежно-технічної експертизи є такою, що робоче місце експерта знаходиться не стільки в лабораторії, скільки на місці пожежі. Тому однією із суттєвих умов підвищення наукової обґрунтованості експертних досліджень та ефективності розслідування пожеж є максимальне наближення діяльності експертних установ до роботи слідчого [2, с. 12-13].

Як стверджує М.Л. Цимбал, у слідчій тактиці існують відповідні вказівки про невідкладність, негайність процесуальних дій. Як гарантію від невдач, пов'язаних із тривалим часом, що проходить між вилученням об'єктів та проведенням експертизи у лабораторних умовах (що може призвести до незворотних змін у субстратній або морфологічній будові об'єкта, вилученого з місця пожежі), можна розглядати призначення експертизи безпосередньо на місці події, одразу після слідчого огляду [3, с. 111-112].

Аналогічну позицію з даного питання має Е. В. Лантух, який зауважує, що максимально результативною пожежно-технічна експертиза буде тоді, коли її призначають одразу ж після огляду місця події або її проведення за часом та місцем збігається з оглядом [4, с. 109].

На нашу думку, основним об'єктом пожежно-технічної експертизи є са-

ме місце пожежі. Необхідність дослідження експертом місця пожежі викликана особливостями об'єктів експертизи, якими є обгорілі частини будівель, споруд, протипожежний інвентар, різні механізми та матеріали, залишки згорілих речовин. На місці пожежі експерт може оцінити ознаки, які у своїй сукупності дозволяють виявити причину пожежі. Крім того, не кожен речовий доказ (через розміри чи з інших причин) може бути вилучений з місця пожежі, а у матеріалах слідчого огляду не завжди можливо повністю відобразити обстановку пожежі та зафіксувати окремі деталі, що мають вирішальне значення для встановлення осередку пожежі. Тому висновок експерта, заснований лише на матеріалах провадження, часто робить його неповним та неогрунтованим.

Обираючи момент для призначення експертизи, слідчий, як правило, повинен виходити з необхідності забезпечення експерту можливості дослідження місця пожежі у обстановці, найбільш наближеній до умов виникнення та розвитку пожежі. На нашу думку, така можливість може бути забезпечена лише у тому випадку, коли пожежно-технічна експертиза призначається одразу після слідчого огляду або ж її проведення співпадає з ним.

Велика кількість різновидів судових експертиз, що можуть призначатися під час розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки, стала передумовою для намагань класифікувати такі дослідження. Так, Ю. О. Бондаренко пропонує поділити їх на обов'язкові та факультативні [5, с. 136-137].

Обов'язкові експертизи проводяться для встановлення обставин, прямо зазначених у законі (ст. 242 КПК) або таких, що впливають із сутності складних технічних, фізичних, хімічних явищ чи їх сукупності, коли для їх повного та різнобічного вивчення необхідно залучати осіб, які володіють спеціальними знаннями в галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла. Тому при розслідуванні порушень правил пожежної безпеки обов'язково призначаються судово-медична та пожежно-технічна експертизи: перша встановлює причину та час настання смерті чи ступінь ушкоджень здоров'ю, друга – причину та осередок виникнення вогню, його напрямок та розповсюдження. Так, В. Д. Безвесільний та О. Ф. Дьяченко зауважують, що коли у провадженні про пожежу пожежно-технічна експертиза не була зроблена, прокурор, як правило, повертає її для проведення додаткового розслідування [6, с. 49].

Факультативні експертизи проводяться для встановлення обставин злочину, які не формують вихідну слідчу ситуацію під час розслідування. До них Ю. О. Бондаренко відносить будівельно-технічну, судово-почеркознавчу, технічну експертизу документів та інші види експертних досліджень.

У цілому погоджуючись із запропонованою класифікацією, вважаємо за необхідне більш детально зупинись на особливостях призначення та можливостях обов'язкових експертиз, що призначаються при розслідуванні порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки.

Призначення судово-медичної експертизи, відповідно до ст. 242 КПК

України, є обов'язковим для встановлення причин смерті або тяжкості та характеру тілесних ушкоджень. Тому при виявленні на місці пожежі трупа чи травмованої людини слідчому необхідно призначати проведення даного виду експертизи.

Огляд трупа повинен проводити спеціаліст саме у галузі судової медицини, а не будь-який інший лікар. Спеціальні знання судового медика включають в тому числі криміналістичні знання про сліди на тілі трупа, ознаки впливу високих температур та продуктів горіння, якими можуть не володіти звичайні медики.

У випадку відсутності судового медика при огляді місця пожежі слідчому не варто здійснювати активні дії щодо огляду трупа. Допустимо лише здійснити фото- та відеозапис на об'єкті пожежі та місця виявлення трупа, встановити його особистість. У протоколі необхідно детально описати місце виявлення трупа, його позу та предмети, що знаходяться поряд.

Основні питання, що ставляться на розгляд судово-медичної експертизи, залежно від обставин провадження, можуть стосуватися наявності, характеру та ступеню тілесних ушкоджень потерпілих, причини та часу настання смерті, характеру та походження пошкоджень на трупі та ін.

Слід зауважити, що крім зазначених відомостей дані судово-медичної експертизи можуть бути достатньою підставою для визначення фізичних і часових параметрів пожежі, зокрема для встановлення місця знаходження осередку пожежі, часу її виникнення та тривалості, пожежної характеристики середовища, особливостей джерела запалювання та горючого середовища тощо [6, с. 86].

Основними завданнями пожежно-технічної експертизи є встановлення таких важливих для розслідування означеної категорії порушень даних, як визначення осередку пожежі, шляхів і часу виникнення горіння, причини виникнення пожежі та її динаміки в часі і просторі, визначення пожежонебезпечних властивостей речовин і матеріалів, а також відповідності технічного стану об'єкта протипожежним нормам.

Широке коло питань, що вирішуються в ході пожежно-технічної експертизи, зумовило виникнення різних її класифікацій. Так, С. І. Зернов виділяє три види експертиз, що належать до пожежно-технічних: експертиза місцезнаходження осередку пожежі та її динаміки; експертиза механізму виникнення вогню; експертиза умов, які сприяли виникненню та розвитку пожежі [7, с. 16-20].

Більш докладну класифікацію за питаннями діагностичного характеру, що вирішуються в ході експертних досліджень даного виду, пропонують В. Д. Безвесільний та О. Ф. Дьяченко. Вчені, зокрема, здійснили такий розподіл напрямів пожежно-технічної експертизи:

- встановлення осередку пожежі (де знаходився осередок пожежі за наявності вказаних вихідних даних, з якого місця розпочалася пожежа, яким чином розповсюджувалося горіння тощо);
- діагностика горючого середовища та динаміка горіння (чи могло від-

бутися самоспалахування названих матеріалів і предметів на місці, де утворився осередок пожежі; чи не відбулося самозаймання певних речовин і матеріалів в умовах, що передували виникненню пожежі; чи існували суперечності між умовами, необхідними для горіння наявних матеріалів пожежного навантаження, та свідченнями про виникнення та наслідки пожежі; в який час виникло горіння тощо);

– діагностика взаємодії джерел запалювання з горючим середовищем (внаслідок дії якого засобу утворилося джерело запалювання; за який проміжок часу повинно розпочатися горіння даного матеріалу від тліючого тютюнового виробу за вказаних умов; чи існує причинний зв'язок між дією потенційних джерел запалювання і виникненням пожежі; чи можливе займання наявних матеріалів пожежного навантаження від дії вогню, яким супроводжується робота технологічного устаткування або приладу, тощо);

– діагностика причинного зв'язку між вибухом і пожежею (яка природа вибуху і механізм його дії, чи є цей вибух технологічним; що відбулося раніше: пожежа чи вибух; які існували в даному випадку причини і умови утворення надмірного тиску в обладнанні; чи існувала можливість уникнути виникнення вибуху та які заходи безпеки необхідно було для цього взяти та ін.);

– діагностика причин виникнення пожеж з ознаками підпалу (чи є в характері перебігу пожежі ознаки підпалу; чи мають місце специфічні особливості, що вказують на штучне утворення осередку пожежі; чи не є ознакою підпалу наявність декількох осередків пожежі тощо);

– діагностика причинного зв'язку виникнення пожежі з протипожежним станом об'єкта (чи дотримувалися технічні вимоги у процесі монтажу електропроводки освітлювальних, опалювальних приладів, систем вентиляції; чи всі нормативні вимоги та правила дотримувались під час виконання робіт; чи відповідали дії відповідальної особи при проведенні технологічної операції вимогам, викладеним у нормативних актах, та ін.);

– діагностика механізму виникнення та розвитку пожеж, установлення їх технічних причин (якими особливостями характеризується взаємодія джерела запалювання з горючим середовищем при обставинах виникнення початкового горіння; який механізм виникнення пожежі за наявних умов; які особливості розвитку пожежі в часі та просторі; які явища та обставини обумовили технічну причину пожежі та ін.);

– оцінка результатів пожежогасіння (у чому полягають недоліки, що негативно вплинули на результат пожежогасіння; чи вплинули на наслідки пожежі перепони на шляху прямування підрозділу пожежної охорони до місця виклику; чи відповідає нормативному часу прибуття на місце виклику пожежного підрозділу тощо) [6, с. 58-70].

Як бачимо, коло питань, що вирішуються в ході проведення пожежно-технічної експертизи, є надзвичайно широким. Своєчасне призначення такої експертизи та точна постановка питань судовому експерту дозволить у короткі терміни отримати необхідну інформацію, внести корективи у висунуті

версії та визначити потрібні для подальшого розслідування слідчі дії.

З огляду на зазначене особливу увагу викликає проблема коректної постановки питань судовому експерту. На цьому акцентують чимало фахівців. Так, С.І. Соболевська стверджує, що для формулювання питань необхідні спеціальні знання, тому доцільно залучати до підготовки питань експерта, якому буде призначатися експертиза. Однак, як зауважує вчена, консультація з експертом не звільняє слідчого від обов'язку формулювати питання та нести відповідальність за їх правильність [1, с. 126]. У свою чергу, А. В. Мішин зазначає, що для чіткого та правильного формулювання питань, а також можливості оцінювати наукову достовірність висновків експерта слідчому необхідно знати можливості пожежно-технічної експертизи та сутність її методів [8, с. 108].

Крім чітко визначених та коректних питань успішне проведення експертизи залежить від повноти та якості матеріалів, зібраних слідчим та представлених на дослідження. Як показує практика, наукова обґрунтованість висновків пожежно-технічної експертизи значною мірою забезпечується при наданні для її проведення протоколу місця події (включаючи фото- та відеозйомку, таблиці, плани, схеми), акта про пожежу, плану згорілого приміщення, схеми електропроводки та опалювальних пристроїв, протоколів допиту свідків та потерпілих, висновків інших експертиз (за наявності), а також речових доказів, які досліджуються чи необхідні для проведення експертизи.

Також М.Л. Цимбал звертає увагу ще на одну особливість, яку повинен враховувати слідчий при призначенні пожежно-технічної експертизи. Досить часто призначенню даного виду експертних досліджень повинні передувати інші види експертиз (їх результати використовуються пожежно-технічним експертом). Тому, вважає вчений, під час розслідування проваджень про пожежі стосовно механізму її початку та вирішення інших питань, як правило, повинна призначатися комплексна експертиза чи комплекс експертиз, що вирішують допоміжні питання [9, с. 163].

На нашу думку, проведення комплексних досліджень є однією з сучасних тенденцій розвитку судової експертології, яка полягає в інтеграції знань різних галузей експертної науки. Місце пожежі містить велику кількість різноманітних слідів, які, крім того, піддавалися впливу високих температур, тобто трансформувались, видозмінювались та викривлялись. Відтак, комплексне використання різних напрямів спеціальних знань дозволить «реконструювати» елементи події, що відбулася, та за їх сукупністю встановити механізм пожежі.

Дослідження електротехнічної експертизи мають допоміжний характер для проведення пожежно-технічної експертизи за наявними вихідними даними про стан електромережі та електрообладнання, причини виникнення аварійних режимів унаслідок перетворення електричної енергії у теплову та ін.

Об'єктами електротехнічної експертизи є електроприлади та електрообладнання, їх частини, пристрої електрозахисту, фрагменти електропроводів тощо. Відтак, у межах проведення даного виду досліджень можуть вирішу-

ватись питання про справність електроприладів або електромереж, характеристику ізоляції електропроводки, відповідність стану електропроводки об'єкта нормативним вимогам, характеристику пристроїв електрозахисту конкретної ділянки тощо.

Слід зауважити, що ряд об'єктів може бути предметом дослідження як електротехнічної, так і пожежно-технічної експертизи залежно від питань, на які треба надати відповідь. Так, наприклад, причинами руйнування металічних жил кабельних виробів можуть бути аварійний режим роботи електромережі, зовнішній термічний вплив пожежі, взаємодія різнорідних металів в умовах зовнішнього нагріву, механічний вплив, а також комбінація цих впливів. І якщо необхідно з'ясувати, чи наявні на провідниках ознаки роботи в аварійному режимі, то слід призначити електротехнічне дослідження, але якщо слідчого цікавить, чи не від цих проявів виникла пожежа, таке питання вже належить до компетенції пожежно-технічного експерта [1, с. 128]. Відтак, наведений приклад свідчить про пріоритетне призначення комплексного дослідження при розслідуванні означеної категорії правопорушень.

Експертиза матеріалів, речовин та виробів має надзвичайно важливе значення для розслідування порушень правил пожежної безпеки, оскільки дозволяє встановити у першу чергу склад речовин, які піддавались впливу високих температур. Так, експертне дослідження попелу та будівельного сміття дозволить встановити наявність на місці пожежі легкозаймистих рідин чи інших матеріалів або речовин, які прискорюють процеси горіння.

Об'єктами цього виду криміналістичної експертизи є лакофарбові матеріали, пластмаси, гума, метали та сплави тощо. Зазначені об'єкти визначають роди (напрямки) експертиз у межах даного виду, які найчастіше призначаються під час розслідування пожеж: експертиза лакофарбових матеріалів і речовин, експертиза об'єктів волокнистої природи, експертиза нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів, експертиза металів і сплавів.

У свою чергу, Ю.О. Бондаренко відзначає особливість проведення експертизи матеріалів, речовин та виробів при розслідуванні порушень правил пожежної безпеки, яка полягає у взаємозв'язку отриманих результатів з висновками пожежно-технічної експертизи. Як правило, стверджує науковець, орган розслідування спочатку призначає пожежно-технічну експертизу, а згодом – експертизу матеріалів, речовин та виробів. Така ситуація пов'язана із загальним джерелом зразків для дослідження – місцем пожежі. Різниця між даними видами експертиз полягає у питаннях, які необхідно вирішити, та, відповідно, у спеціальних знаннях, які використовуються для відповіді на них [5, с. 152].

У комплексі з пожежно-технічною експертизою проводиться також вибухотехнічна експертиза. Основними завданнями, що нею вирішуються, є встановлення факту вибуху, який пов'язаний пожежею, його епіцентру, механізму та природи; визначення конструкції та запалювальної спроможності вибухового пристрою, принципу його дії, вражаючих властивостей; установлення порушень правил вибухонебезпечності тощо [49, с. 77].

Під час розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки можуть призначатися й інші види експертних досліджень. Так, деякі автори пропонують призначати у межах означених проваджень екологічну [10, с. 145], інженерно-технологічну [6, с. 80], біологічну, хімічну, трасологічну, балістичну [4, с. 64], а також експертизу необережності [5, с. 153]. Вважаємо, що вибір факультативних експертних досліджень залежить від конкретних обставин провадження, а також наявності якісних матеріалів, які може надати слідчий для проведення тієї чи іншої експертизи.

Висновок. Таким чином, при розслідуванні порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки обов'язковим є призначення пожежно-технічної та судово-медичної експертиз. Дані види експертних досліджень призначаються першочергово, адже мінімізація розриву у часі між подією пожежі та експертним дослідженням, з одного боку, усуває загрозу виникнення незворотних змін у обстановці місця події та спотворення слідчої картини злочину (що, безперечно, відображується на результативності та якості дослідження), з іншого – надає слідчому необхідну «стартову» інформацію для подальшого планування розслідування. Інші види досліджень носять факультативний (допоміжний) характер та за можливістю повинні призначатися комплексно для формування цілісного уявлення про механізм виникнення і розповсюдження пожежі.

Бібліографічні посилання

1. Соболевская С. И. Криминальные пожары: научно-техническое обеспечение расследования : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Соболевская С. И. – Н. Новгород, 2003. – 200 с.
2. Безуглов М. В. Расследование поджогов и преступных нарушений правил пожарной безопасности : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / М. В. Безуглов. – М., 1972. – 18 с.
3. Цимбал М. Л. Розслідування пожеж (огляд місця події та проблеми застосування спеціальних знань : монограф. / за ред. д-ра юрид. наук, проф. В. Ю. Шепітька / М. Л. Цимбал. – Х. : Гриф, 2004. – 192 с.
4. Лантух Э. В. Методика расследования убийств, сопряженных с поджогом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Лантух Э. В. – СПб., 1998. – 152 с.
5. Бондаренко Ю. А. Методика расследования нарушений правил пожарной безопасности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Бондаренко Юрий Алексеевич. – Краснодар, 2015. – 203 с.
6. Безвесільний В. Д. Розслідування та судові експертизи пожеж : довід.-метод. посібн. / В. Д. Безвесільний, О.Ф. Дьяченко. – Х. : ТОВ «Компанія СМІТ», 2007. – 360 с.
7. Зернов С. И. Задачи пожарно-технической экспертизы и методы их решения : учеб. пособие / С. И. Зернов. – М., 2001. – 126 с.
8. Мишин А. В. Расследование и предупреждение поджогов личного имущества граждан / А. В. Мишин – Казань, 1991. – 124 с.
9. Цымбал М. Л. Особенности назначения и производства пожарно-технической экспертизы / М. Л. Цымбал // Криминалистика и судебная экспертиза. – Вып. 51. – Киев, 2003. – С. 159-165.
10. Федор А. И. Особенности доказывания при расследовании пожаров и взрывов на объектах нефтегазового комплекса : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. И. Федор. – М., 2001. – 170 с.

Кицелюк В.М. Возможности и особенности назначения судебных экспертиз при расследовании нарушений установленных законом требований пожарной безопасности. Рассмотрены основные виды судебных экспертиз, которые назначаются при расследовании нарушений установленных законодательством требований пожарной безопасности. Раскрыты возможности таких экспертных исследований, а также изучен вопрос последовательности и момента их назначения. На основании научных источников обоснована необходимость проведения комплексных экспертных исследований для эффективного расследования рассматриваемых нарушений.

Ключевые слова: судебная экспертиза, расследование нарушений требований пожарной безопасности, порядок назначения, комплексный характер, задачи экспертных исследований, пожарно-техническая экспертиза.

Kitslyuk V.M. Possibilities and particularities of prescription of forensic examinations within investigation of statutory fire safety requirements. The article considers the main types of forensic expertise that are assigned in the investigation of violations of fire safety requirements. The possibilities of such expert researches are revealed, and also the issue of order and date of their appointment is studied. On the basis of scientific sources the author proves the need for a comprehensive expert researches for the effective investigation of the considered violations.

Keywords: forensic expertise, investigation of violations of fire safety requirements, the order of appointment, the complex character, the tasks of the expert researches, fire-technical expertise.

Надійшла до редакції 05.12.2016

Куратченко М.В.

здобувач

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК343.985

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ПІДОЗРЮВАНОВОГО ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ СУТЕНЕРСТВА ТА ВТЯГНЕННЯ ОСОБИ В ЗАНЯТТЯ ПРОСТИТУЦІЄЮ

Розглянуто деякі аспекти розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією. Акцентовано увагу на організаційно-тактичних особливостях проведення допиту підозрюваного при розслідуванні зазначених кримінально караних діянь.

Ключові слова: сутенерство, проституція, тактичне забезпечення, слідчі (розшукові) дії, допит.

Постановка проблеми. Допит підозрюваного є досить інформаційно-ємною слідчою (розшуковою) дією при розслідуванні кримінальних правопорушень. Не є винятком і процес провадження по фактах сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією. Завдяки його проведенню збирається достатня доказова база для проведення подальших процесуальних дій, ви-

суваються слідчі версії, планується процес розслідування. На це вказує і проведене анкетування працівників Національної поліції. На їх думку, допит дозволяє вчасно висунути слідчі версії (74 %), отримати відомості про особу злочинця (86 %), визначити послідовність проведення інших процесуальних дій (72 %) та обставини кримінально караного діяння (69 %).

Тобто дослідження допиту в розрізі конкретного складу кримінального правопорушення надає змогу узагальнити особливості його проведення при розслідуванні сутенерства та втягнення особи до заняття проституцією з урахуванням сучасних умов та тенденцій. Це, у свою чергу, дозволить у подальшому розробити на цій основі ефективні науково-практичні рекомендації щодо методики їх розслідування.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Досліджували організацію і тактику допиту такі відомі вчені: Т.В. Авер'янова, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, А.В. Дулов, В.С. Кузьмічов, Є.Д. Лук'янчиков, П.Д. Нестеренко, М.І. Порубов, М.В. Салтевський, О.Г. Філіппов, К.О. Чаплинський, М.Г. Щербаковський та ін. Але в їх роботах не розглядалися особливості проведення допиту під час розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією.

Метою даної статті є дослідження особливостей проведення допиту підозрюваного під час розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією.

Виклад основного матеріалу. Як було зазначено вище, допит є невідкладною слідчою (розшуковою) дією під час розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією. Говорячи про визначення його поняття, звернемося до думок різних науковців.

Зокрема, Р.С. Белкін розглядав його як процесуальну дію, що зводиться до отримання показань (відомостей) про подію, що стала предметом кримінального судочинства, а також осіб, які проходять у справі, та причини й умови, що сприяли вчиненню й приховуванню злочину [2, с. 63]. М.І. Порубов визначив допит як серію логічно поєднаних між собою запитань, що ставляться уповноваженою особою у певній послідовності: хронологічній, логічній, тактичній, зворотній, психологічній [8, с. 70].

Ми, у свою чергу, підтримуємо позицію В.Ю. Шепітька, який розглядає досліджувану СРД як регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, котрі беруть у ньому участь, та спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини [5, с. 252].

Загалом допит проводився у 100 % випадків розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією, що визначає його як найпоширенішу СРД, яка направлена на одержання інформації з особистісних джерел.

Слід зазначити, що допит складається з трьох етапів (як і будь-яка СРД): підготовчого, робочого та заключного. У свою чергу, підготовчий етап складається з ряду заходів:

– збирання вихідних даних, що стосуються предмета допиту;

- визначення кола осіб, які підлягають допиту;
- вивчення особи допитуваного;
- встановлення способу виклику на допит і черговості його проведення;
- підготовка місця допиту;
- запрошення до участі у слідчій дії третіх осіб;
- визначення технічного забезпечення допиту;
- складання плану слідчої дії [4, с. 39].

Стосовно осіб, які можуть допитуватися під час розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією, деякі науковці виділяють такі групи:

- особа, яка заявляє, що її втягують у заняття проституцією;
- особа, якій надавали сексуальні послуги;
- особа, яка надавала сексуальні послуги;
- особа, яка працювала оператором в «офісі сутенера»;
- особа, яка перевозила повію до клієнта;
- сутенер [6, с. 305].

Останні три категорії можуть фігурувати у досліджуваних кримінальних провадженнях якраз у якості підозрюваних.

Серед основних завдань допиту, підтримуючи точку зору К.О. Чаплинського, виділимо такі:

- отримання доказів за кримінальною справою;
- встановлення об'єктивної істини у справі;
- перевірка слідчих версій;
- встановлення фактичних даних про підготовку, вчинення та приховування злочину;
- встановлення обставин, які сприяли або перешкоджали учиненню злочину;
- збирання відомостей про особу злочинця та його зв'язки;
- вжиття заходів профілактичного характеру та ін. [11, с. 218].

Завдяки вирішенню окреслених задач допит сприяє встановленню істини, висуванню версій щодо особи злочинця та проведення подальших слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях, кваліфікованих за ст. 303 КК України.

Важливим підготовчим заходом при проведенні допитів під час розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією, є вивчення особи допитуваного. Завдяки йому уповноважена особа може визначити особливості, яких набуває процес формування показань, припустити, якою буде лінія поведінки на допиті, та виробити потрібну тактику допиту [3, с. 102].

Вони можуть бути отримані з матеріалів кримінального провадження, допитів інших осіб, документів, що характеризують особу, та оперативних джерел. При розслідуванні сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією одержана інформація про допитуваних дає додаткові можливості впливу на них зокрема та ситуацію в цілому.

Так, гр. Т. за попередньою змовою з гр. Б. у січні 2013 року з метою

вчинення сутенерства розмістили анкети дівчат та рекламний номер мобільного телефону на інтернет-сайтах [www. sexkiev.net](http://www.sexkiev.net), www.damok.net, www.mister-x.com, набрали у штат повій і забезпечували умови для заняття проституцією останніми, встановивши отримання для себе прибутків 50 % від суми грошей, зароблених вищевказаними повіями за надання сексуальних послуг клієнтам. Частину з отриманих грошей гр. Т. та гр. Б. витрачали для оплати за оренду квартири та надання рекламних оголошень в Інтернет-мережі, газетних виданнях, а решту залишали собі.

При підготовці до допиту слідчий шляхом зібрання відомостей про гр. Т. встановив, що вона не судима, позитивно характеризується за місцем проживання, одружена. Під час спілкування з підозрюваною в ході слідчої (розшукової) дії він вказав на можливість пом'якшення покарання, якщо допитувана буде сприяти слідству та надасть правдиві показання. Це дало позитивний ефект і показання були отримані [10].

Стосовно робочого етапу необхідно визначити можливі тактичні прийоми, які можуть застосовуватися під час безпосереднього проведення допиту. Респонденти вказали, що під час розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією застосовуються такі тактичні прийоми допиту:

- встановлення психологічного контакту – 100 %;
- постановка запитань – 100 %;
- викладення показань у формі вільної розповіді – 100 %;
- створення уявлення про інформованість слідчого – 49 %;
- використання у злочинній групі конфліктів і протиріч – 57 %;
- використання фактора раптовості – 22 %;
- спостереження за поведінкою допитуваного – 58 %;
- пред'явлення доказів – 21 %;
- приховування меж поінформованості слідчого – 11 %;
- застосування відеозапису – 32 %;
- використання рефлексії допитуваного – 7 %.

Слід вказати коло питань, які можемо ставити окремим категоріям підозрюваних. Стосовно допиту особи, яка приймала по телефону замовлення про надання сексуальних послуг, необхідно з'ясувати такі питання:

- з якого часу вона працює у цьому місці та виконує функцію оператора, що конкретно входить у її обов'язки;
- як вона потрапила на таку роботу, чи усвідомлювала її зміст;
- хто є її керівником, яку вона отримувала оплату за свою роботу;
- який номер телефону вона обслуговує, кому передає отримане замовлення, як саме налагоджений зв'язок із сутенером, клієнтами тощо;
- хто ще працює разом з нею та які функції виконує;
- які особливості її роботи (режим роботи; скільки дзвінків за зміну вона приймала; яка вартість сексуальних послуг тощо) [6, с. 306].

Ці питання можуть бути розширені відповідно до можливого предмета допиту, зокрема такими:

- виникнення злочинного задуму;

- відомості про об'єкт посягання, мотив злочину, ставлення особи до злочинних наслідків;
- способи підготовки та вчинення злочинів, послідовність злочинних дій, а також особливості приховування злочинної діяльності (її характер);
- час, місце, обстановка та механізм учинення злочинів;
- відомості про особу злочинця;
- умови, за яких допитуваний спостерігав будь-які предмети або явища;
- психологічний та фізичний стан особи в момент сприйняття чи після нього;
- загальна здібність допитуваного до певного сприйняття, запам'ятовування та відтворення;
- обставини, що сприяли або перешкоджали учиненню злочинів;
- способи формування організованої групи та характер злочинної діяльності;
- виявлення психологічної й функціональної структури групи (якісний склад, рівень організованості) та розподілу функціональних обов'язків;
- кількісний склад групи при учиненні кожного епізоду злочинної діяльності, конкретні дії кожного, навички володіння зброєю та прийомами боротьби;
- виявлення осіб, які не брали безпосередньої участі у вчинених злочинах, але обізнаних про їх підготовку, вчинення або приховування;
- наявність корумпованих зв'язків та зв'язків з іншими злочинними групами;
- способи протидії розслідуванню та впливу на потерпілих, свідків та членів групи, які дають правдиві показання;
- наявність у групі конфліктів, протиріч та розбіжностей;
- способи легалізації отриманих прибутків та відтворення злочинної діяльності;
- встановлення осіб, які залишилися на волі і продовжують злочинну діяльність або налагоджують зв'язки між членами групи та намагаються створити єдину, вигідну для усіх лінію поведінки та ін. [12, с. 210].

Під час допиту особи, про що доречно наголошують окремі автори, яка перевозила повію до клієнта, слід мати на увазі, що не завжди водій (таксист) входить до складу злочинної групи, яка займається сутенерством. У випадку, коли достовірно відомо, що водій причетний до вчинення злочину, у нього слід з'ясувати:

- з якого часу він виконує функцію перевізника повій, як саме він почав тут працювати;
- хто входить до складу злочинної групи: хто є організатором і сутенером, хто ще з водіїв працює разом із ним, скільки працює повій (слід з'ясувати анкетні дані осіб, про яких водій говорить);
- як саме він отримував повідомлення про те, що повію необхідно відвести до клієнта, хто цю інформацію повідомляв;
- чи входило в його обов'язки брати гроші за сексуальні послуги від клі-

ентів, яка це сума, кому він ці гроші передавав, яку частину з цих грошей отримувал він;

- коли саме отримав повідомлення про необхідність відвезти повію, від кого, з якого номера;
- звідки він забрав повію, чи була вона одна;
- куди саме привіз повію, хто її зустрів та забрав;
- хто саме розраховувався за повію, кому і яку саме суму за це дали тощо [6, с. 306].

У даному випадку важливо, щоб особа добровільно давала показання. З метою викриття підозрюваного М. І. Порубов рекомендує використовувати досить ефективний прийом – найдетальнішим чином зафіксувати його свідчення про події дня, коли вчинено злочин, і запропонувати підозрюваному підписати саме цю частину протоколу. Справа в тому, що людина не може запам'ятати докладно усі факти кожного прожитого дня і запам'ятовує найбільш яскраві з них. Злочин належить до розряду незвичайних подій, тому день, коли був скоєний злочин, краще запам'ятовується. До того ж підозрюваний, продумуючи алібі, прагне утримати в пам'яті обставини злочину. Слідчий у процесі подальшого допиту запитує в обвинуваченого, чим пояснити той факт, що він так докладно запам'ятав саме день учинення злочину і так погано запам'ятав дні, які йому передували і наступні. Такий прийом зазвичай дозволяє встановити навмисну неправду в показаннях підозрюваного і ставить його перед необхідністю зізнатися в цьому [7, с. 195].

Найбільш складним є допит сутенера. Адже в більшості випадків він заперечує свою причетність до вчинення злочину. В такому разі слідчому варто вчинити так, як було описано вище. Коли ж сутенер бажає давати показання і не заперечує своєї вини, допит варто планувати таким чином, щоб спочатку з'ясувати питання, що стосуються факту, який є предметом розслідування, а потім перейти до інших фактів його злочинної діяльності. Під час такого допиту слід з'ясувати такі питання:

- коли він розпочав займатися сутенерством;
- злочин учиняв сам чи до цього причетні інші особи;
- якщо так, то які вони виконували функції (хто підшукував повій, хто розміщував оголошення в ЗМІ чи Інтернеті, хто приймав замовлення від клієнтів, хто відвозив повій до клієнта, хто забезпечував охорону тощо);
- скільки фактів звідництва ним було вчинено;
- яка вартість сексуальних послуг, як проводилася оплата, як розподілявся прибуток;
- як підтримувався зв'язок із іншими членами злочинної групи;
- чи створювалося якесь прикриття для злочинної діяльності;
- чи є співучасники серед посадових осіб правоохоронних органів або органів державної влади тощо [6, с. 308].

Також важливим тактичним прийомом при затриманні групи осіб тактично правильним буде спочатку допитати тих, хто виконував другорядну роль у вчиненні злочину, характеризується позитивно, з метою одержання від цих

осіб правдивих показань [1, с. 91–92].

Так, гр. Б. влітку 2007 року, познайомившись біля готелю «Жовтневий», що на площі Гагаріна в м. Вінниці, з гр. М., з метою втягнення її у заняття проституцією, запропонував їй за його допомогою надавати сексуальні послуги за плату, зобов'язуючись підшукувати замовників, перевозити і охороняти її, а отримані кошти розподіляти порівну між ними. Гр. М. погодилася на пропозицію гр. Б., який у подальшому забезпечував заняття нею проституцією на території м. Вінниці. Крім того, гр. Б., знаючи, що готель «Жовтневий» відомий як місце пошуку повій, вирішив використати гр. Т. – охоронця готелю – для рекламування своєї діяльності та вступив з ним у попередню змову з метою забезпечення заняття проституцією іншими особами.

У ході досудового розслідування спочатку був допитаний гр. Т., який свою вину визнав повністю та дав показання, що познайомився з гр. Б., коли до нього підійшли невідомі особи з проханням допомогти знайти повію, так як він працював охоронцем у готелі. Він відправив вказаних осіб до таксистів, які стояли поруч з готелем, після чого до нього підійшов гр. Б. та запропонував йому, щоб він бажаним знайти дівчат, які надають сексуальні послуги за гроші, давав його номер телефону, та він погодився на пропозицію гр. Б. [9].

Висновки. Констатуючи вищенаведене, зазначимо, що при розслідуванні сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією важливе значення має допит підозрюваного. На підготовчому етапі до його проведення здійснюються такі заходи як ретельне, повне і всебічне вивчення матеріалів кримінального провадження; одержання інформації про допитувану особу; ознайомлення з деякими спеціальними питаннями; запрошення осіб, участь у допиті яких є обов'язковою, тощо. Серед тактичних прийомів, які застосовуються під час проведення допиту підозрюваних у досліджуваній категорії кримінальних проваджень, необхідно застосовувати постановку запитань, деталізацію показань з метою виявлення суперечностей, допит осіб, які виконували другорядну роль у вчиненні кримінального правопорушення.

Бібліографічні посилання

1. Бахін В. П. Кримінальний вибух: поняття, характеристика, аналіз, розслідування / В. П. Бахін, М. А. Михайлов ; за ред. Я. Ю. Кондратьєва. – К., 2001.
2. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия / Р. С. Белкин. – М. : БЕК, 1997.
3. Белкин Р. С. Тактика следственных действий / Р. С. Белкин, Е. М. Лившиц. – М. : Новый Юрист, 1997.
4. Гаврилин Ю. В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах : учеб. пособие / Ю. В. Гаврилин. – М. : Книжный мир, 2004.
5. Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Ін Юре, 2004.
6. Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ : навч. посібник / О. В. Батюк, Р. І. Благута, О. М. Гумін та ін. ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. – Львів : ЛьвДУВС, 2011.
7. Порубов Н. И. Допрос в советском уголовном судопроизводстве / Н. И. Порубов.

– Минск : Вышэйшая школа, 1973.

8. Порубов Н. И. Тактика допроса на предварительном следствии / Н. И. Порубов. – М. : БЕК, 1998.

9. Справа № 127/11612/13-к, Архів Вінницького міського суду Вінницької області, 2013 р.

10. Справа № 372/4946/13-к, Архів Обухівського районного суду Київської області, 2014 р.

11. Чаплинский К. О. Тактика проведения окремих слідчих дій : монограф. / К. О. Чаплинский. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006.

12. Чаплинский К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. / К. О. Чаплинский. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2010.

Куратченко М.В. Особенности проведения допроса подозреваемого при расследовании сутенерства и вовлечения лица в занятие проституцией. Рассмотрены некоторые аспекты расследования сутенерства и вовлечения лиц в занятие проституцией. Акцентировано внимание на организационно-тактических особенностях допроса подозреваемого в процессе раскрытия и расследования этих уголовно наказуемых деяний.

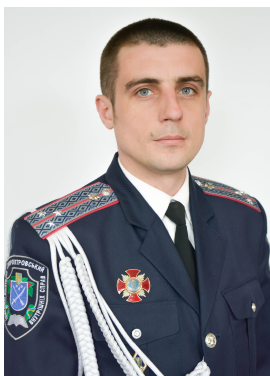
Ключевые слова: сутенерство, проституция, тактическое обеспечение, следственные (розыскные) действия, допрос.

Kuratchenko M.V. Features of conducting suspect's interrogation within investigateon of pimping and involving person into prostitution. The article deals with some aspects of the investigation of pimping and involving a person in prostitution /The attention to organizational and tactical features of interrogation of the suspect in the process of detection and investigation of criminal offenses. When investigating any criminal offense always held a number of investigative (detective) of action. One of the main among them are questioning different categories of persons. This is due to various factors. First, the most common verbal investigative (detective) of action. Secondly, during its conduct psychological contact that is desirable to establish with its members, will provide an opportunity to communicate with them in the future. Third, the procedural action specified in the initial stage of the investigation provides some information for the nomination versions, search for criminals and others. That is, the interrogation is very important to any criminal proceedings. Is no exception and investigation of crimes related to the establishment or maintenance of brothels and procuring.

Keywords: pimping, prostitution, tactical supply, investigating acts.

Надійшла до редакції 27.12.2016

Сіротченков Д.Ю.

викладач

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.985

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ХУЛІГАНСТВА, ВЧИНЕНОГО З ВИКОРИСТАННЯМ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

Досліджено деякі аспекти розслідування хуліганства, вчиненого з використанням вогнепальної зброї. Розглянуто організаційні і тактичні особливості проведення огляду місця події під час розслідування зазначеного кримінального правопорушення.

Ключові слова: хуліганство, громадський порядок, огляд місця події, тактичний прийом, вогнепальна зброя.

Постановка проблеми. Огляд місця події є невідкладною та першочерговою слідчою (розшуковою) дією під час розслідування кримінальних правопорушень. У свою чергу, вчинення хуліганських дій з використанням вогнепальної зброї зумовлює наявність значної кількості речових доказів. Завдяки їх дослідженню можна будувати версії стосовно механізму вчинення кримінально караного діяння, його учасників, визначити можливість проведення інших процесуальних дій. Адже взаємодія хулігана з навколишньою обстановкою, його пересування у просторі, застосування вогнепальної зброї, а також нанесення нею відповідних тілесних ушкоджень дає реальні засоби для доказування вини особи. Тому на початковому етапі розслідування основною слідчою (розшуковою) дією, на нашу думку, необхідно вважати огляд місця події, організаційно-тактичні особливості якої ми і будемо досліджувати.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. На концептуальному рівні тактику огляду місця події досліджували такі вчені-криміналісти, як В.П. Бахін, Р.С. Белкін, А.Ф. Волобуєв, А.В. Дулов, А.В. Іщенко, О.Н. Колесніченко, В.К. Лисиченко, Є.Д. Лук'янчиков, М.В. Салтевський, К.О. Чаплинський, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблокова та інші. Крім того, його особливості при розслідуванні хуліганства вивчали М.С. Бушкевич, Ю.А. Віленський, В.П. Власов, Л.Д. Гаухман, М.М. Єфімов, В.І. Захаревський, Н.О. Кононенко, А.О. Крикунов, М.А. Очеретяний, М.І. Порубов. Однак в їх дослідженнях не було акцентовано на організаційно-тактичних особливостях проведення огляду місця події при розслідуванні хуліганства, вчиненого з використанням вогнепальної зброї. В свою чергу, наша робота має на меті визначити їх крізь призму дослідження різних думок науковців та емпіричного матеріалу.

Метою даної статті є дослідження організації і тактики проведення огляду місця події при розслідуванні хуліганства, вчиненого з використанням вогнепальної зброї.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу анкетування працівників Національної поліції можна дійти висновку, що лише 21% респондентів визначає огляд місця події при розслідуванні хуліганства, вчиненого з використанням вогнепальної зброї, як ефективну слідчу (розшукову) дію. Дана позиція найшла своє відображення і через вивчення матеріалів кримінальних проваджень. Так, у 62% випадків ми можемо побачити, що слідчі проводять огляд місця події поверхнево. Зокрема, під час складання протоколу вони обмежуються описанням результатів суспільно-небезпечних дій, без акцентування на конкретних слідах правопорушення. На нашу думку, це є вкрай негативним для розслідування, адже саме ретельно та досконально проведена зазначена процесуальна дія надасть належну доказову основу для визначення вини правопорушника.

Згідно з ч. 1 ст. 237 КПК України «з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів». Ми, у свою чергу, підтримуємо позицію О.М. Васильєва, який огляд місця події визначає як слідчу дію, що полягає в безпосередньому сприйнятті, дослідженні і фіксації слідчим чи дізнавачем обстановки місця події, а також у виявленні, фіксації, вилученні слідів і речових доказів для встановлення в можливих межах характеру й обставин події і винних осіб [7, с. 253].

З огляду на підтримку нами позиції науковців, що огляд місця події як слідча (розшукова) дія складається з трьох етапів (підготовчого, робочого та заключного), почнемо його розгляд в зазначеній послідовності. Так, М.М. Єфімов серед підготовчих виділяє такі заходи:

- одержання інформації щодо події;
- допомога потерпілим та охорона місця події;
- підготовка необхідних технічних засобів як для забезпечення виїзду на місце пригоди, так і для безпосереднього проведення огляду;
- забезпечення участі необхідних учасників у проведенні цієї слідчої дії [4, с. 80-81].

Тактика огляду місця події також має важливе значення при розслідуванні хуліганства, вчиненого з використанням вогнепальної зброї. Здебільшого під час досліджуваної слідчої (розшукової) дії використовуються такі тактичні прийоми:

- визначення меж огляду;
- залучення понятих до окремих дій під час огляду місця події та звернення їх уваги на виявлені об'єкти;
- вибір методу огляду місця події;
- вибір послідовності огляду об'єктів, що знаходяться на місці події;
- спостереження за поведінкою особи, яка повідомила про виявлення кримінального правопорушення чи є власником приміщення;

– зіставлення слідів, виявлених на місці події, та отриманих даних з іншими вже відомими у справі доказами [12, с. 227-228].

Під час огляду місця події в досліджуваній категорії кримінальних проваджень особливого значення набуває використання спеціальних знань. Адже хуліганство, вчинене з використанням вогнепальної зброї, передбачає наявність великої кількості слідів, які спеціалісти повинні вилучити для додання до кримінального провадження.

Зрозуміло, що найбільша результативність у розслідуванні хуліганства, вчиненого з використанням вогнепальної зброї, досягається, коли необхідними спеціальними знаннями, досвідом і навичками достатньою мірою володіє сам слідчий. Але застосування спеціальних знань слідчим самостійно є не завжди можливим. Тому за сучасних умов науково-технічного прогресу великого значення набуває залучення слідчим спеціалістів у процесі досудового слідства.

Відповідно до ч. 7 ст. 237 КПК України «при огляді слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження».

Під час огляду місця події при розслідуванні хуліганства, вчиненого з використанням вогнепальної зброї, допомога спеціаліста полягає у такому:

- визначення меж території, яка підлягає огляду;
- встановлення способу огляду місць найбільш ймовірного відступу правопорушника. Перелік об'єктів пошуку залежить від характеру вчиненого суспільно небезпечного діяння. Тому спеціаліст при проведенні оглядів звертає увагу слідчого на об'єкти, які можуть мати значення для розслідування;
- вибір і використання технічних засобів відповідно до об'єкта огляду;
- проведення пошукових дій з метою виявлення слідів, у тому числі і мікрооб'єктів (наприклад, у кишнях одягу підозрюваного);
- проведення необхідних найпростіших геометричних, вагових та інших вимірювань (наприклад, встановлення розміру об'єктів, зважування знайдених об'єктів та ін.);
- проведення попередніх досліджень слідів. Орієнтуюча інформація, отримана у результаті попередніх досліджень: полегшує і прискорює проведення подальших судових експертиз; має важливе значення для термінового проведення оперативно-розшукових заходів і слідчих (розшукових) дій; є підставою для моделювання події кримінального правопорушення, висунування версій та ін.;
- фіксація об'єктів та слідів, що вилучаються, шляхом ретельного опису у протоколі слідчої дії та фото- та відеозйомки;
- вилучення і упакування виявлених слідів, об'єктів-носіїв;
- роз'яснення щодо виявлених об'єктів або слідів;
- надання консультацій щодо подальшого експертного дослідження ви-

лучених об'єктів [10, с. 5-6].

У зв'язку з тим, що предметом безпосереднього посягання в досліджуваному злочині здебільшого буде здоров'я громадян, при хуліганстві, вчиненому з використанням вогнепальної зброї, нерідко залишаються матеріальні сліди. Найбільш типовими з них є сліди ніг, пробоїни від дії вогнепальної зброї, ушкоджене або знищене майно, плями крові, а також виділення людського організму.

При цьому із зазначеної кількості слідів на місці кримінального правопорушення виявляються:

- сліди рук – у 8 % випадків;
- сліди крові та інших органічних речовин – 77 %;
- сліди засобів учинення злочину – 89 %.

Згідно з п. 2.2 Інструкції про участь працівників Експертної служби МВС України в кримінальному провадженні як спеціалістів, «прибувши для участі в огляді, спеціаліст отримує від слідчого, прокурора необхідну інформацію про обставини справи, дії учасників огляду, здійснені до його прибуття, завдання, які необхідно вирішити, та надалі виконує доручення слідчого, прокурора, які стосуються використання його спеціальних знань» [11].

Як бачимо, кров є одним з найбільш розповсюджених об'єктів, які необхідно вилучати під час огляду місця події. Сліди крові виникають як результат нанесення пошкоджень будь-якій особі. При пораненні кров потерпілого потрапляє на знаряддя злочину, одяг та тіло нападника, а також на оточуючі об'єкти. Характер, форма та місцезнаходження слідів допомагають слідчому з'ясувати механізм їх виникнення, напрям руху потерпілого, розмір поранення і т.д. [15, с. 12]. Тобто це має місце переважно у випадках, коли, зокрема, потерпілому наносяться поранення, а при огляді одягу виявляються свіжі плями крові.

Так, 14.04.2014 близько 00.30 год. гр. Р., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння та маючи при собі пістолет, споряджений 8 патронами, пішов до продуктового магазину «Центральний», розташованого у центральній частині м. Бурштин. Підійшовши до групи осіб, гр. Р. безпричинно, з хуліганських спонукань, грубо порушуючи громадський порядок та проявляючи зверхність до оточуючих, висловив свої претензії з приводу того, що вказані особи розмовляли українською мовою, зауваження останніх припинити протиправні дії обвинувачений проігнорував, повторно висловив свої претензії, після чого витягнув з кишені куртки принесений із собою пістолет Макарова і в присутності сторонніх осіб направив зброю в нижню частину тіла гр. Б., спрямував пістолет донизу і вистрілив один раз у бруківку між ногами останнього. Внаслідок даного пострілу від бруківки, куди влучила куля, відділилися її дрібні уламки і потрапили в обличчя та очі потерпілому, який стояв поряд, і тим самим спричинили йому фізичний біль [13].

Крім слідів крові, як було зазначено вище, на місці вчинення хуліганства можуть залишатися інші сліди: плями слини, поту, волосся тощо. Дані сліди також несуть необхідну інформацію, за допомогою якої, як зазначає

М.І. Ніколайчик, можна ідентифікувати особу, яка перебувала на місці вчинення злочину [9, с. 16]. Адже крім особи злочинця їх можуть залишати будь-які інші особи.

Такі сліди можуть залишатися в найрізноманітніших місцях. Зокрема, як зазначають О.І. Юрін та Ю.Д. Федоров, слина може бути виявлена на недопалках, поштових конвертах, посуді, а також у вигляді плямків. Виявляється вона за допомогою ультрафіолетової лампи, в променях якої вона світиться блакитним кольором. В центральній частині плями на вигляд більш темні, ніж по краях [15, с. 13]. Дані сліди мають значення для справи в тих випадках, коли особа, що вчинила хуліганство, не була затримана на місці події, і тому може виникнути необхідність її ідентифікації [4, с. 83-85].

Взагалі при виявленні та вилученні мікрооб'єктів необхідно, як зазначає О.А. Кириченко, застосовувати відповідні технічні засоби для ефективної реалізації поставлених задач [5, с. 138]. Проте на практиці СОГ виїжджає на місце вчинення хуліганства без належного технічного забезпечення, а в більшості випадків – і без спеціаліста-криміналіста.

Не можна оминати увагою правила поводження з даними речовими доказами після їх виявлення. Адже часто неправильність даних дій може призвести до пошкодження доказів або взагалі їх знищення. Виявлені в ході огляду місця події сліди крові, слини, поту та інших органічних речовин, як зазначають О.І. Юрін та Ю.Д. Федоров, тільки тоді мають доказове значення, коли вони належним чином зафіксовані – точно записані в протоколі огляду, відмічені на планах, сфотографовані (вузлова та детальна зйомка) [15, с. 14]. Це загальні правила вилучення речових доказів, виявлених на місці події.

Також важливе значення при проведенні огляду має його послідовність. Огляд місця події при розслідуванні хуліганства, на думку Л.Ш. Берекашвілі, необхідно проводити концентричним методом – від периферії до центру [2, с. 17]. Зазначений метод найдоцільніше використовувати у випадках, коли неможливо визначити центр місця події, за його допомогою визначають сліди пересування хуліганів та інші сліди, речові докази.

Так, 06 липня 2014 року приблизно о 20 год. 30 хв. гр. Ю., поблизу магазину «Околиця» в с. Козлин Рівненського району Рівненської області, з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжувалося особливою зухвалістю, застосував до потерпілих вогнепальну зброю. Після вчинення вказаних дій намагався зникнути з місця події та, втікаючи по вул. Кузнецова в с. Козлин та лісовою дорогою в напрямку МРК «Костопільське», що по вул. Лісовій в с. Козлин, здійснив не менше семи пострілів з вище вказаного пістолета в сторону зазначених осіб, внаслідок чого завдав їм тілесні ушкодження [14].

На думку деяких авторів, у місцях погромів (кафе, казино, ресторани, інші комерційні структури, адміністративні будівлі, державні адміністрації, РВВС, СБУ та ін.) звертається увага на наявність слідів крові на ґрунті, металевих снарядах, уламках скла [3, с. 8]. Тому при огляді місця події можна використовувати ексцентричний метод – від центру місця події до периферії.

Цей метод доцільно використовувати, як зазначає Т.В. Альшевський, якщо місце події має свій центр (наприклад, знаходження значної кількості слідів крові, пошкоджених об'єктів тощо) [1, с. 23]. З одного боку, це можуть бути сліди діяльності хуліганів, з іншого – наслідки застосування зброї працівниками поліції, дій охорони та осіб, які захищали своє майно тощо.

На наш погляд, слідчий самостійно повинен вирішувати, який метод застосовувати при огляді місця події в тому чи іншому випадку. Адже правильно обрана тактика огляду сприяє одержанню важливих доказів, що свідчать про причетність указаних осіб до вчинення хуліганських дій. Тактика огляду місця події має певні особливості, які залежать від конкретної слідчої ситуації або від того, що оглядається: місце вчинення злочинів чи місце події (ділянка місцевості, приміщення або пошкоджені будинки, транспортні засоби, паркани тощо).

Доречно навести думку А.О. Крикунова, який у розкритті хуліганства визначає вагому роль уміло зібраних на місці події запахів слідів злочинця, що зник, а також виявлення різноманітних мікрочастин, що залишилися на його одязу, взутті та знаряддях вчинення злочину [6, с. 20]. Це пояснюється тим, що запахів слідів передусім необхідно вилучати з місць, яких торкалися правопорушники, при огляді пошкоджених об'єктів.

Висновок. Констатуючи вищенаведене, можемо дійти таких висновків: огляд місця події є невідкладною слідчою (розшуковою) дією при розслідуванні хуліганства, вчиненого з використанням вогнепальної зброї. Досліджувана процесуальна дія спрямовується на безпосереднє встановлення обстановки місця події, слідів кримінального правопорушення, а також інших фактичних даних. Тактичні прийоми, які працівники поліції можуть застосовувати під час проведення огляду місця події, зумовлюються конкретною слідчою ситуацією. В більшості випадків застосування вогнепальної зброї під час вчинення хуліганських дій слідова картина займає велику територію без конкретного центру. Тому, на наш погляд, доречно застосовувати концентричний метод огляду з визначенням достатніх його меж. Крім того, при розслідуванні зазначених суспільно небезпечних діянь до огляду місця події бажано залучати спеціалістів з метою збирання важливої доказової інформації (слідів застосування вогнепальної зброї, слідів крові).

Бібліографічні посилання

1. Альшевский Т. В. Особенности производства по делам о хулиганстве : учебно-методич. пособие / за ред. В. П. Кашепова. – Москва, 1970. – 42 с.
2. Берекашвили Л. Ш. Расследование хулиганства : учебное пособие / под ред. В. Е. Жарского. – Москва, 1968. – 42 с.
3. Бояров В. І. Деякі питання організації і тактики огляду місця події під час розслідування масових заворушень / В. І. Бояров, Н. В. Глінська-Тарасова // Часопис Академії адвокатури України. – 2014. – № 1. – С. 6-12.
4. Єфімов М. М. Організація і тактика розслідування хуліганства : навч.-практ. посібник / М. М. Єфімов. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – 148 с.

5. Кириченко О. А. Криміналістична мікрологія : монографія / О. А. Кириченко. – Дніпропетровськ : Вид-во ДДУ, 1993. – 178 с.
6. Крикунов А. О. Расследование хулиганства : лекция / А. О. Крикунов. – Киев : НИ и РИО Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1978. – 44 с.
7. Криминалистика : учебник / под ред. А.Н. Васильева. – М. : Изд-во МГУ, 1980. – 453 с.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийнятий Верховною Радою України Законом № 4651-VI від 13.04.2012 ; відп. за вип. В. А. Прудников. – Х. : Право, 2016. – 392 с.
9. Николайчик Н. И. Методика расследования хулиганства : лекция / Н. И. Николайчик. – Минск, 1985. – 28 с.
10. Огляд місця події: виявлення та вилучення об'єктів біологічного походження : метод. рекомендації / МВС України, Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр [авт.-упоряд.: С. І. Перлін, С. О. Шевцов, Н. М. Косміна, В. В. Юнова]. – Х. : ФОП Чальцев О. В., 2009. – 100 с.
11. Про затвердження Інструкції про участь працівників Експертної служби МВС України в кримінальному провадженні як спеціалістів : Наказ МВС України № 962 від 26.10.2012.
12. Слідчі (розшукові) дії : навч. посібник / О. В. Авраменко, Р. І. Благути, Ю. В. Гуцуляк та ін. ; за заг. ред. Р. І. Благути, Є. В. Пряхіна. – Львів : ЛьвДУВС, 2014. – 416 с.
13. Справа 341/1380/14-к, Архів Галицького районного суду Івано-Франківської області, 2014 р.
14. Справа 570/5878/14-к, Архів Рівненського районного суду Рівненської області, 2015 р.
15. Юрин А. И. Выявление и направление вещественных доказательств на судебно-медицинскую экспертизу : лекция / А. И. Юрин, Ю. Д. Федоров. – Ташкент, 1974. – 20 с.

Сиротченков Д.Ю. Организационно-тактические особенности проведения осмотра места происшествия при расследовании хулиганства, совершенного с использованием огнестрельного оружия. Рассмотрены некоторые аспекты расследования хулиганства, совершенного с использованием огнестрельного оружия. Изложены организационные и тактические особенности проведения осмотра места происшествия при расследовании данного преступления.

Ключевые слова: хулиганство, общественный порядок, осмотр места происшествия, тактический прием, огнестрельное оружие.

Sirotschenkov D.Yu. Organizational-tactic particularities of crime scene examination within investigation of crimes committed thi rhe use of firearms. The scientific article is devoted illumination of some aspects of the investigation of the hooliganism, committed with firearms. Inspection of the scene is paramount and urgent investigative (investigative) action in the investigation of crimes. On the contrary, in the commission of these socially dangerous acts remains a large number of trace information, which can build version regarding the mechanism of the crime, its members, to determine the further investigative (detective) of action.

Inspection of the scene is urgent investigative action aimed at direct installation, acceptance, testing and fixing conditions of the site, traces of the crime and other evidence, which together can make a detailed opinion on the nature of the mechanism and motives of the crime, offender and other circumstances, subject to proof in the investigation of bullying. Using the sequence of actions, tactics, feasible at some point, will be key to its success. Properly chosen tactics it contributes to obtaining important evidence indicating the involvement of specified persons to commit socially dangerous acts. Tactics inspection of the site has some features that depend on the specific investigation of the situation or what looks: crime scene or the scene (section area, room or damaged homes, vehicles, fences, etc.).

Keywords: hooliganism, public order, review the scene, tactic, firearms.

Надійшла до редакції 16.12.2016

Сіроух І.В.

здобувач

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.985/54

КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ СПОСОБІВ СТВОРЕННЯ АБО УТРИМАННЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ МІСЦЬ РОЗПУСТИ І ЗВІДНИЦТВА

Розглянуто деякі аспекти розслідування створення або утримання місць розпусти і звідництва, учинених організованими групами. Акцентовано на ролі та місці способів вчинення у розкритті досліджуваного кримінального правопорушення.

Ключові слова: розслідування, звідництво, організаційно-тактичне забезпечення, слідча (розшукова) дія, спосіб.

Постановка проблеми. Під час розслідування кримінальних правопорушень важливе місце посідає дослідження способів їх вчинення, адже зазначений елемент механізму злочину в структурі будь-якої криміналістичної характеристики має вагому роль. Не є винятком і розслідування вчинення організованими групами створення або утримання місць розпусти і звідництва, тому що багатоманітність способів вчинення зазначеного кримінального правопорушення дає можливість виокремити певні кореляційні зв'язки між ними та іншими елементами криміналістичної характеристики: особою злочинця, слідовою картиною, обстановкою вчинення тощо.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Означена проблематика висвітлювалась в роботах В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, А. Ф. Волобуєва, В. А. Журавля, В. П. Захарова, А. В. Іщенко, О. Н. Колесніченка, В. О. Коновалової, В. К. Лисиченка, Є. Д. Лук'янчикова, В. Г. Лукашевича, М. В. Салтевського, К. О. Чаплинського, В. Ю. Шепітька, Б. В. Щура, М. П. Яблокова та ін. Проблеми попередження й розслідування кримінальних правопорушень проти моральності досліджували у своїх роботах такі вчені, як М. С. Дмитрієв, О. О. Дудоров, Д. Є. Кирюха, С. Г. Кулик, В. Ю. Мосяженко, К. Ю. Назаренко. Проте в їх дослідженнях не було приділено достатньої уваги способам вчинення організованими групами створення або утримання місць розпусти і звідництва. Наша робота має на меті їх визначити через призму дослідження різних думок науковців та емпіричного матеріалу.

Метою даної статті є дослідження способів вчинення організованими групами створення або утримання місць розпусти і звідництва.

Виклад основного матеріалу. За даними Генеральної прокуратури України, у 2013 р. вчинено 420 злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом, за якими у 311 випадках було складено

обвинувальні акти, у 2014 р. – 509, за якими обвинувальний акт було складено лише у 321 кримінальному провадженні, у 2015 р. – 476, у той час як обвинувальний акт було складено лише у 355 провадженнях, а за перше півріччя 2016 р. – 186, з яких лише у 92 випадках особам повідомлено про підозру, що складає майже 50 % проваджень.

Спосіб учинення злочину, як зазначав Г.Г. Зуйков, є системою дій під час підготовки, вчинення та приховування злочину, детермінованих умовами зовнішнього середовища та психофізичними властивостями особи, що можуть бути пов'язані з вибором використання відповідних знарядь або засобів та умов, місця і часу [6, с. 12]. А вже М.В. Салтевський сформулював спосіб вчинення злочину як «...явище об'єктивної дійсності, його правове і наукове поняття є предметом досліджень ряду правових наук. У науці кримінального права склалося уявлення про спосіб вчинення злочину як про неодмінну частину кожного злочину» [15, с. 424]. У свою чергу, В. А. Овечкін дану категорію визначає як сукупність способів з його підготовки, вчинення і приховування, зумовлених чинниками зовнішнього середовища і властивостями особи [12, с. 9].

Загалом, спосіб учинення злочину має велике значення, оскільки, на думку Ю.В. Гавриліна, способу вчинення злочину притаманні індивідуальна визначеність, відносна стійкість та відображення в навколишньому середовищі у вигляді слідів. Це дозволяє ідентифікувати злочинця за ознаками способу вчинення злочину [4, с. 28]. Адже способи як окремі прояви, як зазначає С.М. Зав'ялов, зараз значно видозмінюються не тільки у зв'язку з появою нових видів злочинів, але й у рамках традиційних діянь внаслідок значної зміни можливостей та умов злочинної діяльності [5, с. 151-152].

Для розслідування кримінальних правопорушень найбільше значення мають повноструктурні способи. Адже, як справедливо зазначає М.В. Салтевський, встановлення структурних способів, що мали місце у розслідуваному злочині, дозволяє слідчому найбільш повно виявляти його сліди, прогнозувати взаємозв'язок між ними, що нерідко веде до розкриття злочину [15, с. 425]. Тому у теорії криміналістики прийнято розрізняти дії з підготовки, вчинення і приховування злочину.

Так, О.Н. Колесніченко запропонував розрізняти в методиці розслідування спосіб підготовки до вчинення злочину, спосіб самого вчинення злочину і спосіб його приховування. Адже, на його думку, зазначені дії можуть бути скоєні в різний час, різними особами й мати різне кримінально-правове значення [7, с. 9-11].

У свою чергу, ще раніше В.П. Колмаков, досліджуючи проблеми розкриття злочинів проти життя, розрізняв спосіб вчинення злочину і спосіб його приховування, де останнє він розглядав як дії злочинця, спрямовані на маскування факту злочину і ліквідацію його [8, с. 193-201]. А вже О.Л. Мусієнко зазначає, що структуру способу злочину утворюють дії з підготовки, вчинення й приховування злочину, що становлять взаємозалежний комплекс дій [10, с. 151]. Отже, саме виходячи із зазначених позицій і будемо розглядати

способи підготовки, вчинення та приховування злочинними угрупованнями створення й утримання місць розпусти та звідництво.

У більшості випадків правопорушниками застосовувалися заходи щодо підготовки до кримінально караного діяння. Дослідження матеріалів кримінальних проваджень дало змогу дійти висновку, що серед них мало місце:

- планування злочину – 94 %;
- пошук приміщення чи іншого місця для розпусти – 62 %;
- добір осіб, які згодні за винагороду надавати інтимні послуги – 98 %;
- добір співучасників злочину – 69 %;
- облаштування приміщення чи іншого місця для розпусти – 54 %;
- пошук клієнтів – 37 %;
- розподіл ролей між співучасниками – 64 %.

Зазначені способи підготовки до вчинення злочинів, пов'язаних зі створенням та утриманням місць розпусти та звідництвом, можуть бути наявні як окремо, так і в сукупності в певному кримінальному правопорушенні.

Так, в серпні 2013 року гр. Ю., переслідуючи мотиви незаконного збагачення, створила організовану злочинну групу, тобто стійке об'єднання групи осіб для спільного заняття злочинною діяльністю, а саме вчинення кримінального правопорушення, корисливого спрямування – створення та утримання місць розпусти, а також звідництво для розпусти. У процесі організації угруповання були нею було вчинено такі заходи:

- розробка плану кримінального правопорушення;
- підбір учасників групи;
- з урахуванням їх попереднього протиправного досвіду розподіл між ними ролей;
- досягнення з членом групи домовленості про систематичне надання останньою своєї квартири в м. Кременчук повіям, які працювали на членів групи, для надання інтимних послуг;
- домовленість з гр. Ж., що остання буде здійснювати супроводження повій до клієнтів, отримання коштів, відповідатиме на дзвінки клієнтів в разі її відсутності, вчинятиме інші дії в інтересах членів групи;
- з метою підшукання повій неодноразове надання до «Приватної газети» оголошень із завуальованим змістом про надання високооплачуваної роботи молодим дівчатам, із зазначенням номера свого мобільного телефону;
- з метою підшукання клієнтів для повій систематичне надання до «Приватної газети» оголошень із завуальованим змістом «Домработница 20 лет с высокой оплатой», із зазначенням номера свого мобільного телефону;
- прийом телефонних дзвінків від чоловіків, що бажали отримати оплатні інтимні послуги; домовленість з ними про надання таких послуг та їх оплату;
- надання вказівок повіям про місця зустрічі з клієнтами, отримання своєї частини грошових коштів [16].

Загалом, як зазначає К.О. Чаплинський, конспірація злочинної діяльнос-

ті та легальне прикриття членів злочинних організацій завдає значних труднощів в їх викритті. При розслідуванні злочинів повна структура злочинної організації не виявляється, окремі її блоки залишаються поза зором слідчих органів, тому процес розкриття та розслідування злочинів ускладнюється й потребує проведення глибоких законспірованих розвідувальних заходів. Під час досудового слідства члени злочинної організації часто відмовляються давати показання або дають їх лише у тих межах, що доведені матеріалами кримінальної справи. Але необхідно зазначити, що, незважаючи на вказані труднощі, розслідування групових злочинів не є безперспективним. У будь-якій злочинній організації ведеться боротьба за лідерську владу, за підвищення частки злочинних прибутків, за становище у складі групі, що може бути успішно використано в процесі викриття їх злочинної діяльності. Виявити конфлікти і протиріччя та вміло застосувати їх під час досудового слідства – основне завдання слідчого [17, с. 50].

Згідно з КК України об'єктивна сторона досліджуваного кримінального правопорушення полягає у:

- створенні місць розпусти;
- їх утриманні;
- звідництві для розпусти.

Створення та утримання місць розпусти у теорії кримінального права, як доречно наголошує А.А. Небитов, визначено таким чином, що відсутні чіткі критерії відмежування одного діяння від іншого. Тому створення місця – це будь-які дії, що призвели до його виникнення. Водночас утримання місця є більш небезпечним, оскільки пов'язане з тривалим його функціонуванням. Відтак, утримання місця пропонуємо визначити як забезпечення можливості одній чи декільком особам відвідати його два і більше разів. Тобто, з моменту другого використання одного й того самого місця відвідувачами протиправні дії слід кваліфікувати як утримання місць розпусти [11, с. 96-97].

Способи вчинення злочинів організованими групами різноманітні. Структура їх злочинної діяльності складається з декількох елементів: базовий – головний напрям досягнення злочинних цілей; допоміжний – ті злочини, що пов'язані з підготовкою до базової діяльності (наприклад, забезпечення групи зброєю при контрабанді); побічний – злочини, що доповнюють базову діяльність (наприклад, носіння і зберігання зброї при розбійних нападах); нетипові – злочини, які не передбачені основним задумом групи і скоюються членами організованої групи під впливом яких-небудь конкретних обставин (хуліганство, зґвалтування та ін.) [13, с. 168].

Доречною є позиція науковців, які зазначають, що створення місць розпусти виникає через вчинення таких дій:

- завершений пошук приміщення чи іншого місця для вчинення розпусних дій;
- придбання, найм, оренда чи набуття будь-яким іншим способом приміщення чи іншого місця для вчинення розпусних дій;
- відкриття закладу для здійснення дій розпусного характеру під вигля-

дом офісу, масажного кабінету, лазні, нічного клубу, бару тощо;

– облаштування приміщення чи іншого місця для вчинення розпусних дій (ремонт, меблювання, забезпечення відеоспостереженням тощо);

– підбір персоналу для роботи в приміщенні чи іншому місці для вчинення розпусних дій; забезпечення засобами зв'язку;

– забезпечення його функціонування транспортом [9, с. 855].

Дослідження кримінальних проваджень дало змогу дійти висновку, що серед основних способів вчинення злочинним угрупованням досліджуваного кримінального правопорушення необхідно виділити такі:

– утворення місця для надання інтимних послуг – 23 %;

– утримання місця для розпусти і звідництва – 86 %.

– координація діяльністю із надання інтимних послуг та звідництва – 34 %;

– схилення осіб до надання інтимних послуг (шантаж, компрометація, використання службової залежності, грошова винагорода) – 49 %;

– створення умов для ефективного функціонування місця для розпусти з метою отримання значних прибутків – 46 %;

– знайомство і організація зустрічей для надання інтимних послуг – 37 %.

В той же час слід зазначити, що під утриманням місць розпусти, наприклад, Ю.В. Баулін розуміє такі дії:

– пошук клієнтів;

– оплата оренди приміщень, транспортних витрат;

– підтримання об'єкта в стані придатності для використання як місця розпусти (оплата комунальних послуг, охорона, прибирання) [9, с. 855].

Зі свого боку, І.С. Аліхаджиева до зазначеного діяння зараховує надання послуг фахівців (косметолога, перукаря тощо) для забезпечення власної зовнішньої привабливості осіб, які надають послуги сексуального характеру в зазначених вище місцях [1, с. 123].

Спосіб приховування злочину також потребує відповідної уваги. Так, Б.Б. Рибников визначає його як діяльність особи, спрямовану на утаювання відомих їй фактів та обставин скоєного злочину [14, с. 67]. Він, як акцентував М.В. Салтевський, «...має місце у тих випадках, коли: а) дії щодо приховування умисного злочину здійснюються після повної реалізації злочинного задуму і не є заздалегідь передбаченим продовженням дій з приховування, виконаних у період вчинення злочину; б) дії щодо приховування умисно вчинених імпульсивних чи вербальних злочинів (образа, наклеп), приховування яких у період вчинення неможливе і здійснюється пізніше; в) при приховуванні злочинів, учинених з необережності» [15, с. 426].

З огляду на проведене нами дослідження, утаювання інформації не є єдиним способом і тому наведене формулювання не можна визнати вичерпним. У свою чергу, Г.М. Мудьюгін називає спосіб приховування комплексом дій злочинця, які той виконує з метою ухилення від відповідальності за вчинене [3, с. 31]. На нашу думку, найбільш правильним і повним є визначення,

запропоноване Р.С. Белкіним, який спосіб приховування визначає як злочинну діяльність (елемент злочинної діяльності), спрямовану на перешкоджання розслідуванню шляхом утаювання, знищення, маскуванню і фальсифікації слідів злочину і злочинця [2, с. 364].

Нами були виділені такі способи приховування досліджуваної категорії кримінальних правопорушень:

– маскуванню цільового призначення приміщення чи іншого місця для розпусти – 94 %;

– давання неправдивих свідчень у разі викриття, у тому числі висунення алібі – 78 %;

– вплив на сумлінних учасників процесу – 42 %;

– надання інтимних послуг лише «постійним» клієнтам – 27 %;

– використання корумпованих зв'язків в органах влади й управління – 7 %.

Висновок. Констатуючи наведене, можемо дійти таких висновків: найбільш типовими способами вчинення злочинними угрупованнями створення або утримання місць розпусти і звідництва будуть такі: утворення місця для надання інтимних послуг; створення умов для ефективного функціонування місця для розпусти з метою отримання значних прибутків; схилення осіб до надання інтимних послуг (шантаж, компрометація, використання службової залежності, грошова винагорода); координація діяльністю із надання інтимних послуг та звідництвом; знайомство і організація зустрічей для надання інтимних послуг; утримання місця для розпусти і звідництва. Способи підготовки та приховування є важливими складовими способу вчинення цього кримінального правопорушення. Адже, зважаючи на його латентність, їх дослідження дає нові можливості для розслідування.

Бібліографічні посилання

1. Алихаджиева И. С. О совершенствовании практики применения составов преступлений о проституции / И. С. Алихаджиева // Современное право. – 2009. – № 5. – С. 122-126.

2. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3-х т. – Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации / Р. С. Белкин. – М. : Юристъ, 1997. – 364 с.

3. Васильев А. Н. Планирование расследования преступлений / А. Н. Васильев, Г. М. Мудьюгин. – М. : Госюриздат, 1957. – 199 с.

4. Гаврилин Ю. В. Расследование преступлений против личности и собственности : учебное пособие / Ю. В. Гаврилин. – М. : Ось-89, 2006. – 384 с.

5. Завьялов С. М. Новые элементы и характеристики способа совершения преступлений / С. М. Завьялов // Матеріали конференції «Актуальні проблеми криміналістики». – Донецьк, 2001. – С. 151-153.

6. Зуйков Г. Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук / Г. Г. Зуйков. – М., 1970. – 41 с.

7. Колесниченко А. Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений : текст лекции / А. Н. Колесниченко. – Харьков : Харьк. юрид. ин-т, 1976.

8. Колмаков В. П. Значение для расследования точного установления способов совершения и сокрытия преступлений против жизни / В. П. Колмаков // Тр. Харьк. гос. мед. ин-та. – 1956. – № 5. – С. 193-201.
9. Кримінальний кодекс України : Науково-практичний коментар / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.] ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [вид. 4-те, доповн.]. – Х. : Одиссей, 2008. – 1208 с.
10. Мусієнко О. Л. Спосіб шахрайства як структурний елемент криміналістичної характеристики / О. Л. Мусієнко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2013. – № 4, т. 2. – С. 151-153.
11. Небитов А. А. Кримінальна відповідальність за створення або утримання місць розпусти і звідництво: актуальні проблеми теорії та практики / А. А. Небитов // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2014. – № 1 (32). – С. 95-98.
12. Овечкин В. А. Расследование преступлений, скрытых инсценировками : учеб. пособие / В. А. Овечкин. – Х. : Юрид. ин-т, 1979.
13. Резва А. П. Криминалистическая методика расследования отдельных видов преступлений : учеб. пособие, в 2 ч. / А. П. Резван, М. В. Субботина. – М. : НМЦ ГУК МВД России, 2002. – 232 с.
14. Рыбников Б. Б. Проблема сокрытия преступлений и ее место в советской криминалистике / Б. Б. Рыбников // Криминалистический сборник. – Рига, 1972. – С. 67.
15. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підруч. – К. : Кондор, 2005. – 588 с.
16. Справа № 524/806/14, Архів Автозаводського районного суду м. Кременчука Полтавської області, 2014 р.
17. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених злочинними угрупованнями : монографія / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2009. – 401 с.

Сироух И.В. Криминалистический анализ способов создания или содержания организованными группами мест разврата и сводничества. Рассмотрены некоторые аспекты расследования создания или содержания мест разврата и сводничества, совершенных организованными группами. Акцентируется внимание на роли и месте способа совершения в раскрытии исследуемого преступления.

Ключевые слова: *расследование, сводничество, организационно-тактические обеспечение, следственное (розыскное) действие, способ совершения.*

Siroukh I.V. Forensic analysis of ways of establishing and running brothels by organized groups. The article deals with some aspects of the investigation of criminal offenses on the facts creating or running brothels and procuring for fornication. The methods of committing a crime of the producing for identification at the investigation of this crime are examined.

Keywords: *creating or running brothels, tactical supply, the method of committing a crime, investigating acts.*

Надійшла до редакції 27.12.2016

Фурса В.В.

ад'юнкт

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО ст.156 КК УКРАЇНИ

На основі аналізу теорії кримінального права та правозастосовної практики України розкрито найбільш дискусійні питання об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 156 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: розбещення неповнолітніх, розпусні дії, фізичне розбещення, інтелектуальне розбещення.

Постановка проблеми. Тема статевих злочинів взагалі і щодо неповнолітніх, зокрема, залишається актуальною. Вони становлять підвищену суспільну небезпеку, а положення про те, що дитина внаслідок її фізичної та розумової незрілості потребує посиленої охорони й піклування, уже давно отримало загальне визнання. Внаслідок вчинення статевого злочину відносно особи, яка не досягла 18 років, нерідко порушується її подальший нормальний фізичний і психічний розвиток. У таких осіб можуть формуватися неправильні, з моральної точки зору, уявлення про статеві стосунки, а згодом не виключена й деформація особистості. Також слід мати на увазі, що статевим злочинам властива висока латентність, тому зареєстровані випадки цієї категорії злочинів не відображають реальної дійсності.

Це значною мірою активізувало пошуки шляхів вдосконалення чинного законодавства в Україні. Прийнятий у 2001 році Кримінальний кодекс України (далі КК України) розширив у ч. 2 ст. 156 склад злочину “розбещення неповнолітніх“ кваліфікованими ознаками. Хоча законодавець і вносить позитивні зміни до вказаної статті, проте до цього часу виникають дискусії з приводу розуміння об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 156 КК України.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблематики. Проблеми загальної кримінально-правової та кримінологічної характеристики злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості відображаються у роботах Ю.В. Александрова, П.П. Андрушка, Ю.М. Антоняна, М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, Л.П. Брич, О.М. Джужи, О.О. Дудорова, О.О. Жижилєнка, О.М. Ігнатова, М.Й. Коржанського, В.В. Кузнєцова, В.В. Леня, А.С. Лукаш, М.І. Мельника, В.О. Навроцького, А.В. Савченка, О.О. Світличного, О.В. Синєокого, В.В. Сташиса, В.Я. Тація, М.І. Хавронюка, С.В. Чмута, Я.М. Яковлева та інших.

Аналіз наукових розробок дає підстави стверджувати, що думки науков-

ців різняться з приводу розуміння об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 156 КК України.

Мета статті – на основі аналізу теоретичних положень кримінально-правової науки та практики застосування законодавства за вчинення злочину, передбаченого ст. 156 КК України, виокремити питання, які потребують нагального вирішення при кваліфікації розпусних дій.

Виклад основного матеріалу. Аналіз диспозиції ст. 156 КК України дозволяє зробити висновок, що об'єктивна сторона розбещення неповнолітніх характеризується розпусними діями вчиненими відносно потерпілої особи. Проте КК України не розкриває поняття «розбещення неповнолітніх» та не вказує, які дії слід вважати розпусними. Зазначені поняття розкриваються лише в наукових працях окремих вчених-правників та джерелах права, які носять рекомендаційний характер, а отже не вирішують дискусії з приводу того, які суспільно небезпечні дії слід вважати розбещенням неповнолітніх. У зв'язку з цим виникає необхідність дослідити вказані поняття та спробувати вказати шляхи вирішення найбільш дискусійних питань.

Так, у етимологічному словникові слово розбестити означає «зробити аморальним; розпустити; викликати найгірші інстинкти» [1, с. 105].

Великий тлумачний словник Української мови вказує, що розбещення дія за значенням розбестити. Розбестити в свою чергу тлумачиться як: 1) привчати кого-небудь до поганих, аморальних звичок, робити аморальним, псувати // Робити нестійким у поглядах, збивати з правильного шляху. 2) Потураючи кому-небудь, робити його недисциплінованим, свавільним; розпустити // Надмірною увагою псувати кого-небудь, робити неслухняним, вередливим [2, с. 1239].

Проте в більшості випадків науковці безпосередньо не розкривають поняття розбещення неповнолітніх, а лише вказують, що розбещення неповнолітніх виражається у вчиненні розпусних дій.

Розпусні дії – це різні способи задоволення винним статевої потреби чи пристрасті в присутності неповнолітніх чи збудження статевого інстинкту без вчинення статевого акту. Це можуть бути: дратування статевих органів, оголення власних статевих органів, відверто сексуальні розмови чи дії, поради тощо. Розпусні дії завжди носять сексуальний характер, вони можуть бути фізичними (оголення і мацання статевих органів як потерпілої, так і винної особи); інтелектуальними (сексуальними оповіданнями, демонстрування порнофільмів). [3, с. 65].

А.В. Савченко під розпусними діями розуміє фізичні чи інтелектуальні дії сексуального характеру, здатні викликати фізичне та моральне розбещення неповнолітніх. [4, с. 351]. Подібну думку висловлює і О. О. Дудуров [5, с. 259]. І. О. Бандурка вказує, що розпусні дії мають сексуальний характер і можуть набувати вигляду фізичних дій або інтелектуального розбещення [6, с. 52].

Проаналізувавши змістовне навантаження понять «розбещення неповнолітніх» та «розпусні дії» доходимо висновку, що вказані поняття в кримінально-правовій науці використовуються як синоніми, лише з тією відмінніс-

тю, що розбещення неповнолітніх використовується як назва злочину як суспільно-небезпечного діяння, а розпусні дії в розкривають зміст цього суспільно-небезпечного діяння. Таке співвідношення понять в КК України не поодинокі. Так, наприклад, в ст. 296 КК України поняття «хуліганство» використовується як назва злочину, а «грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом» - зміст. Аналогічна ситуація простежується і в ст. 258 КК України «Терористичний акт». Не є винятком і злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості. У ст. 152 КК України поняття «зґвалтування» використовується як назва злочину, а «статеві зносини» розкривають зміст зґвалтування. Єдиною відмінністю між аналізованими злочинами та злочином передбаченим ст. 156 КК України є те, що в перерахованих злочинах у частині першій для формування диспозиції законодавець використовує конструкцію «назва злочину» → сполучник «тобто» → «зміст злочину». Так, у ст. 152 КК України «Зґвалтування» назва злочину використовується у диспозиції статті і за допомогою сполучника тобто розкривається зміст злочину: «Зґвалтування, тобто статеві зносини із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи». На нашу думку при встановленні відповідальності за розпусні дії законодавець повинен був побудувати диспозицію статті 156 КК України за схемою «назва злочину» → сполучник «тобто» → «зміст злочину», але в силу невідомих нам причин цього не зробив, цим самим викликавши дискусію між науковцями та ускладнив застосування кримінально-правової норми на практиці.

Крім того? законодавець допустив помилку офіційно не розтлумачивши, які дії слід вважати розпусними. Спроба розтлумачити, які дії слід вважати розпусними знайшла своє відображення у постанові ВСУ від 30 травня 2008 р. № 5 «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи», але в силу того, що це джерело права носить лише рекомендаційний характер, дискусія з приводу того, які дії слід вважати розпусними, залишилася невирішеною. Згідно вказаної постанови розпусні дії, відповідальність за які передбачено статтею 156 КК, повинні мати сексуальний характер і можуть бути у виді фізичних дій або інтелектуального розбещення.

Під фізичними розпусними діями розуміється оголення статевих органів винної чи потерпілої особи, непристойні доторкання до статевих органів, які викликають статеві збудження, навчання статевим збоченням, імітація статевого акту, схиляння або примушування потерпілих до вчинення певних сексуальних дій між собою, вчинення статевих зносин, акту онанізму у присутності потерпілої особи тощо. Інтелектуальними розпусними діями є, зокрема, ознайомлення потерпілої особи із порнографічними зображеннями, відеофільмами, цинічні розмови з нею на сексуальні теми тощо. Як бачимо Пленум ВСУ розділив розпусні дії на фізичні та інтелектуальні.

Аналогічну думку щодо поділу розпусних дій на фізичні та інтелектуаль-

льні підтримує переважна більшість вчених-правників [4, с. 351; 5, с. 103-104; 6, с. 52]. Проте основні дискусії між вченими виникають з приводу чи слід орогенітальний (coitus per os) чи аногенітальний (coitus per anum) контакт за добровільною згодою особи, яка не досягла 16 років, вважати розбещенням неповнолітніх.

Так? О.О. Дудоров вважає, що об'єктивну сторону злочину передбаченого ст. 156 КК України утворює вчинення орогенітального (coitus per os) чи аногенітального (coitus per anum) контакту, якщо при цьому не використовувалася безпорадний стан потерпілої особи чи не застосовувалося фізичне чи психічне насильство [5, с. 104]. Цієї думки дотримується і А.В. Савченко [4, с. 351].

Проте ряд вчених вважають навпаки. Так Ю.В. Александров вважає, що об'єктивну сторону розбещення неповнолітніх не може утворювати вчинення орогенітального (coitus per os) чи аногенітального (coitus per anum) контакту, оскільки такі дії, поряд із вчиненням ненасильницьких статевих зносин, утворюють склад злочину передбачений ст. 155 КК України [7, с. 9]. Такої думки дотримується і М. І. Бажанов [8, с. 205].

О.О. Світличний також вважає, що об'єктивну сторону розбещення неповнолітніх не може утворювати вчинення орогенітального чи аногенітального контакту [9, с. 211]. За змістом суспільно небезпечного діяння та його природою, фізичні розпусні дії відрізняються від статевих зносин у збочених формах у вигляді анального або орального сексу за добровільною згодою неповнолітньої особи. За своєю суспільною небезпечкою, а саме головне, безпосереднім об'єктом посягання та за характером заподіюваної шкоди правоохоронюваним об'єктам ці діяння є різними. Вчинення статевого акту неприродним (викривленим) способом, навіть за добровільної згоди, містить у собі більш високий ступінь суспільної небезпечності як самого діяння, так і винної особи [10, с. 101].

На нашу думку об'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 156 КК України утворює також і вчинення ненасильницького орогенітального (coitus per os) чи аногенітального (coitus per anum) контакту.

Так, проаналізувавши статті 152-156 КК України, доходимо таких висновків:

1. У ст. 152 КК України «Зґвалтування», законодавець під зґвалтуванням розуміє статеві зносини із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи. Пленум Верховного Суду дав роз'яснення, що зґвалтуванням слід розуміти природні статеві зносини між особами різної статі всупереч або з ігноруванням волі потерпілої особи із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи [11]. Поняття природні статеві зносини в більшій мірі має медичний характер і визначається як генітальний контакт двох індивідів з метою отримання статевого задоволення, і/або для продовження роду [12, с. 354].

Об'єктивна сторона злочину передбаченого ст. 155 КК України полягає

у добровільних статевих зносинах з особою, яка на момент вчинення цих зносин не досягла статевої зрілості. У диспозиції ст. 155 КК України законодавець знову використовує поняття «статеві зносини» і таким чином встановлює відповідальність лише за природній статевий акт з особою, яка не досягла статевої зрілості.

2. Статтею 153 КК України законодавець встановив кримінальну відповідальність за задоволення статевої пристрасті неприродним способом із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування чи з використанням безпорадного стану потерпілої особи.

О.О. Дудоров під задоволенням статевої пристрасті неприродним способом розуміє будь-які дії сексуального характеру незалежно від їх гетеро- або гомосексуальної спрямованості (крім природного статевого акту), які здатні задовольнити статеву пристрасть чоловіка або жінки. Це, зокрема, мужолозтво, лесбійство, орогенітальний контакт (coitus per os) жінки з чоловіком або чоловіка з чоловіком, аногенітальний контакт (coitus per anum) чоловіка з жінкою, сурогатні форми статевих зносин, які імітують природний статевий акт, садистські дії сексуального характеру, сексуальний мазохізм [13, с. 338].

Є.В. Фесенко під задоволенням статевої пристрасті неприродним способом розуміє дії, які полягають у задоволенні статевої пристрасті неприродним шляхом – це може бути вчинення акту мужолозтва, лесбійства, а також інші дії сексуального характеру, спрямовані на задоволення статевої пристрасті суб'єкта злочину (чоловіка або жінки) [14, с. 396].

Пленум Верховного Суду роз'яснює, що насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом виключає природний статевий акт і може полягати у вчиненні акту мужолозтва, лесбійства, а також в інших діях сексуального характеру, спрямованих на задоволення статевої пристрасті суб'єкта злочину неприродним способом, із застосуванням фізичного насильства, погрозою його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи [11].

3. Статтею 154 КК передбачена відповідальність за примушування чоловіка чи жінки до вступу в статевий зв'язок природним або неприродним способом. Під статевим зв'язком природним або неприродним способом слід розуміти природний статевий акт, акт мужолозтва або лесбійства, на який відповідно до умислу винної особи, має погодитись потерпіла особа внаслідок її примушування [11].

Таким чином доходимо висновку, що ст.ст. 152-156 КК України законодавець встановив кримінальну відповідальність за вчинення насильницького природного статевого акту, за насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, за примушування до вступу в статевий зв'язок природним чи неприродним способом особи, яка матеріально чи службово залежна від суб'єкта злочину, за ненасильницький природний статевий акт з особою, яка не досягла статевої зрілості, за вчинення розпусних дій, під якими, як зазначено раніше, науковцями-практиками розуміється оголення статевих органів винної чи потерпілої особи, доторкання до статевих органів, збу-

дження, навчання статевим збоченням, імітація статевого акту, схилення потерпілих до вчинення сексуальних дій між собою, вчинення статевих зносин у присутності потерпілої особи ознайомлення потерпілої особи з порнографічними предметами, цинічні розмови на сексуальні теми тощо.

Залишається невизначеним за якою статтею КК України кваліфікувати вчинення суб'єктом злочину орогенітального (coitus per os) чи аногенітального (coitus per anum) контакту з потерпілою особою, якій на момент вчинення цих дій не виповнилося 16 років, за її добровільною згодою.

На основі викладеного вважаємо, що об'єктивну сторону розпусних дій щодо особи, яка не досягла 16 років, також становлять і вчинення акту мужолозтва, лесбійства, орогенітального (coitus per os) чи аногенітального (coitus per anum) контакту з потерпілою особою за її добровільною згодою.

Дійшовши до такого висновку водночас хотілось би звернути увагу на те, що ч. 2 ст. 156 КК України встановлено відповідальність за вчинення розпусних дій відносно малолітньої особи. Малолітньою особою за цивільним і кримінальним законодавством є особа якій не виповнилося 14 років. Таким чином вчинення за добровільною згодою орогенітального чи аногенітального контакту з особою віком до 14 років слід кваліфікувати за ч.2 ст. 156 КК України, що на нашу думку є зовсім не правильним. Вважаємо, що такі дії слід кваліфікувати за ч. 3 ст. 153 КК України насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом вчинене відносно малолітньої особи шляхом використання безпорадного стану останнього. Верховний Суд України у п.5 постанові №5 від 30 травня 2008 р. «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» вказує, що Стан потерпілої особи слід визнавати безпорадним, коли вона внаслідок малолітнього чи похилого віку, фізичних вад, розладу психічної діяльності, хворобливого або непритомного стану, або з інших причин не могла розуміти характеру та значення вчинюваних з нею дій або не могла чинити опір[11]. Для уникнення у майбутньому помилок при кваліфікації орогенітального чи аногенітального контакту з особою, якій не виповнилося 14 років пропонуємо виключити із ч.2 ст. 156 КК України слова «малолітньої особи», а в самій ст. 156 КК України встановити чітку нижню межу «14-річний вік», яка і дозволить правильно розмежовувати розбещення неповнолітніх і насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом.

Про необхідність кваліфікації орогенітального чи аногенітального контакту з особою, якій не виповнилося 14 років, за ст. 153 КК України свідчать також матеріали судової практики. Так, Коропський районний суд Чернігівської області встановив, що приблизно в середині липня 2011 року, у вечірній час, ОСОБА_6, з метою задоволення статевої пристрасті неприродним способом, привів до приміщення Мезинського народного археологічно-дослідницького музею, в котрому працював охоронцем, малолітню ОСОБА_2, де використовуючи безпорадний стан потерпілої, вступив з останньою в статеві відносини неприродним способом, шляхом орогенітального контакту.

Допитаний в судовому засіданні підсудний ОСОБА_6 свою вину в інкримінованих йому злочинах, передбачених ч. 3 ст. 153 КК України не визнав.

Допитана в судовому засіданні малолітня потерпіла ОСОБА_2 показала, що разом з матір'ю була на роботі у дядька ОСОБА_6 в музеї. Одного разу були там з вітчимом. Мати з дядьком про щось спілкувались. Влітку 2011 року увечері йшла додому від однокласниці. Коли проходила повз музей, її покликав дядько ОСОБА_6. Оскільки добре його знала і були далекими родичами по батьку, то підійшла. Він за руку завів до приміщення музею та запропонував вступити з ним в орогенітальний контакт. Потерпіла погодилася і виконала те, що він від неї вимагав. Під час контакту, стояла перед ним навколішках, а він рукою тримав її голову. Коли все скінчилося ОСОБА_6 сказав нічого нікому не розповідати, пригрозивши, що зганьбить на все село. Суд визнав винним ОСОБА_6 у вчиненні злочинів передбачених ч.3 ст.153 КК України[15].

З матеріалів справи не вбачається, що ОСОБА_6 застосовував насильство, яке є небезпечним для потерпілої і не погрожував застосуванням такого насильства. Більше того, вбачається, що малолітня ОСОБА_2 вступила в статевий зв'язок неприродним способом добровільно. ОСОБА_6 же використав безпорадній стан потерпілої особи, який виражався у малолітньому віці останньої для задоволення своєї статевої пристрасті. Таким чином наведений аргумент свідчить на користь притягнення до відповідальності за ненасильницький орогенітальний чи аногенітальний контакт саме за ст. 153 КК України.

Висновок. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що нами в рамках статті звернено увагу на найбільш дискусійні, на нашу думку, до цього часу питання об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 156 КК України, вирішення яких сприятиме ефективнішому захисту як малолітніх так і неповнолітніх осіб від статевих посягань. Наша робота на цьому не закінчується оскільки в рамках статті нам не вдалося також проаналізувати питання притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили інтелектуальне розбещення осіб, яким не виповнилося 14 років. Інтелектуальні розпусні дії за своєю суспільною небезпекою завдають меншої шкоди ніж насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом. Крім того інтелектуальне розбещення не полягає у сексуальному контакті з потерпілою особою і таким чином малолітні особи залишаються незахищеними кримінальним законом у разі виключення із ч. 2 ст. 156 КК України словосполучення «малолітньої особи». Для урегулювання означеного питання вважаємо за необхідне у кримінально-правовій нормі чітко розмежувати відповідальність за інтелектуальне розбещення, виокремивши його в окрему частину статті, та фізичне розбещення у тому числі і орогенітальний чи аногенітальний контакт з потерпілою особою за добровільною згодою останньої. Такий розподіл інтелектуального та фізичного розбещення по частинам статті 156 КК України дозволить в цілому доповнити кожен частину кваліфікуючими ознаками, які притаманні інтелектуальним чи фізичним розпусним діям, а також дозволить більш чітко розмежувати розпусні дії та інші статеві злочини і дозволить максимально ефективно захистити малолітніх та неповнолітніх осіб від сек-

суальної експлуатації.

Бібліографічні посилання

1. Етимологічний словник української мови у 7 томах, том 5 Р-Т Київ.; 2006 укладчі Р.В. Болдирев, Т.Б. Лукінова, А.М. Шамота та ін. – 1208 с.
2. Великий тлумачний словник української мови/ укладач і головний редактор В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ Перун, 2005. – 1728 с.
3. Селецький С.І. Кримінальне право України. Особлива частина. Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 496
4. Савченко А.В. сучасне кримінальне право України: Курс лекцій / А.В. Савченко, В.В. Кузнецов, О.Ф. Штанько. – 2-е вид., виправ. та доповн. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2006. – 636 с.
5. Дудоров О.О. Кримінально-правова характеристика злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи [Текст] : наук.-практ. посібник / О.О. Дудоров. – Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2011. – 352 с.
6. Бандурка І. О. Кваліфікуючі ознаки злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи / І. О. Бандурка // Наше право. – 2007 №4. – с. 47 – 53.
7. Александров Ю.В. Злочини проти статевої свободи / Ю.В. Александров // Юридичний вісник України. – 2002. – № 4. – с. 8 – 14.
8. Сташис В.В., Бажанов М.И. Личность под охраной уголовного закона : монограф. – Симферополь, 1996. – 236 с.
9. Світличний О.О. Суспільно небезпечне діяння при розбещенні неповнолітніх: спірні аспекти / О.О. Світличний // Право і суспільство. – 2010. – № 6. – с. 207 – 211.
10. Світличний О.О. Кримінальна відповідальність за розбещення неповнолітніх : дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук. Спец. 12.00.08 - кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / О.О. Світличний. – Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2012. – 231 с.
11. Пленум Верховного Суду України; Постанова 30.05.2008 № 5 Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи
12. Энциклопедический словарь медицинских терминов: В 3 т. Около 60000 терминов/ гл. ред. Б.В. Петровский. – М.: Советская энциклопедия, - Т. 2 Кабана болезнь – Пяточный бугор 1983, 448 с.
13. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., перероб. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Атіка, 2005.– 1064 с.
14. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : У 2 т. – Т 1/ За заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – 3-тє вид., перероб. та доп. – К.: Алерта ; КНТ ; Центр учбової літератури. – 2009. – 964 с.
15. Єдиний державний реєстр судових рішень (електронний ресурс) – режим доступу <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27841940>.

Фурса В.В. Дискуссионные вопросы объективной стороны преступления, предусмотренного ст.156 УК Украины. В статье на основе анализа теории уголовного права и правоприменительной практики Украины раскрываются наиболее дискуссионные вопросы объективной стороны преступления, предусмотренного ст. 156 Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: *развращение несовершеннолетних, развратные действия, физическое растление, интеллектуальное растление.*

Fursa V.V. Problem matters of the objective of an offense under art. 156 of the Criminal Code of Ukraine. On the basis of analysis of the theory of criminal law and law enforcement Ukraine revealed the most controversial issues actus reus under Art. 156 of the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: *corruption of minors, indecent assault, physical abuse, intellectual abuse.*

Надійшла до редакції 24.01.2017

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

ПІДГОТОВКА НАУКОВИХ КАДРІВ

У 2016 РОЦІ ПРИСУДЖЕНО НАУКОВІ СТУПЕНІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИМ ПРАЦІВНИКАМ УНІВЕРСИТЕТУ

доктора юридичних наук

Добробог Людмилі Миколаївні – кандидату історичних наук, доценту

Захист відбувся 27 листопада 2015 р. в Харківському національному університеті внутрішніх справ (спецрада Д 64.700.02).

Тема дисертації – «Закономірності виникнення, розвитку та функціонування галузі права як елемента системи права (на прикладі екологічного права)» (спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень). Роботу виконано в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ.

Доненку Валерію Вікторовичу – кандидату юридичних наук, доценту

Захист відбувся 26 червня 2012 р. в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ (спецрада Д 08.727.02).

Тема дисертації – «Публічне адміністрування безпеки дорожнього руху» (спеціальність 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право). Роботу виконано в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ.

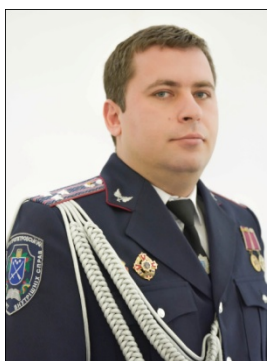

Кириченку Олегу Вікторовичу – кандидату юридичних наук, доценту

Захист відбувся 23 вересня 2016 р. в Харківському національному університеті внутрішніх справ (спецрада СРД 64.700.07).

Тема дисертації – «Теоретико-прикладні засади оперативно-розшукової протидії злочинам проти громадської безпеки кримінальною поліцією» (спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність). Роботу виконано в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ.

Кобзарю Олександр Федоровичу – кандидату юридичних наук, доценту

Захист відбувся 7 липня 2016 р. в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ (спецрада Д 08.727.02).

Тема дисертації – «Адміністративно-правове регулювання поліцейської діяльності в Україні» (спеціальність 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право). Роботу виконано в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ.

Манжулі Андрію Анатолійовичу – кандидату юридичних наук, доценту

Захист відбувся 24 лютого 2016 р. в Харківському національному університеті внутрішніх справ (спецрада Д 64.700.01).

Тема дисертації – «Адміністративно-правові засади організації діяльності науково-дослідних установ в Україні» (спеціальність 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право). Роботу виконано в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ.

Пирогу Ігорю Володимировичу – кандидату юридичних наук, доценту

Захист відбувся 23 грудня 2015 р. в Харківському національному університеті внутрішніх справ (спецрада Д 64.700.01).

Тема дисертації – «Теоретичні основи експертного забезпечення досудового розслідування» (спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність). Роботу виконано в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ.

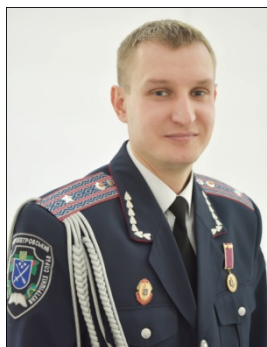

Шаблисту Володимир Вікторовичу – кандидату юридичних наук, доценту

Захист відбувся 8 квітня 2016 р. в Харківському національному університеті внутрішніх справ (спецрада Д 64.700.03).

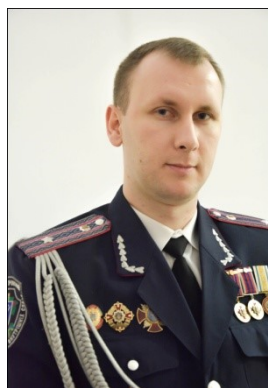
Тема дисертації – «Теоретико-прикладні засади кримінально-правового забезпечення безпеки людини в Україні» (спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право). Роботу виконано в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ.

кандидата юридичних наук**Бабаніну Вадиму Валерійовичу**

Захист відбувся 6 жовтня 2016 р. у Львівському державному університеті внутрішніх справ (спецрада К 35.725.02).

Тема дисертації – «Флософська рефлексія публічного римського права» (спеціальність 12.00.12 – філософія права). Роботу виконано в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ.

Іваниці Андрію Володимировичу

Захист відбувся 28 вересня 2015 р. в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ (спецрада Д 08.727.02).

Тема дисертації – «Криміналістична характеристика та особливості розслідування вбивств через необережність» (спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність). Роботу виконано в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ.

Золотоноші Олегу Вікторовичу

Захист відбувся 1 листопада 2016 р. в Науково-дослідному інституті публічного права (спецрада К 26.503.0).

Тема дисертації – «Організаційно-правові засади публічного адміністрування у сфері економіки на місцевому рівні» (спеціальність 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право). Роботу виконано в Інституті права та суспільних відносин Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна».

**У 2016 РОЦІ В ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ
УНІВЕРСИТЕТІ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ВІДБУЛИСЯ
ЗАХИСТИ ДИСЕРТАЦІЙ**

– у спеціалізованій вченій раді Д 08.727.02 на здобуття наукового ступеня:

доктора юридичних наук –

Кобзар Олександр Федорович – «Адміністративно-правове регулювання поліцейської діяльності в Україні» (12.00.07);

Коропатнік Ігор Михайлович – «Адміністративно-правові засади взаємодії громадянського суспільства і Збройних Сил України» (12.00.07);

Литвин Іван Іванович – «Адміністративно-правові відносини у сфері надання освітніх послуг» (12.00.07);

Павлов Дмитро Миколайович – «Організаційно-правові засади забезпечення природно-техногенної безпеки в Україні» (12.00.07);

Позняков Спартак Петрович – «Адміністративно-правове регулювання господарських відносин в Україні: теоретико-методологічний підхід» (12.00.07);

Рибницький Геннадій Валентинович – «Адміністративно-правові засади управління підприємницькою діяльністю в Україні» (12.00.07);

Савіщенко Вікторія Миколаївна – «Організаційне та правове забезпечення освіти і науки в Україні» (12.00.07);

Стукаленко Ольга Володимирівна – «Адміністративно-правове забезпечення будівельної галузі: теоретико-правові та праксеологічні засади» (12.00.07);

Хараберюш Олександр Іванович – «Оперативно-розшукове забезпечення протидії контрабанді в Україні» (12.00.09)

Чистоклетов Леонтій Григорович – «Адміністративно-правове забезпечення безпеки суб'єктів господарювання в Україні» (12.00.07);

Чумак Олександр Олексійович – «Адміністративно-правові засади діяльності державної виконавчої служби в Україні в умовах реформування органів виконавчої влади» (12.00.07);

кандидата юридичних наук –

Гарбузюк Костянтин Геннадійович – «Адміністративно-правове забезпечення відбору кандидатів на службу в Національну поліцію» (12.00.07);

Єдаменко Ірина Віталіївна – «Адміністративно-правові засади функціонування суддівського самоврядування в Україні» (12.00.07);

Кібець Віктор Олександрович – «Адміністративно-правовий статус державної судової адміністрації України в сучасних умовах» (12.00.07)

Козленко Володимир Григорович – «Адміністративно-правові основи діяльності Національного антикорупційного бюро України» (12.00.07)

Кононенко Наталія Олександрівна – «Розслідування хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масових заходів» (12.00.09)

Кравчук Олександр Валерійович – «Адміністративно-правова охорона

прав фізичних осіб на публічну власність в Україні» (12.00.07)

Круглова Анна Євгеніївна – «Адміністративно-правові засади оцінювання ефективності діяльності органів і установ виконання покарань» (12.00.07)

Кузьміна Ірина Сергіївна – «Забезпечення прав людини у виконавчому провадженні» (12.00.07)

Курко Наталія Миколаївна – «Адміністративно-правове регулювання антикорупційної діяльності прокуратури України» (12.00.07)

Кучеренко Олексій Миколайович – «Адміністративна відповідальність за порушення правил дорожнього руху, що спричинило дорожньо-транспортну пригоду» (12.00.07)

Левченко Олег Васильович – «Безконтактні адміністративні послуги Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру» (12.00.07)

Ліфінцев Олексій Володимирович – «Адміністративно-правові засади контролю у сфері охорони здоров'я» (12.00.07)

Мельниченко Сергій Петрович – «Криміналістична характеристика та особливості розслідування незаконного переміщення вогнепальної зброї» (12.00.09)

Музиченко Олексій Володимирович – «Реалізація конституційного принципу недоторканності права власності на стадії досудового розслідування» (12.00.09)

Назаренко Катерина Юріївна – «Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом» (12.00.09)

Олійник Сергій Васильович – «Початковий етап та основні напрями розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» (12.00.09)

Петрова Анастасія Олександрівна – «Адміністрування роботи з кадрами в органах прокуратури України» (12.00.07)

Приступлюк Вікторія Леонідівна – «Адміністративно-юрисдикційна діяльність органів публічного адміністрування у сфері захисту прав споживачів в Україні» (12.00.07)

Сак Віктор Миколайович – «Адміністративно-правове регулювання надання послуг щодо зберігання тимчасово затриманих ОВС транспортних засобів» (12.00.07)

Сердюк Василь Павлович – «Відеозапис у кримінальному провадженні України» (12.00.09)

Сіренко Катерина Олегівна – «Проходження служби в органах прокуратури України: адміністративно-правове регулювання» (12.00.07)

Скоров Олександр Іванович – «Адміністративні акти Міністерства внутрішніх справ у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху» (12.00.07)

Чернобай Олег Іванович – «Адміністративно-юрисдикційна діяльність суду у справах про порушення митних правил» (12.00.07)

Чудновський Олександр Вікторович – «Адміністративно-правове регулювання у сфері телебачення і радіомовлення в Україні» (12.00.07)

Щербина Ігор В'ячеславович – «Прокурорський нагляд за додержанням законів при проведенні оперативно-розшукової діяльності органами Націона-

льної поліції України» (12.00.09)

– у спеціалізованій вченій раді К 08.727.04 на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук:

Гузватий Олексій Іванович – «Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення (порівняльне дослідження)» (12.00.08)

Носенко В'ячеслав Анатолійович – «Запобігання злочинам проти життя та здоров'я особи у кримінально-виконавчих установах закритого типу» (12.00.08)

Якименко Лариса Григорівна – «Запобігання проникненню заборонених предметів до установ виконання покарань» (12.00.08)

НОВІ ВИДАННЯ

У 2015-2016 рр. університетом випущено видання:

Монографії, наукові збірники:

Актуальні питання профілактики корупційних проявів у державному секторі безпеки України в сучасних умовах : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 черв. 2016 р.). – Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. – 144 с.

Актуальні проблеми вітчизняного права в дослідженнях молодих вчених: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції курсантів, студентів, слухачів, ад'юнктів (аспірантів) та докторантів (Дніпропетровськ, 19 трав-

ня 2016 року). – Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. – 316 с.

Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування: матер. наук. семінару, присвяч. 50-річчю ДДУВС та 25-річчю ВГО «Асоціація українських правників» (Дніпропетровськ, 10 груд. 2015 р.). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2016. – 440 с.

Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі конституційної реформи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 10 черв. 2016 р.). – Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. – 124 с.

Глуховець В. А., Негодченко О. В. Адміністративно-правовий захист суспільних відносин у сфері обігу інформації з обмеженим доступом в Україні: монограф. /– Дніпропетровськ : Дніпроп. гуманітар. ун-т ; Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. – 276 с.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ: шлях у 50 років (1966-2016) : ювілейне видання / кер. авт. кол. В.А. Глуховець. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2016. – 200 с., іл.

Обушенко Н. М. Правозастосування та його місце в трудовому праві : монограф. – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. – 2016. – 160 с.

Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 18 листоп. 2016 р.) : у 2-х ч. – Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. – Ч. 1. – 212 с.

Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах: стан, проблеми та перспективи : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.). – Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. – 356 с.

Світовий досвід підготовки кадрів поліції та його впровадження в Україні : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 17 бер. 2016 р.). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. – 560 с.

Тенденції розвитку приватно-правових відносин в сучасних умовах : матер. круглого столу (22 квітня 2016 р., м. Дніпро). – Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. – 124 с.

Телькінен Т. Е. Зміни у правовому статусі станів у контексті відносин лобіювання: друга половина ХІХ – початок ХХ ст. (українські губернії у складі Російської імперії) : монограф. – Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2016. – 340 с.

Навчальні та навчально методичні видання:

Грибан В. Г. Основи охорони праці : навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.]. – Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2016. – 284 с.

Грибан В. Г., Глуховець В. А. Охорона праці в галузі права : навч. посібник [для підгот. магістр. і спец. у вищ. закл. освіти юрид. профілю]. – Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2016. – 284 с.

Грибан В. Г., Негодченко О. В. Охорона праці в органах внутрішніх справ : підруч. [для курсантів і студ. вищ. навч. закл.] / . – Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2016. – 248 с.

Елементи класичної логіки : навч. посібник / кол. авт. ; за заг. ред. д.філос.н., проф. В. В. Кузьменка. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. – 236 с.

Наливайко Л. Р., Степаненко К. В., Щербина Є. М. Міжнародний захист прав людини : навчальний посібник. — Дніпро : ДДУВС, 2016. — 188 с.

Правове регулювання взаємодії органів Національної поліції та громадських організацій у протидії корупції: навч. посіб. – Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2016. – 168 с.

Сімейне право (у схемах та визначеннях) : навч. посібник / кол. авт. ; [Коваленко А.В. (кер.), Валєєв Р.Г., Круглова О.О. та ін.]. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. – 200 с.

Теорія та практика правозастосування. Тлумачення Конституції України / за заг. ред. д.ю.н., проф. Л. Р. Наливайко. – Дніпро : ДДУВС ; Ліра ЛТД, 2016. – 508 с.

Тлумачний термінологічний словник з конституційного права / уклад. : Наливайко Л.Р., Кузьменко В.В. та ін. ; за заг. ред. д.ю.н., проф. Л.Р. Наливайко. – К. : Хай-Тек Пресс, 2016. – 628 с.

Шинкаренко І.Р., Шинкаренко І.О., Кириченко О.В. Правові та організаційні основи здійснення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій (структурно-логічні схеми) підрозділами кримінальної поліції: навчальний посібник / за ред. професора І.Р. Шинкаренка. – Дніпропетровськ : ДДУВС, 2016. – 224 с.

ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Ананьєва Євгенія Андріївна – аспірант кафедри фінансового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Антонюк Олена Володимирівна – здобувач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Базір Станіслав Станіславович – здобувач Національної академії внутрішніх справ

Береза Юрій Миколайович – здобувач кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Богуславський Віктор Володимирович – здобувач кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Гаркуша В'ячеслав Вікторович – доцент кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Гіденко Євген Сергійович – викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Глуховеря Віталій Андрійович – ректор Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України

Грицай Ірина Олегівна – доцент кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Гусєва Євгенія Ігорівна – аспірант адміністративного та господарського права Запорізького національного університету

Д'яковський Геннадій Леонідович – здобувач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Єфімов Володимир Веніамінович – доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності та спеціальної техніки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Запорожець Руслана Андріївна – аспірант наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ

Золотоноша Олег Вікторович – перший проректор Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Іванчишин Ігор Іванович – здобувач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Ігнатюк Олег Володимирович – заступник голови Апеляційного суду Київської області, кандидат юридичних наук

Каторкін Роман Анатолійович – ад'юнкт кафедри кримінального права та кримінології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Кіцелюк Василь Мирославович – здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ

Коваленко Андрій Васильович – завідувач кафедри цивільного права та процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Козаченко Олександр Іванович – професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

Кузьменко В'ячеслав Віталійович – завідувач кафедри філософії та політології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор філософських наук, професор

Куратченко Михайло Віталійович – здобувач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Курта Євген Олександрович – доцент кафедри приватної охоронної діяльності Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету, кандидат юридичних наук, доцент

Малихіна Влада Володимирівна – аспірант Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Молчанов Дмитро Валентинович – здобувач кафедри економіко-правових дисциплін Національної академії внутрішніх справ

Несправа Микола Вікторович – доктор філософії (Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

Олійник Анатолій Юхимович – професор кафедри господарського права Київського національного університету технологій та дизайну, кандидат юридичних наук, професор

Підлісний Михайло Миколайович – доцент кафедри філософії та політології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат філософських наук, доцент

Поливанюк Василь Дмитрович – старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Полтавський Е.М. – старший викладач Національної академії Національної гвардії України

Рижков Едуард Володимирович – завідувач кафедри економічної та інформаційної безпеки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

рішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Романов Валерій Петрович – здобувач Науково-дослідного інституту публічного права

Ростовська Карина Валеріївна – докторант Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Сердюк Лілія Миколаївна – доцент кафедри теорії та історії держави і права Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Сіротченко Дмитро Юрійович – викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Сіроух Ірина Володимирівна – здобувач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Смєсова Вікторія Леонідівна – доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат економічних наук, доцент

Фурса Вадим Вікторович – ад'юнкт кафедри кримінального права та кримінології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Хаустова Аліса Костянтинівна – студентка юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Церковний Олександр Вікторович – здобувач кафедри фінансового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Чаплинська Юлія Анатоліївна – доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Чуриков Дмитро Сергійович – викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Шевченко Сергій Іванович – ад'юнкт кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Юнін Олександр Сергійович – директор ННІ післядипломної освіти та заочного навчання Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

Юніна Марина Петрівна – доцент кафедри цивільного права та процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

СОДЕРЖАНИЕ

ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО СТАТУСА, СЛУЖЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСКИХ

Глухова В.А.

Интерактивные методы обучения при подготовке
полицейских новой формации 8

Золотоноша О.В., Рыжков Э.В.

Инновационный подход к усовершенствованию практической
составляющей учебного процесса в вузах МВД на примере ДГУВД 15

Пидлисний М.Н.

Опыт использования инновационных методов
в преподавании курса общей социологии в юридическом вузе 23

Богуславский В.В.

Конфиденциальность персональных данных работников сил
правопорядка и декларирование их доходов: проблемы соотношения 31

Гиденко Е.С.

Нормативно-правовые основы применения
специальных средств полицейскими 38

Полтавский Е.М.

Сущность служебно-боевой деятельности органов и подразделений
безопасности дорожного движения сил охраны правопорядка Украины
во время кризисного реагирования: нормативно-правовой аспект 46

Фоменко А.Е.

Разрешительные функции Национальной полиции Украины
по созданию и содержанию тиров, стрельбищ и охотничьих стендов 54

Шевченко С.И.

Особенности обеспечения публичного порядка
полицейскими подразделениями зарубежных стран 62

ОБЩЕТЕОРЕТИЧЕСКИЕ, ФИЛОСОФСКИЕ И КОНСТИТУЦИОННЫЕ
АСПЕКТЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО СТРОИТЕЛЬСТВА,
ПРАВООБРАЗОВАНИЯ И ПРАВОПРИМЕНЕНИЯ

Кузьменко В.В.

Рефлексия онтологии метафоры в древнегреческом эпосе 69

Олейник А. Е.

Конституционная свобода человека и гражданина
на доступ к публичной информации: сравнительный анализ 81

Грицай И.О.

Государственная гендерная политика: генезис
понятия и соотношение со смежными терминами 89

Несправа Н.В.

Насилие и зло: содержание и формы реализации в XX-XXI веках 98

Сердюк Л.Н.

Конституционный принцип индивидуализации
юридической ответственности лица в аспекте
теории конституционно-правовой ответственности 105

ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ОТДЕЛЬНЫХ
СФЕР ОБЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ

Юнин А.С.

Некоторые теоретические аспекты медиации в качестве
альтернативного способа разрешения гражданско-правовых споров 112

Смесова В. Л., Хаустова А. К.

Проблемы и перспективы развития IT-сферы в Украине:
законодательный и практический анализ 117

Юнина М. П.

Режим отдельного проживания супругов и его правовые последствия 123

ВОПРОСЫ ПУБЛИЧНОГО АДМИНИСТРИРОВАНИЯ

Гаркуша В.В.

Правовые основания и порядок осмотров водителей транспортных средств на состояние алкогольного, наркотического или другого опьянения или пребывания под воздействием лекарственных препаратов, снижающих внимание и скорость реакции 129

Ростовская К.В.

Понятие и содержание механизма противодействия коррупции в Украине ... 134

Чаплинская Ю.А.

Некоторые особенности определения законности и дисциплины в публичном администрировании 138

Ананьева Е.А.

К вопросу о специальных критериях классификации налогов и сборов, входящих в налоговую систему Украины 144

Гусева Е.И.

К участию общественности в обеспечении безопасности дорожного движения 150

Малыхина В.В.

Проблемы доступности правосудия в административном судопроизводстве в период реформирования судебной системы Украины 157

Молчанов Д.В.

Зарубежный опыт регулирования отношений в области финансового контроля и мониторинга с целью противодействия тенезации экономики 163

Романов В.П.

Особенности административной ответственности за нарушения законодательства в сфере оборота драгоценных металлов и камней 172

Церковный А.В.

Актуальные вопросы налогообложения доходов нерезидентов: правовые аспекты 180

Чуриков Д.С.

Формирование понятия «разрешительная система» в законодательстве Украины 186

ПРАВОВОЕ И ОРГАНИЗАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ
ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ПРЕСТУПНОСТИ

Козаченко А.И.

Нормативно-правовой аспект конфиденциального сотрудничества 196

Ефимов В.В.

Особенности оперативно-розыскного обеспечения
доказывания при расследовании хищений в АПК Украины 205

Игнатюк О.В.

Сущность и значение использования результатов
проведения оперативно-розыскных мероприятий и негласных
следственных (розыскных) действий в процессе доказывания 213

Коваленко А.В.

Понятие криминологической политики
государства в деятельности полиции Украины 223

Курта Е.А., Поливаний В.Д.

Виды частных детективных услуг,
предоставляемых в Украине: перспективы правового
регулируемого на основе международного опыта 229

Антонюк Е.В.

Особенности проведения следственных (розыскных) действий
для извлечения информации с материальных отражений
при расследовании хулиганства, совершенного
с использованием огнестрельного или холодного оружия 235

Базир С.С.

Судьи как специальные субъекты получения неправомерной выгоды 242

Береза Ю.Н.

Роль тактической подготовки в профессиональной деятельности
полицейских подразделений особого назначения 250

Воропай Е.А.

Некоторые аспекты уголовно-правового анализа грабежей 259

Дьяковский Г.Л.

Способы совершения организованной группой
незаконного лишения свободы и похищения человека
как элемент криминалистической характеристики 266

Запорожец Р.А.

Мошенничество в сфере ипотечного кредитования: понятие и виды 272

Иванчишин И.И.

Организационно-тактическое обеспечение проведения осмотра при расследовании преступлений, совершенных организованными группировками 280

Каторкин Р.А.

Уголовно-правовое обеспечение призыва на срочную военную службу, военную службу по призыву лиц офицерского состава в Украине в XX веке 285

Кицелюк В.М.

Возможности и особенности назначения судебных экспертиз при расследовании нарушений установленных законом требований пожарной безопасности 292

Куратченко М.В.

Особенности проведения допроса подозреваемого при расследовании сутенерства и вовлечения лица в занятие проституцией 301

Сиротченков Д.Ю.

Организационно-тактические особенности проведения осмотра места происшествия при расследовании хулиганства, совершенного с использованием огнестрельного оружия 309

Сироух И.В.

Криминалистический анализ способов создания или содержания организованными группами мест разврата и сводничества 316

Фурса В.В.

Дискуссионные вопросы объективной стороны преступления, предусмотренного ст.156 УК Украины 323

НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ

Подготовка научных кадров 331

Новые издания 336

Авторы 339

CONTENT

ISSUES OF LEGAL STATUS, SERVICE ACTIVITY AND PROFESSIONAL TRAINING OF POLICE OFFICERS

Hlukhoverya V.A.

Interactive teaching methods in training
of new generation police officers 8

Zolotonosha O.V., Ryzhkov E.V.

Innovative approach to improving the practical component
of the educational process in universities MIA on the example
of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs 15

Pidlisnyy M.M.

Experience of the use of innovative methods
of general sociology course in law university 23

Bohuslavskyy V.V.

Confidentiality of law-enforcement officers’
personal data and their incomes declaring: patio problems 31

Hidenko Ye. S.

Legal-statutory framework of the use of special tool by piliceofficers 38

Poltavskyy E. M.

Essence of service and combat activity of law enforcement bodies
and units of road safety of ukraine during crisis response: legal aspects 46

Fomenko A.Ye.

Licensing functions of National police of Ukraine in creation
and maintenance of shooting gallery, shooting range and hunting stands 54

Shevchenko S.I.

Peculiarities of public order maintenance by police units abroad 62

GENERAL THEORETICAL, PHILOSOPHIC AND CONSTITUTIONAL
ASPECTS OF STATE DEVELOPMENT, LAW MAKING
AND LAW-ENFORCEMENT

Kuzmenko V.V.

Reflections on the ontology of metaphor in the ancient greek epic 69

Oliynyk A. Yu.

Constitutional freedom of man and citizen access
to public information: comparative analysis 81

Hrytsay I. O.

State gender policy: genesis of the concept
and relationship with related terms 89

Nesprava M.V.

Violence and evil: content and forms of realization in XX-XXI centuries 98

Serdyuk L. M.

Constitutional principles of individualization of legal liability
of a person in aspect of theory of constitutional and legal liability 105

CIVIL-LEGAL REGULATION OF SEPARATE AREAS
OF SOCIAL RELATIONS

Yunin O.S.

Some theoretical aspects of mediation
as alternative way of solving of civil-legal disputes 112

Smesova V.L., Hkaustova A.K.

Problems and prospects of IT-services in Ukraine:
legal and practical analysis 117

Yunina M. P.

Separations spouses regime and its legal consequences 123

ISSUES OF PUBLIC ADMINISTRATION

Harkusha V.V.

Legal grounds and order of review of vehicles with drivers alcohol,
drugs or other intoxication or being under influence of drugs
that reduce the attention and speed of reaction 129

Rostovs'ka K.V.	
Concept and content of anticorruption mechanism in Ukraine	134
Chaplynska Yu.A.	
Some features of determination of legality and discipline in public administration	138
Ananiyeva Ye.A.	
Special tax classification criteria and fees included in the tax system of Ukraine	144
Guseva Ye.I.	
Participation of public in ensuring of road safety	150
Malykhina V.V.	
Problems of accessibility of justice in administrative proceeding in terms of reforming of court system of Ukraine	157
Molchanov D.V.	
Foreign experience of regulation of relations in financial control and monitoring to counteract economy shadowing	163
Romanov V.P.	
Particularities of administrative liability for violation of legislation in turnover of precious metals and stones	172
Tserkovnyy O. V.	
Key aspects of taxation nonresident: legal aspects	180
Churikov D.S.	
Genesis of the concept "permission system" in Ukrainian legislation	186

LEGAL AND ORGANIZATIONAL SUPPORT
OF COMBATING CRIME

Kozachenko O.I.	
Legal aspect of confidential collaboration	196
Yefimov V.V.	
Features of operational-search support of proving during investigation of thefts on agro-industrial complex of Ukraine	205

Ihnatyuk O.V.

Essence and meaning of the use of results of operational-search
measures and covert investigatory (search) actions during proving 213

Kovalenko A.V.

Concept of state criminology policy in Ukrainian police's activities 223

Kurta E.O., Polyvaniuk V.D.

Types of private detective services rendered in Ukraine: perspectives
of legal regulation on the basis of international experience 229

Antonyuk O.V.

Particularities of conducting investigatory (search) actions
for seizure information from material reflections during investigation
of hooliganism committed with the use of firearms or cold weapon 235

Bazir S.S.

Judges as special subjects of receiving illegal benefit 242

Bereza Yu.M.

Role of tactic training in professional activities
of special task police forces 250

Voropay Ye.A.

Some aspects of criminal-legal analysis of robberies 259

Dyakovsky G.L.

Ways of commitment by organized group of illegal imprisonment
and kidnapping as element of forensic description 266

Zaporozhets' R.A.

Fraud in mortgage lending area: concept and types 272

Ivanchyshyn I.I.

Organizational-tactic support of conducting crime scene examination
during investigation of crimes committed by organized groups 280

Katorkin R.A.

Criminal-legal support of conscription
for term military service, military service after conscription
of individual officers in Ukraine in XX century 285

Kitselyuk V.M.

Possibilities and features of forensic expertise that are assigned
in the investigation of violations of fire safety requirements 292

Kuratchenko M.V.

Features of interrogation of the suspect
in the investigation of pimping and involving
a person in prostitution 301

Sirotchenkov D.Yu.

Organizational and tactical features of crime scene examination
in investigation of hooliganism, committed with firearms 309

Sirouhk I.V.

Forensic analysis of ways of creating or running brothels
and procuring for fornication committed by organized groups. 316

Fursa V.V.

Problem matters of the objective of an offense
under art. 156 of the Criminal Code of Ukraine 323

SCIENTIFIC LIFE

Training of researchers 331

New editions 336

Authors 339

Наукове видання

НАУКОВИЙ ВІСНИК
ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Збірник наукових праць

2016. – № 4 (84)

Редактор, оригінал-макет – *А.В. Самотуда*

Редактори: *Н.Ю. Веріго, Л.В. Омельченко*

Підп. до друку 31.01.2017 р. Формат 60x84/16. Друк трафаретний. Папір офісний.
Гарнітура – Times. Ум.-друк. арк. 21,00. Обл.-вид. арк. 22,00. Тираж – 100 прим.

Редакційно-видавниче відділення ДДУВС
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, т. (056) 370-96-59

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДП № № 164-р від 07.08.2013 р.